

HEFTET RINGERIKE

2022

Agnes Vibey -30

HEFTET RINGERIKE 2022

REDAKSJONEN

Anne Sofie Hval

Redaktør

E-post: anneshval@online.no

Tlf: 911 93 519

Kristoffer J. Kristiansen

Redaksjonssekretær

E-post: krisjokri19@gmail.com

Tlf: 915 82 052

Frøydis Marie Ruud

E-post: f.m.ruud@gmail.com

Tlf: 915 80 677

Hanne Sommerstad

E-post: sommerstadhanne@gmail.com

Tlf: 918 95 571

Marit Stubbraaten

E-post: audmarit.stubbraaten@hotmail.com

Tlf: 472 65 609

Sigmund Leine

E-post: sigmulei@gmail.com

Tlf: 930 29 700

Per Martin Haakenstad

E-post: per-mha@online.no

Tlf: 920 15 359

KONTAKTINFORMASJON

Anne Sofie Hval

Bølgnehøgda 5

3514 Hønefoss

E-post: post@heftet-ringerike.com

Nettside: www.heftet-ringerike.com

Facebook: facebook.com/heftringerike

Forsidebildet: Medlemmer av Motorklubben Gnist på tur til Gøteborg i 1969.
Fra venstre Bjørnar Eriksen, Harald Svingerud, Åge Sørli og Bjørn Helge Gaarud.

Foto: Odd Ellingsen

HEFTET RINGERIKE

Utgitt av: Foreningen Heftet Ringerike

Redaktør: Anne Sofie Hval

Utgivelse nr. 94

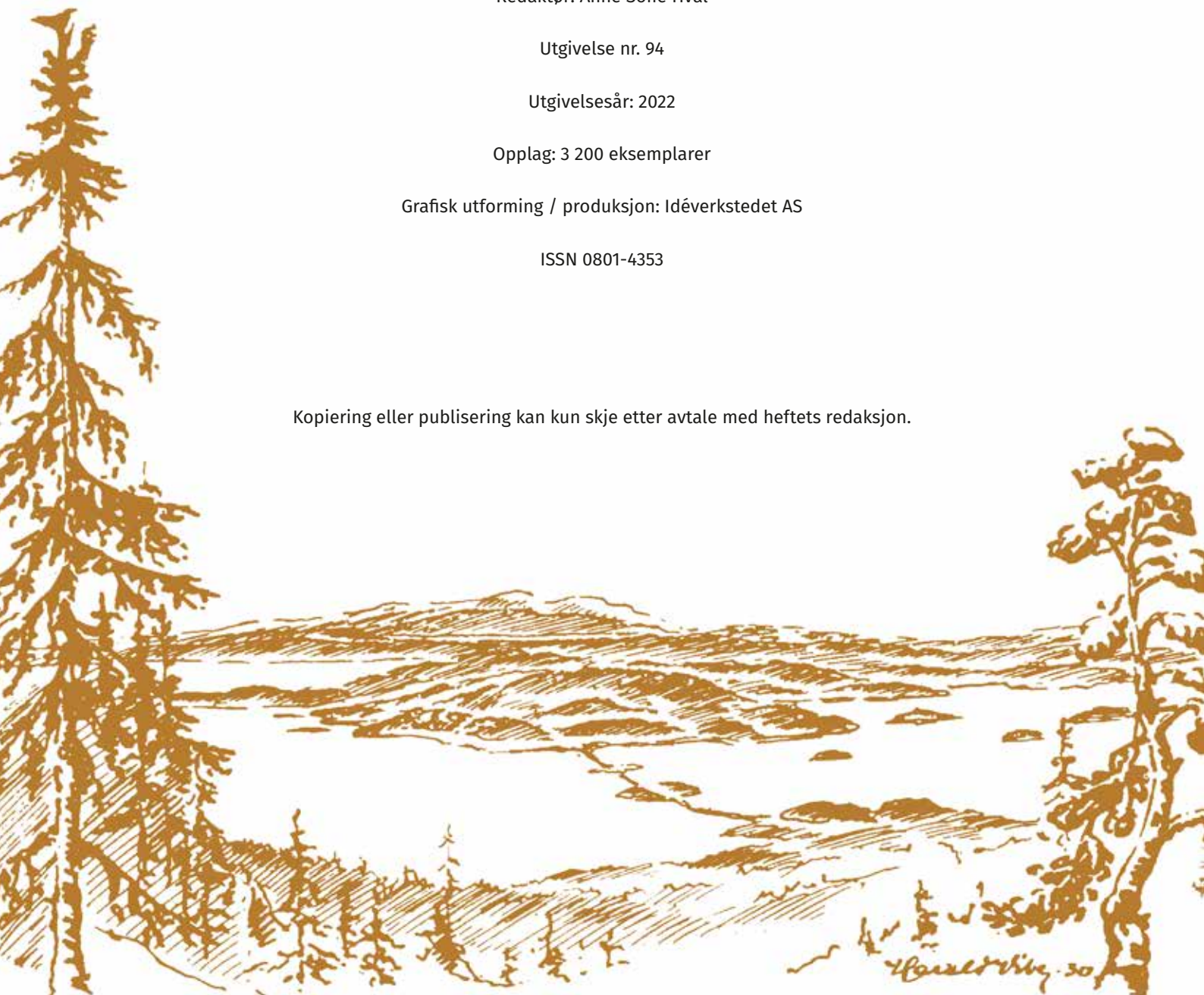
Utgivelsesår: 2022

Opplag: 3 200 eksemplarer

Grafisk utforming / produksjon: Idéverkstedet AS

ISSN 0801-4353

Kopiering eller publisering kan kun skje etter avtale med heftets redaksjon.

INNHold

ELSE MARIE ABELGÅRD Kulturbæren Edvard Viker	4	PER H. STUBBRAATEN 17. mai-hopprenn midt i Hønefoss.....	81
STEN HØYENDAHL Da Hole elektrisitetsverk ble blokkert	7	LIVE YTREHUS Ringerike – et eldorado for o-løpere.....	85
ANNE HEID LUNDSTAD Ask gods – som en svane midt i bygda	14	GRO ENGEN HAMMERSTAD Austjord Musikkorps – unnfanget på Norsí'a.....	90
LISBETH WENNERSBERG På sporet av Ståle Kyllingstads altertavle.....	20	HANNE SOMMERSTAD Ådalshistorie i en skoleprotokoll.....	95
GEIR BRÅTEN Visa – Elling M. Solheims ukjente favorittdigt	30	TRYGVE LARSEN OPPENHAGEN Oppvekstminner fra Høyby 1938–1954.....	98
ERLAND RØED Råseil over Tyrifjorden	32	ØYVIND TINGLEFF Fleske-Lars, en historie fra Krokskauen.....	106
EVA DALER Hole lesecircle – leseglede i 100 år	39	ANNE SOFIE HVAL Glimt fra Heftet Ringerikes 100 år.....	113
MARIT STUBBRAATEN Heftet anmelder: M.A.O.s vers	42	OLAV NORHEIM Bjørn Knoph til minne.....	121
MARIT STUBBRAATEN «Blåveispiken» som satte Ringerike på kartet.....	46	CHRISTOPHER HALS GYLSETH Ellen Hals på Fredenshavn – en kulturell ildsjel ...	122
BJØRN GEIRR HARSSON Et underlig minnesmerke ved Åsaveien.....	50	FRITHJOF RUDSTADEN Folkedrakt på Ringerike.....	128
OLAV LAURHAMMER Folk og fly på Steinsisen	52	BODIL GUSGAARD Sakral kunstsak i Ringerikes Museum.....	133
PER CHR. BRATHEIM Motorklubben Gnist – del 1.....	60	BJØRN GEIRR HARSSON Et tidlig måleinstrument	142
PER M. HAAKENSTAD Motorklubben Gnist – del 2.....	65	GUDMUND BAKKE Pinsemenigheten Salem i Åsbygda.....	144
OLE KLANDERUD Med orkesterplass til byhistorien	68	ANNE SOFIE HVAL Preben Johannessen takket av etter 28 år.....	152
HANNE SOMMERSTAD OG MARIT STUBBRAATEN Normanns første jobb	72	PER M. HAAKENSTAD Fylkesfotografen har arkivert seg	155
PER M. HAAKENSTAD Butikker og bussruter i Hønefoss.....	76	PREBEN L. JOHANNESSEN Museets første protokoll	160

Kjære leser!

**Da er det nu dette som gjør mig forstemt:
Om hundrede år er alting glemt.**

Ja, slik skrev Knut Hamsun i 1904. Men er allting glemt, her på Ringerike og i Hole? Å nei! Takket være de framsynte menneskene som i 1922 startet det som i dag heter *Heftet Ringerike*, er vesentlige deler av historien vår bevart.

POTPURRI

Vi kan altså feire at heftet har eksistert i hundre år! Jeg har kikket gjennom samtlige årganger og satt sammen et potpurri av smakebiter fra heftets historie. I tillegg har vi i årets hefte lagt vekt på å bringe stoff fra de siste hundre år.

PIONERER

Selvfølgelig må vi ha med noe i år om våre pionerer. Else Marie Abelgård presenterer Edvard Viker i den første redaksjonen. En selvskreven personlighet er Ellen Hals, som gjorde en formidabel innsats, både for heftet og for Ringerikes Museum i 40 år. Vi er glade for at forfatteren Christopher Hals Gylseth selv hadde lyst til å skrive om mormoren sin.

VIKTIG DOKUMENTASJON

To viktige og dokumenterende artikler er levert av Lisbeth Wennersberg og Bodil Gusgaard, om henholdsvis den fantastiske kirkekunsten som Ståle Kyllingstad laget til Hønefoss gravkapell, og den unike ikonsamlingen som finnes på Ringerikes Museum.

EN OVERRASKELSESGAVE

En jubileumsoverraskelse har vi også: Norderhov-kunstneren Øyvind Tingleff kom med en gavepakke til oss; en sju siders tegneserie fra Krokskaugen!

VELVILLIGE FORFATTERE

Jeg vil rette en stor takk til alle forfatterne. De har vist stor velvillighet, tålmodighet og forståelse når vi i redaksjonen har returnert manusene deres fulle av røde og gule og grønne markeringer. Vårt jubileum valgte vi å markere med å invitere til forfatterseminar på Klækken Hotell, der over 40 personer deltok.

Dere skal vite det, kjære forfattere, at dere gjør en viktig jobb, og vi ønsker selvfølgelig at artiklene skal bli så bra som mulig, uten å overkjøre deres egen fortellerstemme.

DYKTIG REDAKSJON

Takk også til alle de dyktige i redaksjonen som jobber jevnt og trutt året igjennom, og som er til uvurderlig støtte for en førstegangsredaktør! I anledning jubileet har vi også fått en brush up av utseendet. Det må en hundreåring kunne unne seg!

God lesning!

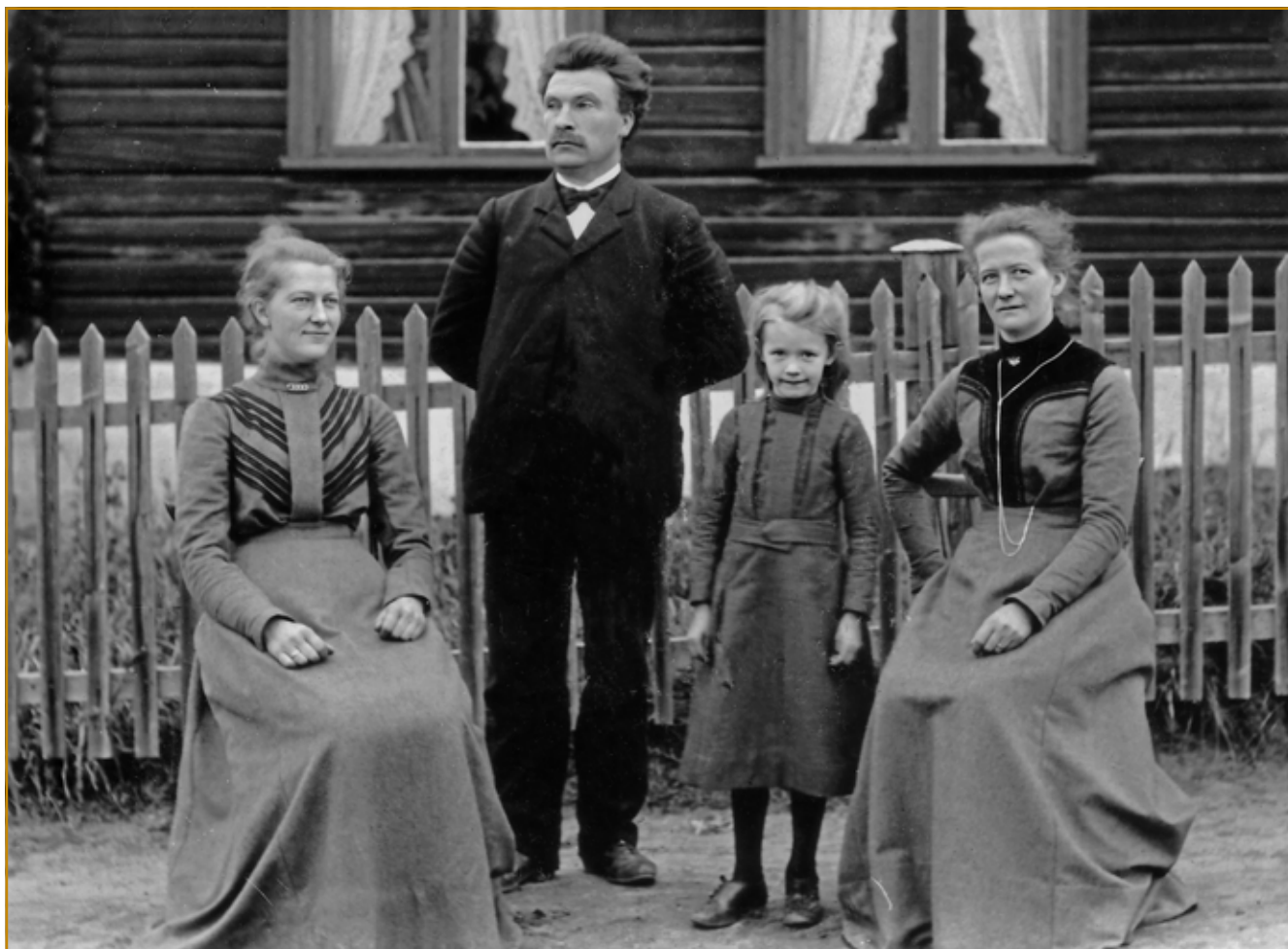
Anne Sofie Hval

Anne Sofie Hval
Redaktør

Foto: Kristin Levy

Redaksjonen i hundreårsjubilanten *Heftet Ringerike* 2022, fra venstre Sigmund Leine, Hanne Sommerstad, Anne Sofie Hval (redaktør), Frøydis Ruud, Per Martin Haakenstad, Marit Stubbraaten og Kristoffer Kristiansen.

Fra venstre: Anne og Edvard Viker sammen med et ukjent barn, og Annes søster Sigrid, gift Bjerke i Solør.

Kulturbæreren Edvard Viker – En av lokalhistoriens pionerer

For hundre år siden var Edvard Viker med på å starte det som vi i dag kjenner som *Heftet Ringerike*. I 1922 het det *Jul på Ringerike*. Viker var en pioner i folkeopplysning og lokalhistorie og har satt gode og dype spor etter seg i ringerikskulturen.

ELSE MARIE ABELGÅRD

I 1920 gikk sju lokale ungdomslag sammen i Ringerikes Ungdomslag. De startet utgivelsen av *Jul på Ringerike*, som skulle bli en lang lokalhistorisk tradisjon, og Viker var en av tre i den første redaksjonen.

LÆREREN

«Stemmen klar, røsten høy og blikket fritt, så alle forstår at du mener det du leser.» Slik instruerte lærer og

kirkesanger Edvard Viker sine elever på Kirkemoen skole i Lunder. Edvard Viker, ferdig utdannet ved Asker Seminar i 1886, kom året etter til Kirkemoen skole i Lunder skolekommune. Han fikk snart fast ansettelse og virket fram til våren 1929.

Skolehuset var den gamle almuestuen som gradvis ble utvidet og forbedret. Til skolen hørte skolejord med

låve og fjøs. Eiendommen var gitt av Nedre Lundesgaards eiere. Læreren kunne holde et par kuer, men hadde knapt høy til vinterfôr på den tørre sandjorda.

Dette jordbruket ble en liten ekstraintekt til et gammeldags skoleår som ikke var mer enn ni uker løvbefalt og tre uker frivillig undervisning i 1888.

Lærer Viker var også leder for lærerne i øvre del av Soknedalen, altså Øverby/Tranby, Aker, Havik og Strømsodd og Aamot skoler. Avisen *Nu* med redaktør Anders Mehlum skrev i 1907:

Kirkesanger Viker i Soknedalen har fått lærerstipendium og reiser i august til Danmark og Sverige for å studere undervisning og skoleforhold i disse landene.

Mehlum var født Skogn. Han startet sin egen avis *Nu* i 1896. De fleste abonnenter hadde han i Buskerud og Oslo. Han døde på Lunder gamlehjem i 1942.

Viker var en bestemt, nøyaktig og elsket lærer av bygdas elever. Arbeidsbøkene skulle være pent ført og skikkelig utfylt.

En elev fortalte etter mer enn 50 år at hun fortsatt husket hvilken lekse hun ikke kunne. Hos mange elever satt diktene *Terje Vigen* og *Gudmund Torsen Storebingen* spikret i minnet. I historietimene var det fest i skolestua.

Erling Bjørke skrev i minneordet fra 1929 at selv om Viker og kona Anne var barnløse, hadde de hundretalls barn, nemlig alle de barna som hadde sittet under hans kateter, og som ekteparet siden fulgte med kjærlige tanker når de dro ut i livet.

KIRKESANGEREN

Til Kirkemoen skole hørte kirkesangerstillingen i Lunder kirke. Læreren var altså klokker. Det innebar at han gjorde tjenesten med å synge den døde ut av hjemmet inntil presten kunne foreta bisettelsen.

Han førte klokkerboken over alle døpte, lysninger, vielser og gravlagte, og den er både sirlig og feilfritt ført.

Konfirmantenes overhøring og bispevisitas var høytidelige handlinger med ekstra oppmerksomhet omkring klokkerens arbeid. Ekteparet Viker var vertskap for biskop og prester.

Takket være Viker har Lunder kirke en fyldig oversikt over kirkens inventar. Historien om mye av Lunder kirkes inventar er i dag kjent fordi Viker kopierte prokurator Anders Christensens gavebok fra 1709.

FORLIKSÅD OG MUSIKK

Et annet tillitsarbeid for bygda som lå på Vikers skuldre i mer enn 30 år var å være formann i forliksrådet og i vergerådet. Protokollen er en lokalhistorisk kilde fordi den gir mye kunnskap om folks liv.

Viker tok aktivt del i bygdas musikkkliv og var medlem i den såkalte «Toddy-musikken», det første hornorkester med ungdom fra bygda.

Foto: Soknedalen lokalhistoriske forening

Portrett av Edvard Viker.

FOLKEMINNESAMLEREN

Viker samlet minner fra Soknedalen, og ville gjerne utgi en bygdebok. Tettskrevne notatbøker vitner om at han har fulgt foredrag av velkjente folkeminnegranskere ved universitetet i Kristiania.

I *Nu* 27. januar 1925 står det: *Kirkesanger Viker har uavbrutt siden 1908 vært formann i Lunder skolestyre, men fra nyaar har han bestemt frabedt seg nyvalg. Han arbeider på en Lunders Historie og vil anvende den fritid skolearbeidet levner til å skrive på denne bok. Han har vært i Lunder fra ungdommen av og har i alle år samlet materiale til verket.*

På grunn av sin interesse for folkeminne var Viker i 1920-årene en flittig gjest på Lunder gamlehjem. Han fikk de gamle til å fortelle smått og stort som han så noterte med bygdemålets rettskriving.

Elever født 1911–1916 ved Kirkemoen skole ca. 1923. Lærerinne Solveig Espe og lærer Edvard Viker.

Foto: Soknedalen lokalhistoriske forening

KULTUR OG HISTORIE

Edvard Viker tok aktivt del i kommunalt kulturarbeid på Ringerike. Boka *Norderhov* fra 1914 med August Steinhamar som redaktør har mange kapitler skrevet av E. Viker.

De er fyldige og gode lokalhistoriske kilder for oss som er engasjert i dag. Mange av de originale bildene til boka om Norderhov eksisterer og er registrert i Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Dette arbeidet videreførte Viker i *Jul på Ringerike*. Han var med i redaksjonen fra 1922 til julen 1929.

Da ungdomslokalet Furuvang på Sokna stod ferdig i 1912 var det Viker som hadde skrevet åpningsprologen, likeså da Bergensbanen åpnet november 1909. All kulturell aktivitet må ha vært tidkrevende og slitsom. Kommunikasjonene var ikke enkle. Bergensbanen og Sokna postkontor åpnet 1909. Første rutebuss kom omkring 1920, og i telefonkatalogen står kirkesanger Viker først oppført i 1918.

JOURNALISTEN

Han var korrespondent for den norske *Decorah-Posten* i Minnesota. Den ble skrevet på norsk. Slik hjalp han utvandrerne og de gjenværende i Soknedalen å opprettholde kontakten mellom Norge og USA. Dette var et verv han hadde arvet fra Anders Pedersen Oppegaard.

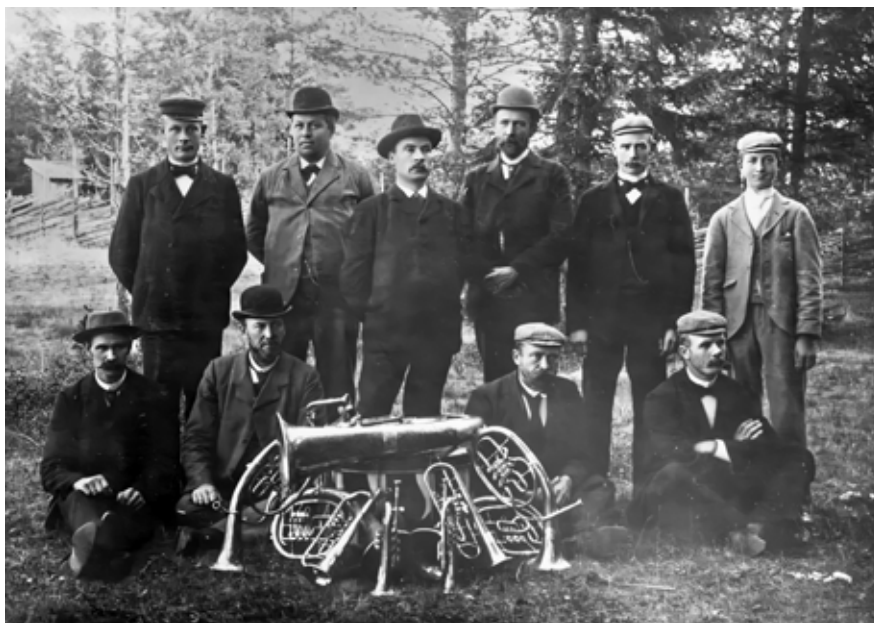

Foto: Soknedalen lokalhistoriske forening.

Toddymusikken. Bak fra venstre: Gudbrand Kjos, Ola Berg, Edvard Viker, A. Lundesgaard, Oluf Brekka og E. Roverud. Foran fra venstre: Gunerius Johansen, Ola Lundesgaard, Erik Lundesgaard og Helge Krogsrud.

FAMILIE

Vikernavnet tok familien da Edvard Vikers far, Erik Nilsen var lærer og kirkesanger i Viker og til dels Nes krets i Ådalen. Edvard Viker var født 1864 i Kjella, et Vikereie. Edvard Vikers søster, Johanne Nilsen var dyktig lærerinne på Tyristrand fra 1884–1919.

Edvard Viker pensjonerte seg våren 1929, og døde på Sokna 14. november 1929. Hans kone Anne Hansdatter Modalen, født 1876, fullførte byggingen av hjemmet, Elvebakken og levde der til 1941.

ETTERMÆLE

«Viker har mange interesser og magasinerer stadig flere kjensgjerninger i sitt hode. Hans bibliotek er fyldig med tidsskrifter, aviser og bøker. Han drev klokkegården med interesse og med studier i moderne landbrukskrifter. Han var en lykkelig mann med en hustru som i sinn og vesen lignet ham,» skrev Anders Mehlum i *Nu* 1930.

Det var også mange vakre minneord av Alf Omholt i [Heftet] *Ringerike* og av Erling Bjørke i *Ringerikes Blad*.

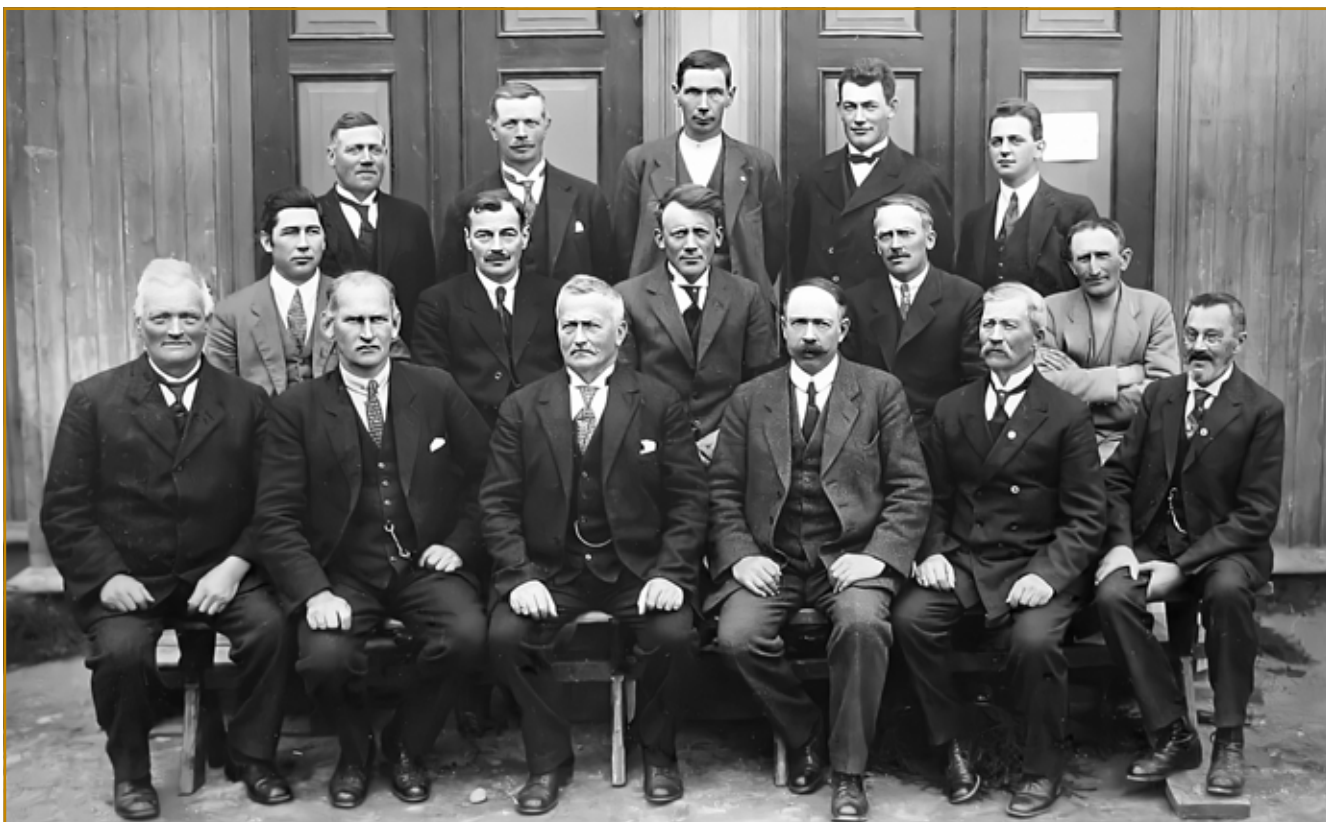
KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Abalgård, Else Marie og Gun Karin Wühn 2017: Lærer Erik Nilsen Vikers etterkommere. I: Hringariki 2017, nr. 2.
- Bjørke, Erling 1929: Nekrolog. I: Ringerikes Blad 19/11.
- Elsrud, Eigil 2009: En anerekke fra Harald Sørum til Erik Nilsen. I: Hringariki 2009, nr.1.
- Mehlum, Anders 1930: [Nekrolog]. I. Nu, 8.juli.
- Omholt, Alf 1929: Kirkesanger E.Viker. I: [Heftet] Ringerike: 14–15.
- Steinhamar, August (red.) 1914: Norderhov : en fremstilling av herredets utvikling. Utgitt av Norderhov kommune.
- Edvard Viker: «Notisbøker» i Soknedalen lokalhistoriske forenings eie.

FORFATTEROMTALE

Else Marie Abalgård er født 1939 på Sokna. Etter examen artium 1958 på RHS, lærerskole i Bodø 1961 og virket som lærer i Bodø og Sokna til 1994, har hun vært aktiv i Soknedalen lokalhistoriske forening som leder og redaktør. Foreningen har til nå utgitt 92 utgaver av *Dalen Vår* med historier fra hele Soknedalen. Frivillig arbeid enten det er speiding eller lokalhistorie gir utfordringer og gleder.

Hole herredsstyre 1926–28. Første rekke: Martin H. Borgen, Bjarne Nicolaisen, ordfører Halvor Hammersbøen, viseordfører Anders N. Gjesvold, Andreas Selte og herredskasserer A. Høstad. Andre rekke: Odin Langslet, F. Johbraaten, Nils A. Søhol, Engebret Hagen og Øistein Langslet. Tredje rekke: Simon Myhra, Anders Gomnæs, referent Carl Frogh, Kornelius Lehne og referent E. Frodersen.

«Ingen hederlig arbeider må søke arbeide her!»

Da fagorganisasjonen blokkerte Hole elektrisitetsverk

Mange harde arbeidskonflikter oppsto i Norge på 1920-tallet, og noen år senere skulle det bli enda verre. I 1931 var landet inne i den aller verste krisen i mellomkrigstiden med lønnsnedslag og arbeidsløshet som naturlig følge. Tømmerprisene var sunket til bunns, og det ble erklært lockout i jernindustrien, der 86 000 arbeidere ble utestengt i mange måneder.

STEN HØYENDAHL

I denne turbulente tiden henvendte Hole skog- og landarbeiderforening seg til styret for det kommunale elektrisitetsverket for å få opprettet overenskomst og tariff for arbeiderne, noe styret ikke ville gå med på. Styret ville isteden innby til anbud på linjearbeidet som foregående år. Foreningen, som ble stiftet så sent som i mai 1929, satte da i gang blokade av reparasjons-, anleggs- og transportarbeid ved verket.

EN UROLIG TID

I herredsstyremøte 19. mai 1931 gikk Arbeiderpartiets representanter inn for at lysverksstyret skulle oppta forhandlinger med foreningen. Ordfører Halvor Hammersbøen og det borgerlige samlingspartiet, som hadde flertall, motsatte

seg dette ettersom verket ikke hadde faste arbeidere, bare montører som utførte sesongarbeid. Formannen i lysverksstyret, landhandler Martin Hansen, mente at en overenskomst med foreningen ikke ville fordyre reparasjonsarbeidet ved verket, og anbefalte at forhandlinger ble innledet.

Dette ble nedstemt 20. juni i herredsstyret, og Hansen, som hadde sittet i lysverksstyret siden 1919, tok konsekvensene av dette og nedla sitt verv, åpenbart misnøyd med resultatet av avstemningen. En innsender i arbeiderpartiavisen *Fremtiden* syntes litt synd på Hansen, som i sin landhandlervirksomhet hadde sine inntekter nettopp av skog- og landarbeiderne, og som borgerlig representant dermed var presset mellom barken og veden.

Sommeren 1931 var det flere steder arbeidskonflikter og kraftige sammenstøt, og etter det såkalte Menstadslaget ved Porsgrunn ble mange demonstranter idømt fengselsstraffer. På Ringerike var det tømmerkonflikter på Nes i Ådal og Henåa på Tyrstrand, der aggressive skogeiere kom med provoserende uttalelser mot organiserte arbeidere, og det med full moralsk støtte i det ytterst konservative *Ringerikes Blad*.

De lokale avdelingene av Norsk Skog- og Landarbeiderforbund (Skog og Land) unnlot ikke å gi svar på tiltale, dels i kraftige ordelag, og hadde sitt talerør i drammensavisen *Fremtiden*, som hadde lokalkontor i Hønefoss. Konflikten ved Hole elektrisitetsverk gjaldt bare et fåtall arbeidere og var et lite vindpust i forhold til de lokale tømmerfeidene. Den førte heller ikke til noe gjennombrudd for organiserte arbeidere, men er likevel verdt å kaste et blikk på ettersom den gir et godt inntrykk av de skarpe sosiale motsetningene i bygda. Frontene sto fra første stund steilt mot hverandre.

Lars Frøhaug, den nye formannen i lysverksstyret, anførte i august at arbeidet ved verket nå måtte komme i gang, og at det var satt opp en tariff omtrent likelydende med tidligere nivå. Altså ingen tilnærming til den lokale foreningen. Samtidig uttrykte *Ringerikes Blad* lav toleranse for «blokade-makerne»: Sett dem på plass!

Foto: Hole bildearkiv

Ordfører Halvor Hammersbøen 1926.

” I møte 5. september 1931 besluttet det borgerlige flertallet i herredsstyret at fattigunderstøttede i bygda skulle henvises til det blokkerte arbeidet ved elektrisitetsverket.

OM FATTIGUNDERSTØTTEDES ARBEIDSPLIKT

I møte 5. september 1931 besluttet det borgerlige flertallet i herredsstyret at fattigunderstøttede i bygda skulle henvises til det blokkerte arbeidet ved elektrisitetsverket. Arbeiderpartimannen Carl Johan Frogg svarte at ordføreren måtte stå på et lavt kulturelt nivå når han kunne by fram slikt arbeide. Da han nektet å ta disse ordene tilbake, ble han av herredsstyreflertallet utestengt fra å delta i videre forhandlinger denne dagen. Alle arbeiderpartirepresentantene forlot derfor møtet.

Den arbeidsløse Anfinn Lunde i Steinsfjordingen ble så pålagt å ta arbeid her. Han var gift, hadde to barn og hadde tidligere forgjeves søkt arbeid ved verket. Han nektet imidlertid å ta blokkert arbeid, og fattigtilsynsmann Ole E. Hurum stanset da utdelingen av understøttelse og matlapper. Carl Johan Frogg anket herredsstyrets beslutning inn for fylkesmannen i Buskerud, som påpekte at det ikke kunne nektes å gi nødvendig hjelp. Formannskapet i Hole var uenig, og sammen med fattigstyret unnlot de rett og slett å følge fylkesmannens pålegg.

Fylkesmann Thomas von Westen Angell oversendte saken til Sosialdepartementet og fastholdt at Lunde ikke kunne nektes understøttelse. Selv om det var ulike meninger om blokaden var lovlig eller ikke, ville en mann som tok blokkert arbeid, utvilsomt bli utsatt for vanskeligheter: «Han har valget mellom å ta disse ubehageligheter eller sulte.» Departementet sluttet seg fullt ut til fylkesmannens oppfatning: Anfinn Lunde var i en tvangssituasjon, og familien kunne ikke nektes fattigunderstøttelse.

Det var Bondepartiet som da var i regjeringsposisjon med Peder Kolstad som statsminister (og for øvrig med Vidkun Quisling som forsvarsminister). Sosialminister var Jakob Nilsson Vik, en gårdbruker fra Kvam i Hordaland. Regjeringen førte ellers en hard linje overfor fagbevegelsen, og det må ha vært ekstra bittert for Bondepartiets folk i Hole å bli overkjørt av sine egne. Sosialdepartementets avgjørelse ble gjort kjent i aviser over hele Norge, men det var utelukkende arbeiderpartipressen som brakte denne nyheten. Slikt fikk ikke spalteplass i konservative aviser.

HOLE ELEKTRISITETSVK SOM ARBEIDSGIVER

I slutten av september 1931 lyktes det ledelsen ved elektrisitetsverket å verve fire mann til å igangsette det blokkerte arbeidet ved linjenettet, men disse oppfattet raskt at dette var kontroversielt, og alle forlot arbeidet etter kort tid. *Ringerikes Blad* meldte at folk fra den lokale skog- og landarbeiderforeningen hadde truet arbeiderne til å slutte. I *Fremtiden* ble det hevdet at karene hadde nedlagt arbeidet helt frivillig.

Kommunevalget 26. oktober førte til et klart flertall for det borgerlige samlingspartiet i Hole med 11 plasser i herredsstyret. Arbeiderpartiet fikk seks og Venstre tre plasser.

Elektrisitetsverket søkte i april 1932 etter to linjearbeidere med fast månedslønn og akkordsatser. Side om side med avertissementet i *Fremtiden* sto skog- og landarbeiderforeningens appell om at ingen hederlig arbeider måtte søke seg til verket før overenskomst var undertegnet. Erklæringen var også signert av den faglige samorganisasjonen på Hønefoss og Skog og Land sentralt. Hele 24 mann meldte likevel sin interesse, og to av dem ble ansatt. Da flere redaktører i arbeiderpartiavisene ble bøtelagt for å ha offentliggjort navnet på de arbeidsvillige, får vi her i respekt for tidens rettspraksis bare omtale de to som Erik B. og Reidar K.

JONAS LIE KOMMER TIL SUNDVOLLEN

De organiserte arbeiderne ville ikke uten videre finne seg i at blokadebrytere overtok, og i mai oppsto demonstrasjoner mot karene som holdt på med lavspenningslinjen mellom By og Svensrud. Ifølge *Fremtiden* var dette noen hadelendinger, en lokal gårdbruker og en bondesønn. En lørdagskveld gikk 13–14 organiserte arbeidere bort dit for å prøve å snakke dem til rette. Selv om alt gikk rolig for seg, møtte politiet mannsterkt opp med politimester Robert A. Urbye, politibetjent Aasen, statspolitibetjent Gudbrand Grylling og lensmannen i Hole med betjent. Arbeiderne forholdt seg rolig og forlot etter hvert stedet.

Mandag 6. juni 1932 leser vi i *Ringerikes Blad* at 20–25 mann fra skog- og landarbeiderforeningen hadde oppsøkt to nytilsatte arbeidere som holdt på å reise nye stolper ved Øvre Sundvollen, og fått en av dem til å nedlegge arbeidet. Det skulle ikke ha kommet til håndgripeligheter, men det hadde vært en del munnbruk. Deres nærvær førte til stort oppmøte fra øvrighetens side ved lensmann Engen og hans betjent, politimesteren, tre mann fra statspolitiet og den senere så beryktede statspolitifullmektig Jonas Lie i egen person. Til og med *Ringerikes Blad* meddelte at politiet hadde lite å gjøre der. Likevel hadde de tatt med tre mann til hjelpefengselet: foreningens formann Wilhelm Stensbye, Carl Johan Frogh og Johan Danielsen. «Hele Hole er oppskaket over politiets opptreden», skrev *Fremtiden* «- så tjenestevillig og handledyktig som nå har man tidligere aldri sett politiet».

Carl Johan Frogh 1926.

Foto: Hole bilderkv

De tre ble sluppet fri dagen etter, men måtte ifølge *Ringerikes Blad* undertegne en erklæring der de forpliktet seg til ikke å delta i demonstrasjoner. «Vi kan forstå borgerpressens fromme ønsker», skrev *Fremtiden*, men ingen av de tre hadde avgitt noen erklæring, og når de slapp ut, var det fordi det ikke var grunn til å avsi noen fengslingskjennelse. Riktignok kom det fram under den følgende rettsaken at Frogh hadde lovet politimesteren ikke å delta i demonstrasjoner før saken var avgjort, et løfte han bekreftet at han hadde holdt, men noen skriftlig erklæring er ikke nevnt.

Samme kveld nektet politiet Hønefoss faglige samorganisasjon å arrangere demonstrasjonstog fra Nordre Torg forbi fengselet. Det ble isteden holdt et improvisert møte der fylkessekretær Konrad Knudsen i Buskerud Arbeiderparti, som også var redaktør i *Fremtidens* lokalkontor på Hønefoss, beskyldte politiet for å beskytte streikebrytere. Strengt tatt var det her snakk om blokadebrytere, men arbeiderbevegelsen brukte gjennomgående streikebryterbegrepet, som var langt mer belastet.

HVEM VAR DE ARRESTERTE?

Wilhelm Stensbye var født 1896 i Halden, men vokste opp i Oslo og på småbruket Granli på Utstranda. Han overtok Granli i 1920, der han virket som tømmermann med kone og fem barn. Han ble leder av den lokale skog- og landarbeiderforeningen, og ble i 1930 arrestert for å ha banket opp en streikebryter på Ringeriksveien under veiarbeiderkonflikten i Hole, visstnok etter en provokasjon der han ble veltet av sykkel. Han ble likevel ilagt en bot på 75 kroner. Etter 1938 var han i mange år vaktmester og gårdskar på Utøya.

Carl Johan Frogh var husmannssønn fra Sørenga under Vik, men også av krigerslekt ettersom han var oldebarn av ingen ringere enn Hans grenadér, Ringerikes mest berømte husmann som hadde vært med i krigen mot svenskene i 1808–09. Han var veiarbeider og satt i mange år i herredsstyret for Arbeiderpartiet, godt plassert på venstresiden. Bygdehistoriker og tidligere lensmann Jon Guldal hadde bare godord å si om Frogh, han tok alltid initiativ på møtene og var stadig på ordføreren for at han skulle stanse forstyrrende småprat i den borgerlige flertallsgruppa, som åpenbart ikke alltid viste god møtekultur. Under veiarbeiderstreiken hadde han imidlertid mottatt 53 kroner i støtte fra fattigkassa og ble derfor bortvist fra herredsstyret i samsvar med ugildhetsloven, innført 24. juni 1932 av Bondepartiet, Høyre og Venstre. Han svarte med å anmelde ordfører Hammersbøen og Kornelius Lehne, formann i fattigstyret, men saken ble naturlig nok henlagt da intet ulovlig kunne påvises. Denne loven ble opphevet allerede i 1935.

Johan Danielsen (også kalt Olsen Hurum) var fra Daniels-Hårum i Steinsfjerdings og hadde tidligere arbeidet ved elektrisitetsverket. Han var født i 1900 og hadde allerede i begynnelsen av 1920-årene bygd seg hus på svigerfamiliens småbruk Bergebråten på Sørumsbrenna.

Wilhelm Stensbye ble vaktmester, sundkar og gårdskar på Utøya i 1938. På dette bildet fra 1940 sitter han til høyre sammen med Gunnar Disenaen fra Oslo og Akershus faglige samorganisasjon i midten. Mannen til venstre er ukjent.

SAKEN STÅR FASTLÅST

Et masse møte ble i juni 1932 arrangert i øsende regnvær på Fjell av Hole arbeiderparti og den lokale skog- og landarbeiderforeningen. De hadde invitert Martin Tranmæl og Konrad Knudsen til å holde foredrag. Arbeiderparti-veteranen Martin Tranmæl var Norges mest karismatiske politiker. Han hadde året før vært i Ådalen, der han talte på godt besøkte møter, men *Ringerikes Blad* fant ikke noen av hans besøk verdt å nevne for sine lesere. Masse møtet på Fjell vedtok å sende en skrivelse til herredsstyret, undertegnet av senere ordfører Einar Sundøen. Her ble det stilt krav om at forhandlinger måtte opptas slik at blokaden kunne heves. I motsatt fall måtte foreningen overveie å gripe til andre midler for å oppnå en tilfredsstillende løsning.

I herredsstyremøte 1. august foreslo arbeiderpartirepresentanten Olav Eriksen at det skulle henstilles til lysverksstyret å oppta forhandlinger med foreningen. Han viste til at konflikten hadde fått økonomiske konsekvenser for bygda, og at det nå var umulig for hederlige mennesker å ta arbeid i elektrisitetsverket. Det gikk ganske enkelt ikke an å komme inn på en ny arbeidsplass for en som tidligere hadde drevet med blokkert arbeid. Ordføreren siterte departementets uttalelse om at organiserte arbeidere etter loven ikke skulle ha fortrinnsrett. Einar Sundøen repliserte at foreningens forslag om dette først og fremst var et forhandlingsgrunnlag. Han talte for døde ører. Herredsstyrets beslutning av 19. mai 1932 ble opprettholdt mot arbeiderpartirepresentantenes fem stemmer.

Foto: Fra Gunhild Stensbye via Hole bildearkiv

UGILDHETSLOVEN AV 1932

Veiarbeider Carl Johan Frogh, som representerte Arbeiderpartiet i Hole, ble i 1932 bortvist fra et herredsstyremøte fordi han hadde mottatt fattighjelp. Ugildhetsloven var samme år blitt fremmet av Bondepartiet med sikte på at fattigunderstøttede skulle fratras valgbarheten, og de fikk støtte av Høyre og Venstre. Folk skulle ikke lenger kunne velges til kommune- eller bystyre om de hadde mottatt understøttelse for seg eller sin nærmeste familie de tre siste årene. Dette var midt i den verste arbeidsløsheten, da mange arbeidsledige ikke hadde annet valg enn å oppsøke fattigvesenet. Tanken bak lovendringen var offisielt at det ville svekke tilliten til det kommunale styre dersom fattighjelpsmottakere var valgbare.

Opprinnelig ønsket Bondepartiet og Høyre også å gjøre innskrenkninger i stemmeretten for fattighjelpsmottakere, men fikk ikke med seg Venstre på dette. Høyres Carl J. Hambro har et godt ettermæle i dag, men også han var en kompromissløs tilhenger av at stemmerettsreglene skulle innskrenkes for fattige mennesker. Statsminister Jens Hundseid fra Bondepartiet brukte

en direkte tone, og sa rett ut at en god del av disse var slappfisker og arbeidssky individer som bare utnyttet situasjonen.

Arbeiderpartiet gikk naturlig nok sterkt ut mot ugildhetsloven, som fratok store deler av befolkningen deres borgerlige rettigheter. Johan Nygaardsvold beskyldte regjeringen og statsminister Hundseid for mangel på sømmelighet og god folkeskikk, mens andre ironiserte over at Venstre var i ferd med å svikte sin historie som radikalt stemmerettsparti.

Johan Nygaardsvold dannet ny regjering i 1935, og ugildhetsloven ble opphevet samme år mot Bondepartiet og Høyres stemmer. Venstre hadde ombestemt seg og gikk denne gangen inn for opphevelse.

De klokeste ordene i denne debatten kom trolig fra stortingsrepresentanten Lars Magnus Moen fra Arbeiderpartiet: «Eg trur i det heile at det vilde ha sett betre ut, um ein hadde sett kreftene inn på å motarbeida fattigdomen i staden for å motarbeida dei fattige.»

Kilde: Kopperud, Trine Berg 2021: Arbeiderpartiet og striden om ugildhetsloven 1932–35. I: Arbeiderhistorie Årg. 25, nr. 1.

Etter hvert gjorde Arbeiderpartiet på landsbasis mye for å unngå åpne konflikter. Lokalpartiet i Hole ønsket åpenbart også en snarlig løsning, og henstilte til foreningen om å finne en ordning slik at striden kunne blegges. De fant det beklagelig at skattyternes penger ble forvaltet slik at to ungarer fra velstående hjem og en gårdbrukersønn skulle ha vedlikeholdsarbeidet ved verket, mens arbeidsledige familieforsørgere var utestengt og før eller senere måtte ty til fattigvesenet.

Skog og Land sentralt var på denne tiden preget av politisk splittelse. Den lokale foreningen foreslo for herredsstyret at konflikten kunne heves dersom de tre som nå arbeidet ved verket, kunne erstattes med de tidligere verksarbeiderne Olaf Gulbrandsen og Johan Danielsen «og for øvrig arbeidere som trenger det.» Heller ikke dette forslaget førte til noe.

” Saken mot de tre begynte 18. januar 1933 i Ringerike herredsrett, der de ble tiltalt etter straffelovens paragraf 222, den såkalte tukthusparagrafen.

I HERREDSRETTE

Saken mot de tre begynte 18. januar 1933 i Ringerike herredsrett, der de ble tiltalt etter straffelovens paragraf 222, den såkalte tukthusparagrafen. Denne lovparagrafen ble innført av det borgerlige stortingsflertallet i 1927 for å motvirke streiker og forulemping av streikebrytere. Den ble av lett forståelige grunner opphevet allerede i 1935. Som forsvarer stilte overrettssakfører Dagfinn Bech, som også hadde møtt som forsvarer etter Menstadslaget.

Det framkom av tiltalebeslutningen at Erik B. og Reidar K. gjentatte ganger var blitt tilsnakket av fagorganiserte i bygda, noe de ikke hadde tatt hensyn til. Ved opptrinnet tidlig i juni skulle Wilhelm Stensbye ha grepet fatt i Erik B. og klemte ham så hardt i armen at han hadde fått blåmerker. De tre tiltalte hadde så føyet ham unna ved å dytte ham i ryggen, og Frogh skulle også ha sparket til sykelen hans slik at to eiker falt ut av bakhjulet.

Stensbye forklarte at han hadde bedt Erik B. om å nedlegge arbeidet, men at denne bare hadde klaget over at han satt hardt i det. Stensbye hadde da tenkt å tilby økonomisk støtte fra foreningen som motytelse, og hadde derfor tatt ham i armen for å få ham vekk fra de omkringstående, som hadde kommet med hissige mishagsytringer.

Carl Johan Frogh må mistenkes for å ha drevet litt gjøn med herredsretten. Som formannskapsmedlem var det hans plikt å gripe inn og få fjernet Erik B. fra arbeidet, hevdet han, da han hadde hørt at mannen var doven.

Mange hadde kommet til ham og beklaget seg over at skattyternes penger skulle brukes på udugelige folk, og som formannskapsmedlem var det hans plikt å påse at det ikke ble sløst med kommunale midler. Når formannskapetets flertall ikke ville gripe inn, mente han at det var hans simple plikt å gjøre det. Ellers hadde han ikke rørt Erik B., men bare bedt om at han skulle fjerne seg fra arbeidet. «Og min rett til å gjøre min plikt kjøper jeg hverken av lensmannen eller av ordføreren i Hole», understreket han.

Reidar K. hevdet at forsamlingen hadde brukt grov munn mot ham og hans kamerat, kalt dem judaspakk og streikebryterpakk og alt mulig. Stensbye og Danielsen hadde dratt Erik B. mellom seg mens Frogh gikk bak og skjov på, fortalte han. De hadde fulgt Erik B. helt ned til Sundvollbrua mens de sang Internasjonalen, og stemningen var opphisset. To vitner mente derimot at Erik B. hadde gått frivillig med.

Lars Frøhaug viste til at lysverksstyret hadde måttet bøye seg for herredsstyrets vedtak om at det ikke skulle forhandles med foreningen. Ordfører Hammersbøen mente at blokaden var ulovlig, men forsvareren repliserte at den var lovlig når den var innrapportert til riksmeklingsmannen, og at det var domstolene som skulle avgjøre lovligheten av en blokade, ikke ordføreren i Hole.

Rettenes flertall, sorenskriver Bernhard Lindvig og gårdbruker Sverre Holemark, fant de tiltaltes adferd overfor Erik B. rettsstridig, og hevdet at det ikke var relevant hvorvidt blokaden var lovlig eller ikke. Stensbye og Frogh ble hver idømt en bot på 200 kroner, og Danielsen 100 kroner – ingen småsummer på den tiden. Det oppsto dissens i retten idet den ene meddommeren, fru Thora Steen, stemte for frifinnelse. Ingen av de dømte vedtok boten.

I LAGMANNSRETTE

Saken ble videreført 27. mars i lagmannsretten, der overrettssakfører Bech på ny stilte som forsvarer. Stensbye sa at Erik B. var sønn av en forholdsvis velstående gårdbruker, og at han derfor hadde reagert da mannen spurte om foreningen kunne skaffe ham underhold slik at han kunne slutte å arbeide. At han hadde tatt mannen i armen og ført ham et stykke bortover, var ikke gjort i noen ond hensikt, og merkene på armen var i alle fall ikke gjort av ham.

” Stensbye og Frogh ble hver idømt en bot på 200 kroner, og Danielsen 100 kroner – ingen småsummer på den tiden.

Foto: Werner Zellen

De arbeidsløse av Reidar Lerdal, 1935.
Maleriet tilhører Oslo kommunes kunstsamling.

Både Stensbye og Frogh ble frikjent for tvang, men kjent skyldig i å ha hindret Erik B. ved utilbørlig adferd etter tukthusparagrafen. Danielsen ble frikjent, mens botene for de to andre ble nedsatt til henholdsvis 100 og 75 kroner. Retten hevdet da å ha tatt særlig hensyn til deres økonomiske forhold.

I 1934 sendte Skog og Land sentralt en henvendelse til formannskapet i Hole for å få slutt på konflikten. I herredsstyremøte 23. april førte dette til uklarheter, ettersom forbundet åpenbart hadde misforstått et tidligere utspill. Arbeiderpartimannen Olav Eriksen hevdet at det aldri hadde vært noe særkrav om at organiserte skulle favoriseres, feilen var at kommunen nektet å forhandle. Ordføreren uttalte at saken ikke ga anledning til noen forføyning fra herredsstyrets side, og dette ble vedtatt med åtte mot fem stemmer. Og da sto man der like fastlåst som før. Herredsstyret ønsket ikke forhandlinger, og foreningen ville ikke avblåse blokaden, som etter hvert ble stående som en papirbestemmelse.

MANGE, MANGE ÅR SENERE

Konflikten overlevde annen verdenskrig. Den lå i mange år i dødvanne og ble faktisk ikke løst før sommeren 1947. Tidlig på året hadde den lokale foreningen nok en gang henvendt seg til herredsstyret for å få arbeidsforholdene tariffestet. Herredsstyret behandlet da et forslag til overens-

komst mellom foreningen og verket. Overenskomsten for Norderhov ble gjort gjeldende for Hole hva arbeidstid, ferie og inntak av arbeidere angikk. I forslaget het det: «Den fra 1931 pågående konflikt heves, og alle tvistespørsmål er løst ved denne overenskomst.»

Gunnar Retvedt (Venstre) bemerket at det jo ikke hadde vært noen streikesituasjon ved verket, i alle fall ikke de siste fjorten årene, og de som hadde arbeidet på verket i denne tiden, var heller ikke oppmerksomme på at de hadde brutt en blokad. Carl Johan Frogh satt fortsatt i herredsstyret, nå for Hole kommunistparti, men kom ikke med kommentarer til Retvedts tolkning av den nære historie. En underlig opplevelse må dette ha vært for ham, som femten år tidligere hadde engasjert seg så sterkt i denne saken, men han så det selvsagt positivt at overenskomst nå ble inngått selv om det skjedde vel langt på overtid.

Sigurd Tandberg (Bondepartiet) viste til at elektrisitetsverket ikke siden 1931 hadde fått noen henvendelse fra foreningen som var tilsluttet Skog og Land, og foreslo derfor at verkets styre skulle pålegges å forhandle med Norsk Kommuneforbund. Arbeiderpartiordføreren Einar Sundøen opplyste at det var full enighet mellom kommune- og Skog og Land om at sistnevnte skulle oppta forhandlinger.

Det opprinnelige forslaget til overenskomst ble da godtatt med tolv mot seks stemmer for Tandbergs forslag. I juli sendte foreningen i Hole ut en meddelelse om at konflikten var hevet, da det nå ved forhandling var oppnådd enighet om lønns- og arbeidsvilkår. Det skulle nå være fritt for alle å søke seg til elektrisitetsverket, og dermed skulle den langvarige striden endelig være ute av verden. *Fremtiden* fastslo samme høst at konflikten ved verket og en samtidig veiarbeiderkonflikt hadde påført kommunen betydelige

økonomiske problemer i ettertid. Verket var blitt drevet med for få arbeidere og var ikke holdt i tilfredsstillende stand, og en rekke veier bar synlig preg av at alt arbeid på disse var blitt stående stille under krigen. Det var mangel på arbeidskraft ettersom livsviktig arbeid i jord- og skogbruket måtte få høyeste prioritet. Også kommunens økonomiske bæreevne var sterkt begrenset, og dermed var det i lang tid framover umulig å få løst alle oppgaver.

OPPSUMMERING

Blokaden ved Hole elektrisitetsverk fikk aldri den betydning som den lokale skog- og landarbeiderforeningen hadde tiltenkt den. Den ble til å begynne med møtt med entusiasme blant de organiserte i bygda, men de stanget hele tiden mot et ubøyelig borgerlig herredsstyreflertall, som på ingen måte ønsket kontakt med fagorganisasjonen. Blokaden omfattet dessuten bare et fåtall arbeidere, og det er høyst sannsynlig at Arbeiderpartiet lokalt snart ønsket å tone ned konflikten. Hverken partiet eller fagbevegelsen kunne se seg tilfreds med en blokad som ikke fungerte, og denne ble åpenbart nedprioritert etter kort tid.

Noen demonstrasjoner eller andre fysiske aktiviteter fra organiserte arbeideres side kan ikke spores etter 1932, og slik avgikk blokaden stille ved døden, selv om den faktisk på papiret sto ved lag helt til 1947.

Motsetningene i samfunnet var i 1947 på langt nær så skarpe som i den vanskelige tiden femten år tidligere. Den tyske okkupasjonen hadde bidratt til å dempe sosial splittelse, og flertallet av de gamle herredsstyremedlemmene i Hole var gått ut av det politiske liv. Arbeiderpartiet satt nå i regjering på tredje året. Velferd for alle ble i langt større grad garantert, og fagbevegelsen hadde oppnådd anseelse som et nødvendig og ikke minst ønskelig ledd i et moderne samfunn. Landet var på vei inn i en ny tid.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund 2001: Hole bygdebok : B.1 : Bygda og folket : bosettingshistorie i Årnesfjordingen. Utgitt av Hole kommune.
- Bakke, Gudmund 2002: Hole bygdebok : B.2 : Bygda og folket : bosettingshistorie i Steinsfjordingen. Utgitt av Hole kommune.
- Halberg, Paul Tage 1993: Den stolte sliter : skog- og landarbeiderne 1900 til 1990 : en kamp for likeverd. Utgitt av Fellesforbundet, Seksjon Skog og Land. Oslo.
- Hendriksen, Hans 1983: En liten sidestrom. Svar til Gudmund Moren. I: Historisk tidsskrift 1983, nr 3, s. 304–06. Oslo.
- Pettersen, Leif Th. 1995: Elektrisitetsforsyningen på Ringerike gjennom 75 år : jubileumsskrift. Ringerike.
- Arbeiderbladet 1931: 9/11
- Buskeruds Blad 1931: 22/5 – 1932: 9/5 – 1933: 18–20/1, 30/1, 28–29/3 – 1946: 21/8 – 1947: 21/1
- Fremtiden 1930: 25–26/6, 29/11 – 1931: 21/5, 2/6, 16/7, 29/8, 8–9/9, 22/9, 24/9, 2/10, 6/10 – 1932: 9/5, 20/5, 8/6, 4/10 – 1933: 28/3 – 1934: 24/4 – 1946: 21/8 – 1947: 17/6, 11/10 – 1949: 21/5
- Ringerikes Blad 1931: 29/8, 7/9, 2/10, 27/10 – 1932: 8/4, 28/4, 9/5, 6–7/6, 30/6, 2/8, 19/9, 4/10, 1/12 – 1934: 25/4 – 1945: 22/11 – 1947: 4/6

FORFATTEROMTALE

Sten Høyendahl, født 1947 i Oslo og bosatt i Steinsfjordingen i Hole. Han er tidligere seniorrådgiver i Riksrevisjonen med skatt som spesialområde. Sten Høyendahl er leder i Ringerike Slektshistorielag og har siden 2007 vært medlem av redaksjonen i *Hringariki*, lagets medlemsblad. Han har publisert artikler om genealogi og lokalhistorie i diverse tidsskrifter og årbøker og har transkribert tingbøker, kirkebøker og annet kildemateriale fra Ringerike på 1600- og 1700-tallet.

Parken på Ask Gods.

Ask gods – som en svane midt i bygda

Gården Ask – Ask Gods på folkemunne – ligger vakkert til på flatbygda Ask ved Tyrifjorden, få kilometer syd for Hønefoss. Riksvei 350 bringer reisende gjennom bygda på Tyrifjordens vestre side. Der jernbanebrua og veibrua møtes over elva Sogna, er gården lett synlig fra veien.

ANNE HEID LUNDSTAD / FOTO: PER M. HAAKENSTAD

Jeg er en smule arvelig belastet og liker å skrive. Derfor var det hyggelig å bli spurt om å bidra med noen ord om Ask Gods til årets *Heftet Ringerike*. Som oppvokst på en av Bjørkegårdene rett over elva, har den staselige eiendommen alltid hatt en plass i mitt liv. Det var lett å navigere besøkende hjem til oss ved å forklare veien til «slottet» i bygda. Det hadde de fleste lagt merke til og visste hvor lå.

Bygningen troner som en svane, midt i bygda. Besøkende ledes inn på tunet via en flott allé, med utspring i to portnerboliger.

«GODSET»

For meg var som nevnt det ærverdige «Godset» en del av barndommen, men vi snakker så absolutt om et avstandsforhold. De eneste gangene jeg var på plassen foran hovedbygningen, var på 17. mai to år etter hverandre. Barnetoget snirklet seg opp alléen bak hornmusikken.

Toget av forventningsfulle unger endte i den vakre parken foran hovedhuset. Der fikk vi servert is av den staselige godseieren på den tiden, Axel Løvenskiold, og hans fru Lucie. Det var stort for bygdas unger den gangen. Nå er det ett av mange fine barndomsminner.

” Det er ni utleieenheter tilknyttet eiendommen, og vedlikehold og daglig drift krever sitt.

Da jeg tok fatt på skrivingen, var det naturlig at jeg tok for meg den perioden jeg kjenner. Jeg valgte derfor å legge hovedvekt på tiden under Axel Løvenskiold, samt gi litt historisk bakgrunnsstoff for fortellingen.

FAMILIEN LØVENSKIOLD

Axel Løvenskiold kjøpte eiendommen i 1937, på sin 25-årsdag. Han var både økonomi- og landbruksutdannet, og det kom godt med da han med stor entusiasme tok fatt på sitt livsverk. Han var gift med Lucie, født Paus, og de fikk to barn, Carl Axel og Ingeborg.

Sønnen Carl Axel var kaptein i forsvaret. Hans kone Anne Cathrine, født Mustad, er utdannet bioingeniør. Carl Axel Løvenskiold tok over i 1965. Han døde allerede i 1991, bare 49 år gammel. Anne Løvenskiold drev alene til sønnen Fredrik Clarin Løvenskiold overtok driften i 2006.

Som sine foreldre har Fredrik og samboer Mille Øveraasen også tre barn. Fredrik har eget firma som tilbyr tjenester innen planlegging av skogsbil- og traktorveier. Mille arbeider som markeds- og kommunikasjonsansvarlig i sin families fjerdegenerasjons familiebedrift på Gjøvik.

Det er ni utleieenheter tilknyttet eiendommen, og vedlikehold og daglig drift krever sitt. De seneste generasjoners eiere har stort sett hatt minimal hjelp, så jeg vil anta det er mer enn nok å henge fingrene i.

JAKTEN PÅ HISTORIENE

Da jeg begynte å skrive, var tanken å jakte på spesielle historier og spøkelser. På min ferd gjennom tilgjengelige tekster og data var det spor etter dette, men jeg fant så mye mer. Min kunnskap om Ask Gods har økt betraktelig. I takt med dette kom også fornyet interesse.

Historiske fakta finner vi i dag med et tastetrykk på Google. Et slikt søk ga meg 18 treff. Selv om faktaopplysningene har vært til stor hjelp som et bakteppe, var det ikke først og fremst et resymé av dette jeg ønsket å formidle.

Jeg tok tidlig kontakt med dagens godseier Fredrik Clarin Løvenskiold, som igjen satte meg i forbindelse med moren Anne. Vi har hatt fine samtaler om spøkelser – eller mangel på sådanne. Spesielle historier i form av muntlige overleveringer gjennom tidene har dukket opp underveis.

Hovedbygningen på Ask Gods.

Stasstua på Ask Gods. Veggmaleriene fra Salen skal være malt av Harald Vibe.

Axel Løvenskiold tegnet portnerboligene med alleen opp mot hovedbygningen i bakgrunnen. I boka si skrev han under bildet: «Porten med tilbehør. En port der dog aldri stenges.»

Tegning: Axel Løvenskiold

FRAMSYNT DRIFT

Anne Løvenskiold var snill og lånte meg boka svigerfaren Axel skrev etter sine første 25 år på eiendommen. Boka *Landmannsliv* kom ut i 1962, og den har jeg lest med stor interesse. Han hadde bred kunnskap og store planer om å gjøre driften bærekraftig. Visjonene omfattet egen eiendom spesielt, men også jord- og skogsdrift generelt. Axel Løvenskiold hadde en framtidsrettet tankegang. I dag, nær 60 år senere, er det interessant å erfare at mange av hans tanker er blitt realitet.

Han satte i gang åkervanning og både planla og anla veier. Kvisting av trær under vekst for å få kvistfritt tømmer var ny tankegang. Han iverksatte dette, og materialer fra disse trærne ble svært etterspurt.

Forrige eier, Thor Omejer Odegård, hadde erstattet ovnene med peiser i hele huset. Han la samtidig inn sentralvarme. Å bytte ovnene med åpne ildsteder resulterte i at mye varme gikk til spille. Samtidig var sentralvarmeanlegget en stor forbedring i oppvarmingen. Opprinnelig ble fyrkjelen fyrst med koks. Vanddamp og varmtvann sirkulerte i anlegget og varmet opp rommene. Fra 1955 ble anlegget oljefyrt, mens nåværende eier benytter flis.

Axel Løvenskiold hadde praktiske evner og framdrift til å realisere planer. I tillegg var han en fremragende kunstner, både med ord, kullstift og malerpensel. Jeg har fått lov til å benytte bilder fra boka hans her. De viser hvor allsidig han var.

ARBORET

Han anla også et arboret, som er en hage med andre arter enn de som naturlig hører hjemme i floraen på stedet. Han plantet ulike grønne trær som han fulgte med stor interesse og glede. Hagen ga også noen skuffelser, da enkelte av tresortene ikke klarte seg på et til tider bitende kaldt Ringerike.

UKJENT GJEST

I boka fant jeg også fortellingen om en gjest som skulle ha sett en uniformert person gå opp trappen. Det spesielle var at den nattlige trappevandreren var hodeløs. Det vil si i den forstand at hodet ble båret i et godt grep under armen.

Historien pirret nysgjerrigheten min, men det har ikke vært mulig å finne ut mer om dette spøkelset. Dermed lar vi denne mystiske skapningen gå opp i røyk.

SELVBESTALTET ARKITEKT

En annen historie Anne Løvenskiold satte meg på sporet av, omhandler to menn, og den illustrerer hvordan de var et produkt av sin tid.

Godseieren på 1800-tallet, Johan G. B. Gram, ønsket å erstatte det daværende hovedhuset. Stilen på det gamle bygget skal ha vært mye likt hovedhuset på Stein gård. Det blir beskrevet som en vakker trebygning. Gram ville imidlertid ha et mer staselig hovedhus på den herskapelige eiendommen sin.

Han la planer sammen med en kullkamerat fra Krigsskolen. De hadde hatt arkitektur som fag på skolen, og så ingen begrensninger i egne kunnskaper når det gjaldt oppgaven de sto overfor.

Hovedbygningen på Ask Gods.

Lucie Løvenskiold, født Paus
(1917–2006) malt av
Ville Aarseth i 1972.

Axel Løvenskiold
(1912–1980) malt av
Ville Aarseth i 1972.

Anne Cathrine Mustad
Løvenskiold (1946–) malt av
Ville Aarseth i 1972.

Carl Axel Løvenskiold
(1942–1991) malt av
Ville Aarseth i 1972.

De satte i gang, tydelig inspirert av den danske arkitekten Johan Henrik Nebelongs bygg Oscarshall fra 1852 ved Bygdøykilen i Oslo. Bygget som reiste seg, var et vakkert og bemerkelsesverdig skue. Det var et spennende slottslignende byggverk med utspring og tårn. Dette gjorde det veldig unorsk.

Ved siden av tårnet finner vi det såkalte «Jomfruburet». Kanskje friere har lagt veien dit for å finne jomfruen. Med uforrettet sak var det bare å fortsette de 100 trinnene opp i tårnet ved siden av. Når en kommer til toppen, er belønningen en vidstrakt utsikt over den vakre Askbygda.

Ståle Kyllingstad har laget utskjæringene på dørene.

GLEMTE KJØKKENET

Så var det tilbake til de to vidløftige arkitektherrene. De hadde tydeligvis ikke tilbrakt tiden på kjøkkenet. Måltidenes tilblivelse hadde de derfor ikke hatt mange tanker om.

På den tiden sto nok maten ferdig servert på bordet for to menn av deres stand og stilling. Resultatet ble et kunststykke. De klarte nemlig både å få tegnet og bygget sitt nye hovedhus uten kjøkken!

Fadesen ble først oppdaget da Johan Grams kone, Regine, kom for å inispisere. Dette var rundt 1870, og bygget var snart ferdig. Regine var imidlertid ei dame som ikke gikk stille i dørene, og det antas at hun fikk sagt de halvstuderte arkitektene noen sannhetens ord.

Kjøkkenet kom derfor på plass i ettertid. Jeg vil tro at dette viktige rommet dermed fikk løsninger som måtte passes inn der det lot seg gjøre. Noe som igjen førte til at det ikke fungerte optimalt. For å møte nye tider og behov er kjøkkenet senere flyttet, pusset opp og modernisert flere ganger.

DEKOR OG INTERIØR

Det majestetiske huset har historisk sus over seg. De doble inngangsdørene er dekorert med treskurd av billedkunstner Ståle Kyllingstad. Motivene er hentet fra dagliglivet på gården. Videre nevnes salen, hvor veggene er trukket med grov strie og deretter malt med franske hyrde- og jaktmotiver.

Et forgylt og silketrukket møblement skal være kjøpt på Verdensutstillingen i Paris i 1900. Spisestuemøblementet i den sørvendte spisestuen er i nybarokk fra slutten av 1800-tallet. Et praktfullt barokkskap skal være av dansk opprinnelse og er over 300 år gammelt.

Monogrammene på veggen forteller bygningens historie. 1872 er året huset sto ferdig. 1902 JO: John Thor Omeier Odegard tok over som eier. 1937 AL: Axel Løvenskiolds monogram og året han overtok som eier. 1965 CAL: Carl Axel Løvenskiolds monogram og året han overtok.

ASK KAPELL

Som velgjerning for bygda må nevnes at grunnen hvor Ask kapell ligger, ble skjenket av Ask Gods i 1937. Da kirkegården senere ble utvidet, avga Løvenskiold på nytt jord. Dette har vært et uvurderlig samlingspunkt i livets ulike faser for et lite bygdesamfunn.

TURSTIER I SKOGEN

I tillegg er skogen som tilhører Ask Gods et flott og viktig rekreasjonsområde for bygdas folk. Ildsjeler har i disse dager gått opp, ryddet og merket turstier her. Dette øker tilgjengelighet og framkommelighet for turglade askværinger. Hyggelige, uformelle sosiale samvær mellom sambygdingene i skogsterrenget har stor verdi for trivsel og helse.

Har interessen blitt vekket om smått og stort angående Ask Gods, vil jeg på det varmeste anbefale Herskapelig av og med Toppen Bech. Hun lagde en rekke tv-programmer rundt årtusenskiftet om landets herskapelige skatter.

Programmet om Ask Gods gikk på NRK 13. februar 1999 og kan søkes opp i NRKs arkiv. Jeg lover en halvtimes fornøyelse!

TIDSLINJE

År 0: Gården er trolig en av Ringerikes eldste bosetninger.

1100: Man tror at gården på 1100-tallet tilhørte lendmannen Ingemar, som støttet Harald Gille under borgerkrigene.

1225: I forbindelse med at Håkon Håkonsson i 1225 dro over Ringerike, nevnes en Gudleik på Ask. Han bestyrte kongens stall og var fører for hirden. Eiendommen framstår med dette som et høvdingsete.

Eiere av gården kom og gikk gjennom århundrene.

1816: Jens Gram var sorenskriver på Ringerike. Han overtok eiendommen for 16 000 spesidaler. Kjøpet innledet en god og stabil oppgangsperiode for Ask.

1896: Godset gikk ut av familien Grams hender, og en gruppe spekulanter overtok. Disse eierne klarte å ødelegge mye av det tidligere generasjoner hadde bygd opp. Det ble drevet rovdrift på skogen.

Jord- og skogsområder ble solgt unna, og bygningene ble vanskjøttet. Et grelt eksempel på det siste er at hovedbygningens første etasje ble brukt som stall for 30–40 hester.

1902–1937: John Thor Omeier Odegard var eier.

1937: På sin 25-årsdag 13. januar 1937 fikk Axel Løvenskiold, sønn av godseier Carl Løvenskiold på Ullern gård i Aker, skjøte på eiendommen for 490 000 kroner. Han var gift med Lucie, født Paus.

Dette ble begynnelsen på en ny oppgangsperiode som strekker seg fram til i dag. Det er denne perioden min fortelling i hovedsak er konsentrert om.

1965: Sønnen Carl Axel overtok i 1965. Han giftet seg med Anne Cathrine, født Mustad.

Carl Axel Løvenskiold døde i 1991.

1991: Anne Løvenskiold drev videre alene.

2006: Fredrik Clarin Løvenskiold overtok driften.

2022: Størrelse: Ca. 17 000 dekar skog og 553 dekar innmark.

Familien Løvenskiold på Ask Gods i 2022:
Fredrik Clarin Løvenskiold og samboer Mille Øveråsén med barna Carl Fredrik, Herman Clarin og Clara Sofie.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Løvenskiold, Axel 1962: Landmannsliv : 25 år på Ask. Illustrasjonene er utført av forfatteren. Ask.
- Muntlige kilder: Samtaler med Anne Cathrine Mustad Løvenskiold.
- NRK TV 13. februar 1999; Programmet «Herskkelig» med Toppen Bech.
- Wikipedia: Ask gods

FORFATTEROMTALE

Anne Heid Lundstad, født 1959, og oppvokst på Bjørke gård på Ask. Som voksen har hun bodd med mann og barn i Oslo. Yrkeskarrieren er viet bank og finans. Privat har interessene vært av mer kreativ art: (Re)design av klær. Betragtninger fra hverdagslivet er en annen hobby. Formidlingen av anekdotene er via Facebook. Hun ønsker å rette en stor takk til Anne Løvenskiold, som gjorde denne historiefortellingen mulig i den formen den ble.

Dette er den nedre delen av Ståle Kyllingstads altertavle.

På sporet av *Ståle Kyllingstads altertavle*

Kaster man lys over hundre års ringerikshistorie, vil man også finne hendelser som kaster skygge. Det gjelder uretten som ble begått mot Hønefoss' kjente billedkunstner Ståle Kyllingstad da kapellet han hadde utsmykket, ble jevnet med jorda i 1973. I dag har man startet prosessen som på sikt kan gi kunstneren den oppreisning han fortjener.

LISBETH WENNERSBERG / FOTO: LISBETH WENNERSBERG

I *Hftet Ringerike* 2021 skrev Marit Stubbraaten en omfattende artikkel med tittelen *Ståle Kyllingstad – jærbuen som utsmykket Hønefoss og halve kongeriket*. Artikkelen er rikt illustrert med fotografier av Kyllingstads kunst. Under avsnittet Kyllingstads kirkekunst finner vi et bilde av en vakkert utskåret kristusfigur i hvitt og gull. Figuren er i dag montert på veggen i trappeoppgangen i nye Hønefoss kirke og er en del av Ståle Kyllingstads altertavle fra 1955.

La oss stoppe opp ved kristusfiguren og se om den kan sette oss på sporet av Kyllingstads altertavle. Det bringer oss i første omgang mer enn sytti år tilbake i tid da flere begivenheter gjorde at Kyllingstads altertavle så dagens lys.

BYENS 100-ÅRSJUBILEUM I 1952

I 1950 flyttet Ståle Kyllingstad fra Jevnaker til Trygstad like utenfor Hønefoss. Kyllingstad kom til en by som var i full sving med å forberede sitt 100-årsjubileum i 1952. I opti-

mismen og aktiviteten som jubileet skapte, ble kunstneren tildelt to store utsmykningsoppgaver. Han kom fort i gang med å hogge ut de to granittbjørnene ved bybrua i Hønefoss, og både bjørnene og bronseskulpturen Ringerikspiken ble avduket på selveste 17. mai i jubileumsåret. I dag kan vi knapt tenke oss Hønefoss uten disse ikoniske skulpturene.

I anledning jubileet tok sokneprest Asle Enger initiativ til restaurering

Ståle Kyllingstads relieff på galleribrystningen i Hønefoss gravkapell. Motivet i frisen er formidlingen av Bibelhistorien.

av Hønefoss kirke fra 1862. Den velrenommerte arkitekten Arnstein Arneberg utarbeidet plantegninger både for restaurering og utsmykning av kirka. Den største forvandlingen lå i ny utforming og dekor av altertavle og prekestol, i tillegg til de lyse fargene som fylte det før så mørke kirkerommet.

KYLLINGSTADS KUNST I HØNEFOSS GRAVKAPPELL

I 1952 sto det også et gravkapell inne på kirkegården i Hønefoss, reist i bindingsverk i 1894. Innvendig var kapellet malt i de samme mørke fargene som kirkebygget opprinnelig hadde. Etter den vellykkede restaureringen av kirka ønsket sokneprest Enger at også kapellet skulle fornyes.

Bystyret vedtok restaureringsplanene, og Ståle Kyllingstad, som også var en fremragende kirkekunstner, fikk oppdraget med å utsmykke kapellet. Arbeidet startet i februar 1954, og allerede i mai 1955 kunne det nye gravkapellet innvies.

For Kyllingstad gikk den bygningsmessige restaureringen og den kunstneriske utsmykningen av kapellet helt fra starten av hånd i hånd. Kunstneren deltok i prosessen fra første dag og satte sitt preg på hele kirkerommet. I det ferdige resultatet var det som om dører, vinduer, galleribrystning, prekestol, farger, teknikker, materiale og selve den kunstneriske utsmykningen av kapellet gikk opp i en høyere enhet. Kunstverkene er utført i polykromert tre, det vil si en utsmykning av utskårne skulpturer og relieffer med flere farger.

På relieffene brukes polykromi i en slik grad at man kan si at de står midt mellom skulptur og maleri.

GALLERIBRYSTNINGENS DEKOR

Kapellet hadde et vanlig galleri. Galleribrystningen rett over inngangsdørene var dekorert med et relieff, utformet som en frise. Motivene i frisen kan forstås som kunstnerens programerklæring for utsmykningen i kapellet. Det sentrale bildet midt i frisen er innrammet i en gylden sirkel som øverst sprenger rammen for resten av relieffet. Motivet inne i sirkelen er en gammel mann som forteller for en ung gutt.

Bildet er en klar allusjon til Edvard Munchs kjente Aula-maleri *Historien*. Den gamle gestikulerer med høyre hånd, kanskje er den også løftet til velsignelse, for i kapellet er det Bibelens historier som formidles. Gutten følger konsentrert med i fortellingen og legger til og med en hånd på fortellerens kne, nøyaktig som gutten i Munchs maleri gjør. Som Munchs maleri er Kyllingstads frise malt i grått og gult.

To av relieffene på gallerifrisen framstiller den velkjente lignelsen om såmannen, der såkornet er metafor for Guds ord. Kunstneren tar med seg metaforen videre i utsmykningen ved å la kornets varme gulfarge stå for, – og omkranset, Guds ord, både i gallerifrisen og i altertavla. Under sirkelen vokser det fram en sterk og livskraftig vekst som slynger seg rundt hvert av motivene i frisen. Blomster-rankene går igjen på alle de utskårne verkene i kapellet.

DØRSPEILENES DEKOR

Speilene på de doble inngangsdørene under galleriet var dekorert med tre relieffer hver som viste motiver fra skapelsesberetningen: Blomster, fisker, fugler, dyr, Adam og Eva i Edens hage. Kyllingstad lot Guds ord fra skapelsesberetningen: «Jorden skal bli grønn!» sette sitt preg på alle de seks relieffene. Frodige, grønne, blomstrende vekster rammer inn alle motivene. I tillegg er selve billedrammene lysegrønne. Samlet dannet de seks relieffene fortellingen om skapelsen.

STÅLE KYLLINGSTADS ALTERTAVLE

Formidlingen av Ordet, som er motiv på gallerifrisen, peker på altertavla på fondveggen. Det store midtbildet i altertavlas nedre del tar opp igjen dette motivet og viser Jesus som forteller og læremester. Slik Munch lar den gamle mannen og gutten sitte under et stort tre, plasserer Kyllingstad Jesus og de som hører på ham under greinene på det som kan være et fikentre. Med åpen favn fanger Jesus oppmerksomheten til menneskene som samler seg rundt ham. Barna og de eldste holder seg nærmest ham, og kvinnene er i flertall på bildet. Alle figurene er individuelt utskåret og malt, og samtidig bundet sammen til et organisk hele.

På hver side av midtbildet har kunstneren skåret ut to scener fra Jesuliv, slik de er fortalt i evangeliene: Gjeterne på marken julenatt, Jesus som tolvåring i tempelet, Inntoget i Jerusalem og Jesus i Getsemane.

Relieffene framstår i dag i lyse og dempede farger der det himmelblå og gressgrønne dominerer, med Jesu røde kappe som kontrast. Selv om fargene har holdt seg godt, må de opprinnelig har vært både skarpere og klarere.

Fire gygne søyler som symboliserer de fire evangelistene, deler inn billedflatene. De er malt i den samme fargen som omkranser sirkelen på frisens fortellermotiv. Med den gygne gulfargen peker Kyllingstad direkte på Bibelens ord.

Dette gjelder også skriftstedet nedest på altertavla, som er innrammet med varmgul dekor. Under hver søyle finner vi evangelistenes symbol: en bevinget okse for Lukas, en engel for Matteus, en ørn for Johannes og en bevinget løve for Markus. Øverst har hver av dem en krone malt i gull, som viser til altertavlas øvre del, himmelen over jordelivet.

ALTERTAVLAS TO HOVEDDELER

Kyllingstads altertavle i Hønefoss kapell består av to hoveddeler, knyttet sammen til et tematisk hele. Den øvre delen framstiller «Jesu forklarelse» og er altertavlas dominerende blikkfang. Kyllingstad tar utgangspunkt i Bibelens fortelling om «Forklarelsen på berget», der det står:

Jesus tok med seg Peter, Jakob og Johannes opp på et høyt fjell, hvor de var alene. Da ble hans utseende forvandlet for øynene på dem; hans ansikt skinte som solen, og klerne ble hvite som lyset. Og se, Moses og Elia viste seg for dem og samtalte med ham.
(Matteus 17:2,3)

Denne delen består av tre tredimensjonale figurer: den seirende eller oppstandne Kristus i midten, flankert av Moses med tavlene og Elia/Johannes doperen med duen. Den viser til Kristi forklarelse eller transfigurasjon, som er benevnelsen på øyeblikket da Jesu guddommelige natur ble åpenbart for de tre disiplene.

Kristusfiguren er like høy som billedtavla under, malt i hvitt og gull. Begge farger symboliserer det guddommelige lyset, Guds herlighet, som Kristus utstråler. Altertavlas to deler viser til sammen Jesu to naturer, som sant menneske i den nedre delen og som sann Gud i den øvre.

Seks relieffer, alle med motiv fra skapelsberetningen. Hvert relieff måler 65 x 50 cm. Opprinnelig prydet de dørspeilene i kapellet.

BIBELKUNNSKAP OG KUNSTNERISKE GREP

Kyllingstad kunne sin Bibel og fulgte den nøye i sin kirkekunst. I tillegg brukte han kunstneriske grep for å forsterke sitt uttrykk og sette sitt personlige preg på verket. I forklaresestablået gjør han dette i to av figurene. «Kristus i herlighet» er et velkjent motiv i kunsten. Benevnelsen rommer flere framstillinger av Kristus, hver med sine spesifikke kjennetegn. Jesu forklarelse eller transfigurasjon viser en versjon. Mer kjent i vestlig kirkekunst er kanskje motivet «Salvator Mundi» som gestalter Kristus som verdens frelser, med en kule eller klode i venstre hånd.

For å forsterke opplevelsen av den himmelske Kristus, lar Kyllingstad kjennetegnet fra «Salvator Mundi» smelte sammen med den forklarede Kristus. I skinnende hvite klær står han øverst på altertavla med en gylden korsglorie bak hodet. Det røde kledet han hadde rundt livet i tavlas nedre del, har blitt solgult. I venstre hånd holder han en korsglobus; med sin høyre løfter han kongeseperet. Begge attributter er forgylte og understreker skikkelsen «Kristus i herlighet». I åpenbaringen som de tre disiplene fikk, var også Moses og Elia til stede og samtalte med Kristus. Moses, med steintavla i hånda, representerer Loven og Det gamle testamentet.

I bibelteksten er det ildprofeten Elia, også fra GT, som dukker opp på den andre sida av Jesus. I tavlas forklaresestablå lar imidlertid Kyllingstad Elia smelte sammen med døperen Johannes fra Det nye testamentet, slik det er belegg for i Bibelen. Duen symboliserer Den hellige ånd. Slik lar Kyllingstad både det gamle og det nye testamentet bære fram den forklarede Kristus i altertavlas øvre del. Helt nederst på altertavlas billedel, men likevel atskilt fra denne med border og dekor, har Kyllingstad tatt med et skriftsted:

Fader! Jeg vil at der hvor jeg er, der skal også de som du har gitt meg, være hos meg.
(Johannes 17,24)

Dette er en fotomontasje av Ståle Kyllingstads altertavle som har «Forklarelse» som hovedmotiv. Samlet er Kyllingstads altertavle fire meter høy. På det bredeste måler altertavla 3,15 m.

Skriftstedet, med midtfeltet i billedtavla der Jesus taler til menneskene og den sentrale Kristusfiguren øverst, danner til sammen verkets midtakse. Disse delene hører sammen. Verset nederst fortsetter: «så de får se min herlighet», og viser direkte til den himmelske «Kristus i herlighet».

Skriften er gotisk, malt med hvit farge på blå bunn. Skriftstedet bindes sammen med tavlas nedre del via den blå dekorborden over og de gylne dekor-

rammene på hver side. Stilmessig knytter Ståle Kyllingstad an til gotisk treskjærerkunst, kjent for sine kirkeutsmykninger med statuer av hellige personer og relieffer med motiv fra bibelske fortellinger. Han spiller også på den eldre folkelige norske treskjærtradisjonen. Dekorerte border fungerer som overganger mellom altertavlas deler. Akantusrankene langs sidene, med innslag av druer og blomster, omkranser altertavla og binder den sammen.

PREKESTOLEN

Kyllingstad skar også ut en ny prekestol til kapellet. Den ser enkel ut, men tar man den i nærmere øyesyn, ser man at detaljer fra altertavla går igjen. Den er malt i dyprød og fersken, fargetoner fra klærne til Moses og Johannes døperen. Globen i kristusfigurens hånd finner vi igjen i kloden som bærer prekestolen.

Under den enorme kula har kunstneren skåret ut en tett sirkel av sammenfiltrede bjørner, og over den, en blomsterkrans. Bjørnene gir et lite hint til bjørnene på bybrua, kanskje skulle detaljene under prekestolen forsterke rommets tilknytning til skaperverket, naturen og den lokale identiteten.

Døperens due fra altertavla kommer også igjen på prekestolen, nå malt i gull og vendt mot tilhørerne. Kyllingstad har plassert den på undersiden av brettet der Bibelen ligger under prekenen, slik han gjorde det på prekestolen i Sandnes kirke, hans aller første kirkeutsmykning fra 1929.

Slik viser Kyllingstad til forestillingen om Den hellige ånds kraft i skriften. Ved siden av å fortelle den store fortellingen om skapelsen og den oppstandne Kristus, handler Kyllingstads utsmykning i kapellet i stor grad om formidlingen av Guds ord.

VINDUENE

Fra 1937 til 1946 hadde Kyllingstad stilling som kunstnerisk leder på Hadeland Glassverk. I Hønefoss kapell formet han sandblåst dekor på tolv to meter høye vinduer, seks på hver langside i kirkerommet. En linje formet tre sammenhengende sekskanter fra topp til bunn på alle vinduene. Hver sekskant rammet inn et symbol eller bilde. Til sammen formet han trettiseks stiliserte bilder, alle bærere av en dypere mening.

Eksempler kan være kors fra ulike tradisjoner, en fisk, et skip, et anker, Jesusbarnet, en krone, en trearmet lysestake, en stall, samt redskaper fra dagliglivet. Han tar også med elementer fra skapelsesreleiffene, med bilder av sola, et lite tre, en fole, en fisk og en fugl i de sandblåste vinduene.

INNVIELSEN AV KAPELLET

Det var en stor dag da Hønefoss gravkapell med Kyllingstads kunst ble vigslet 24. mai 1955. Dagen etter kunne man lese om begivenheten i *Ringerikes Blad*. Med biskopen til stede ble kapellet fylt til siste plass. Ordfører C. S. (Carl Severin) Bentzen uttrykte sin glede over «kappellets forskjønnelse».

Videre skrev avisen: Ordføreren rettet en varm takk til billedhugger Ståle Kyllingstad for hans innsats med kap-

To musiserende engler som i dag er lagret i nye Hønefoss kirke. Vi vet ikke hvilken plassering de hadde i kapellet. Kanskje noen av leserne husker det?

ellet, og håpet at menighetsrådet ville verne om de verdier, som her var blitt til. Kunstneren Ståle Kyllingstad redegjorde for sitt arbeide med kapellet. Han ga en orientering over sin ide og sin utforming av den, og forklarte i korte trekk symbolikken i enkelte utførelser. Leder i menighetsrådet, Marit Larsen, rettet en takk til byens myndigheter for den offervilje som var vist og minnet om at den ramme man hadde fått om dette Gudshus, var en levende ramme – en illustrert bibelhistorie.

I 1962 skrev teolog Ulf H. Stubbraaten dette om kapellet i jubileumsheftet om Hønefoss kirke: «Det gjenåpnede kapellet viser, i utstyr og farver, en lys oppstandelsestro og håpets forvissning om evig liv.» Likevel skjedde det uforståelige, i 1973 ble det vakre kapellet revet, og Ståle Kyllingstads kunstneriske utsmykning ble hjemløs.

«Ovenfor ser vi interiør fra det vakre, nyrestaurerte Hønefoss gravkapell. Bildet ble tatt i går ved middagstider, da alt var klappet og klart til innvielsen» Foto og billedtekst er fra *Ringerikes Blad*. 25. mai 1955

1. Ståle Kyllingstad skar ut og malte ny prekestol i mangefarget tre til kapellet.

2. Detalj fra prekestolen. En due, malt i gull, symboliserer Den hellige ånd.

3. Detalj fra prekestolen. En tett sirkel av bjørner bærer kloden under prekestolen.

HVORFOR BLE KAPELLET REVET?

Hønefoss vokste jevnt etter 100-årsjubileet i 1952. På grunn av befolkningsveksten ble gravkapellet etter hvert for lite, og den 18. august 1971 ble Ringerike krematorium, med et større gravkapell vigslet.

Krematoriet ble reist på en tomt utenfor kirkegården, nærmere elva. Etter det hadde man i mindre grad bruk for Hønefoss kapell, så det ble bestemt at kapellet i bindingsverk, innredet

og utsmykket med Ståle Kyllingstads kirkekunst, skulle rives. De fleste andre norske kirker har beholdt sine kapeller selv om de tok i bruk nye begravelsskikker. Det lå nesten som et frampek i ordførerens tale på innvielsesdagen i 1955 da han ba spesielt om at «menighetsrådet måtte verne om de verdier som her var blitt til». Verken Ringerike kommune, Hønefoss menighetsråd eller noen andre klarte den gang å verne kunstverkene i Hønefoss kapell.

KIRKEUTSMYKNINGENS SKJEBNE

I 1973 ble altertavla tatt ned fra veggen i sine enkelte bestanddeler og lagret i kjelleren under det nye krematoriet. Det samme ble prekestolen, frisen, relieffene som prydet dørene, vinduene med glassblåst dekor og to utskårne engler. Andre deler av utsmykningen, som pilarer med ornamentale utskjæringer, ble rett og slett rasert. Så vidt man vet, ble ikke utsmykningen fotografert eller dokumentert før rivningen, heller ikke kapellet.

Kyllingstad selv rangerte arbeidene i Hønefoss kapell som sin mest betydningsfulle kirkeutsmykning. Å se verket sitt lagt i grus etter knapt tjue år må ha vært en av hans tyngste opplevelser. Det hadde sønnen Røyne Kyllingstad sterke minner om. Som gammel mann kunne han fortelle at da rivingen av kapellet startet, møtte Ståle Kyllingstad opp. Full av fortvilelse prøvde han å stanse det han må ha opplevd som ren vandalisme. Det hele endte med at han nærmest ble jagd vekk fra kirkegården. Det er hjerteskjærende å se for seg hvordan Ståle Kyllingstad kjempet en håpløs kamp for å bevare kirkekunsten som han hadde lagt hele sin kunstnersjel i.

Kunsthistoriker Øivind Storm Bjerke skrev i sin biografi om Ståle Kyllingstad at «utsmykingsarbeidene hans for Hønefoss gamle gravkapell har i ettertid lidd en krank skjebne». Det

er ikke å ta for hardt i. De neste 31 årene, fra 1973 til 2004, sto arbeidene lagret i kjelleren under krematoriet. Bortgjemt, og for det meste bortglemt. Kyllingstad døde i 1987. Han fikk aldri se kunstgjenstandene komme til heder og verdighet igjen.

KUNST PÅ VANDRING

I november 2004 sto Ullerål kirke ferdig. På dette tidspunktet hadde ikke Ullerål menighet økonomi til utsmykning av sin nye kirke og sendte derfor en søknad til Hønefoss menighetsråd om å få låne Ståle Kyllingstads kirkekunst fra 1955. Flertallet i menighetsrådet, sammen med leder Gunnar Hallsteinsen, stemte for å la Ullerål få låne kunsten. Med lånet fulgte en egen klausul som skulle sikre at Ullerål leverte tilbake Kyllingstads kunstgjenstander til Hønefoss menighet, når de måtte ønske det. Ullerål menighet skulle dessuten per omgående starte

arbeidet med å finansiere sin egen utsmykning av kirka. Representanter fra Ullerål besiktiget kunsten og tok med seg de gjenstandene som de mente de kunne ha nytte av. Blant disse var altertavla i sine enkeltdeler og gallerifrisen. Jeg var medlem i Hønefoss menighetsråd da saken kom opp, og dette ble mitt første møte med Kyllingstads kirkekunst.

I Ullerål kirke var de stolte av Kyllingstads kunst. De enkelte gjenstandene ble plassert der man syntes de passet best. Altertavlas nedre del ble montert på veggen ved hovedinngangen. I kirkerommet ble altertavlas øvre del splittet, med kristusfiguren på en liten sokkel til venstre for koret og Moses og døperen på en tilsvarende sokkel til høyre. Frisen ble plassert i undertasjen, ved inngangen til festsalen. Tilsynelatende såre vel; det var bare ett aber. Kyllingstads altertavle ble aldri montert slik kunstneren utformet den. Dermed kom hverken kunstnerens ide eller Bibelens fortelling til uttrykk. Kanskje hadde kunnskapen om Kyllingstads altertavle allerede gått tapt. De to skulpturene fra altertavlas øvre del, Moses og døperen Johannes, samt frisen som omhandler bibelhistorien, befinner seg fortsatt i Ullerål kirke.

HØNEFOSS KIRKE BRENNER

26. januar 2010 brant Hønefoss kirke ned til grunnen. Det tok ikke lang tid før kirkestua, eid av Hønefoss menighet, ble innredet som midlertidig kirkerom. Relieffene fra skapelsesberetningen prydet allerede den ene langveggen i kirkestua. Nå hadde menigheten bruk for ei altertavle, og inngenting var mer nærliggende enn å hente tilbake Kyllingstads tavle. Anledningen bar i seg en gyllen sjanse til å samle delene og montere altertavla i sin helhet på den høye veggen bak alteret der det fantes en perfekt plass for den.

I dag står elleve vinduer fra Hønefoss gravkapell lagret i krematoriets kjeller. Hvert vindu måler 2 x 0,5 m. Kyllingstad formet sandblåst dekor på alle vinduene. Alle de 33 motivene er forskjellige.

HALVE ALTERTAVLA KOMMER HJEM

Slik ble det ikke. Bare halve altertavla, den med scener fra Jesu liv og skriftsted under, ble hentet tilbake fra Ullerål og hengt opp på veggen i kirkestua. Jeg fikk inntrykk av at denne delen nå ble ansett for å være Kyllingstads altertavle. Igjen tenkte jeg at kunnskapen om altertavla rett og slett var glemt. Derfor begynte jeg å fortelle om tavlas historie når det passet sånn.

Da kirkestuas tid som kirkerom nærmet seg slutten, skrev jeg et brev til Hønefoss menighetsråd med bønn om at de måtte ta vare på Kyllingstads kirkeutsmykning i den nye kirka. Mest av alt ba jeg for altertavla; at de måtte finne en god plass til den i sin helhet. Jeg fikk et svært positivt svar tilbake.

De så på arbeidet med å få oversikt over samlingen, hente tilbake utlånte kunstgjenstander og finne en egnet plass for dem i den nye kirka som en prosess som kunne starte etter at kirka ble tatt i bruk. Allerede ved innvielsen av nye Hønefoss kirke den 10. desember 2017 hadde kristusfiguren «Salvator Mundi» fått plass på veggen i trappa opp mot kirkerommet.

Jeg oppfattet det som en god begynnelse på prosessen med å innlemme Kyllingstads kunst i kirka.

RELIEFFENE KOMMER TILBAKE

Da pandemien brøt ut i 2020, ble kirkestua leid ut til Hønefoss barnehage som trengte mer plass. I den forbindelse ble Kyllingstads gjenværende kunstgjenstander flyttet over til den nye kirka. Relieffene med motiv fra skapelsen henger i dag i den store salen i underetasjen.

I en mindre sal ved siden av henger altertavlas nedre halvdel. Etter å ha vært på vandring i femti år, er det svært gledelig å se at Kyllingstads kirkekunst er i ferd med å vende hjem og komme på plass i Hønefoss kirke. Men utfordringen fra 1973 står fortsatt ved lag: å samle verkenes spredte deler og montere dem med respekt for kunsten, kunstneren og kirkebygget.

Fortellermotivet er et ledemotiv i Kyllingstads utsmykning i Hønefoss gravkapell. På altertavla forteller Jesus om Guds rike. På gallerifrisen gjenforteller den gamle videre lignelsen om såkornet. Gjennom sin kunst formidler Kyllingstad selv det hele i Hønefoss kapell.

DET HISTORISKE ASPEKTET

Også det historiske aspektet taler for at Hønefoss kirke må verne om Kyllingstads kunst. Da den gamle kirka brant ned til grunnen i 2010, gikk nesten alt som kunne vitne om kirkas 150-årige historie tapt. Det tilhørende kapellet, med eksteriør i samme stil som kirka, ble borte i 1973.

Men Ståle Kyllingstads kirkekunst fra 1955 finnes fortsatt. Den ble utformet til kapellet som skriver seg tilbake til 1894. Kyllingstads kirke-

utsmykning bærer med seg mye av Hønefoss kirkes historie. Godt forvaltet vil utsmykningen ta med seg denne historien inn i vår tid og forbinde det gamle med det nye.

Det er overraskende hvor sammenfallende ideene som kommer til uttrykk i nye Hønefoss kirke *Himmeltrærne* og i Kyllingstads kirkeutsmykning fra 1955, er. I begge tilfeller ligger vekten på lyset, på skaperverket, på forbindelsen mellom himmel og jord, og ikke minst, på Bibelens ord. At kirke-

bygget og kirkekunsten avspeiler identiske temaer, bør kunne gjøre tilpassningsarbeidet lettere.

Det er selvsagt mange hensyn å ta når man skal sammenføre arkitektur og kunst som ikke i utgangspunktet er skapt for hverandre. Det vil være utfordrende å finne løsninger som yter både arkitekturen og kunsten rettferdighet. Men med kunstfaglig veiledning og tålmodighet i prosessen, vil det være fullt mulig å finne gode løsninger.

Foto: Fjellengen Wilderøe, Buskerud fylkesarkiv ved Bjørn Johnsen.

Hønefoss kirke med Hønefoss gravkapell til høyre for kirka. Det vakre kapellet ble bygget i samme stil som kirka.

Kunstneren Ståle Kyllingstad 1903–1987 fotografert i 1983.

OPPREISNINGEN

Ståle Kyllingstad fortjener kunstnerisk oppreisning. Selv regnet han arbeidene i Hønefoss gravkapell som sin viktigste kirkeutsmykning. Vi kan derfor lett forestille oss den smerten han ble påført ved å oppleve at kunstnerens ble vraket da kapellet ble revet i 1973. Ståle Kyllingstad sies å være den ringerikskunstneren som har satt tydeligst spor etter seg både lokalt og nasjonalt, og han var høyt respektert på Ringerike. Det er derfor vanskelig å forstå hvordan hans egen by kunne opptre så respektløst overfor ham og hans kirkekunst. Men at det skjedde, er et ubestridelig faktum.

Mitt engasjement for Kyllingstads kirkeutsmykning startet med altertavla. Det gjorde et sterkt inntrykk på meg at han hadde valgt «Jesu forklarelse» som hovedtema for den. Det er nemlig sjelden man finner dette motivet på norske altertavler, og det gjør Kyllingstads tavle ekstra verdifull.

Foto: Fotograf ukjent. Hentet fra sønnen Røyne Kyllingstads bok om sin far 2003.

Jeg fikk aldri sett gravkapellet med Kyllingstads utsmykning. Men da *Heftet Ringerike* ga meg muligheten til å fortelle om altertavla og dens skjebne, måtte jeg sette meg inn i hele hans utsmykning fra 1955, så langt jeg kunne finne dokumentasjon om den.

Under arbeidet har jeg fått en økt forståelse for hans altomfattende ide for kapellet og en voksende beundring for hans utforming av den. For å oppfylle

kunstnerens intensjon vil det være avgjørende at alle kunstverkene som tilhører samlingen, kommer tilbake til Hønefoss kirke, og at prosessen med å finne egnede steder for dem fortsetter.

Den vakre altertavla er det mest sentrale verket i denne kirkekunsten. Den dagen hele altertavla gis en velegnet plass i nye Hønefoss kirke, vil Ståle Kyllingstad få den oppreisning han fortjener.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Christie, Sigrid og Håkon Christie 1993: Norges kirker : Buskerud : 3. Land og kirke, Oslo.
- Kyllingstad, Røyne og Øivind Storm Bjerke 2003: Ståle Kyllingstad. Labyrinth Press, Oslo.
- Stubbraaten, Marit 2021: Ståle Kyllingstad – jærboen som utsmykket Hønefoss og halve kongeriket. I: Heftet Ringerike: 18–27.
- Stubbraaten, Per 2017: Festskrift til vigslingen av Hønefoss kirke 10. desember 2017. Utgitt av Hønefoss menighetsråd
- Stubbraaten, Ulf H. 1962: Hønefoss kirke 1862–1962 : festskrift. Utgitt av Hønefoss menighetsråd.
- Ringerikes Blad, 25. mai 1955
- Romerikes Blad, 6. februar 2021
- Nettressurs: Store norske leksikon ståle kyllingstad – Store norske leksikon (snl.no)

FORFATTEROMTALE

Lisbeth Wennersberg, født 1948 i Sandnessjøen, har bodd på Ringerike siden 1983. Hun er pensjonert lærer med fagene spesialpedagogikk, norsk og muntlig fortelling. I 15 år var hun med i Hønefoss kirkes klokkerteam, inkludert perioden da kirkestua ble brukt som kirkerom. Hun var styremedlem i Ringerike kirkeakademi i perioden 2011–2022.

VISA

Steinway Piano

70 71 72 73 74 75

Å, Vi-sa kom-mer dri-ven-de de-én har så man-ge lå-ter sul-ter lindt som

76 77 78

byss på fang og bå-de ler og grå-ter.

Geir Bråten

Visa

Elling M. Solheims ukjente favorittdigt

Visa er et dikt av Elling M. Solheim som ikke tilhører de mest kjente.

Derfor ble ikke diktet med i diktboken *Eld i snø* som ble utgitt til hundreårsdagen hans i 2005.

Men for Elling betydde diktet mye.

GEIR BRÅTEN

Et gammelt opptak fra NRKs Østlandssendingen ble Elling M. Solheim intervjuet om sin lyrikk. Da han ble spurt hvilket dikt han selv syntes best om, fortalte han om diktet *Visa* og hva det hadde betydde for ham.

Dette intervjuet ble imidlertid først kjent for Elling M. Solheim-komiteen i 2007, to år etter at *Eld i snø* kom ut. Da satte jeg meg ned og laget melodi til diktet.

Visa har blitt sunget på Det Norske Teatret, i Gamle Logen, i radio og mange andre steder i Oslo og på Ringerike, Hedmarken og Sunnmøre.

Mange sier at de har fått en ny opplevelse av diktet etter at det ble tonesatt. Det gleder meg å høre.

«Det siste verset betydde spesielt mye,» sa Elling,

«*Visa* liksom passer på meg»:

*Je vingler hit,/ je vingler dit og kommer langt av lei,
men Visa suller i mi sjel og Visa berger meg.*

Diktet finnes i diktsamlingen *Dagningen* som ble utgitt i 1960. Da var Elling M. Solheim rammet av multipel sklerose, og diktet kan tolkes som at *Visa*, det vil si diktningen, berget ham og ga livet hans mening.

Foto: Alf Elling Omholt

Heiernfossen er som *Visa*, vinglete, vill og drivende.

VISA

*Å, Visa kommer drivende, den har så mange låter,
suller lindt som byss på fang og både ler og gråter.*

*Kvitrer måråkvad og kry og er i bringa støtt,
suller meg så lindt i favn når je er mo og trøtt.*

*Je vingler hit, je vingler dit og kommer langt av lei,
men Visa suller i mi sjel og Visa berger meg.*

Elling M. Solheim

Foto: Anne Sofie Hval

Ståle Kyllingstads portretthode av Elling M. Solheim i brent leire er plassert i Ringerike bibliotek. De to kunstnerne var nære venner.

FORFATTEROMTALE

Geir Bråten født på Veme, har i tillegg til arbeidet med Elling M. Solheim tonesatt dikt av Elling Lien Vistekleiven, Kjetil Almelid og Randi Lise Rønnestad, og har gitt ut CD med henne. Han har koret Wenche Myhre, Placido Domingo og Luciano Pavarotti. Bråten har underholdt med Solheim og Sandbeck på Det Norske Teatret, Gamle Logen og de årlige KulturBakkane på Sunnmøre. Han komponerer, er med i Viseklubben og leder Operaklubben Arie. Bråten underholder alene og med venner. Han er utdannet cand.mag. og musikkpedagog.

Den verdifulle tjæreolja.

Råseil over Tyrifjorden

Det damper av tjæremilen. Et flunkende nytt vikingskip er på beddingen ved Sundvollen.

Snart skal nye råseil krysse Tyrifjorden! I to artikler gis et innblikk i den omfattende prosessen som Hardraade Vikingskipforening har satt i gang. Den første, i årets hefte, skildrer tjærebrenning og tømring.

ERLAND RØED / FOTO: ERLAND RØED

Noen historikere mener at Snorre Sturlason har rett når han skriver at vikingkongen Halvdan Svarte druknet og ble hauglagt ved Stein gård på Steinsletta. Dette skal ha skjedd omkring 860, og arkeologiske undersøkelser av Halvdanshaugen kan tyde på at han ble gravlagt i et av sine krigsskip. Ved Lore på den andre siden av Steinsvika har arkeologene funnet enda en skipsgrav med sverd og andre våpen fra vikingtiden.

Nå kan snart vinden fylle nye råseil over Tyrifjorden takket være dedikerte vikingskipsbyggere. Målsetningen er å bygge et autentisk vikingskip som skal seile på Tyrifjorden. Vikingskipene var altså ikke bare i bruk langs kysten. De

var i aller høyeste grad en viktig del av livet i bosettingene rundt Tyrifjorden for over 1200 år siden. På denne tiden var vannveiene de viktigste ferdselsårene fordi det var få el-ler ingen veier. Folk og varer skulle fraktes raskeste vei – det samme gjaldt selvfølgelig hærstyrkene til kongen. Det var følgelig mye trafikk på Tyrifjorden både før, under og etter vikingtiden.

RÅSEIL OVER TYRIFJORDEN I 1219

I 1219 samlet Sigurd Ribbung det som var igjen av baglerhæren for å prøve å overvinne kong Sverre og birkebeinene. Ribbungene dro med skip innover Drammensfjorden og kom seg opp til Tyrifjorden. For å klare dette måtte de

» Hardraade Vikingskipforening ble etablert i november 2016 med formål å bygge et fullskala vikingskip til bruk på Tyrifjorden, Steinsfjorden og Storelva.

bruke stokker og tau for å dra skipene forbi fosser og stryk. Ytterst på Røyslandet ved Leinestranda kom de i kamp med birkebeinerne, og 240 ribbunger ble drept der. Nei, det er ingen tvil om at det gikk mange råseil over Tyrifjorden i middelalderen.

Skipene var ikke bare et transportmiddel, for på den tiden var et skip også et viktig maktsymbol. Et stort vikingskip var svært verdifullt fordi det krevde store ressurser å bygge det. Den helt spesielle konstruksjonen av vikingskipene gjorde det mulig å krysse åpent hav. Vikingenes ferder til andre land og kontinenter hadde sterk påvirkning på norsk kultur og samfunnsutvikling. Disse ferdene ville ikke vært mulig uten de unike vikingskipene.

EN VILL IDÉ REALISERES

Hardraade Vikingskipforening ble etablert i november 2016 med formål å bygge et fullskala vikingskip til bruk på Tyrifjorden, Steinsfjorden og Storelva. I seg selv er dette en svært ambisiøs målsetting som kanskje kan betegnes som «vill». Det er nemlig behov for svært mye penger, stort volum av vanskelig tilgjengelige råmaterialer, og ikke minst må medlemmene tilegne seg nødvendige ferdigheter innen eldgamle håndverk. Mot alle odds, Hardraade Vikingskipforening er nå godt i gang med byggingen.

Foreningen er fundamentert på to søyler; frivillig arbeid fra medlemmene og økonomiske bidrag både fra det offentlige og ikke minst fra private. Selv med titusener av gratis arbeidstimer i året vil byggekostnadene bli på formidable sju-åtte millioner kroner.

ORGANISERING AV FORENINGEN

Jevnt og trutt har foreningen bygd seg opp til å bli en robust organisasjon med 150 medlemmer, men ikke alle deltar i like stor grad. Det er mange støttemedlemmer, men kjernen i foreningen er nå organisert rundt fire grupper: Smie, skipsbygging, tekstil og treskjæring. Styret i Hardraade Vikingskipforening, Ragnar Wergeland (leder), Steinar Gravdal (nestleder), Anders Evensen, Morten Molteberg og Eva Gulsvik, har den overordnede ledelsen, mens Knut Grande leder det praktiske arbeidet.

Tyrispik i symmetri.

ELDGAMMELT HÅNDVERK FÅR NYTT LIV

Midt i det som kan kalles et norrønt kjerneområde, bygges nå et vikingskip med en lengde på om lag 20 meter med en bredde på knappe fem meter. Skipet vil stikke 0,8 meter dypt og har en stevnhøyde på 2,6 meter. Høyden må være eksakt ettersom seilingshøyde under Kroksundbrua er 2,8 meter!

Skipet bygges langt på vei slik det ble gjort i vikingtid både med hensyn til materialer, verktøy og teknikker. Noen av de eldgamle båtbyggingsfagene er fortsatt kjent og i bruk enkelte steder i Norden, men det kreves et krafttak for å bevare og videreføre dem for fremtiden. Fra gammelt av var det mest sentrale i båtbyggingsfaget kunnskapene om tjærebrenning, seilproduksjon, smiing av jern og ikke minst tømring. I årets artikkel vil vi spesielt ta for oss temaene tømring og tjærebrenning.

BYGGEPLASSEN

Byggingen skjer på Sundvollstranda i Hole, ikke langt fra Ulvøya i Steinsfjorden. Fra denne øya vet vi at det er tatt ut store steiner som det ble risset inn runer i.

Byggeplassen passer altså bra rent geo-historisk, men det var egentlig grunneieren som ble tungen på vektskålen: Hole kommune tilbød gratis leie av et stort område på Sundvollstranda og har lagt alt til rette for «skipsverftet». Prosjektet har også et tett og utmerket samarbeid med Hole Arbeidssenter som blant annet låner oss båndsag, truck og traktor.

» Når eik skal benyttes i båtbyggingen, blir det en jakt på rette, meget store eiketrær som helst ikke skal ha greiner på den nedre delen.

Eikestokken kløyves først i to, så i fire og så videre inntil den er delt i 16 deler. Da begynner høvlingen av det som skal bli skipsplank. Knut Bjella svinger klubba. I bakgrunnen Rolf Halvorsen.

SKIPSTØMRING

Skipsplankene og treverk ellers i båten står selvsagt svært sentralt i byggingen. Den nedre delen av skipet, det vil si ti bordganger fra kjølen og oppover, bygges i eikeplank. Eik er et meget solid og hardt materiale. Når eik skal benyttes i båtbyggingen, blir det en jakt på rette, meget store eiketrær som helst ikke skal ha greiner på den nedre delen. Det er ikke mye stor eik igjen i Norge, og den kan ikke felles uten videre. Eiketær av en viss størrelse er beskyttet etter naturmangfoldloven.

For å finne emne til den ekstremt lange kjølen måtte foreningen til Homborsund ved Grimstad for å få tak i et tre som kunne brukes. Dette fikk vi donert av en ivrig og generøs skogeier, Edvard Aas. En spesialtransport leverte det gigantiske eiketreet på Sundvollstranda. Eik til skipsplank fikk vi kjøpt i Danmark, til sammen tre store stokker med en totalvekt på 20 tonn. Den største var ti meter og veide åtte tonn.

Starten på produksjonen av skipsplank, som kan ha en bredde på 30–40 cm, er å kløyve treet på langs ved hjelp av klubber og trekiler. Først kløyves det i to, så i fire, og slik fortsetter man til man har 16 deler. Deretter brukes økser til det blir mulig å høvle. Det går med kanskje 480 meter med skipsplank til skipet. Et vikingskip har en helt spesiell fasong og utforming, noe som byr på en rekke utfordringer. For å kunne bygge opp kompetansen har foreningen engasjert de to faglærte skipsbyggerne Jan Vogt Knutsen og Axel Lindstrøm fra vikingskipmiljøet i Tønsberg.

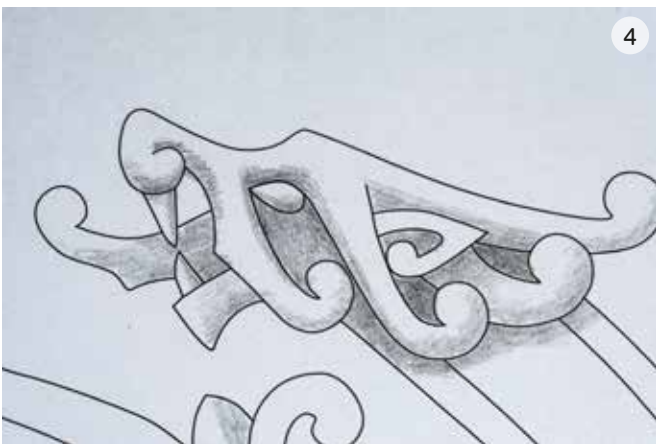
Når plankene skal plasseres og innfestes på skroget, brukes det skipsnagler som klinkes. Det er anslått at det trengs 3 500 nagler til hele skipet. Naglene smis av smedgruppen i foreningen. Skipet smøres med ekte tretjære etter hvert som bordgangene festes.

TRESKJÆRERGRUPPAS ARBEID

Vikingene hadde vanligvis sin egen rokasse å sitte på når de rodde. Disse kistene kunne inneholde private eiendeler og ble ofte utsmykket med vakre utskjæringer. Treskjærergruppen i foreningen skal produsere 28 slike kister. De blir «solgt» fortløpende. Kjøperen får ikke selve kisten, men det festes en plakett på den med bidragsyterens navn.

BILDENE TIL HØYRE VISER TRESKJÆRINGSPROSESSEN

1. Ferdig utskåret motiv i Ringeriksstil.
2. Ulven løftes fra papiret over til eikeplanken.
3. Erik Utistog med sin fortolkning av Ringeriksulven.
4. Detaljer i Ringeriksstilen.
5. Treskjæring med flere utfordrende dimensjoner.
6. Rokiste med utskjæring av Ringeriksulven.

TJÆREBRENNING

Tretjæren er utvunnet av foreningen etter eldgammel metode, og utvinnes av tyrirøtter og kjerneveden av furu. Det er harpiksen eller fettet i treverket som smeltes ut og blir til tjære når den varmes opp. Tjæren brukes til å impregnere båter og tauverk.

Ved hjelp av de gamle metodene har Hardraade Viking-skipforening klart å utvinne mer enn nok tjære til skipet som er under bygging. Milen ble satt opp på Haga gård på Ask hvor grunneier Alf Johan Berggaard stilte sin grunn til disposisjon og i tillegg medvirket sterkt til å få milen bygd.

NORDISK MILESEMINAR

Tjæreutvinningen til skipet ble arrangert som et nordisk mileseminar hvor interesserte fra våre naboland deltok. Seminarformen ble valgt for å bidra til å videreføre kunnskapen om det gamle håndverket.

På forhånd var det lagt ned mye tid til lokalisering og uttak av tyrirøtter. I tillegg kom det svært tidkrevende arbeidet med å kløyve og dele opp en stor mengde røtter til såkalte tyrispik. Det gikk med fire kubikkmeter tyrispik på én milebrenning, og av denne mengden ble det utvunnet 150 liter svært verdifull tjæreolje.

BYGGING AV TJÆREMILEN

Selve tjæremilen ble bygd etter tradisjonelt mønster. Arbeidet ble ledet av den erfarne milebrenneren Steinar Moldau fra Hjerleid håndverkfagsenter på Dovre, som sørget for korrekt diameter og jevn innskråning mot toppen.

Sentralt i milen står navlekjeppen som bidrar til at milen blir bygd symmetrisk. Bakken der milen bygges, skråner innover mot en fordypning i sentrum der navlekjeppen står. Fra senter i milen, under bakken, er det anlagt en tappe- renne som løper ut fra milen til en rigg på utsiden der tappingen skjer.

Tyrispikene legges i ringer slik at de peker mot navlekjeppen i sentrum. De feteste spikene legges innerst. Milen bygges som en litt flattrykt halvkule. For å få en jevn og tett halvkuleform benyttes klubber til å dunke tyrispikene inn. Når dette arbeidet er over, trekkes navlekjeppen opp for å frigjøre åpningen til renna hvor tjære skal flyte.

” Sentralt i milen står navlekjeppen som bidrar til at milen blir bygd symmetrisk. Bakken der milen bygges, skråner innover mot en fordypning i sentrum der navlekjeppen står.

TJÆREBRENNINGEN

Neste fase i arbeidet er å legge lag med ringved som et ytre brennlag utenpå tyrispikene. Over ringveden legges torvflak som en hette over hele milen. Hensikten er å redusere oksygentilførselen. For å tenne på milen løftes noen av de nederste torvflakene av, slik at ringveden kan antennes. Torven legges på igjen når det har tatt fyr.

Selve brenningen gjøres best i vindstille vær, slik at milen brenner jevnt rundt det hele. Kunsten er å klare å varme opp tyrispikene med minst mulig oksygentilgang, slik at harpiksen smelter og renner ut. Blir det for varmt, fordamp- per mer av tjæren.

Røyken fra milen er en god indikator på om temperaturen er riktig. Svart eller blå røyk varsler om at det er for varmt og at det har tatt fyr i kullet eller tjæren. Da må oksygentilførselen reduseres. Det gjøres ved å legge på flere torvflak. Mister man kontrollen på varmen, kan hele milen over- tennes, og det blir lite eller ingen tjære. I motsatt tilfelle, hvis det er for lite varme, kan man løfte vekk noen av torv- flakene slik at det kommer mer luft til.

Etter noen timer kommer den første tjæren sigende i renna. De første literne har ikke særlig høy kvalitet siden tjæren inneholder mye vann. Milen vil avgi tjære over ett eller flere døgn, avhengig av størrelsen. I tillegg til den verdi- fulle tjæren gir milen også mye trekull som kan brukes til oppvarming. Det endelige resultatet, tjæren, vil skille seg når den har stått en stund. Øverst dannes et lag med ter- pentin, så et lag med tjærelåg og helt på bunnen befinner den rene tjæren seg. Tjærelågen og terpentinen fjernes, og tjæra er klar til bruk.

BILDENE TIL HØYRE VISER TJÆREBRENNINGSPROSESSEN

1. Bakken under mila formes med skrå ned mot tappehullet.
2. Bjørkenever fanger opp og leder tjæreolja mot tappehullet.
3. Her legges underlaget for tyrispikene.
4. Tyrispikene plasseres «radialt».
5. Møysommelig bygges mila opp.
6. Klubbingen sikrer jevn og tett bygging.
Til høyre: Rolf Henning Dybdal.
Til venstre en nordisk seminardeltaker.
7. Mila tennes.
8. Etter noen timer pipler tjæreolja ut av renna.

» Målet er å gjøre Ringeriksregionen enda mer synlig gjennom å tilby opplevelser for reiselivet.

VIKTIG KULTURFORMIDLING

Hardraade Vikingskipforening ønsker å formidle glemt kunnskap om vår kulturarv. Målet er å gjøre Ringeriksregionen enda mer synlig gjennom å tilby opplevelser for reiselivet. I tillegg bidrar foreningen med kulturformidling lokalt for mennesker i alle aldre. Så langt under byggeperioden har det blitt gjennomført mange besøk og orienteringer for ulike målgrupper.

Mer systematiske besøk kom i stand våren 2022 da skolene i Ringerike kommune gjennomførte dagsbesøk på byggeplassen for alle sine 13 sjuendeklasser. Disse besøkene organiseres som en del av Den kulturelle skolesekken (DKS).

Hole kommune henger seg på fra høsten 2022. Aktiviteter organisert under DKS og bedriftsbesøk vil fortsette og sannsynligvis øke når skipet blir sjøsatt om to til tre år.

VEKT PÅ SJØSIKKERHET

For å møte kravene til sjøikkerhet vil det bli arrangert treningsturer med båtlag, kursing og opplæring i bruk av skipet. Båtlaget drifter skipet på sjøen i sommersesongen samt vedlikeholder og ivaretar skipet i vinterhalvåret. Man skal oppfylle regelverket og faglige krav til seiling med passasjerer, slik at skipet kan skaffe inntekter til drift på en non profit-basis.

Om få år vil råseilet igjen bli å se over bølgene på Tyrifjorden.

Skipet Sæheimir ble lånt ut fra Tønsberg og sjøsatt på Tyrifjorden sommeren 2022, slik at Hardraade vikingskipforening kunne trene mannskaper i bruk av seil og årer. Her er et bilde av Sæheimirs baug.

FORFATTEROMTALE

Erland Røed, bosatt i Hole, er engasjert som fotograf for Hardraade Vikingskipforening og koordinerer dessuten i foreningens aktiviteter knyttet til Den kulturelle skolesekken i Hole og Ringerike. Han har bred bakgrunn blant annet som lærer, fotograf og avdelingsleder på Statens kartverk, samt lang tjeneste i Forsvaret.

Lesesirkelens 75-årsjubileum i 2001: Foran fra venstre: Ingeborg Frøhaug, Grete Hafnor og Kirsti Bech. Bak fra venstre: Marit R. Imsgard, Marit Ruud, Kjellaug Hafnor, Inger Lise Telste Bye og Eva Daler.

Hole lesecirkel – leseglede i 100 år

En kveld i månedsskiftet november/desember hvert år møtes en gruppe på inntil 12 litteraturinteresserte holeværingar til et årlig boktreff i Hole lesecirkel.

Kanskje ikke så spesielt i seg selv, men det som gjør at dette skrives om i *Hftet Ringerike*, er at denne lesesirkelen har eksistert og levd i beste velgående i Hole i nesten 100 år – så godt som uavbrutt!

EVA DALER

Det hele startet høsten 1925. Da møttes følgende 12 holeværingar, muligens hjemme hos Odin Langslet: Olaf Frøhaug, Berta Fjeld, Svarstad, Daniel Fjeld, Søhol, Johan Rovelstad, Halvor Hammersbøen, Håkon Fjeldstad, Kornelius Lehne, Lars Frøhaug, Nils Tandberg, Nils A. Søhol, Odin Langslet og Sigurd Ruud.

I forbindelse med 60-årsjubileet i 1985 fant daværende medlem Karin Holsen fram bøker fra de tidligste årene i lesesirkelen. I en bok datert 1/1-1925 var det i permen skrevet

inn de 12 navnene ovenfor. Boken var *Opper* av Oskar Braaten og tilhørte N. A. Søhol. Det foreligger også liste over medlemmene i lesesirkelen i 1926 og 1929.

KRIGSÅRENE

Men så – fra og med 14. desember 1934 – er det ført nøye protokoll over alle medlemmene og hvilke bøker de hadde valgt seg ut for det kommende året. Det er kun for årene 1943 og 1944 hvor det er ubeskrevne sider i protokollen. I krigsårene har det nok vært et problem å få tak i bøker. Fra referatet i 1942 er anført: «Det

besluttedes å forsøke å få kjøpt inn bøker, men da det er vanskelig å få de man helst vilde ha, blev det bare satt op en ønskeliste». Den 6. desember 1945 ble det holdt et møte hos Karsten Hammersbøen, og i referatet står: «Da det er vanskelig å få bøker og ingen kataloger, var de møtende enige i at bokhandler Bye tar ut bøker til lese-sirkelen, som fortsetter med de gamle medlemmer».

Det ser ut til at Bokhandler Bye var fast leverandør av bøker til sirkelen helt fra den startet og fram til Frøys-hov bokhandel overtok. Senere ble det

Norli Bokhandel, som fortsatt i dag er fast leverandør av bøker til lesesirkelen. Fra begynnelsen av ble valg av bøker bestemt på bokmøtet om høsten, og deretter ble det foretatt loddtrekning om eier av hver bok. Fra og med 1975 ble dette endret, og siden har hvert medlem valgt og kjøpt sin egen bok.

FORFATTERE OG BØKER

I 1934 var fire medlemmer gått ut, og disse var nå blitt med i lesesirkelen: Nils Grimsrud, Karoline Moe, Gunnar Retvedt og Ingeborg Rytterager. Bøkene kostet det året fra kr 5 til kr 11,50.

Blant de valgte bøkene finner man: Ronald Fangen *Mannen som elsket rettferdigheten*, Lars Hansen *De fem ishavgaster*, Theodor Caspari *Gaute den fredløse* (skildringer fra 30-årskrigen) og Trygve Gulbrandsen *Det blåser fra Dauingfjell*.

I 1935 var Gulbrandsens *Ingen vei går utenom* en av bøkene, så vi kan anta at *Og bakom synger skogene* har vært på listen før 1934. På 30-tallet var det flere kjente forfatternavn som gikk igjen: Johan Bojer, Helge Ingstad, Gabriel Scott, Johan Falkberget og

Kristian Elster d.y, for å nevne noen. Både på 30- og 40-tallet var det alt overveiende norske forfattere som ble lest i lesesirkelen. Men en utenlandsk forfatter går igjen på 40-tallet: Pearl S. Buck var tydeligvis blitt en favoritt.

Ellers på 40-tallet var Helge Ingstad fortsatt populær sammen med Eivind Berggrav, Sigurd Hoel, Ronald Fangen, Johan Falkberget, Mikkjel Fønhus og Johan Bojer. Oppgitte bokpriser varierer fra kr 9,97 via 12,32 og 12,88 til kr 15,12.

MEDLEMMENES ERINDRINGER

Et av sirkelens nåværende medlemmer er Torkild Frøhaug. Hans farfar, Olaf Frøhaug, var en av stifterne i 1925. Senere ble både hans far Trygve Frøhaug og hans mor Ingeborg Frøhaug med i lesesirkelen.

Torkild forteller at selv om medlemmene i stor grad var menn, så var det konene som kom på det årlige møtet. Kanskje var det de som oftest leste bøkene. Dette ser vi også av protokollen: Etter hvert møtereferat undertegnet de tilstedeværende, og i 1960 var det like mange menn som kvinner til stede.

Fra ungdommen husker Torkild at det i en av bøkene fulgte med en advarsel: «Må ikke ligge framme på bordet så barn og ungdom kan lese den». Boka ble senere byttet ut med en bok av Kirsten Langbo!

En av damene i lesesirkelen var inngiftet på en gård i Hole. Det blir fortalt at hun var så glad i å lese at hun så ofte hun kunne, satte seg i hagen med en bok, mer eller mindre i skjul. Men mannfolkene på gården så ikke i like stor grad fordelene ved å lese, det var alltid noe «arbe» som skulle gjøres, og som var mye viktigere!

Et mangeårig medlem husker godt at det årlige treffet senhøstes var et hyggelig møte. Der traff hun naboer og bygdefolk, og de diskuterte bøker som hadde gjort et spesielt inntrykk gjennom året.

FORFATTERE PÅ 1960- OG 1970-TALLET

Fra 1954 og helt fram til 1974 var det en norsk forfatter som var representert så godt som hvert eneste år i alle disse årene: Under pseudonymet Anitra skrev Aslaug Jevanord (1895–1987) slektsromaner fra de brede bygder, blant annet *Storgårdsliv* (1955), *Lys og skygge over Leikvin* (1965) og *Farlig gjest* (1974).

På 1960-tallet er det fortsatt norske forfattere som dominerer i valg av bøker, slik som Erik Bye *Munnspill under åpen himmel*, Ebba Haslund *Synde-bukkens krets*, Inger Hagerup *Ut å søke tjeneste* og Ingrid Bjerkås *Mitt kall*. I 1966 dukker imidlertid Agathe Christie opp med hele tre bøker: *Doktoren mister en pasient*, *Guds kvern maler langsomt* og *Hun fulgte etter*. Pearl S. Buck er også fortsatt representert.

Når vi kommer til 1970-tallet, er det flest kvinner med i sirkelen. I 1976 kostet bøkene fra kr 57 til kr 98.

Det er fortsatt flest norske forfattere representert, slik som Vera Henriksen, Odd Eidem, Bjørn Bjørnsen, men også noen utenlandske: Dea Trier Mørck, Erica Jong og Alex Haley.

Foto: PRIVAT

Bokmøte 23.november 2021. Til stede fra venstre: Inger Lise Telste Bye, Torunn Aschim, Kirsti Bech, Inge-Solveig Novsett, Mari Foss Frøhaug, Eva Daler, Dora Hafnor, Edel Lappegard, Kari Telste, Torkild Frøhaug. Ikke til stede: Gun Nohre Berg, Gunnar Guldal.

Et utvalg av hva lesesirkelen har hatt på programmet gjennom årene.

60-ÅRSJUBILEET

Vi hopper så fram til 1985. Da er Hole lesecirkel 60 år, og på møte 5. desember 1985 hos Wenche og Bent Sand ble medlemmene enige om å feire dette. Det ble utnevnt en festkomité bestående av Hans Retvedt, Gudleik Guldal, Randi Guldal og Aslaug Vadstein.

Øvrige medlemmer i 1985 var: Karin Holsen, Harald og Karen Ragna Mosødegård, Jarle Reinsli, Wenche Sand, Inger Leine, Randi Lehne, Johannes og Kjellaug Hafnor, Nikolai og Grete Hafnor og Trygve og Ingeborg Frøhaug.

Boklisten dette året inneholdt bl.a. *For dagene er onde* av Anne K. Elstad, *Skjebnear* av Håkon Lie, *Finnskogens folk* av Dagfinn Grønset og *Årene etter 60* av Helge Kjørstad. Prisleiet lå fra kr 98 til kr 188.

Jubileumsfesten gikk av stabelen på Sundvolden Hotel 14. februar 1986, og alle tidligere og daværende medlemmer med ektefeller ble invitert. Gud-

leik Guldal hadde skrevet et resymé av boksirkelens historie gjennom 60 år.

På festen var den da 89 år gamle Maja Ruud til stede sammen med Astri Hval, et av de andre medlemmene helt fra foreningens start. Arnfinn Holsen hadde skrevet sang og Ingeborg Frøhaug en prolog til jubileumsfesten. *Ringerikes Blad* hadde 17. februar 1986 en reportasje om Hole lesecirkel med bilder av Maja Ruud og Astri Hval og en rekke daværende og tidligere medlemmer.

75-ÅRS DAGEN OG FRAMOVER

75-årsdagen ble markert den 6. desember 2001 hjemme hos Kirsti Bech, på et historisk sted i Hole, tidligere Sundland sommerpensjonat. Jubileet ble markert med snitter og kaker.

Medlemmer i 2001 var Inger Lise Bye, Eva Daler, Marit Imsgard, Ingeborg Frøhaug, Randi Guldal, Ellen Miksch, Kirsti Bech, Trude Bakken, Marit Ruud, Grete Hafnor, Kjellaug Hafnor og Torunn Aschim.

Blant bøkene som ble valgt, var: Kjar-tan Fløgstad *Shanghai Express*, Jostein Gaarder *Sirkusdirektørens datter*, Thorvald Stoltenberg *Det handler om mennesker*, Tordis Ørjaseter *En borgerlig pike*, Lars Saabye Christensen *Halvbroren* og Eva Joly *Korrupsjonsjeger*.

I 2020 ble bokmøtet avlyst på grunn av pandemien som rullet over oss. Men bokringen er for lengst blitt digital, så det var ikke noe problem å sette opp bokliste for det kommende året.

Nå i 2022 er vi 12 leseglade medlemmer som sist møttes hos Inger Lise Bye den 23. november 2021. Bøkene vi har valgt, spenner fra Abid Rajas og

Siv Jensens biografier til Tomm Kristiansen *Afrikanske fortellinger*, Aslak Nore *Havets kirkegård*, Anne B. Ragde *Hjerteknuseren*, Hilde Jægtnes *Jeg grunnla De forente stater*, Karin Fossum *Drepende drage, angrende hund* og Victoria Hislop *August*.

ORGANISERING

I januar leser vi egen bok, og deretter leverer vi bøkene videre etter en fastlagt liste. Prisen på årets bøker ligger mellom kr 399 og kr 449.

Ledervervet går på omgang og innebærer å innkalle til årlig møte, skrive referat og legge inn bestilling hos bokhandler. I 2022 er Kirsti Bech leder. Torunn Aschim er medlemmet som i 2022 har lengst fartstid. Hun kom inn i ringen i 1987.

Vi møtes ikke for å diskutere hver enkelt bok, men på det årlige medlemsmøtet sent på høsten setter vi alltid av tid til å diskutere noen av bøkene, som kanskje kan ha gjort et spesielt inntrykk.

Noe av det spennende med å være med i en boksirkel, er nettopp å få lese bøker som vi selv ikke hadde tenkt på å velge. Og det skjer ofte at ukjente titler gir uventet store leseopplevelser!

Siden starten i 1925 har det vært registrert i alt 87 medlemmer i Hole lesecirkel. Til jubileet i 1985 hadde Gudleik Guldal regnet ut at 12 lesehester som hadde lest 12 bøker årlig, ville gi en stabel på 720 bøker, og, dersom snittet var 200 sider pr. bok, en høyde på 14 meter. Siden da har nok stabelen blitt betydelig høyere!

Hole lesecirkel lever i beste velgående, og i 2025 skal vi feire 100 år med uavbrutt lesesirkel.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Skriftlige kilder: Upubliserte protokoller fra 1934 og framover.
- Muntlige kilder: Torkild Frøhaug, Anne Kari Hammersbøen, Håkon Hammersbøen, Karin Holsen og Dora Hafnor.

FORFATTEROMTALE

Eva Daler, født 1948, vokste opp i Horten og tok examen artium på engelsklinja ved Horten gymnas i 1967, Sekretærskole for studenter i 1968 og Treiders Europasekretærkurs i 1971. Hun arbeidet fra 1968 til 1970 ved Norges turistkontor i London og Hamburg og fra 1973 til 1980 ved Det norske Generalkonsulatet i Hamburg. Fra 1982 til 1987 var hun ansatt på personalkontoret ved Jotun A/S i Sandefjord. Daler flyttet til Røyse i 1987 og arbeidet fra 1990 til 2014 på Solstad bo- og omsorgssenter AS som styrerassistente med ansvar for økonomi, lønn og regnskap.

Maren Anita Olerud viser fram sin diktsamling *M. A. O.s vers*. Bildet er tatt i forbindelse med lanseringen av boka høsten 2020.

M. A. O.s vers

I jubileumsåret 2022 har vi valgt å anmelde en beskjeden liten diktsamling med den kryptiske tittelen *M.A.O.s vers*. Initialene står for Maren Anita Olerud som tør være kjent for mange av *Hefтет Ringerikes* lesere selv om hun først i en alder av 84 ga ut sin første diktsamling mellom stive permer.

MARIT STUBBRAATEN

Boka kom ut i den lokale bokhøsten 2020 og inneholder et knippe utvalgte dikt som er blitt til i ulike livsfaser. «Jeg har laget rim så lenge tilbake som jeg kan huske,» erklarte Maren Olerud da hun i 1973 gikk til topps i konkurransen om den beste bursdagsvisa i anledning NRKs 40-årsjubileum og var hedersgjest da visa ble framført i fjernsynsprogrammet TVi-TVi.

Men hun var bare 10 år gammel da hun i 1946 «debuterte» på Njardarhov med det veslevoksne fredsdiktet *Etter 8. mai* i anledning ettårsdagen for frigjøringen. I over 30 år skrev hun for skrivebordskuffen, men på 1970-tallet begynte diktene hennes og små prosatekster å dukke opp i lokalaviser som *Ringerikes Blad*, *Hadeland* og *Fremtiden*, og hun ble etter hvert en kjent og skattet diktoppleser i mange lokale fora.

RINGERIKSDIKT

Også i *Hefтет Ringerike* har Maren Olerud hatt sine dikt på trykk, blant annet *Sang til Ringerike* i 1978 da heftet markerte sitt 50-årsjubileum, og *Gyrihaugen* i 2002.

Begge disse diktene er fine naturdikt hvor dikteren skildrer kjente og kjære steder på Ringerike med tilknytning til sagaen, eventyrene og sagnene, eller historiske hendinger som har satt Ringerike på kartet.

Diktet *Galgefurua på Tanbergmoen* er også et ringeriksdikt hvor hun med stor innlevelse skildrer hva som skjedde på det dystre retterstedet på Tanbergmoen som også var ekserserplass. Diktet er et av hennes tidligste, men like fullt et av de beste i samlingen. Maren Anita Olerud, født Hval, er rotekte ringeriking både på mors- og fars-siden. Hun ble født 7. mars 1936 på slektsgården Hverven i Norderhov, men vokste opp på gården Øvre Tanberg som faren forpaktet fra 1937. Her fra «Norderhovs tak» var det utsyn over det storslåtte kulturlandskapet rundt Norderhov kirke med Røyse og Tyrifjorden i det fjerne.

På motsatt side reiste den skogkledde brattkanten seg med Gyrihaugen som det mest spennende utsiktpunktet. – Og Maren Oleruds kjæreste turmål så lenge beina orket:

Ja, kjære, gamle Gyrihaug. Ha takk igjen fordi du er et øyemerke som vil stå til evig tid!

Og gang på gang er viljen min og trangen nettopp den:
Å streve meg til toppen og gå styrket ned igjen.

Som voksen kom hun til å bo både på Ask, i Heradsbygda og til slutt midt i Hønefoss by, men det er barndommens landskap som føles som «hjemme». Dette kommer klart fram i diktet *Tanker ved Norderhov kirke* hvor hun med sin dikteriske fantasi maner fram de store begivenhetene som har utspilt seg i løpet av den gamle kirkens lange historie.

Men hun løfter også fram de små, ukjente menneskene som har levd og lidd og funnet sin siste hvile her, og i diktet får både heltene og hverdagsmenneskene likeverd. For meg er ringeriksdiktene blant høydepunktene i samlingen, men «heimstaddiktene» utgjør bare en liten del av hennes samlede dikt.

NATURDIKT

Maren Oleruds vare naturfølelse kommer til uttrykk i det vesle diktet *Til et gult ospeblad* og i *Mai-vers*, hvor hun velger bort Bjørnsons favorittmåned april til fordel for mai med følgende begrunnelse:

Velkommen mai, som gir oss tro
og håp om evig under!
Der vinterdøde bjørka sto,
står nå et grønt vidunder.
Og se! Der er en gråsvart haug
av vinterskittent fjorårslauv
blitt til en vårlig skjønnhetsplett,
- en blåveishestehovbukett.

Foto: Mort Stubbøen

Galgefurua på Tanbergmoen var en del av Maren Oleruds barndomsrike og har gitt inspirasjon til et av hennes fineste dikt.

Hun har en evne til å skildre landskapet og de små skapningene i naturen slik at hun levendegjør for leseren hvilken viktig rolle fuglene, sommerfuglene og blomstene spiller i naturens kretsløp. Og i diktet *Sensommervise* får de dikterens takk:

Nå vil jeg si en hjertens takk til alle dere som var med og skapte enn en deilig sommer.
For jorda var så fattigslig og grå da dere kom,
helt uten farger, lys og liv og slikt vi drømmer om når vinteren og mørketida kommer.

I nest siste vers takker hun også sommerens små plageånder:

En takk til humle, veps og bi,
til flue, mygg og kleggen.
Det hører liksom med at vi skal ha no´n stikk på leggen.

Denne kombinasjonen av det poetiske og det hverdagslige er et kjennetegn ved Maren Oleruds dikt.

I de første årene etter at hun ble en kjent lokal penn på 70-tallet, ble hun gjerne presentert som grasrotdikter i aviser og ukeblader, og bondekona og læreren Maren Olerud klarer virkelig å skape poesi av de nære ting som fyller og i glimt forgyller livet til de fleste av oss.

HVERDAGSDIKT

I tillegg til naturdiktene er det etter min mening de anekdotiske hverdagsdiktene hun lykkes best med, og disse er det ganske mange av i *M.A.O.s vers*.

Det som gjør disse diktene artige å lese, er hennes skråblikk på hverdagssituasjoner fra jobb og hjemmeliv som de fleste av oss kan kjenne oss igjen i. Men her får vi dem presentert fra en ny synsvinkel, ofte med humor, selvironi eller satirisk snert.

Diktene munner som regel ut i et overraskende sluttpoeng som leseren kan ta lærdom av uten at dikteren moraliserer.

Et godt eksempel er diktet *Episode*, som ble publisert og premiert i ukebladet *Alle Kvinner* i 1976:

Jeg er sint, det er deilig å kjenne
at sinnet er kommet i kok.
Foraktelig ser jeg på henne
som står der så viktig og klok.
Et kvinnfolk så toppmålt ensidig
fortjener å settes på plass.
Forakten er visstnok gjensidig,
Hun stirrer tilbake i trass.
Og jeg er den første som viker
og skamrødmer litt etter litt.
Så senker jeg blikket og sniker
meg vekk ifra speilbildet mitt.

ETTERORD OM Å DIKTE

Etter hvert har Maren Olerud foredlet sin poetiske åre og funnet sin egen stemme, slik vi får bekreftet i *M.A.O.s vers*. Hun startet sin dikterkarriere med å leke seg som rimsmed, men etter hvert ble rim og rytme midlene, ikke målet med diktet.

Hva det betyr å dikte, formulerer hun slik i samlingens etterord:

Å dikte er å spille
et sjelens instrument.
Så inderlig jeg ville
slå an en slik tangent
at tonen kunne røre
en streng i andre sinn.
Da ville jeg få høre
musikk av tonen min.

I sine beste dikt lykkes hun med det.

Kolltopp Forlag har gitt boka en vakker utforming med naturbilder og annet bildestoff som diskret framhever diktens tema uten å ta fokus fra teksten. Men på forsida er tittelen eneste blikkfang på grønn bunn. – «M.A.O.s lille grønne» har neppe ambisjoner om å utkonkurrere *Maos lille røde*, men den vesle diktsamlingen *M.A.O.s vers* kan varmt anbefales til alle som setter pris på leservennlige rimdikt i stedet for «tungetale fra parnasset» som dikteren Arnulf Øverland kalte den rimfrie modernistiske lyrikken.

Foto: Anne Sofie Hval

Gjensyn med Øvre Tanberg, Maren Oleruds barndomsparadis, sommeren 2022. Faren forpaktet gården i perioden 1937–1948.

Et kapittel i Maren Oleruds slektshistorie

Maren Olerud, født Hval, kommer fra store ringeriske bondeslekter både på fars- og morssiden. Faren Anders Hval (1897–1983) var fra Kittelsby i Åsbygda, og moren Astri, f. Frøhaug (1905–1999) kom fra Frøhaug på Røyse.

Maren ble født i 1936 på slektsgården Hverven, eid av farens tante Maren Olava Hval (1875–1955) som hun er oppkalt etter.

Tante Maren var datter av Maren Karine Færdens halv-søster Marte Marie Hval som brått ble enke med tre små barn, og hun var bare tre år gammel da hun kom til Hverven som pleiedatter fordi Maren Karine f. Hverven (1825–1911) og Olaus Færden (1825–1913) ikke selv fikk barn. Her ble hun «strengt oppdradd, men rikelig påskjønnnet», men ingen av hennes beilere fant nåde for pleieforeldrenes kritiske øyne.

«Det kommer ingen mann med monokkel til Hverven!», skal madam Færden ha sagt om en av Maren Olavas kjekke friere. For Færdens var nøysomhet en dyd, og en monokkel så de på som jåleri og ufornuftig pengebruk.

Da årene gikk og det så ut til at den prektige Maren Olava skulle forbli ugift, ville ekteparet Færden at Maren Oleruds far Anders Hval, skulle komme til Hverven og være som en sønn i huset for å sikre gården en arving. Som 13-åring måtte han flytte til Hverven og ble etter hvert arbeidsleder på gården og fikk oppsyn med Hvervens store skogseiendommer i Norderhov og Modum.

Men like etter at begge pleieforeldrene var døde, giftet hans tante seg i 1913 med den staselige Ole Helgesen Waagaard (1863–1947), og dermed kom det en mann med monokkel til Hverven! Maren Olava var da 38 år, og paret fikk ingen barn.

På begynnelsen av 1930-tallet forpaktet Anders Hval gården, så det var en utbredt oppfatning i bygda at han skulle overta Hverven etter sin tante og onkel. Men Ole Waagaard ville ikke selge gården til Anders Hval. I stedet ble Hverven solgt til Olaug og Petter Lindstad fra Stange i 1937 og gikk ut av slekten.

Maren Olava og Ole Waagaard fikk fortsette å bo på Hverven til de døde, men Anders Hval flyttet til nabogården Øvre Tanberg som han forpaktet til han kjøpte gården Røyseng på Ask i 1948. Her på Øvre Tanberg tilbrakte Maren Olerud en lykkelig barndom med nabogårdene og hele Tanbergmoen som tumleplass.

I den fornøyelige erindringsteksten *Ettermiddagsvisitt hos tante Maren på Hverven*, publisert i *Heftet Ringerike 1977*, har hun skildret et kaffebesøk hos sin grandtante og «onkel Waagaard», opplevd med barnets skarpe sanser. Denne vesle prosaperlen gir verdifull kunnskap om livsstilen på en gammel ringerisk storgård før den nye tid gjorde sitt inntog.

Foto: Fra Maren Oleruds familiebunm/fotograf ukjent

Tante Maren, f. Hval, som var lillesøsteren til Maren Oleruds farmor, giftet seg i moden alder med Ole H. Waagaard. Her står paret i hagen på Hverven. Maren Olerud ble født i det store hvite huset.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Olerud, Maren Anita 2020: M.A.O.s vers. Kolltopp forlag, Hønefoss
- Olerud, Maren Anita 1978: Sang til Ringerike. I: Heftet Ringerike nr. 50: 38
- Diverse avisutklipp i forfatterens eie med omtaler av publiserte enkeltdikt
- Lindstad, Olav 1990: Hverven på 1800-tallet – Del II. I: Heftet Ringerike 1990
- Lindstad, Olav: Hverven i nyere tider – Del III. I: Heftet Ringerike 1991

FORFATTEROMTALE

Marit Stubbraaten, født 1945 i Sandnes, er cand.philol fra Universitet i Oslo med fagene norsk, engelsk og historie. Hun er pensjonert lektor fra Ringerike videregående skole. Marit har vært redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 2015 og har skrevet flere artikler i heftet

Foto: Marit Stubbraaten

Historien om Blåveispiken som satte Ringerike på norgeskartet

Arne Paasche Aasen (1901–1978) debuterte med den revolusjonære diktsamlingen *Sigd og hammer* i 1921 og ble regnet som arbeiderklassens dikter helt til diktet *Blåveispiken* gjorde ham til folkeeie på 1950-tallet. Men historien om *Blåveispiken* begynte lenge før.

MARIT STUBBRAATEN

Arne Paasche Aasen alias Dorian Red var kjent og populær som arbeiderpartiets «husdikter» gjennom hele mellomkrigstida, og *Arbeiderbladet* var det viktigste utstillingsvinduet for forfatterskapet hans. Men i en tid preget av klassekamp og store sosiale motsetninger ble hans dikt aldri høyt verdsatt av hovedstadens kulturelite og de borgerlige kritikerne. Og det var de som avgjorde hva som var god litteratur. Likevel fikk han etter krigen innpass i såkalte møblerte hjem med *Blåveispiken* som døråpner. Men i Den norske forfatterforening slapp han aldri inn.

FØRSTE VERSJON AV BLÅVEISPIKEN

Første gang diktet *Blåveispiken* sto på trykk, var i *Arbeiderbladet* 19. mars 1938, men som avisdikt flest ble det fort lest og fort glemt. Diktet var signert hans alter ego Dorian Red, pseudonymet han brukte helt fra debutåret 1921 når han med et humoristisk sideblikk kommenterte dagsaktuelle politiske hendelser, enten på rim eller i små prosa-petiter.

Det nye ved diktet *Blåveispiken* var at det var helt uten politisk brodd, kun en idyllisk skildring av «de nære ting», begrepet han selv skapte i diktet av samme navn.

Inspirasjonen til diktet *Blåveispiken* fikk Paasche Aasen da han i mars 1938 ruslet på stille stier i et vårlig Haugsbygd og møtte den vesle tulla som ville gi ham blåveisbuketten hun hadde plukket. Både Haugsbygd og Åsbygda var den gang populære pensjonatbygder som tok imot for feriegjester fra hovedstaden i en tid da ferie var synonymt med «dra på landet».

Paasche Aasen pleide å ta inn på Klækken Hotell når han hadde behov for en time-out fra det hektiske storbylivet han levde til daglig. Både han og kona Valborg (kalt Vaps) var typiske storbymennesker, og særlig han elsket livet som kunstnerbohem og dameglad herre på by'n.

Men så hektisk levde og jobbet han som Arbeiderpartiets utrettelige «huspoet», revyskribent og diktoppleser at han av og til trengte å lade batteriene i vakre landlige omgivelser. Og stillhet og arbeidsro fant han på Ringerike som kun lå et par-tre timers busstur unna hovedstaden.

DIKTEREN KJØPER HYTTE

Bare noen måneder etter at han hadde publisert avisdiktet *Blåveispiken* i 1938, innledet han et livslangt kjærlighetsforhold til Ringerike ved at han kjøpte seg hytte på en vakker utsiktstomt cirka en kilometer nord for Klækken Hotell. Dette skjedde nokså tilfeldig etter at han en sommerdag satt og hygget seg med et glass vin på hotellet og kom i snakk med oslomannen Eivind Rølles som i 1935 hadde kjøpt gården Taserud. Rølles tilbød ham en inn-

Foto: Fra noteførlaget Oscar Skau AS

Trekløveret bak platesuksessen *Blåveispiken*: Arne Paasche Aasen flankert av popduoen Kurt Foss (til venstre) og Reidar Bøe.

flytningsklar hytte på gårdens eiendom, og den ikke altfor bemidlede poeten slo til. Han lånte halve kjøpesummen, og resten skulle betales i årlige avdrag til selgeren. Hytta hadde en grunnflate på 70 kvadratmeter, og tomta var på hele 4,5 mål. Slik gikk det til at Arne Paasche Aasen ble konge på *Påskehaugen*, som han straks døpte sitt nye ferieparadis. Hans fineste kjærlighetserklæring til Haugsbygd er diktet *Så høy en himmel* hvor siste verset lyder:

Så høy en himmel som her i Haugsbygd
fins intet sted.
Og ingen steder går sol om kvelden
så stille ned.

Her fant han sin plett på jorden og ble inspirert av naturens små under: fuglesangen, heggeduften og markblomstene, kort sagt de nære ting. «Det er på jorden du går når du går på den minste sti på hele Ringerike - -», filosoferer han i en sommerepistel, skrevet på Påskehaugen.

PÅSKEHAUGEN UNDER KRIGEN

Våren 1940 var sen, snørik og trist. Selv blåveisen lot vente på seg. Og 9. april kom det tyske angrepet på Norge som gjorde hele Haugsbygd til krigsskueplass med brente gårder og mange falne. Både Taserud og Påskehaugen ble beskutt og brant ned til grunnen 16. april, men ble gjenoppbygd allerede samme høst. Arne Paasche Aasen og kona oppholdt seg mye på Påskehaugen de to neste krigssomrene mens han skrev en strøm av antinazistiske krigsdikt som ble trykt og spredt i illegale aviser, mange signert med hans fulle navn.

Til slutt måtte paret flykte til Sverige, og Påskehaugen ble invadert av tyske offiserer og lokale norske nazister som brukte hytta til ville festorgier helt til Tyskland kapitulerte 8. mai 1945.

Foto: Marit Stubbrøten

Forsiden av noteførlaget med *Blåveispiken*.

NY VERSJON AV DIKTET *BLÅVEISPIKE*

Da Arne Paasche Aasen kom hjem fra Sverige etter krigen, finpusset han teksten på diktet *Blåveispiken* og solgte det en gang til, nå til ukebladet *Illustrert Familieblad*. Her snappet sangerduoen Kurt Foss og Reidar Bøe det opp på slutten av 1940-tallet, satte melodi til og spilte inn *Blåveispiken* på plate.

Tittelen var nå endret til *Blåveispiken*, og den opprinnelige verselinjen «hun får no'n øre så hun kan kjøpe/ litt chokolade og drops og sånn» var blitt til «hun får no'n penger så hun kan kjøpe/til sine lokker et silkebånd».

Å oppfordre barn til å spise godteri var jo ikke så bra for tannhelsen, hvisket en moralistisk tannlegevenn dikteren i øret. Derfor forandret Paasche Aasen denne linjen. I første versjon ruslet diktets jeg-person på «øde veier der ingen går». Men for å gjøre stemningen lysere forandret han nå denne linjen til «Jeg går og rusler på Ringerike, de stille stier jeg sjelden går.»

I 1951 ble *Blåveispiken* en braksuksess både for de to sangerne og for tekstforfatteren Paasche Aasen. Sangen ble en landeplage som ble spilt hver eneste mandag i Ønskekonserten, NRKs mest populære radioprogram, og snart kunne hele Norge teksten og sang med. Platesalget gikk strykende, og til og med pene mennesker på Oslos beste vestkant kjøpte notene og lærte seg å spille *Blåveispiken* selv om de godt visste at tekstforfatteren var AP-mann og en «fæl sosialist».

Foto: Anne Sofie Hvgl

Foto: Fotografi kjent / Arbeidsbevegelsens arkiv og bibliotek

Arne Paasche Aasen taler på Youngstorget 1. mai 1946

Og hver gang NRK spilte *Blåveispiken* i årene framover, kunne Arne Paasche Aasen innkassere et TONO-honorar som på årsbasis skaffet ham en solid inntekt så lenge populariteten holdt seg.

Det andre førkrigsdiktet hans som ble en stor platesuksess, var *De nære ting* fra 1937, også dette med Kurt Foss og Reidar Bøe som tonesettere og sangere. I tillegg ga trekløveret ut to populære visebøker og dro på turné med *Blåveispiken* og *De nære ting* som de største trekkplastrene. Både som diktoppleser og revyartist var Arne Paasche Aasen alltid svært populær.

Men suksessen som sangtekstforfatter hadde sin pris for *kunstneren* Arne Paasche Aasen. Før hadde han vært uglesett som venstreradikal dikter og Aps lojale «huspoet». Nå ble han oppfattet som underholdningsartist mer enn som seriøs lyriker selv om han har skrevet flere dikt med litterære kvaliteter.

To gode eksempler er mellomkrigsdiktene *Din ungdom* og *Frihetens forpost*. Det siste ble under krigen sunget av norske krigsfanger i Sachsenhausen og andre tyske konsentrasjonsleirer og ble kjent og skattet som «Norges andre nasjonalsang».

Mens de fleste diktere får lov til å bli vurdert utfra sine beste ting, ble Paasche Aasen som regel nedvurdert på basis av sine mange halvgode leilighetsdikt. Men *Blåveispiken* sjarmerte de fleste og sikret ham et varig ettermæle som folkekjær lyriker.

Blåveispiken malt av Mali Otterbech i 1990. Bildet hang i Narum konditori til glede for gjestene, med er nå i privat eie.

BLÅVEISPIKENS MODELL

Men hvem var egentlig den virkelige blåveispiken som dikteren møtte da han gikk og ruslet på stille stier på Ringerike? Dette spørsmålet har opptatt mange ringerikinger, særlig folk i Haugsbygd som godt visste at de hadde en landskjent feriegjest i sin midte. Mange småpiker visste nok også hvem den fine, fremmede herren med alpelue og tversoversløyfe var, når de møtte ham på blomstrende stier og veier i bygda. I ettertid har det vært gjettet på hvem av disse småpikene som inspirerte Paasche Aasen til å skrive diktet.

Under arbeidet med artikkelen prøvde også jeg å finne det endelige svaret. Mitt detektivarbeid ga imidlertid ikke noe entydig svar. Tre navn gikk igjen hos flere av dem jeg spurte, men alle disse småpikene ble født på 1940-tallet og er dermed for unge til å være den blåveispiken som Paasche Aasen traff før han skrev diktet. Siden diktet er skrevet så tidlig som i 1938, må nemlig blåveispiken, «en lubben unge på fem, seks år», være født rundt 1932–33.

Selv røpet aldri dikteren noe navn, og kanskje visste han slett ikke hva den vesle jenta het, for diktet ble skrevet noen måneder før han kjøpte Påskehaugen og ble bedre kjent i bygda.

BLÅVEISPIKEN – GOD PR FOR RINGERIKE

En ting er sikkert, nemlig at Blåveispiken betydde god reklame for Ringerike, som takket være denne sangteksten ble kjent for en hel generasjon nordmenn. Men fra midten av 1960-tallet stilnet sangen om blåveispiken helt til TV-kjendisen Linda Eide i 2007 kom på besøk til Ringerike og laget underholdningsprogrammet Norsk attraksjon. Her medvirket en bukett tilårskomne «blåveispiker» fra DNT Ringerikes seniorgruppe som sang den gamle slagere og viste fram Ringerike i blåveistida.

Programlederens konklusjon var entydig: Det er ikke ringerikspoteten, men *Blåveispiken*, den største landeplagen i norsk pophistorie, som har gjort Ringerike norgesberømt!

Foto: Anne Sofie Hval

Ståle Kyllingstads *Blåveispiken*. Utkast til en større bronseskulptur, men Kulturrådet ville ikke gi økonomisk støtte til prosjektet.

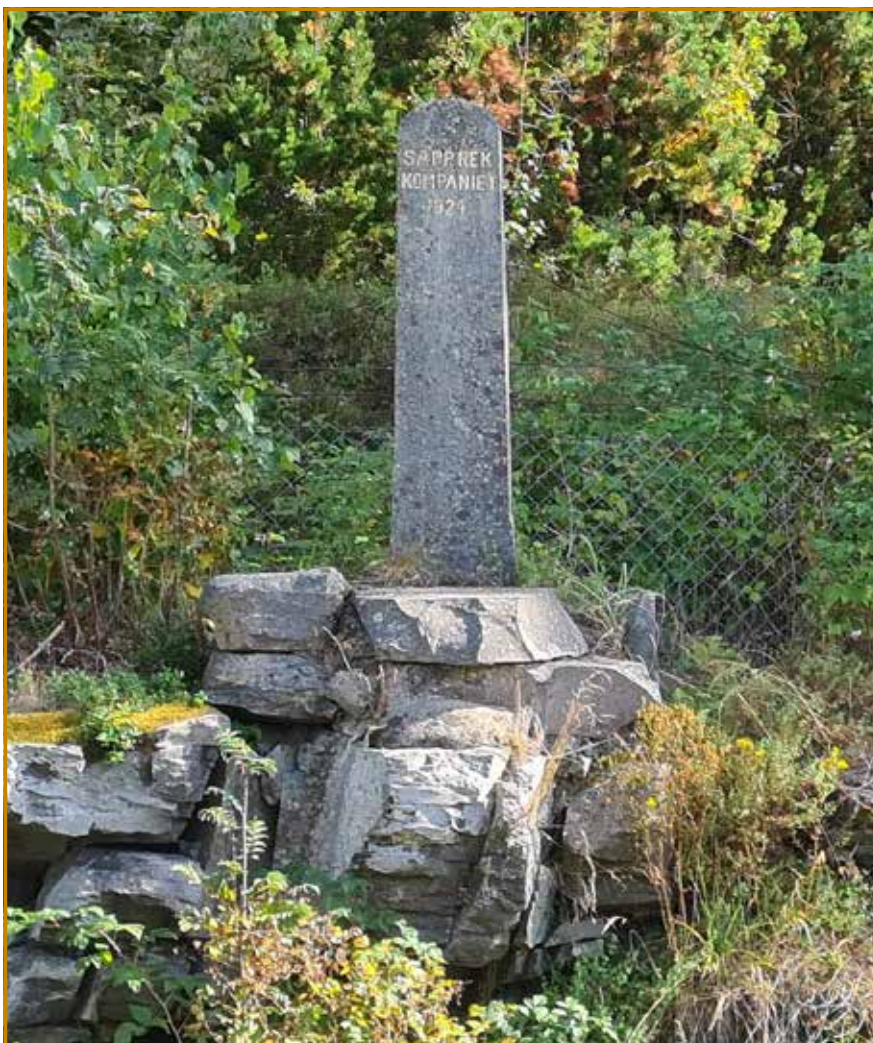
Blåveispikens dikter fikk aldri noen bauta på Ringerike, men i fengselshaven i Hønefoss står Ivar Sjaastads bronseskulptur *Blåveispiken*. Og ved inngangen til Vang skole i Haugsbygd står Ståle Kyllingstads statuett *Blåveispiken*, som ifølge kunstnerens sønn Røyne var utkastet til et større monument over dikteren og ringeriksvennen Arne Paasche Aasen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund 2020: Pensjonater i Haugsbygd i krig og fred I: Heftet Ringerike 92, s. 18–25
- Bye, Arild 2018: Arne Paasche Aasen : fra verdensrevolusjon til de nære ting. Aschehoug, Oslo.
- Henriksen, Trond 2009: Arne Paasche Aasen. I: Norsk biografisk leksikon.
- Elektronisk ressurs: Arne Paasche Aasen – Norsk biografisk leksikon (snl.no)
- Eide, Linda: TV-serien Norsk Attraksjon, sesong 1, program 4, NRK 1
- Rottem, Øystein 1996: Norges litteraturhistorie : Etterkrigslitteraturen : B.1 : Fra Brekke til Mehren, s. 172–73. Cappelen, Oslo.
- Muntlige kilder: Bjørn Nilssen, f. 1934, Ingebjørg Gåsbakk, f.1944, Inger-Lise Iversen, f. 1946, Johan Fredrik Norstrøm, f. 1947, Gudmund Bakke, f. 1948, Liv Gerd Reinertsen Torp, f. 1949,

FORFATTEROMTALE

Marit Stubbraaten, født 1945 i Sandnes, er cand.philol fra Universitet i Oslo med fagkretsen nordisk hovedfag, engelsk og historie. Hun er pensjonert lektor fra Ringerike videregående skole. Marit har vært redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 2015 og har skrevet flere artikler i heftet, blant annet om kunstnerparet Anders C. Svarstad og Sigrid Undset, og også om Ståle Kyllingstad. Hun er medforfatter i jubileumsskriftet DNT Ringerike 125 år fra 2018.

Et underlig minnesmerke ved Åsaveien

Hvis man rusler eller sykler langs en landevei, er det utrolig hvor mye mer man kan oppdage langs veien, enn om man kjører bil eller annet kjøretøy.

BJØRN GEIRR HARSSON

Mange ganger har jeg kjørt langs Åsaveien fra Sundvollen mot Åsa eller motsatt strekning. Men det var først en gang jeg ruslet langs veien i retning Åsa at jeg oppdaget et minnesmerke som står litt utenfor østre veikant. Det befinner seg 2,9 kilometer fra veikrysset i Sundvollen. Ganske unnselig står det en Ringeriks-skiferstein på fjell blant busker og kjerr, støttet av fire store steiner 1,4 meter over dagens veibane.

Skifersteinen er målt til en høyde på 1,34 meter over støttesteinene. Den er 28,5 centimeter bred og smalner svakt mot toppen til 27,5 centimeters bredde, mens den er 6 til 7 centimeter tykk. Steinen har en innskrift som virket temmelig kryptisk ved første øyekast. Med store bokstaver står det:

**SAPP.REK
KOMPANIET
1924**

Minnesteinens plassering østenfor Åsaveien 1,4 meter over veibanen.

HVA BETYR DET?

Da jeg oppdaget steinen, lurte jeg selvsagt på hvorfor den sto akkurat der? Og hva betyr bokstavene SAPP. REK? Et brev med spørsmål til militære myndigheter ga intet svar. Men en tilfeldig kontakt med tidligere oberstløytnant Sverre Steinbakken, som var ansatt i Hæren fra 1954 til 1994, ga svaret.

Steinbakken var, særlig som pensjonist, opptatt av bevaring av amfiet som utgjorde basis for friluftskirken på Stormoen i Helgelandsmoen militærleir. Under opprettelsen av denne friluftskirken fortalte Steinbakken at de såkalte sappørene utført det fysiske arbeidet. Det var nemlig sappører som i 1893 hadde utformet sittebenker i den store dødisgropen som befant seg i militærleiren.

Dødisgrop er en tilnærmet sirkulær utdyping i sand eller grus dannet ved at en mektig stor isklump ble liggende igjen fra slutten av istiden.

Smeltingen av isklumpen skjedde for ca. 10 000 år siden da klimaet i en periode ble vesentlig varmere, og resultatet ble den store gropen der klumpen hadde ligget. På Ringerike finnes flere slike dødisgrop, dannet på samme måten.

SAPPØR

Det var ordet sappør som ga svar på spørsmålet knyttet til minnesteinen. Teksten på minnesteinen kunne da tolkes som:

**SAPPØRENE REKRUTT-
KOMPANI
1924**

I så fall var det altså sappør-rekrutter som hadde vært her i 1924 og utført arbeid av et eller annet slag. Men hva?

For folk flest i dag er sappør en ukjent betegnelse. Uttrykket har sin opprinnelse i fransk sapeur, og var brukt om soldater med oppgaver knyttet til beleiringsstrid. Sappørens viktigste gjøremål var å grave skyttergraver og løpegraver inn mot fiendens befestninger. En sappør kunne beskytte seg med eget kroppspanser og tung hjelm. Når sappørene kom så nær fienden at løpegravene ikke ga tilstrekkelig dekning, overtok minørene. Det har vært kjent at sappørene i sin opplæring også skulle kunne bistå i samfunnsoppgaver som vei- og brobygging.

INGENIØRTROPPER

Sappørene utgjorde en del av ingeniør-våpenet, som i Norge har røtter tilbake til fortifikasjonsetaten fra 1688. Fortifikasjon er læren om hvordan man bygningsteknisk skal beskytte seg mot skadevirkninger fra fiendtlige våpen. I 1814 ble Det norske ingeniørkorps etablert, og i 1888 ble ingeniørtroppene opprettet som en operativ del av Hæren.

Samme år startet for øvrig ingeniørtroppene sin aktivitet på Helgelandsmoen i Hole. Der holdt de til i seks år, frem til de flyttet til Hvalsmoen i 1894. Men året før de flyttet, rakk sappørene, under ledelse av løytnant Bent Michael Hall (1848–1897), å anlegge en friluftskirke i den nevnte dødisgropen på Stormoen. Denne friluftskirken ble senere kalt Furuhall etter initiativtageren, løytnant Hall, og den var i mer eller mindre bruk helt frem til Helgelandsmoen militærleir

Foto: Per M. Høkenstad

Sappørene anla friluftskirken i den store dødisgropen på Helgelandsmoen.

ble nedlagt i 2004. Ved 100-årsjubileet for Furuhall i 1993 deltok Hans Majestet Kong Harald 5. Det eksisterer en film som viser den begivenheten.

Furuhall hører med til fredete kulturminner i Hole kommune, idet den er regulert som «spesialområde, bevaring bygg/anlegg og friluftsområde på land». I en fagrappport fra 2017 med tittel Hole, registrering av nyere tids kulturminner og kulturmiljøer er Furuhall betegnet med «svært høy verneverdi».

BYGGET VEIEN

Friluftskirken Furuhall er kanskje det byggverk sappørene er mest kjent for i vårt nærmiljø. Men hva var årsaken til at de satte opp minnesmerket i 1924 ved det som i dag bærer navnet Åsaveien? Denne gamle fremkomstveien ble etter hvert kjørbar, og fikk sin endelige form først i 1955. Før den tid var der bare en kjerrevei langs Steinsfjordens østside.

Ifølge *Hole Bygdebok* bind 6 ble det utført mye dugnadsarbeid på Åsaveien fra Sundvollen og frem til herredsgrensen ved Elvika mellom 1899 og 1920-årene. Noe av pengene til veien ble faktisk skaffet gjennom basarer. Det er grunn til å tro at sappørene fra Hvalsmoen på en eller annen måte har bistått med veiarbeid i tiden omkring 1924, og da trolig på området hvor minnesteinen står. Hvor mye de har bidratt og i eksakt hvilken tidsperiode, har det ikke vært mulig å finne i tilgjengelige kilder. Men sappørene selv må ha ment at de gjorde en betydelig innsats, siden de valgte å markere det ved et eget minnesmerke med fin innskrift. Og dette skjedde da *Heftet Ringerike* bare hadde eksistert i to år.

Selv om minnesmerket til sappørene ved Åsaveien er lite prangende, bør det allikevel vurderes om ikke også det bør inn på listen over vernede kulturminner i Hole.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Bakke, Gudmund 2013: Hole bygdebok : B.6 : Historien om Hole : det var her det begynte. Utgitt av Hole kommune.
- Hole kommune, Registrering av nyere tids kulturminner og kulturmiljøer. Fagrappport september 2017, side 36 og 80.
- Steinbakken, Sverre 2022: Privat korrespondanse.

FORFATTEROMTALE

Bjørn Geirr Harsson er født i 1940 og oppvokst på Nordstrand i Oslo. Han studerte realfag med geofysikk som hovedfag og avsluttet sin yrkeskarriere i Statens Kartverk som sjefsingeniør innenfor geodesi. Harsson er bosatt i Hole og er for tiden leder av Hole historielag. Han har vært med på utgivelser av flere bøker og lokalhistoriske artikler. Han har vært med i redaksjonen i *Heftet Ringerike*, som redaktør 2005–2009. I 2017 fikk han Hole kommunes kulturpris.

Foto: Privat

Caroline Høy Berg kommer inn for landing med Olav Laurhammer ved spaken.

Folk og fly på Steinsisen – og en dag kom heltene

Drømmen om å fly må ha oppstått den dag mennesket erkjente at det ikke var en fugl. I jakten på drømmen har Steinsfjorden en særskilt plass – og noen fikk da også realisert sine høytflyvende drømmer her.

OLAV LAURHAMMER

Steinsfjorden er en åtte kilometer lang fjordarm mot øst i Tyri-fjorden. Etter Kroksund og sundet ved Storøya fortsetter vannveien som Holsfjorden mot Lier. Her ligger Krokskogen som et kupert høydedrag fra Jevnaker i nord til åsene rundt Sylling i sydøst, med topper opp mot 600 meter over fjorden. På vestsiden finner vi berømte utsiktspunkter med spektakulære brattheng.

NATURGITTE MULIGHETER

Når vårsola begynner å varme, oppstår det flere markerte fenomener i lufta ved brattheng: I de solvendte

skråningene blir grunnen raskt oppvarmet. Det danner seg oppadgående luftstrømmer langs hele skråningen. Utpå dagen kan vi i tillegg få solgangsbris fra flatlandet i syd og vest inn mot hengt.

Ved å fly langsetter åskammen kan dette utnyttes både av fugl og luftfarkoster for å oppnå større høyde uten anstrengelser.

Da bratthenget er forholdsvis skarpt, oppstår det uønsket turbulens og fallvinder straks innenfor skrenten. En flyger som ikke kjenner eller respekte-

rer dette fenomenet, kan lett komme i problemer. Flyging under slike forhold kalles hangflyging.

FLYSPORTENS LEKEGRIND

Med særegen natur, lett tilgang til isen fra øst og vest, grunt vann med stabile isforhold, hyggelige bønder med verktøy og parkeringsplasser og kort avstand til servering og overnatting – ja, da er det ikke tilfeldig at Steinsfjorden siden flysportens barndom ble en av de mest populære og benyttede områder for utøvelse av sporten i Norge. Om den ikke er flysportens vugge, så er den desto mer dens lekegrind.

AEROPLAN PÅ RINGERIKE

Utviklingen i Norge fulgte tett på de teknologiske fremskritt ute i verden. Ildsjeler som Einar Sem-Jacobsen, Wilhelm Henie (Sonjas far) og Roald Amundsen var pådrivere. I 1910 ble det fremvist et såkalt aeroplan i Oslo, bygget på Akers Mek. Verksted. Men flygeforsøket – på Ringerike – ble fullstendig mislykket!

Både Marinen i Horten og Hærens flyvåpen i Oslo/Kjeller kom i gang med å bygge fly og utdanne flygere. En av elevene på Kjeller var Alf Gunnestad, som ble en av Norges mest kjente flygere. Navnet ble godt kjent i flymiljøet som vokste frem på Ringerike. Den lisensproduserte amerikanske Moth todekkeren ble et populært fly og velkjent for skoleflyging og slep av glidere på Steinsfjorden i årene som fulgte.

MELLOMKRIGSTIDEN

I 1932 arrangerte *Aftenposten* en stor flyoppvisning på Kjeller. De hadde invitert en pioner fra Østerrike som kom med tre fly. Det ble demonstrert slep av glidere med strikk, bil og motorfly. På denne tiden ble det foretatt en bakkestart med et slikt hjemmebygget fly fra Gyrihaugen ved Stubdal. De ville vinne *Aftenpostens* premie på 500 kroner for den første som fløy en halv time i et norskbygget fly, men forsøket endte med krasj og ingen premie.

I 1933 forsøkte flygerkameratene Viggo Widerøe, Helge Skappel og Halvor Bjørnebye med flere å samle inn penger for å starte et sivil flyselskap. Dette skulle de oppnå ved å holde spektakulære flystevner rundt omkring i landet. Det første ble arrangert 13. mars 1933 på Steinsfjorden med to motorfly og et seilfly. Stevnet ble en stor suksess og ble gjentatt flere steder utover våren. Resultatet var at Widerøes Flyveselskap AS ble etablert i februar 1934.

Norsk Aero Klubb (NAK) tok utfordringen med å drive sporten videre, og Hans G. Lund ble ansatt som første instruktør. Det ble innkjøpt to glidere, og de var ofte å se på treningskurs på Steinsfjorden. Dette skapte blest om

Foto: RFK/Holmosen

RFKs glider G9 LN-GAO klar til start.

glideflyging. Aal flyveklubb begynte i 1933 under ledelse av Lars L. Bergo å bygge et glidefly basert på tyske tegninger. Flyet ble brukt i flere stevner på Steinsfjorden. Bergo ble en teknisk ressursperson også for Ringerikes Flyveklubb (RFK), som under hans tilsyn fikk ferdigbygget en Grunau 9-glider til påskestevnet på fjorden i 1940.

NYE REKORDER

Vi har sett at forholdene ved Steinsfjorden er særskilt gunstige for såkalt hangflyging. Før krigen var den vanligste konkurranseformen utholdenhetsflyging uten krav til høyde eller distanse. Kursleder Bjarne Carlen fløy 19. mars 1939 8 timer og 13 minutter på hanget i en Grunau 9-glider. Det var skandinavisk rekord, men den skulle snart bli slått – ved Steinsfjorden så klart! Under påskeleiren 9. mars 1944 holdt skolesjef Jan Berggren seg oppe i 13 timer og 40 minutter, mens han i påsken året etter fløy hele 18 timer og 52 minutter i en Olympia Meise-maskin. Det måtte bål og billys til for å assistere ham ned til en sikker landing i mørket!

Konkurranser i dag går sommerstid fra regulære flyplasser, men ingen kan frata Steinsfjorden den stolte historien som en av landets mest populære plasser for vinterstevner, med hangflyging

i rekordklassen. Det er utallige piloter på norske vinger som ved innflygingen til Gardermoen kan se ned på Steinsfjorden og si at her begynte det!

KRIGEN KOMMER

Begivenhetene på Steinsfjorden 9. april 1940 er utførlig beskrevet andre steder, men dagen ble så spesiell at den fortjener å nevnes her.

Som en del av den nordiske finlands-hjelpen hadde Norsk Aero Klubb (NAK) i samarbeid med Widerøes Flyveselskap etablert en flyskole for ti finske flyelever ved Åsa i Steinsfjorden. Den 9. april hadde de to treningsuker bak seg. Leder og instruktør var løytnant Hans Grøn Lund med 27 år gamle Arvid Piltingsrud fra Begnadalen som hjelpeinstruktør. Begge var erfarne flygere som senere kom til å bli noen av våre mest dekorerte krigsflygere.

Elever og instruktører var godt innkvartert på gården Østby i Vegårdsfjerdingsdalen, med kort vei ned til fjorden der flyene var parkert. Der hadde de også rikelig depot med olje og bensin. Kvelden før 9. april var alle elevene i god rute mot sine planlagte 35 timer i loggboka, etter to uker med fint treningsvær. Men neste dag ble ikke som forventet for noen av dem.

HELTENES VISITT

Vingen på Kjeller var satt opp med Fokker CVD jagerfly med hjulunderstell for planlagt overføring til Sola. Natt til 9. april fikk kaptein Ole Reistad melding om flyangrep på Sola og tyske krigsskip i Oslofjorden. Han beordret straks skifte tilbake til skiunderstell med sikte på overflyging til Steinsfjorden, slik planene var for evakuering på vinterstid. De fem klargjorte Fokkerne og to Tiger Moth skolefly landet i Åsa på morgenkvisten den 9. april og søkte ly oppunder granene på Skjørvoldlandet.

Avdelingen på Fornebu disponerte ti-tolv Gloster Gladiator dobbeltdekker jagerfly, men bare syv av disse var operative den 9. april. Bare et fåtall av flyene klarte seg helskinnet gjennom kampene over Oslofjorden. Men noen klarte tross alt å ta seg frem til vellykket landing på Steinsfjorden denne utrolige dagen:

- Løytnant Rolf T. Tradin i sin Gladiator nr. 429 landet ved Åsa kl. 8.20.
- Løytnant Dag Krohn i Gladiator nr. 423 landet straks etter med kulehull i flyet etter luftkampene.
- Løytnant Arve Braathen i Gladiator nr. 413 måtte nødlande på Bogstadvannet, men kom seg videre til Steinsfjorden sammen med Kaare Friis-Baastad i flyet Norge A samme dag.

Bombevingen av Hærens flyvåpen var stasjonert på Sola, men ble beordret østover da plassen ble angrepet. Utpå ettermiddagen ankom fire fly til Steinsfjorden, etter en strabasøs tur via Kjevik. Ett av disse var det lette bombe-flyet Caproni Ca310.

» Natt til 9. april fikk kaptein Ole Reistad melding om flyangrep på Sola og tyske krigsskip i Oslofjorden.

Foto: «Flydarna»

Caproni Ca310 i sommersol.

4,5 TONN PÅ ISEN

Caproni Ca310 med sine 4,5 tonn startvekt, to motorer på 450 hk og 16 meters vingespenn er trolig det største fly som har landet på Steinsfjorden noen gang. Det forteller om solid i selv på en tidlig april dag.

Det hadde i løpet av noen timer samlet seg bortimot tretti fly inne i Vegårdsfjordingen. Ikke alle var like godt skjult, og faren for å bli oppdaget av streifen-de tyske fly var overhengende. Kaptein Reistad hadde tatt kommandoen og beordret straks evakuering av alle militære fly videre østover.

Da bortgjemte Vegårdsfjordingen uten varsel tok så vel imot våre flyhelter denne dagen, er det nærliggende med en variant av Churchills hyllest til sine helter: Aldri har så mange hatt så mye å takke et så lite sted for.

OPPSVING ETTER KRIGEN

Hirden hadde beslåglagt det meste som kunne flys av mennesker, enten det hadde motor eller ikke. Så også med RFKs Grunau 9 (GAO). Den var selvbygd og nettopp blitt ferdig til flyleiren på Steinsfjorden påsken 1940, men ble krasjet i Hirdens tjeneste noen år senere.

På nyåret 1946 var imidlertid de første norske seilfly på vingene igjen over Steinsfjorden. Ole Reistad var tilbake

etter sin innsats som skolesjef i Little Norway. Klubber og privatpersoner trengte ny giv og nytt materiell og dro i gang med stevner og flyleire både på is og land. NAK anskaffet fly for utleie til klubbene. Flere begynte med selvbygging, og andre kjøpte den populære basisglideren SG-38 (Schulgleiter).

RFK begynte etter krigen med friskt mot på et nytt byggeprosjekt. Den nye Grunau 9 sto ferdig i 1948 og fikk kjennetegnet GAM. Flyet ble hyppig brukt både på Steinsfjorden om vinteren og på Eggemoen sommerstid. Det ble utsatt for flere uhell og fikk til slutt et totalhavari på Eggemoen. Klubben anskaffet da tre rimelige SG-38 fra Sverige, men også de krasjet i tur og orden. Det var en dårlig periode for flyklubben.

Steinsfjorden gjenoppsto snart som senter for vinterseilflyging, og flyklubber fra blant annet Oslo, Drammen og Jeløy var faste brukere. Forsvaret var ofte behjelpelig med brøyting av bane og utlån av biler til sleping.

Slep ble foretatt både med bil, vinsj, og motorfly som populære Tiger Moth og Piper Cub. Bilslep og vinsj fikk flyene opp i 3–400 meters høyde over isen, mens slepeflyene kom tettere inn på hanget der de lange turene kunne begynne.

Foto: «Tiden fly»

Motorsleden klar for slep av glider G9.

NOEN UHELL

Med så omfattende aktivitet var det nesten ikke til å unngå at det inntraff noen uhell:

- En Tiger Moth kom i flatspinn i lav høyde og gikk i bakken ved Lårvika. Folk som kom til kunne høre flygeren rope om hjelp. Da satt han oppe i et tre med flyet hengende ved siden av seg.
- En kvinnelig flyelev kom inn for landing i et G9 glidefly. Hun endte turen i furuskogen på Ulvøya, men kom fra det med erfaringen.

- En Bergfalke landet vanskelig tilgjengelig på hangkanten ved Manskaret. Ingen personskade, men flyet måtte demonteres.

SENTRALE PERSONER

Flere personer som har betydd mye for norsk flyging, var ofte å se på fjorden på denne tiden:

- Bjarne Carlen drev flyskole på isen i flere år og satte skandinavisk varighetsrekord i 1939.
- Kristian Nyerrød, flyinstruktør, satte også varighetsrekord ved Steinsfjorden i 1939.

Foto: RFK/Haldvorsen.

RFKs nye Grunau G9 LN-GAM.

- Alf Gunnestad, flypioner, hadde eget skolefly og drev også med flyging i Antarktis.
- Hans G. Lund var første seilflyinstruktør i Norge og nestor innen sporten.
- Gunnar Bakke var teknisk leder hos Oslo Flyveklubb (OFK) og hadde flyverksted i Lilløkilen. Han var mentor for Knut E. Berg fra Hole.
- Knut Edgar Berg (født 1929) er oppvokst i Hole og fulgte ivrig med i alt som foregikk av flyging på isen fra han var en guttunge. Etter krigen ble han en etterspurt ressurs – nærmest

en legende – til å løse tekniske problemer av enhver art.

Han var utdannet bygningsingeniør, og første møte med glidefly var da OFK før krigen drev med strikkstart av glidere i Lårvika. Han fikk senere lisens for seil- og motorflyging hos OFK. Lærte vedlikehold og flybygging på Horten Flyfabrikk og deltok i bygging av Tiger Moth og Piper Cub som slepefly.

Han importerte selv både motor- og seilfly, og ble med i flere andelslag da Ringerikes Seilflyklubb (RSFK) startet opp på Eggemoen i 1981.

FILMAVISEN

Både Sundvollen gård og Stein gård ble ofte brukt som base for redskap, utstyr og biler. Drengestua på Stein ble visstnok en gang benyttet for overnatting av folk fra Oslo. Sundvolden Hotel fikk hyppig besøk både av aktive og tilskuere.

Aktiviteten på Steinsfjorden hadde stor interesse langt utenfor distriktet, og NRK/Filmavisen hadde interessante reportasjer fra flyvirksomheten på fjorden i 1945, 1948 og 1958.

Innslaget fra 3. april 1945 viser flyging av Hirdens flyskole. 1. april 1948 ser vi den største seilflymønstring inntil da i Norge, med deltakelse både av norske og danske klubber. Mer enn ti seilfly var i aktivitet. Vi ser blant annet RFKs nybygde G9 GAM og Grunau Baby XAX fra Århus Flyklubb i aksjon. Det ble vist sleping med bil, motorfly og den særegne motorkjelken. Dette er sannsynligvis et unikt opptak av en unik teknologi!

Tiger Moth i slepetjeneste på Steinsfjorden i 1950-årene.

10. april 1958 viser en stevnedag med fly fra blant annet Jeløy Flyklubb (JFK) i aktivitet. Slepeflyet er av typen Fieseler Storch, som ikke er snauere enn at den sleper opp to seilfly samtidig. Flyet merket GAO er en Spatz fra JFK. Kjennetegnet er gjenbruk av RFKs GAO, som gikk tapt under krigen. Vi får også et glimt av nestoren Hans G. Lund.

NYE TIDER – NYE REGLER

Flyklubber fra Oslo, Drammen, Ringerike, Bærum, Jeløy og andre drev flyging fra fjordisen utover i femti- og sekstiårene, men aktiviteten avtok i takt med den økte tilgangen på småflyplasser.

I 1977 fikk vi Lov om motorferdsel i utmark og på vassdrag, med Forskrift i 1988. Dette la en klam hånd over stevner og ikke minst friflyging på steder som Steinsfjorden. Det ble slutt på all (lovlig) flyging på fjorden som ikke var gitt særskilt dispensasjon fra kommunen.

Oslo Seilflyklubb avholdt flere flydager på isen i nittiårene, så det må antas at dispensasjonen var på plass. Det var

det derimot ikke, hvis vi skal tro ryktene, når visse motorflygere tok seg en snartur ned på isen ved Garntangen. De mente at trangen til Vidarpølser måtte klassifiseres som nødlanding!

Fra og med år 2000 gikk OSFK og RSFK sammen om flydager på fjorden med felles dispensasjonssøknad. Det ble ettertrykkelig begrunnet med at det var gjenopptakelse av en lang og stolt historisk tradisjon.

ILDSJELER

Opparbeidelse av landingsbane falt naturlig på RSFK. Bonde Arne Skuterud ble snart et begrep i denne tjenesten – han og hans Gråtass med plog og skjær. En bane på minst 15 x 300 meter med vendeplasser, parkering og adkomst fra både Steinsbystranda og Statoil krevde adskillige timer i dager med snøfall eller overvann. Mannen var utrettelig.

Mange timer på isen i disse årene ble det også for instruktørene Magnar Skaufel og Ola Røer Thorsen, teknisk ansvarlig Bjørn Gillebo, bakkesjef Aage Kaasin, og klubbleder Olav Laurhammer fra RSFK.

Foto: OFK/Mourud.

RSFKs Grob G 103 på startbanen ved Braksøya.

Laurhammer fløy demo- og intro-turer for folk i alle aldre. Gunnar Haakenstad, Ove Grina og Ola Golberg var de mest benyttede slepekuskene på fjorden.

Thomas Sevaldrud og Røer Thorsen var ivrige med GoPro kamera og står bak fine opptak fra 2010 og 2011. Ett av disse viser RSFKs første tur med sitt nyinnkjøpte A-22L sportsklasse småfly utstyrt for sleping. Klubben hadde fått dispensasjon fra Norges Luftsportforbund (NLF) for bruk av så lett fly (maks. 100 hk) for sleping, og dokumenterte at dette var mulig under de fleste forhold. Litt nybrottsarbeid altså.

” Både Sundvollen gård og Stein gård ble ofte brukt som base for redskap, utstyr og biler.

TRADISJONER KOLLIDERER

Steinsfjorden er full av tradisjoner. En dag ble det kollisjon mellom to av disse – ispilke vs. flyging:

Skuterud hadde ferdigstilt banen sent en fredag kveld og klargjort for ankomst av fly i lange tilhengere morgenen etter. Men lørdag morgen var parkeringsplassen på Steinsbystranda full av trauste pilkere med bikkjer, isbor og fiskeredskap – og ingen hadde sett skiltet:

FLYSTEVNE

– *PARKER UTENFOR VEIEN.*

Noen morgenfugler hadde også boret opp pilkehull med fastfrosne iskjegler utover banen. Det skulle være norgesmesterskap i ispilke – fjorden er fri for alle!

Det utspant seg naturlig nok et visst ordskifte om tillatelser, tradisjoner og sikkerhetssoner. Gemyttene roet seg da partene begynte å antyde gjensidige tjenester: En flytur mot nyfanget gjedde kanskje – gjevne kunne det ikke bli!

Noen deal ble det ikke, men pilkehullene ble fikset og historien om flygeren som sa nei takk til gjedde, spredte seg over isen den dagen. Makan!

Tradisjoner og rettigheter innen ispilke er seriøse saker. Det fikk slepekusken oppleve en dag ikke alt gikk som planlagt. Han hadde nettopp løst ut et seilflyslep innover mot Ringkollen, da motoren fusket og stoppet på returen.

Han visste at området innerst i Åsakroken ikke var brøytet, og gikk inn for tvungen landing med høy nese på sin Rallye. I den skarpe motsola ble det null sikt forover. Han lyktes i å få satt ned flyet greit nok, men med minimale marginer til ispilkerne på stedet.

I samtale med den nærmeste etter landing antydet han at pilkeren kanskje kunne ha flyttet på seg om han hadde sett flyet komme slik uten motorkraft?

– *Flotte meg? Nei, her har je sitti i femti år, og far min før det! En flygemaskin får meg ikke fra hølet, nei!*

FULL UTRYKNING

Flygingen opptok stor plass på isen, men det var for det meste hyggelig oppmerksomhet og hensyn fra alle hold. Ja, noen ganger positiv bekymring:

En flyelev på treffet hadde en slektning i tjeneste på Sea King redningshelikopter, og nå skulle de besøke Steinsisen som en redningsøvelse. Maskinen kom inn over Sollihøgda og konfererte med bakkestasjonen om trafikk og ikke minst istykkelse. Det ble oppgitt til 40–60 cm blandet iskvalitet på baneområdet, og dermed litt i underkant for det åtte tonn tunge monsteret av en maskin.

Den «satte seg» elegant halvt svevende på isen med kontrollert vekt på nøyaktig to tonn, og ut hoppet en hyggelig slektning med trekullgriller og elgbiff! Helikopteret landet deretter på Stein gård, og mannskapet sluttet seg til grillpartyet.

Bekymrede folk hadde imidlertid notert seg redningshelikopter på fjorden og varslet redningssetatene. Aldri har vel en blålysutrykning fått et så heldig utfall – og det ble hyggelig passiar og grillmat til alle. Flyklubben sørget ved senere treff for frivillig forhåndsvarsel til alle etater.

EN NESTENULYKKE

Flygere sier aldri det går nok bra før avgang, men gjerne det vil helst gå bra etter landing. En episode fra 2012 illustrerer dette:

Landingsbanen lå nord-syd midtjords mellom Småøyene og Steinsbystranda. På ettermiddagen ble det sydlig bris, og ordinær motvindslanding ga skarpt motlys og blinding fra hvit isflate. Seilflygeren kunne ha valgt å lande med vinden og sola i nakken, men det ble ikke slik denne gangen. Han kom så lavt i innflygingen at vingen ble slept i isen store deler av landingsrunden, og flyet bommet på banen med flere meter sideveis. Han fikk stoppet en lykkelig hårsbredd fra sjokkerte tilskuere. Ja, det vil helst gå bra, men her ble det også noen formelle reaksjoner.

GLIDING ON ICE

Klubbene hadde flytreff frem til 2015, med unntak av et par år med dårlige isforhold. Briefinger ble holdt ved peisen på Statoil-stasjonen. De siste treffene ble arrangert under merkelappen Gliding on Ice (et lån fra YouTube's skøyteverden). Fra 2011 fulgte Hole kommunens frivilligsentral opp med samtidig isfestival. Festivalen foregikk inne på land, med trygg avstand til flyvirksomheten midtjords. Ikke uventet var susingen av seilfly i landingsrunden litt skremmende for de trauste hesteevipasjene på fjorden, men det

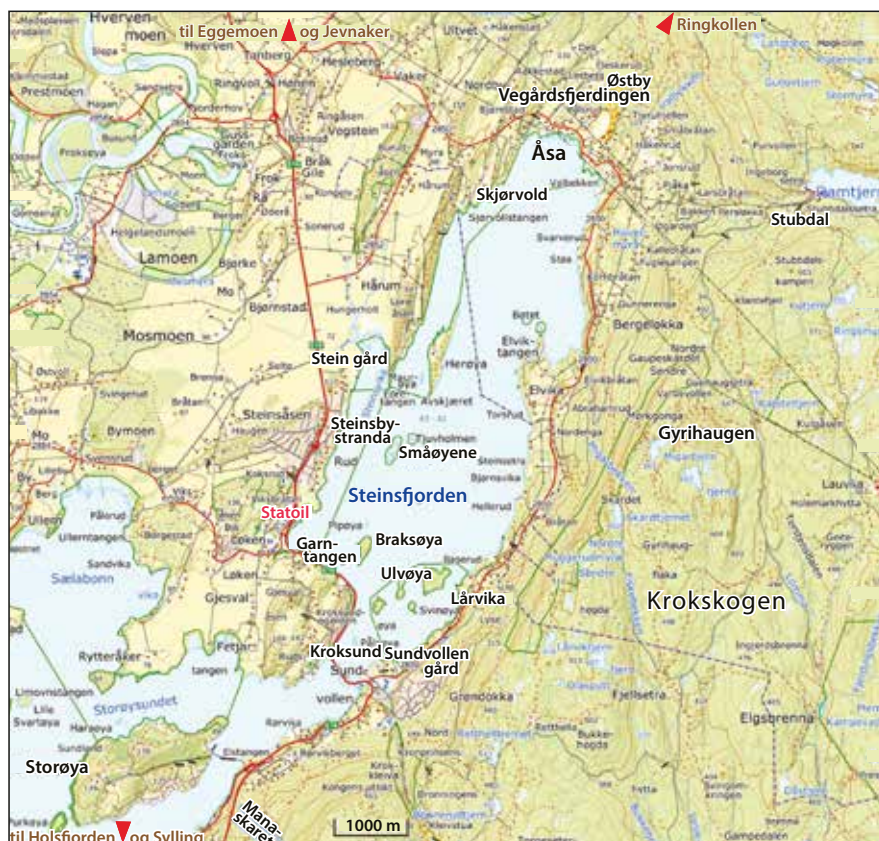
gikk uten uhell. Så også med barnevogner, skiløpere, syklende og tung-hørte fotgjengere som kom for nær innpå landingsbanen.

Fly som lander i 100 kilometer i timen uten motor er ikke dagligdags. Bakkesjef Aage Kaasin hadde blick for det meste, med klare meldinger til folk, enten de var i lufta eller på bakken/isen.

Steinsfjorden fikk dermed et foreløpig høydepunkt som arena for sport og moro med isflaten som felles ressurs. Slik som det har vært i snart hundre år.

Nybygget glidefly klart til start i 1940.

Bratthenget ved Gyrihaugen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Arnesen, Odd 1938: Norsk fly-bok. Gyldendal, Oslo.
- Arnesen, Odd 1984: Grønne vinger over Norge : Widerøe's flyveselskap A/S 50 år : 19.februar 1984. Utgitt av Widerøe's flyveselskap. Oslo.
- Brænden, Ola 1945/46: Notater om krigshendinger i Vegårdsfjeringen april 1940. I: [Heftet] Ringerike: 10–13. Oslo 1945.
- Guhnfeldt, Cato 1990: Fornebu 9.april. Wing forlag, Oslo.
- Guhnfeldt Mette Lium (red.) 2009: Tiden flyr : 100 år i luften : Norges luftsportforbund 1909–2009. Utgitt av Norges luftsportforbund. Akilles forlag, Oslo.
- Hafsten, Bjørn m.fl. 1991: Flyalarm : luftkrigen over Norge 1939–1945. Sem & Stenersen forlag, Oslo.
- Lindtveit, Torleif, Finn Nyquist og Gunnar Thoresen 1980: På vingene over Norge : bilder fra flyhistoriens barndom. Gyldendal, Oslo.
- Østlund, Jan Helge 1995: Krigen på Ringerike : 1 : Beretningen om felttoget i 1940. Kolltopp Forlag, Hønefoss.

Muntlige kilder: Alexander Sand Halvorsen/RFK, Bjørn Røgeberg, Caroline Høy Berg, Glenn N. Berg, Henning Lundstrøm/OFK, Sven Koksrud, Kjell Sundøen, Knut E. Berg, Knut Walle, Olav V. Simon, Ove Grina.

Nettressurser:

- aibn.no/Luftfart/Avgitte-rapporter/2001-28?WAF_Is
- digitalmuseum.no/011012747525
- digitalmuseum.no/011014272310/glideflyging-fra-steinsfjorden-1949
- digitalmuseum.no/021016465445/et-fly-in-faw-fairchild
- nlf.no/info/nlfs-historie
- www.bing.com/search?q=flysamlingen+gardermoen+gloster+gladiator
- NRK Filmavisen 1945/1948/1958:
tv.nrk.no/serie/fimavisen/1945/FMAA45001445/avspiller
tv.nrk.no/serie/fimavisen/1948/FMAA48001448/avspiller
tv.nrk.no/serie/fimavisen/1958/FMAA58001558/avspiller
- RSKF Steinsfjorden 2010 (x2) og 2011: www.youtube.com/watch?v=6jQUH_bomzw
- Det kan også søkes direkte i nettleseren med følgende søkeord: «Soaring on Ice 13th March 2010» / «Seilflyging Steinsfjorden 2011»

FORFATTEROMTALE

Olav M. Laurhammer er født 1942 på Bømlo. Han har teknisk utdannelse fra bl.a. Forsvaret, med spesialisering innen IT og ledelse. Han har hatt flere ledende stillinger innen privat og offentlig sektor, herunder avdelingsdirektør på Statens Kartverk i Hønefoss, og IT-rådgiver for Forsvaret. Fritidsinteressene omfatter blant annet hobbyflyging og megalittiske kulturer. Han har hatt artikler i tekniske magasiner. Som leder for Ringerikes seilflyklubb i flere år var han pådriver for klubbens flytreff på Steinsfjorden og har selv mer enn femti starter med fly derfra. Han er nå daglig å treffe på Hardraades vikingskipsbyggeri på Sundvollen.

Foto: Odd Ellingsen

På tur til Gøteborg i 1969. Fra venstre Bjørnar Eriksen, Harald Svingerud, Åge Sørli og Bjørn Helge Gaarud.

Motorklubben Gnist – del 1

Ti år med spenning og moro

I 1964 skjedde det noe som skulle fenge mange ringeriksungdommer med sans for eksosrøyk og motorsykler, spenning og sosialt samvær. Da ble nemlig Motorklubben Gnist stiftet, og den ble raskt populær.

Klubben hadde for det meste 20–30 medlemmer med en topp på 43 i 1967 før aktiviteten stilnet av etter ti år.

PER CHR. BRATHEIM

Motorvognførernes avholdsforbund (MA) ble stiftet i 1928 og er en medlemsorganisasjon som jobber for rusfri trafikk. På 1960-tallet hadde de en meget aktiv ungdomsorganisasjon med avdelinger over hele landet. 24. februar 1964 stiftet MAs ungdomsavdeling på Ringerike Motorklubben Gnist i lokalet Njardarhov. Det ble valgt et styre med Terje Hansen som formann, og det ble besluttet å arrangere motorsykkelskurs med to kurskvelder i uka. Det ble også valgt en tur- og løpskomité. Medlemskontingenten var fem kroner året.

Initiativtaker til klubben var MAs ungdomssekretær Nicolay (Nico) Wergeland. Nico hadde en mangslungen bakgrunn som sjømann, underholdningsartist og politimann. I 1964 jobbet han som bilselger hos Volvo-forhandler Isbergs Hønefoss AS.

GODE TRIALKJØRERE I NM

Trialkjøring var den viktigste aktiviteten i klubben de første årene. I mai 1964 arrangerte Gnist uttakingsløp og klubbmesterskap i stil-trial og manøverkjøring med moped og

Foto: ukjent.

Over: Fra en klubbkveld i Gnist i 1972 var fra venstre Bjørn Helge Gaarud, Vidar Grøtåsen, Olav Rypdal, Tor Thorshaug, Jan Sørli, Odd Ellingsen, Per Pedersen og Åge Sørli.

Høyre: Odd Ellingsen i sitt første trialløp i 1965. Odd kjørte i mopedklassen. Kjøreantrekket var ikke helt etter dagens krav.

Foto: ukjent.

motorsykel, og allerede i september deltok fem av klubbens medlemmer i NM i stil-trial i Askim. Regnet pøstene ned, men alle fem kom inn blant de 12 beste. Gnist hadde også to deltakere i landskampen med Sverige i stil-trial samme høst. Her nådde de ikke opp, svenskene dominerte øvre del av resultatlistene.

Knut Gaarud gjorde seg tidlig bemerket i konkurransene, og i 1965 vant han klubbmesterskapet. 6. november 1966 arrangerte Gnist NM i stil-trial på Helgelandsmoen, og der stilte hele 50 deltakere. Her ble Knut Gaarud norgesmester i klassen for motorsyklar under 200 ccm med Bjørn Pedersen, også han fra Gnist, på andreplass. Dette var det første offisielle NM i stil-trial, og det var et meget vellykket arrangement.

TT-KVELDER

I 1967 overtok Tom Grøtåsen som formann. Samme år begynte Gnist å arrangere alkoholfrie underholdningskvelder for ungdom. Disse kveldene ble kalt TT-kvelder der TT sto for «trygg trafikk», og de ble svært populære. Den første TT-kvelden var i lokalet Njardarhov og samlet omkring 100 deltakere, men snart ble arrangementene flyttet til storsalen i Samfunnshuset i Hønefoss hvor det var plass til mange flere.

JENTENE DÅNTE

Programmet fulgte et fast opplegg med plateønsker fra salen, Trygg trafikk-innslag, kveldens gjest, spesialprogram og dans. Spesialprogrammet kunne være mannekengoppvisning, «Eva-kveld» eller kåring av «Mr. Ringerike».

De lokale bandene The Action Enterprises og The Skyriders spilte på flere TT-kvelder, men ringeriksungdommen fikk også oppleve noen av de mest kjente bandene i Norge på den tiden. 1-2-6 spilte 2. november 1967, og da kunne *Ringerikes Blad* melde at blant de over 500 tilstedeværende, var det flere av jentene som dånte. De 20 vaktene hadde store problemer med å holde jentene unna scenen.

Samme kveld var det også kåring av «Mr. Ringerike». Her gikk Erik Zmuda av med seieren. Han hadde nemlig de peneste bena! Da The Pussycats spilte to uker senere, meldte lokalavisa om tilløp til opptøyer!

NRK fant også veien til Hønefoss med radioprogrammet Ti i skuddet 26. januar 1968. Ungdom i Hønefoss og Kirkenes skulle kåre de mest populære platene mens Vidar Lønn-Arnesen ledet programmet fra studio på Marienlyst. I 1968 ble det også arrangert TT-kvelder for barn med underholdning og trafikkinnslag.

UTSKREMT SOLDATER

Våren 1968 bekjentgjorde Nico Wergeland i *Ringerikes Blad* at det ble opphold i TT-kveldene for en stund fordi klubben ville satse for fullt på den kommende kjøresesongen. Men allerede høsten samme år satte de i gang igjen, og 19. februar 1969 sto «Sykepleiernes aften» på programmet. Der konkurrerte lokale sykepleiere om å raskest mulig bandasjere hodet på utskremte soldater fra Helgelandsmoen, til stor moro for publikum.

Nico Wergeland var fortsatt en sterk pådriver for klubbens aktiviteter, og det var nok hans fortid som underholdningsartist som gjorde at Gnist satset så sterkt på TT-kveldene.

VERTSKAP FOR NORDISK MESTERSKAP

Deltakerne fra Gnist hadde fått gode plasseringer i NM i stil-trial i både 1967, 68 og 69. I 1968 ble Odd Ellingsen og Terje Hansen norgesmestere i klassene moped og MC under 200 ccm.

Høsten 1969 arrangerte klubben nordisk mesterskap i stil-trial med en krevende 4,5 kilometer lang løype inkludert 18 spesialprøver. Arrangementet ble svært vellykket med over 40 deltakere, 800 publikummere og TV-innslag ved Jon Herwig Carlsen. Løpsleder var Nico Wergeland, og både ordføreren og politimesteren var med og åpnet stevnet.

HANSEN PÅ TAKET

I 1968 ble det dannet en bilgruppe i Gnist. Det ser ikke ut til å ha vært så veldig stor aktivitet i denne gruppa, men medlemmene deltok i noen løp. Terje Hansen gjorde det ganske skarpt i noen løp med sin Mini Cooper, men det forekom også at det gikk trill rundt for ham – derav til-

TRIAL

Trial er i motorsykkelsport et ferdighetsløp med lav hastighet, fri motorstørrelse. Man kjører flere runder i en terrengløype som inneholder flere spesialseksjoner med vanskelig og bratt terreng.

I seksjonene skal man kjøre uten stopp eller berøring av bakken med noen del av kroppen, i så fall gis det fra ett til fem straffepoeng (prikker) per seksjon.

Minste straff gis for fotstøtte i bakken én gang eller for stopp uten bakkeberøring. Straffepoeng gis også for overskridelse av maksimaltiden for seksjonen eller for hele løpet.

Løpet vinnes av kjørerer med færrest antall straffepoeng. Trial kan også kjøres innendørs, med kunstig oppbygde seksjoner på et lite område.

Kilde: Store norske leksikon

navnet «Hansen på taket». Det ble fleipet med at han også burde ha reklame under bilen, det var den som var mest synlig.

BÅTFORENING

I 1969 ble det dannet en båtforening i regi av MA og motorklubben Gnist. Foreningen jobbet med sikkerhet til vanns, blant annet båtførerkurs, merking av skjær og grunner i Tyrifjorden og oppsetting av redningsbøyer for å begrense drukningsulykker.

Foto: Ukjent

På trial-løp i Ørsta. Ukjent årstall.

Foto: ukjent

1

Foto: ukjent

2

3

Foto: ukjent

1. TT-kveldene var veldig populære og samlet ungdom i hopetall fra Ringerike og Hole. Her er et bilde fra et arrangement i Samfunnshuset i Hønefoss på 1960-tallet.

2. Nicolay (Nico) Wergeland hadde en finger med i spillet på mange Gnist-arrangement, dessuten kunne han også opptre som en habil entertainer.

3. NM i Kristiansand 1968. Fra venstre: Odd Ellingsen vant mopedklassen, Terje Hansen vant motorsykkel under 200 ccm og Yngvar Braaten, fra Sarpsborg vant motorsykkel over 200 ccm.

DRØMMEN OM EGET KLUBBHUS

Gnist levde en omflakkende tilværelse. I begynnelsen hadde de et klubblokale som de satte i stand i kjelleren til lokalet Njardarhov. Sørliens kafe på Helgelandsmoen var også fast møtested lenge. Der hadde de også et eget lokale en periode. I lokaler hos Bjørklund barnehjem rett ovenfor Njardarhov ble det holdt kurs i sveising og motorsykkelmekking.

Drømmen var å etablere et eget motorsenter. Flere alternativer ble vurdert, men ingen av dem lot seg gjennomføre, så klubben fortsatte sin omflakkende tilværelse. De hadde tilgang på treningsbaner flere steder, blant annet hadde de en bane på eiendommen til Nico Wergeland i Norderhov. Senere ble det muligheter på Helgelandsmoen, i Brødrene Liens grustak på Trygstad og en treningsbane som samme firma hadde i Vestre Ådal og motorsenteret forble en drøm.

ALT HAR EN SLUTT

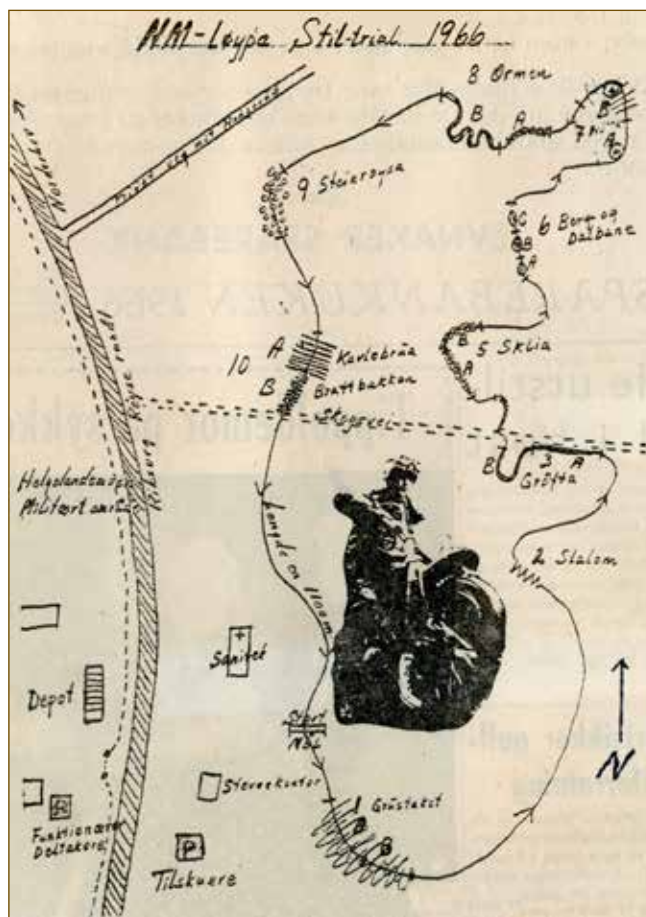
Fra 1970 og utover var det tydelig at interessen og aktiviteten var synkende. Gnist fortsatte å arrangere TT-kvelder, kurs og løp, men det var færre folk på møtene og færre arrangementer. Det var gjerne mange planer, men i halvårsrapportene bemerkes det at de ofte ikke lot seg gjennomføre.

Den siste notisen i møteprotokollen er fra høsten 1973 da Gnist arrangerte løp ved Fleskerud skytebane i Åsa med bra deltakelse. Etter det er det ingen notater, så det virker som klubben ble avviklet rundt 1974 eller 1975.

Årsakene kan være flere, men det ser ut til at da den store ildsjelen Nicolay Wergeland trakk seg ut, maktet ikke de andre å holde interessen oppe. Han hadde gjort en fantastisk innsats gjennom mange år.

Flere av de som var aktive i Gnist dukket senere opp i Motorhistorisk klubb Ringerike og omegn (MKRO). Olav Rypdal var sekretær i Gnist på slutten, og han var senere redaktør i MKRO sitt klubbblad *Motoristen* fra 1983–94.

Olav har tatt vare på alt materialet etter Motorklubben Gnist i 50 år: Møteprotokoller, utklippalbum og annet, til sammen flere hundre sider. Dette materialet har Olav overlatt til MKRO-medlem Nils Nicolaysen, og redaksjonen i *Motoristen* har digitalisert alt sammen. Det er altså takket være Olav Rypdal at denne historien kan fortelles.

Kart over NM-løypa i 1966 ved Helgelandsmoen.

MKRO

- Motorhistorisk klubb Ringerike og omegn (MKRO) ble stiftet i 1981 og har ca 260 medlemmer.
- Klubbens interessefelt er veterankjøretøy og lokal samferdselshistorie.
- MKRO har tilhold ved Norsk samferdselshistorisk senter i Hønefoss.
- Klubben arrangerer temakvelder og felles kjøreturer for medlemmene.
- Hver sommer arrangerer klubben Prestegårdsløpet i samarbeid med Ringerikes museum.
- Klubbavisa *Motoristen* kommer med to utgaver pr. år.

FORFATTEROMTALE

Per Christian Bratheim, født 1960, er oppvokst på Ringerike og bor nå i Hønefoss. Han er utdannet geodet og er ansatt i geodesidivisjonen i Kartverket. Han har i mange år vært interessert i historiske kjøretøy og er redaktør for MKROs klubbavis *Motoristen*.

På danskebåten på vei til trialløp i Danmark i 1972. Fra venstre Vidar Grøtåsen (delvis skjult), Bjørn Helge Gaarud, Rune Refvik, Jan Sørli, Odd Ellingsen, Geir Bomann og Frode Fossheim.

Motorklubben Gnist – del 2

Spennende ungdomstid

Jeg hadde min oppvekst og ungdomstid ved Helgelandsmoen, og med interesse for motor og fart var Gnist riktig klubb for meg. Fra 24. januar 1969 til 19. november 1971 var jeg sekretær i klubben, før jeg skulle i militærtjeneste. Da den var over, var også min aktivitet i Gnist for det meste over. Men det ble mange år med mye moro og action.

PER M. HAAKENSTAD

Da jeg var 14-15 år, fikk jeg overta en 50 ccm Puch moped etter min far. Den hadde små hjul og brett, som en scooter. Mopeden ble ikke registrert med skilter, jeg skulle jo bare kjøre i skauen med den. Men det ble ofte litt lengre turer, kanskje til Hønen eller Tyrifjord høyere skole. Da la jeg beina over der det skulle vært skilter og håpet det gikk bra, og ingen så at skiltene manglet.

I en periode skrudde jeg av ytterste delen på eksospotta fordi jeg mente mopeden ble litt sprekere. I dag er jeg ikke sikker på om den ble så mye sprekere, men det bråkte mer i alle fall.

SNILL LENSMANNSBETJENT

Det var flere enn meg som kjørte uregistrert motorsykel. Ved Helgelandsmoen var det en mann som tok dette alvorlig og ringte til lensmann så snart han så noe ulovlig.

En søndag kom Kåre og Magne Hansen kjørende fra Ringåsen, på hver sin uregistrerte motorsykel. Mannen ringte øvrigheta og snart kom lensmannsbetjent Frank Mortensen. Han var godt likt blant ungdommen og var positiv til Gnist. Da han kom dit vi sto, kikket han seg rundt og så på motorsyklene. «Det er ingen her som kjører motorsykel uten skilter?» spurte han. «Nei» svarte alle. «Det er bra.

Men hvis det kommer noen, for eksempel fra Ringåsen, så be dem kjøre gjennom skauen hjem!» sa han med et glimt i øyet. Og det gjorde Kåre og Magne da de kjørte hjem.

UHELL

Det var mange gamle skyttergraver i området hvor trial-løypa lå. En dag kjørte jeg alene for å øve, og det var da uhellet skjedde. Brettet hang seg fast da jeg skulle svinge ned i ei grøft, mopeden velte og ble liggende med den ene enden av styret rett opp. Og der landet jeg. Styret traff meg i lysken, og det gjorde fryktelig vondt. Jeg prøvde å reise meg opp et par ganger, men besvimte hver gang. Etter en stund kom jeg meg opp og kjørte til Sørli-kafeen, der flere av gutta var samlet. Ei dramatisk og smertefull historie ble fortalt dem.

Da jeg skulle på skolen dagen etter, kom jeg nesten ikke ut av senga grunnet smerter. Jeg fikk komme til legen på Helgelandsmoen, og han konstaterte at jeg hadde indre blødninger. Etter noen dager ble det en kul der styret traff meg, og det ble et nytt besøk hos legen. Han var litt usikker på diagnosen, og ba meg komme igjen om 14 dager – hvis jeg levde så lenge. Det gjorde jeg, og diagnosen var muskelbrokk.

Jeg bestemte meg for at brettet skulle fjernes så ikke samme uhell kunne skje igjen. Med grov redskap ble det meislet av og kastet i Storelva. Problemet var nå at bakkbremsen, som satt på brettet, også forsvant. Men jeg klarte meg med forbremsen resten av mopedens levetid.

Før mopedens levetid var over, rakk jeg å være med i noen lokale triallop. Det var ingen andre i min klasse, så jeg vant hver gang.

KNUT GAARUD

I Per Chr. Bratheims artikkel om Gnist er Knut Gaarud nevnt som en dyktig kjører. Foran et løp var det viktig å ha det tekniske i orden, der var også Knut dyktig. Men det var ikke alltid han hadde like god tid før et løp. En lørdag kveld begynte han med overhaling av motoren på motorsykkelen han skulle kjøre løp med dagen etter. Jeg var innom ham før jeg dro en tur til Hønefoss, da var han i full gang med å skru. Da jeg kom hjem var klokka nærmere ett på natta, og Knut var akkurat ferdig med reparasjonen.

Han startet opp sykkelen nede i kjelleren, kjørte opp trappa og hoppet ut på bakken. Så var det full fres på fri eksos en rundtur for å sjekke at alt var i orden. Ikke så populært hos naboene ved Helgelandsmoen. Klokka sju om morgenen reiste han på stevne, og det ble nok en gang seier.

MANGE DYKTIGE KJØRERE FRA GNIST

Odd Ellingsen er fra Helgelandsmoen og var blant dem som kjørte i mopedklassen i trial-løp. Han trimmet motoren så den ble sprekere, men det ble også mer mekking fordi

Foto: ukjent

Utklipp fra *Ringerikes Blad* etter NM og landskamp i 1966.

veiva stadig røk og måtte skiftes. Tekniske problemer til tross, Odd var alltid blant de beste i sin klasse og i 1968 ble han Norgesmester i Kristiansand.

I samme NM ble Asbjørn Kjelland nummer fire, Bjarne Sørensen nummer fem og Terje Hansen nummer seks. Alle fra Gnist. Terje kjørte også i klassen for motorsykler inntil 200 ccm og vant den klassen. På tredjeplass kom Anders Hagen, på fjerde Magne Rundhaug og på sjette Kåre Hansen, alle fra Gnist.

Odd Ellingsen, Knut O. Gaarud og Terje Hansen var de i klubben som vant flest mesterskap. Men det var også mange andre dyktige kjørere, som Torbjørn Grønvold, Ole M. Flaten, Tor Hamborg, Bjørn Pedersen, Øyvind Holemark, Arild Weisten, Per Linnerud, Kåre og Magne Hansen, Tom Grøtåsen, Jan Hagen, Anders Hagen, Helge Karlengen, Bjarne Sørensen, Svein Hansen, Magne Rundhaug, Bjørn Helge Gaarud, Ragnar Gaarud, Rune Refvik og Olav Rypdal.

KJØRING PÅ ISEN

På den tiden det var aktivitet i Gnist, var det tillatt å kjøre på isen på vann og fjorder. Juveren ble ofte benyttet til dette, og det var brøytet bane så lenge isen tillot det. Både biler og motorsykler ble benyttet til alle døgnets tider og alle ukedager. På langsiden kunne farten bli høy, og det var noen ganger nære på at ikke bilene endte i innløpet til Juveren, der det alltid var åpent vann.

Det var også organiserte israce på blant annet Øvrevoll travbane. Og det var her Terje Hansen gjorde et skikkelig rundkast med sin Mini. Jeg husker det ble vist i Sportsrevyen den søndagen, og det så svært dramatisk ut. Bilen ble vrak, men Terje var like hel.

I tillegg til Terje var Jan Ingar Lyseng (Basse), Gulbrand Heen og Leif Berg fra Hønefoss blant de som kjørte israce.

Medlemmer i Gnist var først i toget på Barnehjelpsdagen. Ukjent årstall.

SCOOTERKLUBB

I *Ringerikes Blad* fra 27. mai 1964 kan vi lese at Gnist arrangerte manøverbøp på Livbanen. Det ble kjørt med motorsykkel og scooter, og løypa skulle kjøres på under to minutter. Vespa Klubb Ringerike (VKR) var nylig startet, og flere av medlemmene var med. Klubben hadde cirka 20 medlemmer og hadde regelmessige møter. På resultatlisten fra VKR finner vi Arne Pedersen, Steinar Jensen, Øivind Gjermundbo, Erling Hamar, Jan O. Heimdal, Bjørn Strømsbråten og Steinar Larsen.

TT-KVELDER

Som nevnt før i artikkelen, var det mange lokale band som fikk spille på TT-kveldene. Som oftest var det også et gjesteband, 1-2-6 og The Pussycats er nevnt, men også Beatnicks, The Rockstonesgroup, Undertakers Circus, The Morgans, Difference og Wenzel's var blant de som spilte.

12. april 1967 var det TT-kveld med musikalsk amatørkonkurranse for Øvre Buskerud og Jevnaker, og det ble konkurrert i tre grupper. I instrumentgruppen vant beat-

bandet Different, i sanggruppen var det Ragnhild og Erik Eriksen som seiret. Og til slutt, i gruppen enkeltprestasjoner, var det 11 år gamle Steinar Eriksen fra Vik som vant. 549 ungdommer var til stede.

8. april 1970 var Norges raskeste lærer, nemlig Gudmund Fornes, på TT-kvelden. Han kjørte billøp med sin spesialtrimmende Morris Mini Cooper. Etter mye strev ble bilen trillet inn i Samfunnssalen så publikum kunne se den.

Til kveldens konkurranse ble det solgt lodd, og seks ble trukket ut og måtte svare på en del spørsmål om bilsport. Gevinsten for de tre vinnerne var at de fikk være med til Dalsland Ring i Sverige, der Fornes kjørte løp.

Der fikk de kjøre noen runder med Fornes i hans bil. Og det var gratis reise fram og tilbake. De tre heldige var John Trulsen, Arne Evenstuen og Reidar Tolpinrud. En av de som hadde lodd og ble trukket ut, men som ikke klarte å besvare alle spørsmål, var Anne Eidsmoen. Hun fikk også være med på turen.

FORFATTEROMTALE

Per M. Haakenstad, født 1952, har arbeidet som annonsekoordinator og frilanser i Ringerikes Blad, og fullmektig ved Kartverket. Haakenstad er kjent fotograf og har bidratt i Ringerikes Blad i mange år og i Hønefoss Kamera Klubb. Han har utgitt to natur- og fotobøker på eget forlag: *Opplevelser på Ringerike* – og litt til (2018) og *Opplevelser på Ringerike – del 2* (2020). I samarbeid med Tom Erling Rørvik (dikt) har han på eget forlag også utgitt boken *Optakt – en verden i dikt og bilder*. Fra 2022 er han medlem av redaksjonen i Heftet Ringerike.

Foto: Ukjent, i familiens eie

Bildet er tatt i anledning firmaets hundreårsjubileum og Johan Jørgensen s.r.s 70-årsdag i 1971. Foran fra venstre: Edel Alfredsen, Brita Langerud, Anne Jørgensen, Dagmar Solli, Inga Johansen, Sissel Christoffersen, Astrid Tanbergmoen, Esther Prestmo og Ingrid Kihle. Bak alle butikkmedarbeiderne ses gullsmedene Johan Jørgensen, Fridthjof Jørgensen og Johan Jørgensen jr.

Gullsmedene på Søndre Torv

Med orkesterplass til byhistorien

I 1871 satt en 34-årig mann i Drammen i dype tanker. Hva ville fremtiden bringe? Skulle han som nyutdannet gullsmed ta sjansen på å etablere en forretning i småbyen Hønefoss hvor jernbanen var kommet for tre år siden?

OLE KLANDERUD

Johan Jørgensen, som mannen het, valgte å satse i Hønefoss, og 19. oktober 1871 meddelte han følgende i lokalavisen *Ringeriges Ugeblad* etter å ha etablert seg i leide lokaler i overrettssakfører Holmboes gård i St. Olavs gate:

Jeg tillader mig at underrette om, at jeg har erhvervet mig Borgerskab som Guldsmid hertil Byen, anbefalende saavel mit Udsalg af ferdigt Guld- & Sølvarbeide samt Sølvplet, ligesom Udførelse af og Reparationer af alt under Guldsmideriet henhørende, lovende Enhver smukt og solid Arbeide til billigst beregnede Priser.

I mai 1874 gikk virksomheten til gullsmed J. Jørgensen så godt at han søkte etter lærling med følgende innrykk i lokalavisen *Ringeriges Ugeblad*:

En konfirmeret Dreng, helst fra Landet og af skikkelige Forældre, som har lyst til Guldsmidprofessionen, kan strax blive antaget i Lære hos Guldsmid Jørgensen, Hønefos.

GENERASJONSSKIFTE

I årene frem mot 1900 skjedde mye. Egen bygård i tre ble kjøpt i 1876 med adresse Stabells gate 2. I 1899 overtok sønnene Fridthjof og Thorvald gullsmedforretningen i samråd med sin far. De var da begge i tyveårene.

” De to gullsmedenes bygård ved Søndre Torv brant en julidag i 1901. En ny og større bygning i mur ble oppført på samme sted med tre butikker og et portrom mot Søndre Torv som nå var byens viktigste torg.

Stabells gate har navn etter eidsvollsmannen Fredrik Wilhelm Stabell (1763–1836). Han var født i Hole, men bodde med foreldre og søsken i Hygen-gården, oppført i 1770, senere kjent som Stabells gate 4. Etter at Hønefoss jernbanestasjon ble åpnet i 1868, økte trafikken i Stabells gate som ble byens travleste og mest fasjonable handlegate med byens vakreste bygårder i jugendstil.

BRANN OG NY BYGÅRD

Internasjonalt var 1890-årene svært tøffe økonomisk etter en lang oppgangstid i perioden 1870–1890, men i Hønefoss skapte det engelske firmaet Edw. Lloyds Ltd. fornyet virksomhet ved fossen ved å bygge et moderne tresliperi.

Også innen handelsnæringen skjedde flere nyetableringer på 1890-tallet, men i Stabells gate 2 skjedde det fatale: De to gullsmedenes bygård ved Søndre Torv brant en julidag i 1901. En ny og større bygning i mur ble oppført på samme sted med tre butikker og et portrom mot Søndre Torv som nå var byens viktigste torg. Denne nye bygården ble bygd i jugendstil som var tidens rådende stil før 1. verdenskrig.

Også politisk var det omskiftelige tider. I 1905 kunne gullsmedene Jørgensen se fra sine vinduer at folk samlet seg i nasjonal gledesrus etter at Norge hadde revet seg løs fra unionen med Sverige. Kirken holdt en takkegudstjeneste på Søndre Torv for hele Ringerike ved prestene Færden og Christoffersen etter at folkeavstemningen var avholdt. «Efter flere tellevante Folks samstemmige Udsagn» hadde cirka 5 000 personer møtt frem på Søndre Torv.

NYTT GENERASJONSSKIFTE

«Slekter følger slekters gang» illustreres ved tredje generasjons inntreden i bedriften. Johan Jørgensen sr., født 1901, gikk inn i familiebedriften i mellomkrigstiden og overtok forretningen i 1945. Under krigen opplevde han 20. april 1941 at tyske tropper paraderte i hanemarsj over Søndre Torv for å feire Hitlers fødselsdag og den tyske okkupasjonen av Norge. I september 1944 havnet han i tysk fangenskap på Grini sammen med sin bror Sveinung. I tredveårene og i mange år etter krigen drev Sveinung Jørgensen fargehandel og parfymeri i en del av bygårdens forretningslokaler.

Foto: Buskerud fylkesfotoarkiv

Nedbrent bygård en julidag i 1901.

Foto: Adolf Johnsen / Buskerud fylkesfotoarkiv

Ny bygård i tre etasjer i jugendstil sto ferdig i 1904.

Foto: Tilmøter familien Jørgensen, avfotografert av Per M. Høkenstad

Tyske tropper i honnør- og jubileumsparade over Søndre Torv den 20. april 1941 på Adolf Hitlers fødselsdag.

Årene med krigsøkonomi og krisetid, blant annet med mangel på edelmetaller, satte sine spor. Det smertet en fagmanns hjerte å selge gjenstander i forsølvet sink eller å be kunden om noen gram sølv hvis det var en ny skje vedkommende ønsket å kjøpe.

Etterkrigstiden bar preg av materiell vekst i hele landet, så også på Ringerike. Lenge gikk den voksende trafikken rett inn på Søndre Torv fra alle kanter, etter hvert regulert i en rundkjøring, og så videre gjennom Stabells gate forbi bygården til Gullsmed J. Jørgensen. Det var gode tider i gullsmedbransjen, og da Johan Jørgensen sr. fylte 80 år i 1981, hadde sønnen Fridthjof, født 1931, overtatt forretningen.

NYE TIDER OG TRENDER

Både teknologi og marked utviklet seg raskt fra åttiårene. Tradisjonell gullsmedproduksjon, reparasjon og innkjøp ble utfordret av teknologiske fremskritt. Kjedeforretninger skapte sterk konkurranse i bransjen, men det tradisjonsrike firmaet J. Jørgensen holdt lenge stand.

Etter at Søndre Torv ble bilfritt i 1979 og de tilstøtende gatene ble gågater, fikk imidlertid mange butikker rundt torget et handikapp i forhold til de butikkene som kunne tilby stor parkeringsplass rett utenfor. Og i 1986 åpnet butikkensenteret som nå er kjent som Kuben. Byens nye kjøpesenter kunne tilby parkeringshus og lengre åpningstider, noe som førte til nye kjøpemønstre og sviktende handel rundt torget. De fleste bransjebutikkene flyttet til Kuben eller la ned og forsvant. I stedet dukket nye kafeer, restauranter, puber og barer opp rundt det bilfrie, restaurerte torget.

” I 1905 kunne gullsmedene Jørgensen se fra sine vinduer at folk samlet seg i nasjonal gledesrus etter at Norge hadde revet seg løs fra unionen med Sverige.

NYTT ÅRTUSEN

Fridthjofs sønn Johan, født 1962, overtok forretningen ved årtusenskiftet, også han etter fullført utdanning i gullsmedfaget som den sjette og siste i den tradisjonsrike familiebedriften. De seks gullsmedene er i kronologisk rekkefølge:

- Firmaets grunnlegger Johan Jørgensen, f. 1836
- Thorvald Jørgensen, f. 1871
- Fridthjof Jørgensen, f. 1875
- Johan Jørgensen, f. 1901
- Fridthjof Jørgensen, f. 1931
- Johan Jørgensen jr., f. 1962

Tidene endret seg enda mer radikalt utover 2000-tallet, og konkurransen ble stadig tøffere i gullsmedbransjen. Johan Jørgensen III satset på utsalgssteder i flere distrikter fra Gulskogen i sør til Gran på Hadeland i nord, men gullsmedforretningen i Stabells gate 2 var fortsatt hovedbasen.

Samtidig endret folks levestil og kjøpevaner seg, og mote- og skiftet raskere enn noen gang. De fleste nordmenn fikk bedre økonomi, men mange ville heller bruke penger på biler, boliger, hytter og ferier enn på sølvtøy og gullsmykker. Dette var livsstilsendringer som virket negativt inn på omsetningen.

Foto: Ukjent, Familien sine

Takkegudstjeneste på Søndre Torv 13. august 1905 i anledning unionsoppløsningen.

Fridthjof Jørgensen viser fram maleriet med den bygningen som brant. Den er nummer tre fra venstre. Trebygningen er i typisk 1850-talls empirestil.

FRA GULLSMEDBUTIKK TIL INDUSTRIBAR

I 2017 valgte Johan Jørgensen å legge om driften til nett-handel og innskrenket butikkarealet til nordre del av bygningen før endelig opphør av gullsmedvirksomheten skjedde i 2019. Da hadde også siste skudd på stammen, Fridthjof jr., født 1989, så vidt tatt del i bedriften.

Familien Jørgensen driver fremdeles næringsvirksomhet i jugendbygningen med den tradisjonsrike adressen Stabells

gate 2. I 2018 åpnet Johan Jørgensen «Værket industri-bar», og her blir historien til den kjente gullsmedforretningen ivaretatt med en rekke fotografier og gammelt verk-tøy på veggene i lokalene.

I 2021 feiret pater familias og Hønefoss' grand old man Fridthjof Jørgensen sin 90-årsdag her. I dag er det ikke gull i fast form man kan få i Stabells gate 2, men øl, også kalt «det flytende gull».

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Familien Jørgensens utklipp fra Ringeriges Ugeblad, Ringerikes Blad, Drammens Tidende og Buskeruds Blad
- Muntlig kilde: Gullsmed Fridthjof Jørgensen og Terje Andersen

FORFATTEROMTALE

Ole Klanderud, født 1956, er cand.jur. 1983 og advokat 1985. Senere dommerfullmektig og politiadjutant. Klanderud overtok gardsbrukene Nedre Stigsrud 1984 og Anders-Stigsrud 1994 på Nakkerud, som begge har vært i ætta siden 1869. Klanderud er klassemester 1968 i historie fra Slemdal skole, Oslo.

Unge Normann Nicolaysen slik han så ut da han 14 år gammel startet sin jobbkarriere som billettør på Oslo-bussen.

Normanns første jobb

– 14 år gammel og billettør på Oslo-bussen

I dag stiger passasjerene på bussen med en app på mobilen som de viser sjåføren som bevis på at de har kjøpt billett. Så enkelt var det ikke da Normann Nicolaysen startet i sin første jobb som billettør på Oslo-bussen i 1949.

FORTALT AV NORMANN NICOLAYSEN TIL HANNE SOMMERSTAD OG MARIT STUBBRAATEN

Normann var nettopp konfirmert og ferdig med folkeskolen da faren skaffet ham jobb som billettør på Engeseth-ruta som trafikkerte strekningen Hønefoss–Oslo. Inntil da hadde han ikke vært lenger hjemmefra på egen hånd enn på sykkeltur til Røsholmstranda.

I dag er Normann 87, men husker godt sin første jobb som billettør, en jobb som i dag er overtatt av elektroniske hjelpemidler som mobil og billettautomater. Men slik var det ikke da han som 14-åring debuterte som billettør på Oslo-bussen, kan han fortelle:

Nei, den gang var dette billettørens oppgave, og jeg hadde en tabell som viste hvor mye det kosta på de ulike strekningene. Og med mange stoppesteder underveis mellom Hønefoss og Oslo ble det mange priser å holde styr på.

Verst var det på seine kveldsskift når det var så mørkt at jeg verken kunne se pengene jeg mottok eller billettremmene som kundene skulle ha, fordi lyspærene i taket ofte hadde gått. Og med mange passasjerer som skulle av og på, gjaldt det jo å utføre billettsalget så kjapt at bussen klarte å holde rutetidene.

Noen faste kunder hjalp meg med å si: «En halv meter, takk», så jeg kunne rive av ei passe lang billettremse. Jeg mener å huske at en billett Hønefoss–Oslo kosta 4 kroner og 80 øre.

Året 1949 tilhører gjenreisningstida etter krigen med varemangel, rasjonering og lang ventetid for å få kjøpt privatbil, og det var bare folk med god råd som hadde egen bil. Det var med andre ord bussens gullalder med stor passasjertrafikk og mange bussavganger hver dag.

Ormen Lange var Europas lengste buss med 150 hestekrefter da Normann var billettør i 1949.

Oslo-bussen gikk hver time, og turen tok normalt én time og 40 minutter. Jeg jobba på to avganger pr. dag, én dagtur og én tur om kvelden, så jeg fikk jo hvilt ut etter alt stresset på første turen som kunne starte grytidlig. Men hvor mye lønna var, har jeg glømt, innrømmer han.

LITT OM BUSSENE

I dag er alle bussene på ruta Hønefoss-Oslo merket med tallet 200 i feltet over frontruta, men da Normann var billettør, hadde hver buss sitt eget navn med historisk schwung. To av bussene han jobbet på, het *Halvdan Svarte* og *Kong Ring*. Disse to bussene hadde røykerom med glassdør bak i bussen. Men den største kjendisen var *Ormen Lange*, den 16-meter lange semitrailer-bussen som hadde en lastebil som trekkvogn og separat tilhenger hvor passasjerene og billettøren holdt til uten å kunne nå sjåføren. Når Normann trakk i snora, lyste ei lampe som fortalte sjåføren at han skulle starte eller stoppe.

Men seint på kvelden når det var mørkt, måtte jeg av og til trekke i snora og få stoppa bussen for å gå ut og sjekke hvor vi var, før jeg slapp av folk. Passasjerene måtte jo settes av på rett stoppested, ikke midt på øde landeveien, forteller Normann.

Ormen Lange var visstnok Europas lengste buss med 60 sitteplasser og 30 ståplasser, og en ny motor på 150 hestekrefter etter krigen. Tilhengeren var bygd av Hønefoss Karosserifabrikk (HØKA).

” Den største kjendisen var Ormen Lange, den 16-meter lange semi-trailer-bussen som hadde en lastebil som trekkvogn og separat tilhenger hvor passasjerene og billettøren holdt til uten å kunne nå sjåføren.

FLINKE BUSSJÅFØRER

På de andre bussene satt Normann på et sete foran hos sjåføren eller på motorkassa, og samarbeidet med sjåførene gikk greit. Det var flinke, sindige sjåfører som klarte å få bussene opp de lange motbakkene til Sollihøgda, selv om de var tungt lastet. Når det gikk ekstra tregt, pleide sjåføren Henrik Skogmo å gjøre smattelyder med leppene som om han smattet på en hest for å oppmuntre bussen til ikke å gi opp. En annen sjåfører som han jobbet sammen med, var Lars Skaug fra Åsbygda, far til Mount Everest-bestigeren og eventyreren Randi Skaug.

EN SPESIELL EPISODE

På spørsmål om det er noe han husker spesielt godt, trekker Normann fram denne historien:

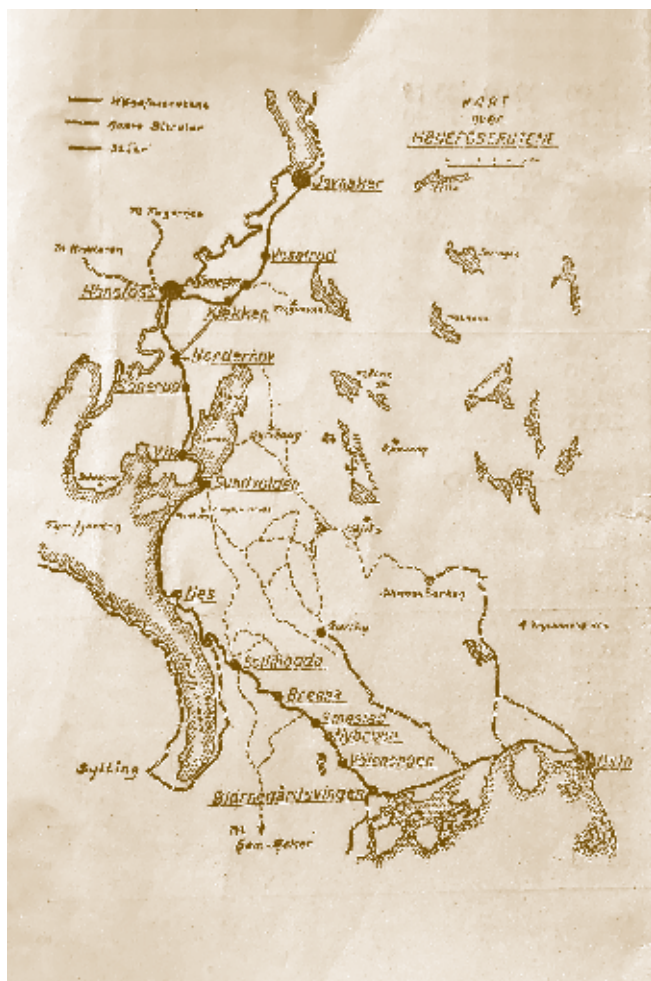
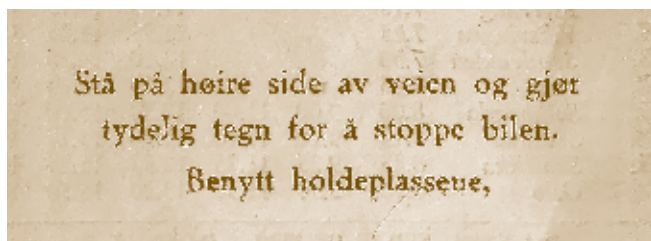
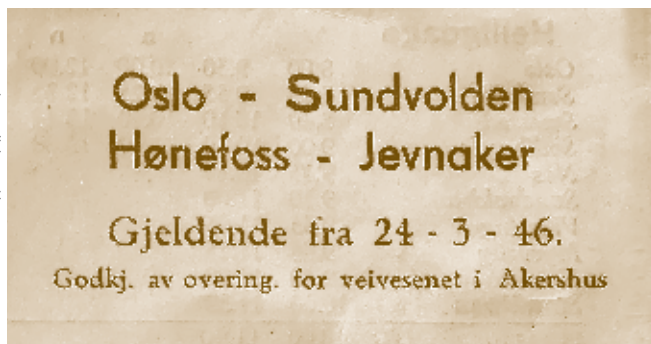
Ja, jeg husker godt en mann som kom på ved restaurant Skansen i Oslo seint på kvelden og hadde fått vel mye innabords etter en fuktig kveld på by'n.

Han forlangte billett med ordene «Helt fram!», og jeg oppfatta selvfølgelig dette som at han skulle til endestasjonen i Hønefoss. Men da bussen stoppa på Sollihøgda utafør turisthotellet som den gang var hvitmalt med steingjerde rundt, bråvåkna mannen og spurte: «Er vi ikke snart framme?»

Det viste seg at han skulle til Bygdøy, og da han skimta den hvite hotellbygningen i mørket, trodde han at det var ei kjerke og skreik: «Jeg går f--- ikke av på noen kirkegård!»

Sjåføren og jeg fikk roa ned mannen og satt han på den siste bussen tilbake til Oslo. Derfra fikk han selv prøve å komme seg på rett buss hjem til Bygdøy.

Foto: Engeseeth Busslinjers arkiv

Rutekart fra 1946:
Oslo-Sundvolden-Hønefoss-Jevnaker.

Billettvesken i lær var låsbar og med skulderstropp.

Forskjellige farger på de ulike billettvalører ga raskt og effektivt billettsalg.

DIESELLUKT OG BILSYKE

Da vi til slutt spurte Normann om han likte billettør-jobben, var svaret et klart NEI. Og den viktigste grunnen var at han ble bilsyk på nesten hver eneste tur av den fæle diesellukta som bussene slapp ut. Mang en gang måtte han stikke hodet ut av det åpne vinduet på sjåførsida for å kaste opp når han ikke klarte å holde seg til bussen nådde et stoppested. Men heldigvis ble det en slutt på dette marerittet da han en dag fikk et brev i posten.

DEN UNGE BILLETTØRENS SORTI

Brevet var fra Arbeidstilsynet som hadde oppdaget at den unge billettøren bare var 14 år og derfor ikke gammel nok til å ha ansvaret for så mye penger som 2 000 kroner, et beløp som tilsvarer hele 46 000 kroner i dagens pengeverdi. Billettpengene skulle leveres på kontoret til Schøyens Bilcentraler, vanligvis én gang i uka, og da måtte Normann gå fra holdeplassen ved Skansen og opp Rosenkrantz` gate med den fullstappede pengeveska og bytte pengene i nye billetter. 14-åringen hadde nok hatt lite å stille opp med dersom han hadde blitt ranet på gata.

Men takket være dette brevet fra Arbeidstilsynet kunne Normann si opp og slutte på dagen, og det gjorde han. Ja, så lykkelig var han at han etterpå gikk rett på kino med en kamerat og feiret med en cowboyfilm selv om han nå sto uten jobb.

VEIEN VIDERE

Allerede dagen etter fikk han jobb på verkstedet til Knut Berg Jørgensen hvor han ble satt til å lage papphylder, og utpå sommeren 1950 fikk han jobb på Oppen gård. Her hjalp han til i slåttan til han samme høst begynte på Yrkesskolen.

Foto: Hanne Sommerstad

Engasjert 87-åring forteller om starten på sitt yrkesliv.

Normann glemte likevel aldri sin første jobb, og i innringningsprogrammet Radiokontakten på P1+ som ble sendt 11.11.2021, fortalte han historien om sin korte karriere som billettør på Oslo-bussen da han var 14 år.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Muntlige kilder:

- Samtaler med Normann Nicolaysen
- Opptak av Magnhild Øvres intervju med N. Nicolaysen i programmet Radiokontakten i NRK radio, sendt på P1+ 11.11.2021

FORFATTEROMTALE

Normann Nordahl Nicolaysen, er født på Benterud i 1935, men vokste opp på Hofsfoss og Begnamoen. Siden 1966 har han bodd i Haugsbygd. Høsten 1950 begynte han på jern- og metallinja på Yrkesskolen, og i 1951 i lære som sveise- og platearbeider på HØKA samtidig som han om kvelden gikk på treårig Teknisk Aftenskole. Han fikk fagbrev i 1954 og ble på HØKA til 1958. I perioden 1958–1960 jobbet han på Hof's Brug, Hofsfos Træsliperi og Papirfabrikk og Hønefoss Sveiseverksted, og i perioden 1961–1963 ved Tønsberg Sveisemekanikk, hvor han ble leid ut til sveisejobber i Gøteborg, Herøya, Slemmestad og Brevik. 1963 kom han tilbake til HØKA, men avsluttet sin yrkeskarriere på Mikro Stanse- og Mekaniske verksted. Han er en dyktig knivmaker og var i mange år formann i Ringerike Knivlag.

Hanne Sommerstad, født 1961, vokste opp i Haugsbygd hvor hun fortsatt bor. Hun er utdannet økonom og har arbeidet både som rådgiver og banksjef i banker lokalt, i Drammen og Oslo. Sommerstad har vært styremedlem i Ringerike Historielag og redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 2019.

Marit Stubbraaten, født 1945 i Sandnes, men har bodd på Ringerike siden 1971. Hun er cand.philol. fra Universitet i Oslo og pensjonert lektor fra Ringerike videregående skole. Marit har vært redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 2015 og har skrevet flere artikler i heftet.

Foto: H. Løyland / Buskerud fylkesleksikon

Rutebilstasjonen i Hønefoss

Butikker og bussruter i Hønefoss *i en svunnen tid*

I min barndom hadde vi ei bok hjemme som heter *Det norske næringsliv. Buskerud fylkesleksikon*. I den boka står det om sagbruket til min far Sverre Haakenstad, derfor kalte jeg boka for «sagboka». Når jeg nå etter mange år har funnet den fram igjen, finner jeg mye interessant å lese om.

PER M. HAAKENSTAD

Boka er fra 1951 og var delt i avsnitt for Hønefoss, Norderhov, Tyristrand, Ådal og Hole kommuner. I denne artikkelen skal jeg ta for meg firmaer som står under avsnittet Hønefoss. Når jeg blar gjennom og ser kafeer, forretninger og bussruter som var den gangen, aktiviserer det heldigvis hukommelsen, og gamle minner dukker opp. Det er ikke alle firmaene jeg har egne minner fra, men det er mange kjente navn. Morsomt i dag å lese omtalen av firmaene og hva de solgte eller leverte av tjenester. Det forteller også om næringslivsutviklingen som har vært i løpet av disse årene.

CAFÉ CIRO

Café Ciro ble startet i 1931 av frk. Elida Sandum. Restauranten ble så kjøpt av Harald Henschien i 1935, som igjen solgte den i 1938 til herr A. M. Harstad. I 1946 ble den solgt til Ivar M. Haugerud, som fortsatt var eier i 1951.

Senere ble lokalet og gården overtatt av Iver Haakenstad. I min ungdom var Ciro stedet å gå når vi skulle på by'n. I 1972 jobbet jeg som garderobevakt der noen helger, og det ga mange opplevelser, både hyggelige og mer dramatiske. Det ble jo en del slåssing når nye soldater kom til Ciro og skulle sjekke opp jentene «våre». En av vaktene var en røslig kar fra Jevnaker. Det var ikke uvanlig at han tok en bråkete gjest under hver arm, bar dem ned trappa og satte dem fra seg ute på fortauet.

BAKERI & KONDITORI

A. Eriksen Bakeri & Konditori med servering var et populært bakeri, særlig for elevene ved Ringerike høyere skole. Husker jeg var der i friminuttene og kjøpte loff. Hadde den under pulten i klasserommet og spiste av den gjennom timen. Spennende om jeg ble oppdaget av læreren, men det var som regel i timen til en «sløv» lærer jeg gjorde det.

FRUKT- OG TOBAKKSFORRETNINGER

Bilitt var en kjent frukt- og tobakksforretning. Eier var Kirsten Petersen, og den ble startet i 1939. Den var det lett vint å besøke med sin beliggenhet rett ved Rutebilstasjonen. Jeg har et dramatisk minne med en sjokolade jeg kjøpte der.

På bussen hjem til Helgelandsmoen koste jeg meg med sjokoladen med et klissete innhold. Plutselig tettet det seg i halsen, og jeg fikk ikke puste. Jeg fikk panikk, og ei dame kom til unnsetning ved å slå meg i ryggen så jeg fikk igjen pusten. Etter den opplevelsen har jeg aldri spist den sjokoladen igjen.

E. Brenden Tobakk- og fruktforretning husker jeg da den lå i St. Olavs gate ved siden av skobutikken til Granum. Det var et lite lokale. Tror det var ei trapp opp til andre etasje, og at Brenden og kona sto delvis under den for å få plass nok.

Kremmerhuset var også en godt kjent kiosk. Enten du skulle tippe, kjøpe en sjokolade, aviser og magasiner eller røyk, var det å trengse seg inn i den vesle kiosken. Tatt i betraktning hvor liten kiosken er, har det vært stor omsetning pr. kvadratmeter.

I 1951 beskjeftiget kiosken tre personer. Kiosken er fortsatt i drift, men nå uten tipping, lotto eller annet spill.

JERNVAREFORRETNINGEN SOM HADDE «ALT»

Videre i boka leser jeg om M. Christensen jernvareforretning. Den hadde et areal på ca. 200 kvm. Jeg husker at hver krik og krok her var utnyttet, til og med i taket hang det varer. Masse småtteri, men det var også store ting til salgs.

Var det noe vi ikke fikk tak i andre steder, så gikk vi til Christensen, der hadde de det utroligste til salgs. Forretningen ble senere overtatt av Gjerdalen, med det samme utvalget av varer. Etter hvert ble det nye eiere, og nå er forretningen opphørt.

URMAKERFORRETNINGER

Urmakere var det flere av i Hønefoss på den tiden. Blant dem var E. Gran, som holdt til i Storgaten 4. I 1951 var Tore Gran driver, med fire ansatte i tillegg. Forretningen flyttet senere til lokaler øverst i Fossveien.

STORT UTVALG I KOLONIALFORRETNINGER

Oversikten i boka viser at det var mange kolonialforretninger i Hønefoss tidlig på femtitallet. Blant dem jeg husker, er Ringerike Samvirke, A. I. Halvorsen, Bj. Borlaug og Iver Berg.

Da jeg begynte på Frøhaug & Wathnes handelsskole i 1969, var Iver Berg en av lærerne. Jeg minnes ham som en mild og snill lærer som ville oss alle vel. Hans fag var salgslære, og i undervisningen inngikk også kunsten å pakke inn pakker med papir, med bruk av hyssing – og selvsagt uten tape!

Foto: Privat

Jørgen Dæhli fraktet både folk og varer til og fra Røyse med sin kombinerte buss og lastebil. På denne tiden var det montert knottgenerator, som ble fyrte med svartor.

Ringerikes Sparebank overtar Falk-gården

Falkgården mot Søndre Torv og St. Olavs gate. Til høyre gården som sparebanken har eid i en årrekke.

Foto: Faksimile fra Ringerikes Blad

Oppslag i *Ringerikes Blad* 4. januar 1967.

A. I. Halvorsen lå på hjørnet i Stabells gate 6. August Imanuel Halvorsen døde i 1946, men i *Det norske næringsliv* står det å lese at «forretningen fortsatte uforandret med enkefrue (Kitty) Halvorsen som sjef. Foruten kolonial føres frukt, tobakk, sigaretter og sigarer. Lokalene er på 200 kvm og fire personer er ansatt. Varene omsettes over disk til byen og omegn».

Jeg husker også Syversens kolonialforretning i Storgaten 6. Der jobbet min halvsøster Unni Frog (1939–1971) i noen av sine unge år. Jeg minnes Halvor Syversen som en streng mann, i hvit frakk med belte rundt en litt stor «kjøpmannsmage» og med briller. Hans søster, frk. Martha Syversen, jobbet også der. Unni hadde alvorlig diabetes og bodde alene i et hus i Sundvollen.

Mor hadde avtale med Syversen om at hvis ikke Unni kom på jobb når hun skulle, måtte de ringe og gi beskjed straks. Og en dag skjedde det. Mor fikk en bekjent til å kjøre til Sundvollen, og der fant de Unni liggende på gulvet.

Hun hadde fått sukkerslag, som vi kalte det. Dette var før Ringerike sykehus, så turen gikk i raskt tempo med bil til Drammen sykehus. Heldigvis gikk det bra med Unni etter noen dager på sykehuset.

KJØTT OG FISK

På den tiden var det heller ikke noe problem å få kjøpt ferskvarer hos en pøsemaker eller i en fiskeforretning. Når mor skulle handle kjøttvarer, gikk hun til Håkon og Mary Løkke i St. Olavs gt. Der ble jeg alltid spurt om jeg ville ha ei wienerpølse. Og det ville jeg selvsagt, det var ikke mat vi vanligvis hadde hjemme. Det ble nok gitt bort mange kilo pølse der i løpet av et år.

Kanskje du trengte flatbrød til maten, det fikk du hos Ringerikes Flatbrødfabrikk, som lå i Schjongs gate, der det nå er leiligheter, nedenfor Sverre Haugli Bilforretning.

SKO- OG KLESFORRETNINGER

Når mor, far eller jeg skulle ha skotøy, gikk vi alltid til Sko-i-nor. Eieren Rudolf Andersen og mor og far var godt kjente fra krigens dager, og derfor var det naturlig å gå dit. På slutten av sekstitallet begynte jeg å kjøre på slålåmski i Krokkleiva i Sundvollen. I begynnelsen med vanlige bek-sømstøvler og Kandaharbindinger. Ganske snart ønsket jeg meg slålåmsstøvler. Men det var dyrt, så løsningen ble et par i gummi, kjøpt hos Sko-i-nor for nitti kroner. Støvlene var korte og myke, så jeg brukte de meterlange sikkerhetsreimene til å surre rundt støvlene for å få litt ekstra støtte.

Lenge før Dressmann, Adelsten og Eurosko ble opprettet, kunne du kjøpe klær eller sko i et utall av slike forretninger. Inga Falk var av de større med et lokale på cirka 800 kvm fordelt over to etasjer. Av og til var far hos Hønefoss Lærforretning, og jeg fikk være med. Der luktet det godt fra lær som de omsatte i tillegg til seletøy, skomakerartikler, skotøy og stoppesaker. Ringerikes Magasin konfeksjon og manufaktur på Søndre torv ble ofte besøkt hvis far eller jeg skulle ha nye klær. Herfra husker jeg særlig dyktige Søren Riverdal med sin tynne, fine «skuespillerbart».

Blant forretningene som også er omtalt, er Bekkevold Manufakturforretning, som ble startet i mars 1947 i leide lokaler i Storgaten 6 (Syversens gård). I boka kan jeg lese at «forretningen masker også opp silkestrømper og trekker knapper». Systuen tok imot stoffer og sydde etter bestilling kåper, drakter, kjoler og bluser. Forretningen med systue hadde en betjening på åtte personer.

Foto: Foksmille fra Ringeriksavis

Foto: Normann foto, Buskerud fylkesarkiv

Søndre Torv i Hønefoss, ukjent årstall.

FYSIKALSKE INSTITUTT

Fysikalske institutter var det behov for også tidlig på 50-tallet. Boka omtaler «Fysikalsk institutt» (Hønefoss Bad), som begynte i 1935. Det ble gitt behandling for reumatisme, poliomyelitt, barnelammelse og yrkessykdommer. Der var kortbølgeapparater, diathermi, thilistot, høylfjellsol, infrarøde stråler, elektriske lysbad og pakninger.

BILFORHANDLERE

Bilcentralen ble grunnlagt i 1919. De forhandlet Opel person- og lastebiler og beskjeftiget 20 personer. Jeg husker Bilcentralen, fordi det var en stor bukk ute der til å kjøre biler opp på. En kamerat hadde en bil med mange feil, blant annet var det som regel dårlig med strøm. Når vi var på Ciro, parkerte han ofte bilen på denne bukken. Når vi skulle hjem, fikk han nok fart ned bukken til å få start på bilen.

MANGE BUSSRUTER

Svært mange brukte bussen til og fra Hønefoss den gangen. Det var ingen problemer, for det var nok av transportselskaper. Bussavgangene var ikke så hyppige som nå, men så regnet nok mange med å bruke hele dagen når de skulle til Hønefoss for å handle. I tillegg til transportrutene Hole–Hønefoss står det i boka fra 1951 om rutebileier Peder Engeseth og bilruten Hønefoss–Oslo–Jevnaker. Den ble trafikkert av åtte store, moderne busser, og i 1946 befordret de over 250 000 passasjerer. Avbildet i boka er den beryktede bussen Ormen Lange.

En annen aktør Hønefoss–Oslo var Hønefossruten ved Adolf Karlsen. Strekningen var i 1951 en av de mest utbygde og trafikkerte ruteforbindelsene i landet. Det var åtte avganger på vanlige hverdager og ni på søn- og helligdager. På de mest trafikkerte dagene i sommersesongen

Løkkes kjøtt og pøsemakeri lå i St. Olavs gate 2. Gerd Torp Andersen skriver i *Ringeriksavis* at bildet kan være fra åpningen av forretningen siden det er to blomsteropsatser på disken.

Sko-I-Nor lå i Storgaten ved siden av Metodistkirken. Bildet er tatt under russetoget 17. mai 1978.

kjørte 10–12 busser i en avgang, og passasjertallet kunne komme opp i 400–500. Et par av vognene hadde røkesalong, og kjøretiden for «hurtigrutene» var gått ned til 1 1/2 time. Kanskje ikke så verst sammenlignet med dagens tider og veistandard den gangen. Bussene til Engeseth og Karlsen var røde og gule.

Ringeriksruten AS kjørte også Hønefoss–Oslo–Jevnaker med sine grå og blå busser. Bilruten kjøres gjennom «vakre Ringerike og tallrike norske og utenlandske turister benytter bilruten til Sollihøgda, Sundvolden og Sundøya, hvorfra arrangeres fotturer til Krokkleiva og turiststeder. Selskapet driver også tur- og sightseeingkjøring så langt myndighetene gir tillatelse», står det skrevet i boka.

Begge busselskapene hadde billettører. De kom bakover og tok imot betaling etter at vi hadde satt oss. Hos Norsk Samferdselshistorisk Senter i Hønefoss har de gamle busser fra de nevnte selskapene.

Aksjonærene i de selskapene som drev personrutetrafikk Hønefoss–Oslo, dannet også Godsruta Hønefoss–Oslo. Styrets formann var Peder Engeseth.

En rute som var av stor betydning for distriktet, var Rutebilene Hønefoss-Bagn-Fagernes AS. Det var en sammenslåing av Olaus Garlie og Sigurd Granheims ruter på strekningen. I boka står det at «utviklingen fra starten i 1925 har vært rivende fra en beskjeden start med et par små vogner til i dag med 7 busser. Hertil ventes ennå 2 i nærmeste framtid. Strekningen trafikkeres 2 ganger hver

vei daglig. Ruten går gjennom naturskjønne områder og er meget benyttet av utenlandske turister».

Men det var flere som hadde bussruter til distriktene. Ivar K. Gustavsens kjørte strekningene Hønefoss–Viul–Follum–Hofsoss–Begna tresliperi. Det skrives at ruten Hønefoss–Hofsoss–Begna Tresliperi hadde fire avganger hverdager og sju på lørdager.

Transportruten Hole–Hønefoss v/Jørgen Dæhli, Røyse, er nevnt i boka. Den startet i 1938 og var en tre tonn kombi-bil med plass til både melk, gods og personer. Avgang fra Røyse var klokka sju på hverdager. Jeg gikk på Kirkeskolen og husker bussen kom stampende oppover Hønenbakken i sakte fart, med lang kø bak seg. «Jørgen Dæhli, fort og gæli» var et uttrykk fra den tida.

Iver Gutterud bedrev godsroute, det samme gjorde Knut A. Loe på strekningen Hønefoss–Haugbygd. Olaf Kviteberg hadde godsroute Hønefoss–Skollerud. Mads Johannessen kjørte strekningen til Hen. Anders Tunga Rutebiltrafikk tok seg av bussruten Hønefoss–Viker. Olaf Nilsen står også omtalt som rutebileier, men ikke hvilken strekning han kjørte.

Kristian Johansen kjørte Hønefoss–Drammen. I boka står det at ruten ble trafikkert med tre personbusser og at den gikk forbi Skaret og gjennom Lier i naturskjønne omgivelser. Fra min barndom husker jeg at det var dårlig vei til Drammen, grus og støv, og turen med den blå bussen tok «hele dagen».

Sigurd Øverens gods- og personrute startet som melke- rute på strekningen Nakkerud–Hønefoss. Det var 12 faste melkeleverandører til ruten i 1929, i 1951 omfattet den 85. Før ruten begynte, var det umulig for melkeprodusentene på Nakkerud og Tyristrand å få levert melk til meieriet grunnet manglende kommunikasjon. Ved starten måtte innehaveren ha plog på bilen for å komme fram om vinteren.

Halvor Øveren startet i 1927 med ruten Sokna–Hønefoss som gods- og melkerute. Senere ble den også utvidet til å ta med seg passasjerer.

Strekningen Hønefoss–Ask–Veholt var det Johan Glasrud som tok seg av. I og med at veien går langs Tyrifjorden, var det stor bade- og hyttetraffic om sommeren.

Folk i Hole kjørte med Josef Hansens bilrute. Jeg bodde ved Snadden og brukte denne bussen hver skoledag til Kirkeskolen og senere til skoler i Hønefoss. Sverre Ludvigsen (for de fleste kjent som Jonte) var fast sjåfør. Han visste det meste om folk som bodde langs ruta fra Hønefoss, om Vik, Røyse og til Helgelandsmoen. Husker det kom på ei dame som skulle besøke noen på Røyse. «Nei, hun reiste med åtte-bussen og kommer igjen med fire-bussen, så hun er ikke hjemme», kunne Jonte opplyse om. Jonte hadde også oversikt over om det var noen som vanligvis var litt sent ute til bussen. Hvis personen ikke var på plass når bussen kom, stoppet han og tutet, og personen kom løpende og fikk vært med bussen. Når det var en vikar som kjørte, var det flere som ikke rakk bussen ...

På lørdager ville mor og far ha ferske aviser. Jeg ble derfor sendt på bussen klokka 12 for å kjøpe *Aftenposten* og *Dagbladet* i Narvesenkiosken ved Rutebilstasjonen. Noen ganger fikk jeg med penger for å kjøpe lørdagsgodteri på Bilitt. Alt dette måtte ordnes før bussen kjørte igjen klokka 12.30. Men hvis Jonte kjørte bussen, var det ikke noe problem. Han passet alltid på at jeg var på plass til rett tid.

Den tekniske standarden på bussene til Hansen var ikke alltid på topp. I den ene bussen var det rør langs gulvet for oppvarming. Varmen kom fra dieseleksosen som gikk gjennom rørene. Så skjedde det at det ble lekkasje på røret, og eksos kom ut i bussen. Selv om det kanskje var i små mengder, var det nok til at det svei i øynene og luktet vondt. Vi klagde, men det kunne ta tid før feilen ble reparert.

Foto: Normann foto, Buskerud fylkesleksikon

Hønefoss rutebilstasjon med drosjebiler i forgrunnen. Ukjent årstall.

HØNEFOSS RUTEBILSTASJON

Sentralt for alle bussrutene til Hønefoss var Hønefoss Rutebilstasjon, som ble startet 1. februar 1939. Virksomheten begynte i den nye Rutebilstasjonen som da var ferdig bygd. Aksjonærer var de fleste rutebileierne i distriktet. Fra boken siterer jeg: «Rutebilstasjonen formidler all pakke- og godstrafikk for alle bilruter til og fra Hønefoss, og den forestår billettsalg for de fleste personruter. Stasjonen har egen avdeling for oppbevaring, turbilsentral og opplysningskontor for ruter. Stasjonen betjener for tiden 30 person- og godsruiter, antall avganger og ankomster er gjennomsnittlig ca. 200 hver dag. Ved siden av drives større bensinstasjon med salg av bensin, oljer, rekvisita, gummi etc. I underetasjen er innredet Norges største verksted- og garasjeanlegg for rutebiler, med en grunnflate på 2 600 kvm. I anlegget er det plass for ca. 50 rutebiler. I bedriften er foruten bestyrer ansatt ni personer».

Et av minnene jeg har fra Rutebilstasjonen, er venterommet. Der var det en ekspedisjon, ei lita luke mot Narvesenkiosken, det var nedgang til toaletter, og det sto ei personvekt der. Mot å putte på 25 øre kunne jeg veie meg og få ut en liten pappbillett med vekta påført. For samme sum kunne man benytte toalettene. Mot betaling trykket en i ekspedisjonen på en knapp, det var en godt hørbar durelyd, og døra kunne åpnes. Jeg syntes det var skummelt å gå ned dit, så jeg benyttet aldri toalettene.

Det blir nok ikke så lenge til jeg leser mer i «sagboka». Den gir meg så mange gode minner om et aktivt forretningsliv i Hønefoss og omegn.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Sætherskar, Johs. (red.) 1951: Det norske næringsliv : 9 : Buskerud fylkesleksikon. Bergen.

FORFATTEROMTALE

Per M. Haakenstad, født 1952, har arbeidet som annonsekoordinator og frilanser i Ringerikes Blad og fullmektig ved Kartverket. Haakenstad er kjent fotograf og har bidratt i Ringerikes Blad i mange år og i Hønefoss Kamera Klubb. Han har utgitt to natur- og fotobøker på eget forlag: *Opplevelser på Ringerike* – og litt til (2018) og *Opplevelser på Ringerike* – del 2 (2020). I samarbeid med Tom Erling Rorvik (dikt) har han på eget forlag også utgitt boken *Optakt – en verden i dikt og bilder*. Fra 2022 er han medlem av redaksjonen i Heftet Ringerike.

Fekjærbakken omkranset av et festkledd publikum.

17. mai-hopprenn midt i Hønefoss

17. mai 1959 ble en minnerik nasjonaldag i Hønefoss.

I Fekjærbakken møttes distriktets beste seniorhoppere og guttehoppere til dyst i vårgrønne omgivelser på vinterens natursnø.

PER H. STUBBRAATEN

Rundt 3 000 festkleddede tilskuere koste seg, til tross for våte og gjørmete forhold. Det spørs om ikke de akrobatiske landingene i halmhaugen på sletta skapte like stor underholdning som selve hoppingen.

HOPPSPORTEN BLOMSTRET I 50-ÅRA

De to lokale idrettsforeningene IF Liv og Fossekallen IL utviklet på den tiden et bredt og aktivt hoppmiljø. Mens langrenn og kombinert hadde dominert skiidretten for seniorer til rett etter krigen, framsto nå hopp som den mest populære vinteridretten. Klubbene hadde dyktige lagledere, og

rekrutteringen skjedde nesten av seg selv. Alle gutter skulle hoppe på ski, og det var hoppbakker overalt.

De fleste bakkene holdt guttene sjøl i stand, mens Liv og Fossekallen hadde sine egne klubb-bakker. Fekjærbakken på St. Hanshaugen var den mest populære hoppbakken. I et vanlig klubbhopprenn for Liv kunne det delta 40 hoppere, og Fossekallen hadde en enda bredere stall. Hver helg ble det konkurrert i skibakker rundt på Østlandet, og deltakerne fra Liv og Fossekallen ble fraktet med buss til rennene. Mange av juniorhopperne utviklet seg

til dyktige seniorer, noe som i høy grad hang sammen med tilbudet på preparerte hoppbakker.

HOPPRENN PÅ NASJONALDAGEN

I flere år hadde tanken om 17. mai-hopprenn versert i Fossekallen IL med den driftige juniorlederen Henry Berg som pådriver. 1. april ble hopprennet publisert i *Ringerikes Blad*, og alle trodde det var en aprilspøk. Men det viste seg at det var inngått avtale med AS Glassvatt for å teste isolasjonsevnen på glassvatten. En stor bing med isolerte vegger og tak ble bygget, og velvillige lokale firmaer og Forsvaret

stilte med lastebiler til å frakte snø fra Ringkollen og andre steder der vintersnøen ennå ikke hadde smeltet. Også blant utøvere og foresatte var dugnadsviljen sterk, og snøen i bingen ble skikkelig stampet sammen.

OGSÅ SENIORHOPPERS DELTOK

Det var ikke fri påmelding til 17. mai-hopprennet, men de fleste som hadde vært aktive gjennom vinteren, fikk tilbud om å delta. Sju av de beste seniorhopperne takket ja, og dette var den beste forhåndsreklamen rennet kunne få. Særlig for barna betydde det mye å komme tett innpå kjente sportsstjerner og kanskje få autografen.

50 guttehopperne ble innbudt, og det var skikkelig stas å bli tatt ut til å hoppe på 17. mai med mange tilskuere. Mens gresset ble grønt og løvet sprang, gikk mange forventningsfulle gutter rundt med sommerfugler i magen, og en av disse var artikkelforfatteren. Å få trent på ski før rennet var jo komplett umulig.

SKYBRUDD OG PREPARERING

Dagen og natten før 17. mai skulle bingen rives og all snøen spres utover bakken. Det skulle vise seg at frykten for at snøen i bingen hadde smeltet, var ubegrunnet, men det veritable regnværet over byen var det ikke tatt høyde for.

Det er leirgrunn ved St. Hanshaugen, og hele sletta ble så bløt at traktorene som skulle hjelpe til med å frakte snøen utover bakken, kjørte seg fast. Til slutt måtte det rekvireres gravemaskin. Etter hardt og iherdig arbeid sto bakken klar, men snøen minket så raskt at den måtte kompenseres med halm på sletta.

LOKALE STORHOPPERS PÅ 50-TALLET

Flere av hopperne fra Ringerike nådde i disse årene et solid nasjonalt nivå med seire i landsrenn og lokale konkurranser.

Blant junior- og seniorhopperne framsto brødrene Werner og Jack Alfredsen som Fossekalens storhopperne. Werner var stilhopperen og Jack krafthopperen. I skiflygingsbakken i Oberstdorf satte Jack i 1955 ny norsk rekord med 130 meter. Dessverre ødela han samme året beinet såpass mye at hoppkarrieren ble ødelagt.

Svenn Andersen var Livs beste hopper. Som juniorhopper oppnådde han annen og tredjeplass i Holmenkollen, og i 1955 ble han tatt ut til et internasjonalt renn i Zakopane i Polen der han ble beste nordmann.

Asbjørn Osnes fra Jevnaker IF var nok distriktets beste skihopper med mange nasjonale seire. Hans beste internasjonale prestasjon var femteplassen i VM i 1958 i Lathi.

Foto: Fra Filmavisen

Skihopperne marsjerte gjennom byen. Foran korpset gikk Jack Alfredsen (til venstre) og Henry Berg med flagg. I midten gikk Rolf Juvet med hoppski på skuldra.

DEFILERING GJENNOM BYEN

Hele byen hadde sett fram til 17. mai-hopprennet, og arrangementet startet med defilering fra Søndre Torv og fram til Fekjærbakken. Hønefoss Ungdomskorps spilte, foran korpset bar Jack Alfredsen og Henry Berg hvert sitt norske flagg, og mellom seg hadde de Rolf Juvet. Bak ungdoms-

korpset marsjerte alle hopperne med ski på skuldra.

Regnværet ga seg utover dagen, men søledammene forsvant ikke siden sola aldri dukket fram. For arrangørene Liv Fossekalen og *Ringerikes Blad*, var det umulig å garantere at alle ville holde seg tørre på beina. Flere steder

DE TRE BESTE I HVER KLASSE

KLASSE	1. Plass	2. Plass	3. Plass
Klasse senior	Jens Johnsrud, Fossekalen	Kåre Berg, Lyn	Asbjørn Osnes, Jevnaker
Klasse 15–16 år	Bjørn Erik Arnesen, Fossekalen	Truls Thoresen, Fossekalen	Thor Ivar Berggård, Liv
Klasse 13–14 år	Jan Hagen, Veme	Jan Erik Sørensen, Fossekalen	Egil Hamremoen, Nakkerud
Klasse 11–12 år	Arne Berg Pedersen, Liv	Birger Jørgensen, Fossekalen	Terje Nordengen, Tolpinrud
Klasse under 11 år	Thor Østlund, Liv	Bjørn Hartz, Fossekalen	Per Jørgensen, Fossekalen

Forsiden av programmet som også gjaldt som inngangsbillett og lodd.

Det var tett med folk på bybrua da deltakerne paraderte forbi. Den forreste i rekken er Per Brenden.

måtte høyhælte sko trekkes opp av leira til stor munterhet for de som var mer fornuftig skodd.

ÅPNING AV RENNET

Publikum sviktet ikke, og rundt 3 000 tilskuere møtte fram. Hopprennet ble åpnet av rennleder Henry Berg, og *Ja, vi elsker* ble så sunget med alle hopperne i giv akt. Ringeriksdikteren Elling M. Solheim leste deretter prologen *Lauvsprett og snø i Fekjærbakken* fra sykesenga, overført via et sprakende høytaleranlegg. Den MS-syke dikteren hadde nettopp flyttet til ny bolig nær bakken.

Det var veteranen Per J. Faafeng som satte spor i overrenna, og første prøvehopper var datteren Grete Faafeng, 15 år. Hun hadde som eneste jente deltatt i hopprenn med gutta gjennom hele oppveksten, og ble tiljublet da hun holdt seg på beina. Selv fortalte Grete at faren hadde instruert henne i å holde ryggen rett under landingen så hun ikke skulle falle framover.

Kontrollert nedbremsing i halmhaugen. Bjørn Hartz får hjelp av bakkemannskapet.

UNDERHOLDENDE HOPPENN

Det var høy stemning under rennet. Med norske flagg, hvit snø og vårgønne omgivelser hadde rennet en ekte nasjonal ramme, og publikum bidro med klapping, tilrop og latter.

Hopplengdene lå i overkant av 20 meter, og skapte i seg selv ikke den store begeistringen. Det mest spennende var om hopperne falt i unnarena eller kjørte utenfor snødekket, men aller størst underhold-

ningsverdi hadde nedbremsingen og landingen i halmhaugen. Én gjorde kollbøtte ut av støvlene, en annen landet i leira utenfor halmen og mange hoppere måtte bokstavelig talt graves ut av halmen.

Bakken skilte lite på hopplengdene, så stilkarakterene ble avgjørende. Også den gangen telte telemarksnedslag mye, men skiene skulle være parallelle i lufta og armene skulle bevegese framover eller ut til siden under svevet.

Alle de lokale storhopperne deltok i rennet. Fra venstre Jens Johnsrud (vinner), Kåre Berg, Asbjørn Osnes, Jack Alfredsen, Svenn Andersen og Rolf Juvet. Sittende foran: Reidar Solberg.

NASJONAL MEDIEDEKNING

Filmavisen var en nyhetskavalkade som, før fjernsynet kom, ble vist én gang i uka på kinoene rundt om i landet. Det humorfylte innslaget fra 17. mai-hopprennet i Hønefoss varte i fire minutter og var det lengste innslaget fra nasjonaldagen dette året. Byen fikk riktig vist seg fram gjennom defilering, festkledd tilskuere i alle aldre og gode hopp-prestasjoner. Kommentatoren

avsluttet innslaget med følgende lett ironiske konklusjon: «En høvelig nasjonaldag for et folk av skiløpere!».

PREMIEUTDELING

Poengsummene fra konkurransen ble raskt regnet ut, og premieutdelingen skjedde på sletta. Ordfører Otto Hansen var premieutdeler og bidro til at 17. mai-hopprennet fikk en høytidelig avslutning.

DE MEST BRUKTE HOPPBAKKENE

Livbakken var den eldste og største. Etter 2. verdenskrig ble bakken oppgradert med betongstillas og flombelysning. Bakkerekorden nærmet seg 60 meter, og ikke alle guttehopperne turte å prøve seg i den.

Arnebakken i Henshellinga var den første bakken som fikk flombelysning i 1949. Dette var en forholdsvis stor guttebakke med bakkerekord på 33 meter. Bakken lå under Holmlinja og ble ansett som noe risikofyllt. Fra 1957 ble det forbudt å hoppe der.

Fekjærbakken på St. Hanshaugen (også kalt Vesle-Liv) var ikke større enn at alle gutter turte å hoppe der. Den ble anlagt i 1947, og fikk tidlig flombelysning. Etter hvert kom ønsket om større lengder, og med hjelp av Ingeniørvåpenet på Hvalsmoen ble hopp-profilen gjort brattere. Nytt hopp og stillas på toppen gjorde at bakkerekorden økte til 28 meter.

Fossekallens guttebakker:

Fossekallen IL hadde sammen med IF Liv fått tildelt hovedlandsrennet for gutter i 1957. Da trengtes større bakker enn Fekjærbakken, og Fossekallen fikk nå bygd tre nye bakker i Henshellinga. I den største bakken ble det hoppet nesten 40 meter.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Ringerikes Blad, 19. mai 1959
- Jubileumboka til IF Liv/Fossekallen, 100 år 1895–1995
- Stillbilder fra *Filmavisen*, Norsk Film AS 19. mai 1959
- Innslag i Ringerikes Blad 17. mai 2017 ved Knut Andreas Ramsrud
- Fotoalbum utlånt av Svenn Andersen
- Samtaler med deltakere i 17. mai-hopprennet

FORFATTEROMTALE

Per H. Stubbraaten, født 1944, er cand.philol. med fagene historie, norsk og geografi, og var tidligere lektor ved Ringerike videregående skole. Stubbraaten har vært redaktør av *Skauleisposten*, DNT Ringerikes medlemsblad. Sammen med May Jorun Hæhre Støa skrev han *Alltid beredt i 100 år – Speider'n i Hønefoss 1915–2015*. Han var redaktør av *Festskrift til vigslingen av Hønefoss kirke (2017)*. Han har skrevet flere lokalhistoriske artikler og har bidratt i lokale turbøker.

Martin Nøkleby Melling satser på orientering og går i det siste året på NTG på Lillehammer. Her løper han avslutningsetappen på 15-stafetten i Østmarka, mai 2022. De andre på laget var: Monica Berglund, Kirsti Kringhaug, Sigurd Amundsen Bjørkli, Geir Strande Syrrist, Øyvind Hung Strande, Oda Opseth, Kari Strande, Ingrid Strande, Per Erik Opseth, Lars Berglund, Stig Melling, Lars-Inge Arnevik og Morten Dåsnes.

Ringerike – et eldorado for o-løpere

På Ringerike er det ekstra fint å løpe orientering. Naturen spenner over mange ulike terrengetyper, og det gjør området interessant og variert. Man kan trygt si at Ringerike er o-løpernes eldorado, og den som først har blitt bitt av o-basillen, har vanskelig for å bli kvitt den, heter det i et munnhell om sporten.

LIVE YTREHUS

I klubblokalene til Ringerike orienteringslag (ROL) henger det en stor plakat der det er limt opp bilder fra små og store begivenheter i klubbens historie. Det er bilder av både barn og voksne, noen helt bittesmå og enkelte eldre eller rett og slett gamle.

Mange har på seg klubbens karakteristiske konkurranse-drakt i mørkeblått, hvitt og oransje og er fotografert i fint driv ute i terrenget, andre har på seg overtrekstøyt i de samme klubbfargene og står i grupper mens de får instruksjon av en trener, mens atter andre er kledd i vanlig fritidstøy og er tatt bilde av mens de diskuterer rundt et kart, spiser eller prater.

MANGFOLD FØRST

Denne plakaten er en god illustrasjon på livet i klubben. Vi er en orienteringsklubb på Ringerike som driver med konkurranseorientering, turorientering og de siste åra også med stolpejakt. Stolpejakt går ut på å finne stolper som er sentralt plassert, og registrere dem med nummer og kode.

Vi har aktive medlemmer fra barn til godt voksne. Vi arrangerer orienteringsløp, vi driver opplæring i kartforståelse og orienteringsteknikk, vi tegner kart og vi har sosiale aktiviteter knyttet til idretten vår. Plakaten formidler også klubbens underliggende filosofi: Mangfold framfor enkeltprestasjoner.

ROL 50 ÅR

Ringerike orienteringslag (ROL) blei stifta 29.oktober 1972, og fyller dermed 50 år. Klubbens første formann var Nils Korgerud, et kjent idrettsnavn på Ringerike. Han var aktiv både på ski, i friidrett og med orientering. Han tok blant annet NM-bronse i budstikkeorientering for IF Liv i 1961. ROLs styre i jubileumsåret består av Kristian Kihle, leder, Arnlaug Skjæveland, nestleder, Karen Backe Langum, kasserer, Lars-Inge Arnevik, kart, Lars Berglund, turorientering, Kristine Grønlund, rekruttering og trening og Stig Melling, arrangement.

Det å kunne stille lag i store stafetter var nettopp én av grunnene til å opprette en spesialklubb for orientering på Ringerike. Med Nils på den beryktede etappen «långa natten» i den svenske storstafetten Tiomila gjorde klubben sin beste prestasjon noensinne med en 46. plass i 1979. Tiomila har vært arrangert siden 1945, og ROL har deltatt stort sett hvert år siden 1974.

Orienteringssporten på Ringerike er imidlertid eldre enn ROLs 50 år. Både Fossekallen IL, IF Liv, Stranden IL, Ådal IL og Åskameratene U&IL hadde orienteringsaktiviteter på Ringerike flere tiår før ROL så dagens lys.

SPESIELLE TRENINGSMULIGHETER

Isens gang over Ringerike har etterlatt flere flate furu- moer med mange dødisgroper og innslag av ravnedal. Slike formasjoner kalles ofte et kontinentalt terreng, og det finnes ikke så mange steder i Norge. For å trene til internasjonale mesterskap vil eliteløperne derfor gjerne innom Ringerike for å spisse sin o-tekniske trening, og vi har flere ganger arrangert uttaksløp til VM.

KART MÅ VI HA!

For å ta i bruk alle disse områdene til orientering, må man ha et kart. Derfor gis det offentlige tilskudd til å lage orienteringskart, på lik linje med finansiering av håndballhaller og fotballbaner. ROL har utarbeida over 70 kart.

Vi har kart som dekker både Eggemoen, Mosmoen, Kilemoen og Hvervenmoen. På Ringkollen og Krokskogen finner vi skogsterreng med myrer, tjern og åser. Fordi skogbunnen er fuktigere med mer vegetasjon, blir terrenget mye tyngre å løpe i enn det vi finner på moene.

Orienteringen blir også annerledes enn på moene fordi sikten delvis er dårligere, og det stiller andre krav til orienteringsferdighetene.

Foto: Erik Borg

På Tiomila i 2011 hadde ROL en gledelig stor tropp med tre ungdomslag, ett damelag og ett herrelag.

Foran fra venstre: Sander Arnevik, Anders Løset, Trine Kihle, Thea Heimstad Kleiven, Ida Rognved og Rikard Kammerud.

Andre rekke: Kaisa Viena, Aina Viena, Kristine Grønlund, Ingvild Fjeldstad, Lars Grønlund og Øyvind Strande.

Tredje rekke: Gina Karlsrud, Tonje Kvamme Dahl, Tina Elise Kjemperud, Leif Inge Kjemperud, Morten Dåsnes og Anders Beyer Brattli.

Bakerst: Ola Hultgreen, Halvor Engen, Lars-Inge Arnevik, Frode Løset, Kristian Kihle, Juha Viena, Ivar Tronrud, Jakob Fjeldstad og Geir Strande Syrrist.

” Vi arrangerer orienteringsløp, vi driver opplæring i kartforståelse og orienteringsteknikk, vi tegner kart og vi har sosiale aktiviteter knyttet til idretten vår.

TILGJENGELIGE KART

De som kjøper en tur-orienteringskonvolutt, får trykte kart med inntegna poster, og slik er det også for dem som deltar i en orienteringskonkurranse.

Alle kart som Ringerike orienteringslag har produsert, er fritt tilgjengelige i PDF-versjon på klubbens hjemmeside: www.ringerike-o-lag.no

Kart og områder for turorientering og stolpejakt: www.turorientering.no og www.stolpejakten.no

Foto: Erik Berg

Torgeir Nørbech tok gull på langdistanse i junior NM høsten 2006 for Tyrving IL. Han representerte ROL til og med sommeren 2006 da han deltok i junior VM for første gang. Som senior har han deltatt både i EM og VM og tatt mange NM-medaljer.

FORSKJELLIGE GRENER

I mosjonsaktivitetene turorientering og stolpejakt er målet for deltakerne å finne den enkelte post eller stolpe, og gjennom det samle poeng. Slik er det ikke i konkurranseorientering. Alle som er på et visst orienteringsteknisk nivå, finner postene, men det er å finne den raskeste veien mellom dem som er utfordringen.

I de siste tiåra har den tradisjonelle langdistansen i orienteringssporten blitt supplert med kortere distanser, og konkurransene foregår i parker og byområder. Her er underlaget fastere, og farten desto høyere. På Ringerike har vi blant annet sprintkart over Schjongslunden, Vesterntangen, Hvalsmoen, Helgelandsmoen og Hvelven.

LITEN SPORT ...

Av landets orienteringsklubber er ROL middels stor, men sammenlignet med andre idretter er orientering en liten sport. Selv om naturen på Ringerike spesielt innbyr til orientering, strømmer ikke folk til klubbene her heller. Vi er storforfnyede hvis det kommer flere enn 100 på et karusell-løp.

Hvorfor er det ikke flere som vil drive med denne morsomme og utfordrende sporten der man kan løpe på skånsomt underlag og oppleve spenning med ikke bare å disponere løpet, men også å løse karttekniske problemer underveis? Noe av årsaken kan ligge i sportens natur, men en viktig grunn er nok at den får lite mediedekning.

Orientering står ikke på OL-programmet, og det er lite penger i sporten. Det gis noen idrettsstipender og sponsormidler, men det finnes nærmest ingen profesjonelle o-løpere. Hvordan skal ungdom kunne ha o-løpere som forbilde når utøverne knapt er synlige i mediene eller tjener store penger?

.. MEN MED STOR BREDDE

Ringerike o-lag er en klubb med stor bredde i alders- og ferdighetsnivåer, slik det også er i orienteringskonkurranser. Det er ulike løyper for de forskjellige aldersgruppene, men barn og voksne, nybegynnere og eliteløpere er ute i det samme terrenget. Tenk så spennende for en fersking å møte en verdensmester i skogen!

REKRUTTERING

Barn og unge inviteres inn i o-sporten gjennom kurs og trening for nybegynnere. Både ROL og Fossekallen IL har hver vår opplæring for mange nysgjerrige barn. De aller minste kan delta på kretsens o-troll-leir i juni, mens ungdommene kan bli med på Hovedløpet og o-landsleiren i august.

ROL har tidvis et bredt og aktivt ungdomsmiljø, og alle unge som blir medlem i klubben, får en klubbdrakt som velkomstgave. Dette er midler fra en minnegave vi mottok da Birger Garberg døde i 2020. Birger var en av våre mest aktive løpere og oppnådde mange gode plasseringer i klubbdrakta til ROL.

SKOLETILBUD

Læreplanen for grunnskolen slår fast at: Elevene skal kunne forstå flere typer kart og digitale verktøy og bruke dei til å orientere seg i kjende og ukjende miljø. Både ROL og Fossekallen IL tilbyr barneskolene hjelp til denne opplæringen gjennom arrangementet Verdens orienteringsdag. «Kartforståelse er nærmest en forutsetning for å delta i et moderne samfunn», sa Morten Dåsnes da han ble intervjuet om arrangementet i 2018.

Verdens orienteringsdag er et arrangement i regi av Det internasjonale orienteringsforbundet, der hovedintensjonen er å gi flest mulig barn og unge inspirerende orienteringsopplevelser og gjøre o-idretten kjent for flere. I startåret 2016 var det hele 250 000 deltakere i mer enn 80 land. På Ringerike har det hvert år vært stor aktivitet, og i toppåret 2018 var nesten 1200 barn og unge i sving med kart og stemplingsbrikker.

O-klubbene har laget kart over uteområdet til alle barneskolene i Ringerike, Hole og Jevnaker. Disse skolegårdskartene kan brukes fritt av skolene, og de brukes til aktiviteter nettopp på Verdens orienteringsdag.

LIVSLANG IDRETT FOR KVINNER OG MENN

I 1978 hadde klubben med et damelag i Tiomila for første gang, og på dette laget løp Elin Dahlen, som nå er klubbens eldste aktive dameløper i klasse 80–85 år. Elin er et eksempel på at for de fleste o-løpere er orienteringssporten en livslang idrett. Elin var klubbens første oppmann, og hun og mannen Tormod var klubbens første trenere. Tormod løper fortsatt, i klasse 80–85 år.

I 1953 gikk Fossekallen IL og IF Liv sammen med *Ringerikes Blad* om å arrangere Jonsokløpet. Løpet arrangeres fortsatt. Det er det løpet i Norge som uten opphold har vært arrangert lengst, nå i regi av Fossekallen IL. Årets løp var den 70. utgaven og gikk i det samme terrenget som i 1953; ved Vælsvannet på Hensmoen. Det skal godt gjøres å slå rekorden til Ole Johan Torgerud. Han hadde i 2018 deltatt for Stranden IL i samtlige Jonsokløp og fullførte for 66. gang i klasse 85 år. Vi snakker livslang idrett, gjør vi ikke?

Foto: Arne Tveitvåg

Kari Strande og Morten Dåsnes har vært to av drivkreftene i ROL siden 80-tallet. På Veteranmesterskapet på Modum i 2016 vant de hver sin klasse.

GÅR I ARV

I orienteringsidretten er det ofte slik at hele familien deltar, og barna blir kjent med idrettens gleder og utfordringer gjennom sine foreldre. Orienteringsløpere har en teori om at når foreldre og barn deltar på samme arrangement, får det mye å si for miljøet i o-sporten.

Det gjør at mor og far ikke bare er opptatt av sine barns prestasjoner, og det kan være med på å dempe konkurransepresset på ungdommene.

MINNELØP....

En orienteringsklubbs femtiårsdag feires best utendørs, og det gjorde vi i juni med Kåres minneløp på et spesialtegnert kart på Vikerfjell. Midler til kartet har vi fått gjennom en minnegave da Kåre Strande gikk bort i 2020. Kåre var leder av klubben i 1997 og -98 og har vært et sentralt medlem.

.. OG NATTELØP

Videre var en del av jubileumsfeiringen at ROL var medarrangør av Night Hawk på Ringkollen i august, sammen med klubbene Fossekallen IL, Natthauken IL og Tyrving IL, med Kari Strande fra ROL som løpsleder. Det er en fest å skulle tilrettelegge o-løp for andre!

Night Hawk er Norges største nattstafett hvor det har vært opp mot 800 deltakere. Som om ikke orientering er vanskelig nok om dagen, så blir det om natta skikkelig eksotisk. Lyset fra løpernes hodelykter kan sees som en orm som beveger seg gjennom landskapet, og følger du en stafett fra sidelinja om natta, er det ekstra spennende når et enkelt lys dukker opp midt i en stummende mørk skog.

HVOR GÅR VI?

Hvor går så orienteringssporten på Ringerike, hvor naturen ligger så godt til rette for denne krevende, men morsomme idretten? Både turorientering og stolpejakt hadde et oppsving under koronaen, men mange avlyste konkurranser merkes på medlemstall og rekruttering. I løpet av noen sesonger håper vi, med det gode rekrutteringsarbeidet som gjøres i klubbene, at nivået skal være tilbake til der det var før pandemien.

ROL-LØPERES BESTE PRESTASJONER

Hovedløp yngre (14–16 år)			
Tuva Aas Stræte	2017	Beitostølen	Sølv

VM junior (17–20 år)			
Hilde Grøneng	1989	Østerrike	24
Torgeir Nørbech	2006	Litauen	33/38 (lang/mellom)

NM junior (17–20 år)			
Bernt Rønningsbakk	1983	Trondheim	Gull (natt)
Ole Ingesen	1984	Askøy	Bronse
Hilde Grøneng	1988	Eidskog	Bronse (natt)
Hilde Grøneng	1989	Fredrikstad	Bronse

NM senior (21 år –)			
Hans Trøan	2003	Berkåk	Sølv

Organisasjonsmessig ser framtida lys ut. Vi har to velfungerende orienteringsklubber i distriktet, Fossekallen IL og Ringerike orienteringslag, som sammen har et godt tilbud både for mosjonister og aktive konkurranseløpere. Vi har også svært god kompetanse på kart og disponerer en rekke kart i forskjellig målestokk til bruk på ulike nivåer.

Men vi må også ha et område å løpe i. Uten et terreng, ingen orienteringsløp. Derfor ser vi med stor uro på hvordan Ringerike stadig mister arealer til næringsvirksomhet og samferdselsprosjekter. Tenk på hva som har skjedd og kanskje kan skje med de flotte moene Hvervenmoen, Hovmarka, Eggemoen, Kilemoen, Mosmoen og Helgelandsmoen.

Vårt mål er at så mange som mulig her på Ringerike skal få muligheten til å stifte nærmere bekjentskap med o-sporten, enten det er som aktive løpere, turorienteringsløpere eller andre som har lyst til å lære denne sporten å kjenne.

VM veteran (femårsklasser fra 35 år)				
Kari Strande	40–44 år	1992	Tazmania	Bronse
Birger Garberg	65–69 år	1994	Skotland	Sølv
Kari Strande	50–54 år	2003	Halden	Bronse
Kåre Strande	80–84 år	2003	Halden	Bronse
Kari Strande	65–69 år	2014	Brazil	Gull (sprint)

Veteranmesterskapet (uoffisielt NM) klassevinnere				
Birger Garberg	65–69 år	1989 1990	Grue Grimstad	
Birger Garberg	70–74 år	1999	Kongsberg	
Kari Strande	50–54 år	2002	Løten	
Kåre Strande	80–84 år	2002	Løten	
Birger Garberg	75–79 år	2004 2005 2006	Østmarka Krokskogen Siljan	
Birger Garberg	80–84 år	2009 2010	Østmarka Eiker	
Helge Revhaug	65–69 år	2011	Hovden (sprint)	
Morten Dåsnes	60–64 år	2016	Modum	
Kari Strande	65–69 år	2016	Modum	
Kristian Kihle	55–59 år	2020	Eiker (mellom, lang)	
Kari Strande	70–74 år	2020	Eiker	

Det langsiktige målet for orienteringssporten på Ringerike er nemlig det samme i 2022 som da Ringerike orienteringslag blei stifta i 1972. Hør bare hva lagets første formann Nils Korgerud skrev i det første nummeret av klubbavisa:

Den som først har blitt bitt av o-basillen, har vanskelig for å bli kvitt den.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Borg, Erik og Vidar Benjaminsen: O-boka : norsk og internasjonal orienteringsidrett. [Årbok] 2003–2021. Eget forlag
- Trollposten : klubbavis for Ringerike orienteringslag, 1972–2010.
- Werp, Hans L. 2020: Skogens tøffe idrett : o-idretten i Norge 1925–1945–2020. Hansesstua forlag, Skotselv.
- Egne notater fra Ringerikes Blad
- Nettside: Norges orienteringsforbund www.orientering.no
- Personlige kontakter.

FORFATTEROMTALE

Live Ytrehus, født 1953 på Lillehammer, er pensjonist og har bodd på Ringerike siden 1983. Hun er utdannet sivilingeniør fra NTH/NTNU og har arbeidet som yrkeshygieniker, klimapådriver og lektor i realfag. Hun har løpt orientering siden studiedagene og er tidligere nestleder i Ringerike o-lag.

Korpset i 2009. Foran fra venstre Ida Tronrud Hunderi, Bente Lurfaldet, Trond Haga, Anne Sørsdal Fodnæss, Camilla Hammerstad og Marita Johansson. Bak fra venstre Hanne Kveli, Erling Aasheim, Vebjørn Ornum, Olav Gujord, dirigent Yngve Rubach, Runar Evensen, Caroline Nyquist, Iselin Søndervik, Anders Sortdal, instruktør Jahn Nørve og aspirantene Wenche Helene Monsen, Morten Hagen Johannessen og Vegard Næss.

Austjord Musikkorps – unnfanget på Norsí'a

**Roald Aasheim hadde ikke planlagt at det var korps det skulle bli,
da han traff Rolf Andersen på Norsí'a i Hønefoss en sommerdag i 1983.**

Men spør du Rolf Andersen om hjelp til å få til noe på Austjord, er det korps det blir.

GRO ENGEN HAMMERSTAD

J o, jeg husker starten», sier initiativtakeren og den første styrelederen i korpset, Roald Aasheim, om unnfangelsen av korpset. Han visste at det var et ønske om å få til et musikk- eller teatertilbud for beboerne på Austjord som den gangen var en institusjon for utviklingshemmede. Så møtte han tilfeldigvis Rolf Andersen på Norsí'a en dag og spurte om han kunne tenke seg å bistå. Han tente på ideen og tenkte korps med en gang. «Jeg syntes nok det hørt vel optimistisk ut,» sier Aasheim.

Årene 1982 og 1983 hadde stått i Torshovkorpsets tegn. Landets første korps for unge med lærevansker ble etablert allerede i 1972 og hadde fått mye god reklame gjennom

et par TV-programmer samme år. Torshovkorpset ble en inspirasjon for å etablere et tilsvarende korps i Ringeriksregionen. For Rolf Andersen som ble født under barne-toget en 17. mai og har levd for og med korps i hele sitt liv, var det ikke noe å lure på. Det var korps det måtte bli – og korps ble det!

Høsten ble brukt til prøving og feiling. Instrumenter ble lånt fra distriktets etablerte korps. Kiwanis Ringerike, med forgreninger til Hønefoss Ungdomskorps, ble til uvurderlig hjelp i dette arbeidet. Etter hvert skjønte ildsjelene at dette kunne gå, og den 18. februar i 1984 ble korpset formelt stiftet med 20 aktive musikanter.

Stifterne av korpset, Roald Aasheim (til høyre) og Rolf Andersen (i midten) sammen med styreleder Roar Hammerstad. Rolf Andersen dirigerte korpset de første ti årene, og spilte en viktig rolle for deres suksesshistorie.

STARTEN

«Vi startet med messing og slagverk. Så fikk vi med en klarinett og en saksofon», sier Rolf Andersen. I starten lurte han fælt på hvordan han skulle få de ivrige musikantene til å lese noter:

Først tenkte jeg farger, men så oppdaget jeg at ikke alle kunne skille farger fra hverandre. Dermed ble det til at jeg tegnet ventiler. Svarte ventiler skulle trykkes ned. De hvite skulle være åpne. Når akkorder skulle skiftes, så dirigerte jeg det inn for musikantene.

I starten øvde korpset to ganger i uka, og øvelsene bar frukter. Allerede 17. mai i stiftelsesåret hadde korpset konsert på Austjord. Men konserten på nasjonaldagen var ikke den eneste opptredenen dette året. På høsten lot korpset sine toner klinge både på Ringerike Folkehøgskole og i samfunnshuset på Hallingby.

Selv om korpset øvde på Austjord, og mange av musikantene bodde der eller hadde dagaktiviteter der, var det ikke institusjonens korps. Korpset ble drevet av foreldre og andre ildsjeler. Men velvilligheten var stor fra institusjonen Austjord.

«Også utviklingshemmede som bodde hjemme, var med», sier Aasheim som hadde sønnen Erling med fra starten. Både Aasheim og Andersen trekker særlig fram Kiwanis som trofaste støttespillere. De bidro med både økonomisk og praktisk hjelp til korpset. Korpset har også i alle år motatt økonomisk støtte og annen bistand fra Sokna Lions.

«Og skal noen enkeltperson trekkes fram, må det være Jahn Nørve», påpeker Rolf Andersen om korpsets trofaste instruktør. Jahn Nørve ble i 2016 hedret med Kongens fortjenestemedalje for sin fremragende innsats for korpset.

Andersen framholder også avdøde John Arild Bø som en uvurderlig støttespiller. Jan Berg, daværende administrasjonssjef og senere kultursjef i Ringerike kommune, var sekretær for korpsets styre den første tiden.

Disse fire musikantene har vært med i korpset helt fra starten. Bildet er tatt 17. mai 2022. Fra venstre: Anders Sortdal, Olav Gujord, Runar Evensen og Monica Eriksen.

UNIFORMER

Korpsmusikanter må ha uniformer, og en uniformskomite kom raskt i sving. Liv Lurfaldet var sentral i dette arbeidet. Vi sydde de første uniformene sjøl etter at vi hadde fått hjelp av en skredder med å skjære dem til. Det var vester og luer som ble sydd. Grå bukser og hvite skjorter måtte musikantene kjøpe sjøl. Det var ikke mye penger vi hadde å rutte med den første tiden, minnes Lurfaldet.

Da Austjord var med og marsjerte i 17. mai-toget i Hønefoss for første gang i 1985, var de hjemmesydd uniformene klare. Men styret begynte etter hvert å tenke mer enn bare skjorte og vest selv om det ennå skulle gå tre år til før Austjord Musikkorps marsjerte i de uniformene vi kjenner i dag. Jakker ble bestilt gjennom Ringerike Korpssenter, og 17. mai 1988 marsjerte korpset gjennom byen i nytt antrekk.

Uniformene bar etter hvert preg av tidens tann, og styret begynte å diskutere utskifting. Men uniformer er ikke gratis, så da Sparebankstiftelsen Ringerike i 2015 tilbød seg å sponse, var det ingen nøling. Inger Tangen ble satt til å administrere jobben, og helt nye uniformer, som besto av lue, jakke, bukse og slips, ble sydd etter mål på K Stormark Konfeksjonsfabrikk på Dokka.

For et utrent øye ligner de nye uniformene mye på de gamle, men både gråfargen i buksene og blåfargen på jakkene er litt mørkere. Korpsmedlemmene var svært fornøyde da de 17. mai 2016 marsjerte i sine nye uniformer. I korpsets spede start måtte musikantene selv betale for mesteparten av uniformen. Nå slapp de det, selv om de fortsatt måtte kjøpe hvite skjorter og svarte sko selv.

NY KORPSFANE

Det var styreleder Aasheims kone Kari Aasheim som først begynte å sysle med tanken om en fane for korpset. Hun var medlem i Inner Wheel, en kvinneorganisasjon med nær tilknytning til Rotary International. Andre medlemmer tente på ideen, og mannen til en av disse, Reidar Gythfeldt, tegnet fanen, som så ble sydd av medlemmer i Inner Wheel.

«Jeg hadde ett ønske, og det var at motivet måtte inneholde glade musikanter og mye lys», minnes Roald Aasheim. Fanen var klar til bruk 17. mai 1989. Den ble høytidelig overrakt fra Inner Wheel på scenen i Søndre Park.

Reidar Gythfeldts originaltegning av fanen.

Dirigent Yngve Rubach og korpset under Innflytterdagen på torget i Hønefoss 1. september 2007.

ET ENESTÅENDE KORPS

Andersen og Aasheim har mange gode minner fra de første årene med korpset. Den første gangen korpset marsjerte i barnetoget, 17. mai 1985, kommer ingen av dem til å glemme. «Da ble det oppstandelse. Mange av de som sto langs ruta gråt», sier Andersen.

Aasheim kan underskrive på det. «Det var ikke fritt for at jeg felte noen tårer sjøl», sier han. For her kom et korps med musikanter som hadde alle odds mot seg. Men de hadde øvd og øvd og øvd. Og det låt. Ikke bare som et skrangleorkester, men som et korps der folk kunne kjenne igjen melodiene.

«Det var også målet. At de skulle kunne spille, så det ble noe å høre på, og ikke noe folk snudde seg vekk fra. Det greide vi – med tid og tålmodighet,» sier Andersen.

At korpset skulle feire 25 år, hadde de to initiativtakerne knapt trodd da de holdt sine taler på korpsets 25-årsjubileum i Ringerike rådhus i 2009.

«Men det er jo et vanvittig bra tilbud og et enestående korps, som gjennom alle år bare har hatt utviklingshemmede musikanter uten bruk av støttespillere. Det burde markedsføres langt utenfor distriktets og for den saks skyld landets grenser», skryter den første dirigenten. «Ja, vi gjorde inntrykk hvor vi enn kom disse første årene», sier Aasheim.

Selv om musikantene elsker å opptre, har de et ganske avslappet forhold til sine egne prestasjoner. Det har Liv Lurfaldet, en av korpsets ildsjeler gjennom mange år, et eksempel på. «Jeg husker en av de første årene vi spilte i barnetoget. Mange var rørt til tårer langs ruta, men korpsets medlem Monika Eriksen slo nøkternt fast at det kunne da ikke være noe å grine for bare fordi om Austjord spilte!» minnes Lurfaldet.

SPILLEOPPDRAK I INN- OG UTLAND

Monika Eriksen har i likhet med Bente Lurfaldet, Anders Sortdal, Runar Evensen og Olav Gujord vært med i alle de 38 årene korpset har eksistert og har fått med seg spilleoppdrag i inn- og utland. Korpset har spilt i Oslo konsert- og OL-arrangement på Lillehammer i 1994 og ved en rekke lokale arrangementer.

Korpset trekkes hele tiden fram som en av Ringeriksdistriktets store stoltheter og har flere ganger spilt for kommunestyrene i vår region. De er med på 17. mai-arrangementer, aktivitetsdager på Ringerike Folkehøgskole, festivaler, julemesser og ved besøk på institusjoner. Regionalt deltar korpset også på band-mønstring i Drammen, et årlig arrangement for korps, sang- og musikkgrupper for utviklingshemmede i fylket. På landsbasis samarbeider spesialkorpsene gjennom tre årlige festivaler.

En glad dirigent Yngve Rubach vinker til publikum når korpset marsjerer gjennom byen 17. mai 2005.

FADDERE OG ØVINGSLOKALER

Ganske tidlig ble Hønefoss Ungdomskorps fadderkorps for Austjord, slik de fortsatt er. Tanken var at dersom Rolf Andersen måtte melde forfall til enkelte øvelser, hadde de noen som kunne steppe inn. Hønefoss Ungdomskorps hjalp også til med instruksjon den første tiden. Andersen spilte også selv i ungdomskorpset som hans far hadde stiftet i 1932.

Selv om Austjord musikkorps ikke var et institusjonskorps, fikk de låne lokaler til øvelser på Austjord helt fram til 1994. Men da ble Austjord i sin daværende form lagt ned, og korpset ble henvist til annet øvingslokale. Dette var en løsning som styret ikke syntes fungerte godt, og etter noen måneder fikk de flytte tilbake til Austjord. I 2017 måtte de nok en gang ut av øvelseslokalene på Austjord på grunn av oppussing. Nå havnet de i kjelleren på rådhuset, der de akustiske forholdene på ingen måte var tilpasset korpsøvelser. Sommeren 2018 fikk de heldigvis komme tilbake til Austjord hvor de har en evigvarende gratis leieavtale, undertegnet av Ringerikes tidligere ordfører, Kjell B. Hansen.

” Den første gangen korpset marsjerte i barnetoget, 17. mai 1985, kommer ingen til å glemme.

DIRIGENTSKIFTE

I ti år var det Rolf Andersen som dirigerte de ivrige musikantene. Og på Austjord er dirigentens ord lov – da som nå. Jeg husker spesielt en gang vi var på besøk i Ringerikes svenske vennskapskommune. Da skulle vi spille litt tidlig på dagen, og musikantene fikk beskjed om å stille i uniform til frokost. Og det gjorde de. Men spillingen dro litt ut, og dirigenten sa til et par av gutta at de kunne få slappe av litt på rommet til de fikk nærmere beskjed. Men en travelt dirigent glemte å gi nærmere beskjed, og da han husket det etter en to-tre timer lå de på senga i full uniform og slappet av slik de hadde fått beskjed om! minnes Andersen som kan smile av episoden i dag.

Etter ti år ga Rolf Andersen seg, og jobben med å skaffe ny dirigent ble ikke enkel. Men problemet løste seg gjennom kulturskolen i Ringerike kommune. Yngve Rubach var lærer ved skolen og tok utfordringen fra høsten 1994.

Det er vi veldig glade for. Yngve er fortsatt vår dirigent, og vi håper han blir det i mange år framover. Korpsmedlemmene er veldig glade i ham. Det er fordi han har evne til å vise alle respekt og har en fantastisk tålmodighet, sier nåværende styreleder Roar Hammerstad.

Styreledere har vært Roald Aasheim, Elisabeth Wold, Liv Lurfaldet, Bjørn Engen og i år Roar Hammerstad.

HER ER ALLE VINNERE

Med HVP-PU-reformen på 90-tallet kom også kravet om integrering av utviklingshemmede i vanlige fritidsaktiviteter. Mange røster tok til orde for at de kunne spille i vanlige korps. Rolf Andersen fnysjer av det. «I et vanlig korps hadde de blitt tapere. Her er alle vinnere!», slår han fast.

Og Roald Aasheim fortsetter: «Før var dette en gruppe mennesker som satt i salen. Nå er de på scenen. De første årene var spennende. Alle var entusiaster, og vi var en foreldregjeng som sto på. Ingen hadde trodd at våre barn skulle kunne greie å spille slik.»

EN SUKSESSHISTORIE

Hele historien om Austjord må karakteriseres som et eventyr. Et eventyr som i de 38 årene som har gått, har spilt seg inn i hele regionens hjerte. Et korps som ikke ville ha rundet så mange år om det ikke hadde vært for økonomisk og praktisk hjelp fra mange gode støttespillere rundt i distriktet – det være seg enkeltpersoner, organisasjoner, banker og kommuner. Men den viktigste suksessfaktoren er de glade musikantene i Austjord musikkorps!

Foto: Privat

Rolf Andersen, initiativtaker til Austjord Musikkorps og dirigent i de første ti årene.

Foto: Kjetill Sudgarden

17. mai 2011. Her er det Trond Haga som dirigerer Hønefoss ungdomskorps. Han gjorde stor lykke og var stolt etterpå.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Hovedkilde: Gro Engen Hammerstads jubileumsintervju med stifterne, skrevet til korpsets 25-årsjubileum i 2009 og publisert på korpsets hjemmeside www.austjord.no. I 2020 ble teksten redigert, og siden oppdatert med supplerende opplysninger til bruk i Heftet Ringerike.
- Muntlige kilder: Rolf Andersen, Roald Aasheim, Liv Lurfaldet og Roar Hammerstad

FORFATTEROMTALE

Gro Engen Hammerstad, er hadelending, født 1951 i Lunner. Hun har hatt sin arbeidsplass i Gran og er bosatt på Jevnaker. Videregående skole ble gjennomført på naturfaglinjen på Ringerike videregående skole. Hun har over 20 år bak seg som journalist i avisen Hadeland, men har de siste åtte årene vært pensjonist.

Willy Bentzen til venstre, sammen med sin søster Anne Lise og sin kamerat Walther Raastad.

Ådalshistorie i en skoleprotokoll

Den første folkeskolen i Ådal slet med å bli en virkelig folkets skole.

Det første skoleåret uteble hele 18 prosent av elevene i Somdalen.

Det ligger mye historie i skoleprotokollen fra 1890 som min fetter Willy Bentzen har tatt vare på.

HANNE SOMMERSTAD

Forhandlingsprotokoll for skolestyrets tilsynsutvalg for Somdalens skolekrets i Ådal er et resultat av Folkeskoleloven som ble vedtatt i 1889. Det var et stort ansvar for de folkevalgte i tilsynsutvalget å sørge for skolegang for alle. Beslutninger om skolelokaler og innstilling til ansettelse av lærer, med godtgjørelse i form av husrom og mulighet for skolejord er sirlig anført.

Den nye skoleloven besluttet at skolestyrets tilsynsutvalg på landet skulle bestå av ett medlem av kommunens skolestyre som formann, Ole Andreas

Hval, og tre medlemmer valgt av kretsmøtet. Til første utvalg ble følgende valgt: Gudbrand O. Somdalen, Ole G. Engen Røste og Martin O. Hafnor

KJENTE NAVN

Min oldefar Peter Nicolay Bentzen ble valgt inn allerede i 1894, og i årenes løp er mange kjente ådalsnavn benevnt, som Odda, Hval, Bentzen, Raastad, Kværnstuen, Tørharden, Bakken, Nilsedalen, Løvsbogen og Hvitmyhr.

Noen ble valgt inn i flere perioder og det skyldtes nok en kombinasjon av egnethet og interesse for skolesaken.

Skolestyrets tilsynsutvalg hadde ansvar for å føre tilsyn med skolen, gi uttalelser og opplysninger og virke for god skolesøkning og orden i skolen. Kommunestyret kunne samtykke i at deler av skolestyrets myndighet ble overdratt tilsynsutvalgene.

På landet fikk kretsmøtene anledning til å uttale seg om og fatte vedtak i saker som gjaldt folkeskolen. Derfor er ofte tilsynsutvalgets møtebok det eldste materialet som dokumenterer drift ved den enkelte skole.

SKOLEPLIKT

Folkeskoleloven av 1889 var en sosial reform som skulle sørge for at byskolene og landskolene ble mer like, men enda viktigere var det at folkeskolen erstattet fattigskolen/allmueskolen og skulle være en skole for alle barn, på tvers av klasseskiller.

Bevilgning av penger til skolegang for alle var et signal om at skolegang ikke bare var et privat anliggende, men også både en rett og en plikt.

Til tross for skoleplikten skjedde det ofte at ikke alle møtte opp på skolen, og mange ble ilagt mulkt for eksamens- og skoleforsømmelse. Fraværet kan til dels skyldes behov for barna som arbeidskraft hjemme, men også dårlige veiforbindelser og ikke minst motstand mot skoletvungen.

Skoleprotokollen fra 1890 viser en «Fortegnelse over alle Børn i Somdals Skolekreds der er i alderen syv til femten Aar som søger Folkeskolen», og teller 49 barn med navn og fødselsår. På neste side er hele 11 barn oppført i «Fortegnelse over de Børn som ikke søger Folkeskolen som er syv Aar og derover». Hele 18 prosent av elevene møtte altså ikke på skolen.

Det stemmer godt med det Hans Hegna skriver i *Ådal 1814–1914: et hundreårs skrift*: Folkeskolen i Ådal slet med å bli en virkelig folkets skole. Mange holdt egne huslærere, og det var også vel ansett å sende barna til middelskolen i Hønefoss.

Fagkretsen ble utvidet med den nye skoleloven. Fra en målsetting om å avslutte skolegangen med konfirmasjonen, kom nå bestemmelser om skoletid på minst 12 uker à 30 timer for småskolen og 12 uker à 36 timer for storskolen. Sunnhetlære, gymnastikk og grunnleggende samfunnskunnskap kom inn på læreplanen, og allerede i 1891 ble det besluttet i å utvide skoletiden med én uke for undervisning i håndarbeid i Somdalen skolehus.

LÆRERE

Tilsynsutvalget hadde en viktig rolle ved «at uttale sig om Ansøgere til den ledige Lærerpst inden Kredsen». I 1890-årene var arbeidsledigheten høy, og i 1895 var det for eksempel hele 13 søkere til lærerposten i skolekretsen, hvorav tre ble innstilt.

Men det må ha vært en feilansettelse, for allerede året etter ble det søkt etter lærer igjen. Denne gangen «havde det meldt sig 10 Ansøgere, men fra den ene Ansøger var intet Vitnesbyrd om bestaaet Examen fremsendt». Vikarlærer Otto Dahl ble denne gang innstilt.

FYSISK STRAFF

Den aller første saken som ble behandlet av skolekretsens tilsynsutvalg var spørsmål om legemlig avstraffelse. Basert på et skriv fra skolestyret, og til tross for at kun 18 av 60 stemmeberettede møtte fram, ble konklusjonen «Efter nogen Diskussion om Sagen besluttedes enstemmig at Legemlig Straf bliver at anvende i Overensstemmelse med Lovens Forskrifter». Beslutningen ble nok tatt etter datidens oppfatning om at unger skulle tuktes og at fysisk straff virket preventivt.

ØKONOMI

En lærerlønn i Ådal lå trolig i underkant av 1 000 kroner året, og var betydelig i forhold til en tjenstekars årslønn, som utgjorde 180 kroner i 1895. Likevel var tilleggs-goder viktig. Husrom, ved og jord var en del av ansettelsesbetingelsene. Uten eget fjøs og nok jord var læreren avhengig av milde gaver.

Foto: Utdant av Willy Bentzen

Elever ved Somdalen skole. Min oldefar var skredder og det var kanskje derfor bestefar Olaf C. Bentzen (i midterste rekke) kunne stille i lys bekledning.

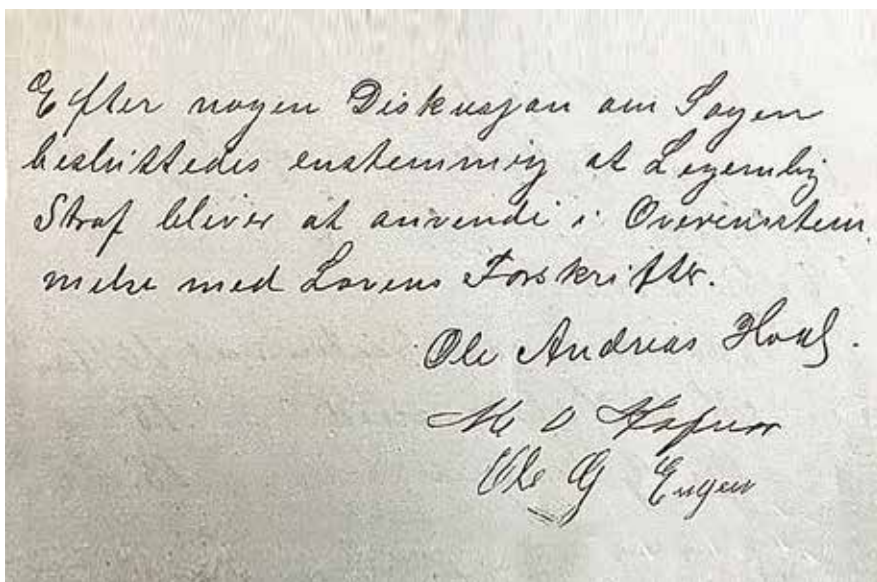

Foto: Hanne Sommerstad

Blant sakene som ble behandlet: «Efter nogen Diskussion om Sagen besluttedes enstemmig at Legemlig Straf bliver at anvende i overensstemmelse med Lovens forskrifter».

«Lærerbevemmelighed» var et nytt tema i 1908. Da ble også skolen delt i tre klasser, og det ble søkt om å få bygge egen lærerbolig tilknyttet skolen siden læreren fikk sin fulle lærergjerning i skolekretsen.

Tilsynsutvalget mente det var uheldig for skolens trivsel at læreren var avhengig av godtfolks gavmildhet, og innstilte på kjøp av skolejord, 10 mål à 350 kroner, for å bygge fjøs og holde kreatur.

1916 må ha vært et vanskelig år, og utvalgets medlemmer protokollerer sin bekymring om at det er umulig å skaffe melk til lærerens familie med tre små barn:

«Vi staar altså overfor den kjendsgjerning at her er virkelig nød som maa avhjelpes...»

.... Tilsynsutvalget vil ihverfall ikke ha ansvaret for at sitte inde med kjendskab til stillingen uten å si ifra».

Willy Bentzen 14 år gammel og visergutt for Hønefoss Glassmagasin.

Det hørte med til skolelærerens oppgaver å dele ut nødvendig undervisningsmateriell. Bemidlede familier betalte for dette, mens forsorgsunderstøttede fikk materiellet gratis. Skolebudsjettene ble vedtatt av herredstyret, og ifølge Hegna utgjorde de for hele Ådal 3 960 kroner i 1891, økende til 20 347 kroner i 1913.

SKOLETUR

Det er ukjent hvilket ansvar skolen tok og når skoleturer ble en realitet. På en tid der få hadde bil og ingen reiste på ferie, var det kjærkomment å få reise, se og oppleve.

Willy Bentzen begynte på Somdalen skole i 1946 og var allerede året etter på skoletur. Han forteller at lastebil-eier Kristian Bakken kjørte lastebilen, som var fylt med opptil 20 unger på lasteplanet. Det var bygd opp med krakker, vegger og endog vindusruter på toppen.

Willy Bentzen 2022. Sprek og viktig historieforteller.

Ferden gikk til Horten med overnatting i en gymnastikksal, ferge over til Moss og stopp i Vigelandsparken i Oslo. Litt av en dannelsesreise! «Mor laget niste for to dager, og jeg fikk ti kroner av far før avreise» forteller Willy. Pengene måtte deponeres hos en voksen, og Otto Raastad delte ut og bokførte nøyaktig etter hvert som det var ønske om å kjøpe is til 25 øre.

STORSKOLE PÅ HALLINGBY

I 1954 ble det holdt kretsmøte på Somdalen skole for å behandle Ådal skolestyres forslag om sammenslåing av skolekretsene Somdalen, Grønvold og Skollerud. Forslaget ble vedtatt mot to stemmer, og den nye skolen på Hallingby stod ferdig i 1955. Med det ble grendeskolen i Somdalen historie.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Hegna, Hans 1957: Ådal 1814–1914: et hundreårs skrift. Drammen
- Wikipedia om tilsynsutvalg: http://ika11.enternett.no/asta_vedlegg/admhist/tilsynsutvalg.htm
- Muntlig kilde: Willy Bentzen

FORFATTEROMTALE

Hanne Sommerstad, født Bentzen i 1961, vokste opp i og er fortsatt bosatt i Haug. Hun er utdannet økonom og har arbeidet både som rådgiver og banksjef i banker lokalt, i Drammen og i Oslo. Sommerstad har vært styremedlem i Ringerike Historielag og er redaksjonsmedlem i Heftet Ringerike fra 2019.

Foto: Privat

Knut Oppenhagen, «far sjøl».

Oppvekstminner fra Høyby 1938–1954

Mitt første minne må være fra min tredje sommer, altså 1938.

Klara, den yngste av mine to søstre, trilla meg i en dokkert, en slags barnevogn laget i tre ned til forretningen til Gunhild Bråten ved Ringerikes Meieri, der hvor bussgarasjene ligger nå.

TRYGVE LARSEN OPPENHAGEN

For å komme dit gikk vi vestover fra der vi bodde, på veien som seinere fikk navnet Høybyveien, bort til huset hennes Sigrid Bakken. Sigrid var jordmor, i hvertfall praktiserte hun som det. Veien delte seg ved huset. En vei gikk rett fram, den andre tok brått av nordover til småbruket Svartbråtan. Der bodde familiene Brenden og Nygård.

NABOER

I familien Nygård var det to barn, hos Brenden var det tre gutter: Smån, Henry og Egil, alle vaksne karer da jeg var liten. Fra Svartbråtan bar det nedover i Vinterroa. Til høyre lå huset hans Alf Tangen. Alf og kona hadde to barn:

Oddvar som var på alder med Sverre bror min, og Elsa som gikk i klassen over meg på Veienskolen. Alf hadde en høyere stilling i kommunen, jeg tror han var skolesjef.

Til venstre i svingen var huset til Godfredsen med minst tre sønner. Han Piril tror jeg var eldst, og han hadde til og med deltatt i Vinterkrigen i Finland og var ei legende. Hvem dom sloss mot, husker jeg ikke. Så var det Åge som spilte fotball på Geithus, og den yngste som jobba på Follum.

I en stikkvei til høyre bodde Gustav Kleven. Han var snekker og kommunist og satt i Norderhov kommunestyre. Kona Marie spilte piano og underviste i pianospill hjemme.

» «Jøssi Kristi meg», sa a' tante støtt. Han onkel sa ikke stort, for han var kleinhelsa og bandt fiskefluer.

De hadde tvillingene Ragnhild og Grethe, Arild og minstejenta Kari. Sør for Kleven-eiendommen og nedafor Storbjørka gikk en veistump østover til Hansens. Rolf Hansen var bas i sliperiet på Follum, eller fabrikken som vi helst sa, og hadde en sønn som blei offiser.

Tilbake på hovedveien igjen; mot stoffhusa og undergangen hvor vi kryssa under alle spor og perronger på Hønefoss stasjon, var det få hus. På venstre hånd var det først Lanningen med sønnen Trygve. Så de to brødrene Godtfredsen med hvert sitt kull av unger; Bjørn og Reidar, og søskenbarna Ivar, Bjarne og ei jente.

På høyre sia, i svingen, kunne en gå og kjøre over til Riperbakken. Da passerte en Teglverket, en stor bedrift som tok ut leire i skråningen på øversida, og laga murstein i former som de brente i svære ovner. Før en svingte ned til undergangen, som var mørk som natta med skumle biler som pressa gående og unger i dokkert inn mot steinveggen.

Ut att i sola på andre sida lå butikken hennes Gunhild Bråten med disk med skuffer i. De inneholdt mjøl, erter, gryn, sukker, salt og mye mer som folk trengte for å leva. Her var a' Gunhild og den andre dama, som alltid tygde på et eller anna som hun fant i skuffa.

RIPER'N

Riperbakken, eller Riper'n som vi kalte den, er stupbratt og starter nede ved Grand Hotell i Stabellsgata. Den går under jernbaneundergangen og opp til toppen. Der lå stua til Sandkongen ytterst, og nesten vegg i vegg med den var Raugar'n.

Etter ei slette på snaue hundre meter starta Vesle-Riper'n, ei lita kneik med bare ett hus. Der bodde Johan og Marit Skogli med minst fem unger; Johan og Arne og Bjarne, yngstejenta Liv og ei eldre søster.

På toppen bodde han Alfred Johansen, eller Køll, som en helst sa. Han levde sammen med Karen, som han ikke var gift med, i ei stue som visstnok var satt opp av ymse sammenraska bygningsmaterialer. Å leva sammen med et kvinnfolk som en ikke var gift med, var stor skam, mente a' mor.

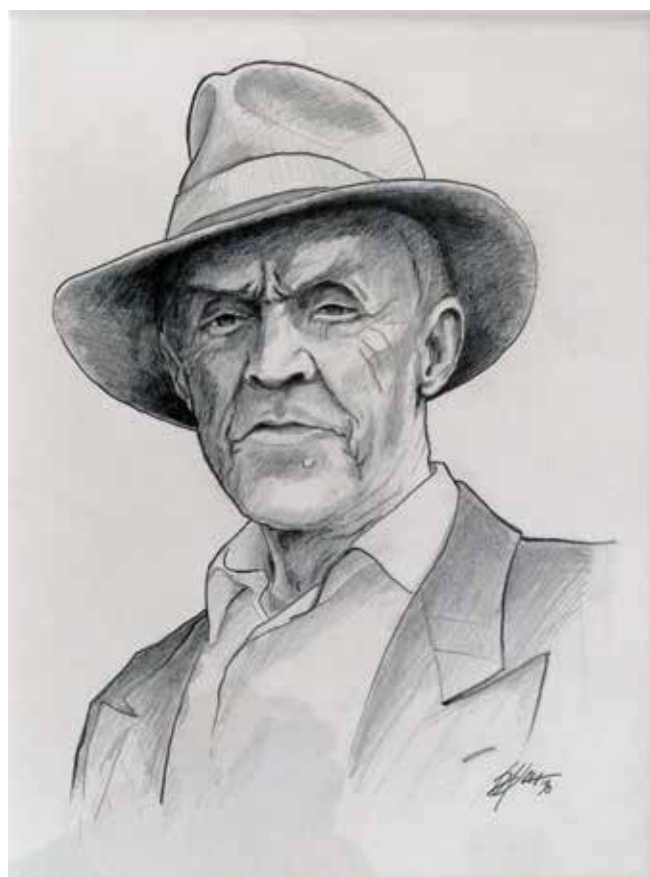

Foto: Anne Sofie Hval

Knut Oppenhagen, tegnet av barnebarnet Erling Møller Larsen.

Ytterst på Riperbakken, rett over veien for'n Alfred Køll, bodde blant annet Stubbalds med dattera Margit, og blikkenslager Norli med to døtre; Inger Johanne og Ragnhild. Ytterst på tuppen, mot den bratte skråningen ned mot jernbanesporet, bodde Pettersen, som jobba på fabrikken, som far min. Fru Pettersen var ganske tjukk, og jeg husker bare navna på barna Arne og Anne, men det var minst fire til.

Nærmeste naboen vår var Varp. Han Jørgen hadde salmakerverksted hjemme. Bak Varphuset lå småbruket til Gunnar og Borghild Jonsen og dattera Liv. Vestafor Varp var transformatoren og brønnen vår. Bortafør der var onkel Laurits og tante Olga. «Jøssi Kristi meg», sa a' tante støtt. Han onkel sa ikke stort, for han var kleinhelsa og bandt fiskefluer. Onkel og tante hadde tre sønner: Harald var baker, Knut var frisør og Egil sto i butikk.

Vestafor var huset til Tvertover'n og kjerringa. Hans Henriksen var liten av vekst, men sprek, hu Oline var stor og sterk. Oline henta trekasser til ved fra dynga bortved Ringen. Kassene slo a' fra hverandre så flisene føyk, og frakta kasseborda hjematt i ei gammel barnevogn som var noe modifisert til formålet. Hu Oline hadde også en geskjeft på si; Hu gauka, hu handla inn brennevin i Oslo og solgte det vidare fra en jordkjeller nedi skråningen bak uthuset.

Tvertover'n hadde tre sønner: Harald var eldst og dugelig sterk, en gang hadde han kasta Store-Knut, politikonstabelen, over fengselsgjerdet da han ikke fikk gå i fred nede i Storgata. Harry hadde krøllete lyst hår og var kranglevoren i fylla. Alle var redd for'n Harry unntatt han Kåre, bror min. Han Arne, eller Plomme som han blei kalt, – eller Kødde, alt ettersom, var yngst, og kjørte sement for Thoresen og Berg. Dro til Slemmestad og lassa opp og lessa for hånd mangfoldne tonn med 50 kilos sekker. Det fantes ikke paller og trucker på den tida. De hadde en sønn tel som het Viktor.

Da var det ikke flere hus før Bakkenhuset. Her endte også det vi kalte Riperbakken.

TATERMOEN

Bortafør Bakken var Veienmoen, Tatermoen eller bare Moen. Taterne på vandring kamperte gjerne på sletta foran Emil Hansen, derav kallenavnet vi blei erta for. Over veien holdt Haugeruds til med fire voksne gutter. Første huset tett inn til uthuset til a' Olga Bakken var Henriksenhuset. De hadde en sønn og var visst religiøse.

På andre sida var boligen til Ola Hanestad hvor han bodde med minst ei datter, Solveig. Han Torvald Hansen og kona bodde i det neste huset på venstre hånd, like før Barbrubakken eller Barbru'n som folk sa.

På andre sia av Barbru'n bodde Gunnar og Kari Thorvaldsen med tre unger. Han Gunnar var belgmaker hos Henschien og spilte i Ungdomskorpset. På motsatt side bodde Otto Røste med kona Karoline, dattera Astrid og sønnen Oddvar.

Før sjølve sletta som vi spilte fotball på, var det to hus; Urdal og Roa. Urdal'n jobba på bryggeriet enda han ikke drakk. Jeg tror fruene var religiøse. Sønnedattera Berit gikk på søndagsskolen og var veldig religiøs. Roas hadde barna Solveig, Sverre og Odd.

Helt ute på kanten av sletta, på sørsida, var husa til Karl Fålafoss og Emil Hansen. Han Karl hadde lastebil. Han Emil kjørte drosje og sjukebil, og under krigen hadde han leiketøysfabrikk. Karl, som egentlig het Johansen, hadde kona Bergliot og barna Kjell, Randi og Kari.

Rett overfor var huset til Olaf Dahl, som var snekker. Han og kona hadde dattera Bjørg. Vest for han Olaf bodde Ola Rolid. Han hadde lastebil, en Reo Speed Wagon, F 14314. Bakpå hadde han snekra trebenker, og om sommeren kjørte han oss unga til Røsholmstranda. Rolids hadde tre barn, Ola, Egil og ei jente. I annen etasje bodde forresten han Sverre Thorvaldsen og kona Klara. De hadde bare to barn, Terje og søstra hans. Sverre spilte trekkspill.

Vestafør Roli'n var huset til Magnus Matiassen. Sønn hass Kåre hadde jobba på pelsdyrfarm i Estland eller Litauen. Bortafør der igjen bodde Knutsen og kona. Knutsen jobba på fabrikk. Etter det gikk det en stikkvei inn til Botilrud og Sverre Moholt med kone og to barn; John og Ranveig.

På andre sida av stikkveien lå huset til Thorvald Dahl og kona og dattera Sigrund. I Svingen lå stua til Jordbru'n. Han hadde smie og var smed. Alle eiendommene oppe på Riperbakken og Veienmoen var store, mellom ett og halvannet mål, med store frukthager. Veien svingte nå i 90 grader sørover mot Ringen.

RINGEN

Mot Ringen var det lite bebyggelse. Helt ute på nordenden av moen bakafor jordet til Major Veien var huset til Jensrud. Det var fire av hvert slag av unga; Margit, Solveig, Agnes og Ruth, Finn, Erling, Arne og Egil – som blei kalt Dulle. For å komme fram til Jensrud måtte en ned Jordbrubakken. På toppen bodde Olsen sammen med kona og sønnen Rolf. I annen etasje bodde Henriksens med sønnen vi kalte Hennikken. Nesten nederst i bakken gikk en stikkvei opp til Buringrud. Barna het Reidar, Nils, Sven og Ruth.

Søsknene Larsen; Inger Gunvor 10, Klara Kristine 8, Kåre 6, Nils Georg 13 og Reidar 3 år (foran). Reidar døde samme året. Sverre var seks måneder og Trygve Georg ennå ikke født da bildet ble tatt.

Foto: Privat

Mannsterk erstatning for hest.

Nede på venstre side lå stua hvor Heiernfolka bodde. I bønn av bakken gikk også veien ned til Solvang på et lite småbruk med krøtter og gris. Folka der het Arne og Olava og barna var Brit, Vesla, som egentlig het Astrid, Arne Torbjørn og Åse.

Øverst i Jordbrubakken lå stua hennes søster Karen. Jeg tror hun hadde jobba som helsesøster. Slaktebua var nærmest, og jorda rundt var grønnsakåker som blei dyrka av gartner Sørensen. Det store huset på Ringen hadde minst fire leiligheter. Jeg husker bare Sigurd Knutsen som var gift med fru Stangeland. Hun hadde sønnen Sverre.

Veien delte seg på Ringen, i Nyveien mot Hønefoss og mot Skjæringsbrua og Veien skole. I krysset lå Stua på Ringen, her bodde hu Marie på Ringen sammen med en bror og to foreldre. Huset til Nils Odden lå østfor Ringehuset. Nils var smører i sliperiet på fabrikken. Sønnen Reidar jobba også på fabrikken og var dessuten bokser.

Det siste huset jeg tar med, er Murhuset, fordi jeg som smågutt leika med unga som bodde der, både Setersdal og særlig Gabrielsen; Finn, Marit og Eva.

OPPENHAGEN

Min bestefar Nils Oppenhagen prøvde å ta igjen Nord-Oppen på odel, fordi hans tippoldefar Torger hadde eid den. Han tapte saken, men prosessen endte med at han fikk en pengesum i erstatning. I 1888 kjøpte han Kvernbergsund ødegården på det som i dag heter Høyby og kalte det Oppenhagen. Eiendommen var kanskje på 15–20 mål. Bestefar døde tidlig og bodde aldri der.

Enka Inger Andrea flytta, sammen med far, mor og mine eldste søsken, fra Oppenhagen til en arbeiderbolig på Follum. Småbruket på Høyby var bortleid helt til 1932. Da kjøpte far småbruket av sin mor og flytta dit med mor, kone og en ungflokk som nå hadde vokst til fem.

Den gangen kalte vi det Riperbakken, men uttalen var vel mere Ripbakken. Vi blei i alle år hetende familien Larsen, til tross for at far alltid kalte seg Oppenhagen etter navnet på plassen han voks opp på.

Da jeg slutta meg til ungflokken i 1935, hadde det vesle bruket krympa til sju mål og besto av en våningsbygning på godt og vel halvannen etasje, låve, stabbur, fjøs, grise-

hus og utedass. Låven inneholdt to skjul, ett til far og ett til Konrad, som var gift med søstra mi, hu Klara. Videre inneholdt låven høyla, bu til hakkelsmaskin i tur og orden, og dass og grisehus til to griser. Grisehuset blei seinere omgjort til verktøybu med skruestikke og en benk til å mekke på; og var det likeste rommet på hele småbruket.

Våningshuset hadde ei grunnflate på knapt seksti kvadratmeter, med gang med trapp til andre etasje, kjøkken og kammers og stue i første, kjøkken og soverom i andre. Her bodde bestemor, Inger og Birger, Klara og Konrad og Nils og Mary, alle med barn.

Det var trangt med soveplass når alle gutta var hjemme. Jeg lå i kammerset sammen med mor og far, Sverre i slagbenken på kjøkkenet og Kåre og Nils på soverommet oppe. Da Sverre vokste ut av slagbenken, flytte Nils ut i høyla på låven, men da Sverre dro til sjøs, blei det plass til Nils inne igjen.

” Det var trangt med soveplass når alle gutta var hjemme. Jeg lå i kammerset sammen med mor og far, Sverre i slagbenken på kjøkkenet og Kåre og Nils på soverommet oppe.

Foto: Privat

FAMILIEN

Far begynte på Follum da han var 17 år. Han var en sindig kar, kunnskapsrik, humoristisk og snill. Mor kom fra et småbruk på Bromma. Hun søkte tjeneste på Oppen og traff sin tilkommende der. Mor var ærekjær og litt religiøst anlagt, hu var ei god mor for meg.

Eldste bror min, Nils, var et naturmenneske med utpreget humoristisk sans, godt hode og snill som dagen. Han livnærte seg som skogs- og anleggsarbeider, men noen års opphold i Canada og opphogging av slagskipet Tirpitz var blant høydepunktene i livet hans.

Inger var raus og godhjerta, antagelig den mest ressurssterke av søsknene mine. Klara var skarp og godt orientert, med meninger om det meste. Kåre var min mentor i oppveksten. Han hadde sjarm og temperament og var et mattegeni tross manglende utdanning. Av yrke var han snekker og byggeleder.

Sverre var uvanlig godt orientert om det meste, nysgjerrig og kunnskapssøkende. Han var praktiker med stor gjennomføringskraft, sjømann, mekaniker og gründer.

FOLKESKOLEN

I 1942, to år inn i krigen, eller den andre verdenskrigen som de voksne sa, begynte jeg på folkeskolen på Veien og fikk skolekamerater; Anne Pettersen, Bjørg Dahl, Torbjørn Solvang og Marie på Ringen. Alle var fra Riperbakken og Veienmoen. Mellom Skjæringsbrua og Veien skolen ligger en gård som heter Brandalen, der bodde Engbret Aasen.

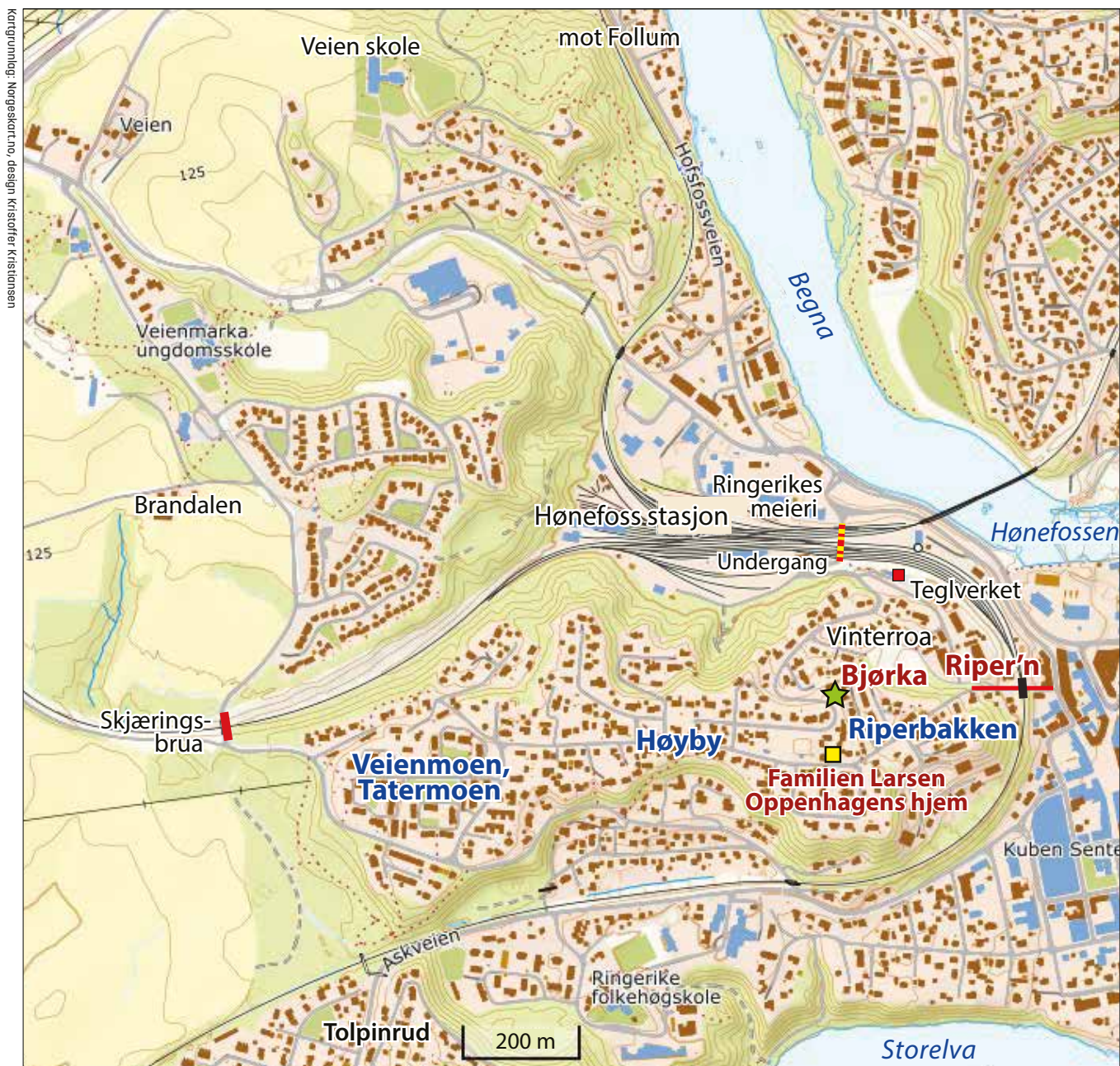
Fra Heradsbygda begynte Jon Odden, Villy Brenden, Egil Ellefsen og Bjørg Hunstad i min klasse. Nede fra Myraby'n, mellom Nyveien og jernbanen, kom Eva Rolid i min klasse. Og så Målfrid selvfølgelig, hun var jo dattera til lærer'n Halvard Løyland, som var fra Telemark og gammel offiser. Vi gikk to klasser sammen, og de tre første åra gikk vi for frøken Åsa, som var ugift og som vi kalte Malla, de siste fire åra var det Løyland som var lærer'n.

Jeg var nok ikke lærer'ns idealelev. Trur jeg var ganske ukonsentrert, men hadde óg noen sterke sider. Jeg var god til å tegne, og ingen skreiv så spennende stiler som meg.

Bare det at det syntes ikke Løyland. Jeg skreiv for eksempel en stil om at Hitler ikke var død, tre år etter at krigen var slutt. Da jeg leste den opp, syntes alle at den var veldig god. Men lærer'n sa at jeg hadde for frodig fantasi, og at jeg måtte skrive noe med mening i.

Trygve Larsen Oppenhagen.
Stram kar på fjelltur i hjemmestrikket Fanakofte.

Kartet er merket med stedene som er nevnt i artikkelen.

Jeg gjorde det ganske bra i både norsk og regning og samfunnsfag, men var direkte dårlig i skjønnsskrift. Skjønte nesten ikke hva jeg skreiv sjøl en gang. En gang ga Løyland meg så grov kjeft at jeg var helt på gråten, og da skjønnte han at han hadde gått for langt. Etter neste skriveprøve sa han at jeg skreiv så pent som en prest, og som påskjønnelse fikk jeg lov til å sykle ned til Hønefoss sammen med a' Målfrid, dattera hans, og hente skrivesaker hos bokhandler Quist.

Olav Eide, Per Thorvaldsen og Arne Torbjørn Solvang blei mine nærmeste kamerater. Vi hang sammen hele tida og fant på mye rart. Ikke alt var helt bra, og kom det foreldra mine for øret, vanka det juling. Mor var tilhenger av bjørkeris på rumpa, han far tok meg bare hardt i armen og rista meg forsiktig. Han synes nok ofte at det jeg hadde gjort, var utslag av oppfinnsomhet.

KRIGEN

Det er noe usikkert hvordan vi blei prega av krigen. Vi sulta jo ikke, vi som hadde ku og gris og høner. Vi dyrka poteter, grønnsaker, hagebær og frukt. Av melka laga mor smør, og vi kunne også selge melk til naboer. Men krigen skremte. Den første føling vi hadde med den, var da Hvalsmoen blei bomba den 11. april 1940. Da sto vi bortved storbjørka og kunne både se og høre fly og bombenedslag over militærforlegningen.

Da tyskerne kom til Hønefoss den 14. april, hadde vi allerede evakuert. Vi dro opp til Berjastua i Heradsbygda. Flya fløy lavt over Veienmoen, og panikkscener utspant seg. To damer knela borte i småskauen og den ene sa; «Vi dør sammen vi, Bergljot!». Jeg satt bakpå sykkelen til Kåre bror. Ved Skjæringsbrua hadde vi flya over oss, og vi la oss

under noen graner langs veien til vi mente det var trygt å fortsette. Jeg husker godt den kvelden vi sto ute på tråkka foran stua hennes Anette Berja og så over til Haugsbygd, med alle gårda som sto i flammer.

Likevel drøyde det ikke mange dagene før vi dro hjem til Riperbakken igjen. De voksne hadde nok mye nytt å forholde seg til, men det var ikke så merkbart for oss unga.

Likevel kunne vi føle spenninga og redselen, spesielt når tyske soldater og offiserer holdt øvelser i nabolaget, og når det var unntakstilstand. Ved et tilfelle inntok de gårdsplassen og låven vår under en øvelse. Jeg husker godt de store ridehesta til offiserer inne på tunet. En offiser løfta meg opp på et av disse store dyra; et blankt, svart beist. Han far likte det ikke. Jeg syntes det var litt gromt, men var vel mest redd.

Mest nifst var det når noen blei arrestert eller skutt. Knutsen borte på moen hadde grisehus på andre sida av veien. Det var unntakstilstand og portforbud etter klokka sju om kvelden. Knutsen gikk ut med ei bøtte grisemat og spurte den unge tysker'n som patruljerte om han kunne krysse veien for å føre grisen. Det fikk han lov til.

På tilbaketur hoppa Knutsen inn i hagen, antakelig for å plukke opp et eple. Da smalt det. Vakta blei vel nervøs for hva mannen foretok seg i hagen og fyrte løs. Knutsen lå døende i hagen, og kona fikk ikke gå bort og hjelpe ham.

En annen tildragelse som gjorde sterkt inntrykk, var da Reidar Heieren blei drept. Nils, eldste bror min, slutta seg til «gutta på skauen» ganske tidlig, Oddvar Røste og Reidar Heieren gjorde det samme. Reidar og en annen av gutta hadde noen hemmelige trykksaker i sekken da de blei overraske av en tysk patrulje i nærheten av Heiernstranda.

Kameraten løp til skogs og klarte seg i kuleregnet, men Reidar gjorde et dårlig valg; han hoppa i elva. Der blei han peptra av tyske maskinpistoler. Det var en hendelse som gikk rett inn, Reidar var jo en nær venn av familien.

Ei natt kom Nils hjem med to russerfanger som hadde rømt og skulle fraktes i sikkerhet til Strømsoddbygda. Nils var med på dette og tok dem med hjem til Riperbakken. Mor diska opp med hjemmebakt brød, eggerøre og stekt flesk før de dro videre. Jeg husker at en kar holdt vakt og at russerfanga virka veldig nervøse.

Krigens slutt blei i min lille verden markert ved at hjemmestyrker inntok skolen, og vi var lykkelige over å få skolefri. Frøken Åsa kasta seg om halsen på en av de uniformerte, det var forresten han Leif Berg, kjent moromann og journalist i *Fremtiden*. Det blei flagga på full stang med norske flagg som hadde vært nedpakka i fem år, og på sletta på Veienmoen blei det festa til langt på natt i mange dager. Store som små var sjeleglade for at krigen endelig var over.

Foto: Privat

Det var mye moro man kunne finne på, for eksempel å ta et slag kyrong på et hjemmelaget spillebrett, som et par av Larsen-brødrene gjør her.

SKYTEGALE

Det å få det til å smelle var gromt. Hylser til sykkleiker blei fylt med fyrstikksvovel. Så svingte vi våpenet mot noe hardt, og da eksploderte svovelladningen. Da vi blei eldre, jakta vi på noe som ligna mer på skytevåpen. Hos Petter Bentzen nede i St. Olavsgata fikk vi uten problemer kjøpt både haglpatroner og eikenøtter som kunne brukes i salonggevær til rottejakt.

Vi lagde skytevåpen av halvtoms vannledningsrør, fylte i krutt fra haglpatrona og lada med stein, spiker eller gamle kulelagerkuler. En fyrstikk med svovelhodet over tennhullet blei festa oppå røret, og alt var klart for det store skuddet.

Røret eller løpet hadde vi festa til en hjemmespikka kolbe med bandjern og skruer. Så sikta vi på det som hadde fortjent ei salve ved å dra ripa på en fyrstikkeske over svovelen. Som regel var ødeleggelsen total.

Noen naboer som nok tenkte like mye på vår sikkerhet som sin egen, anmeldte oss, det vil si meg, til øvrigheta. Far måtte gå den tunge gangen ned til lensmann Utengen. «Detta er vel bare guttetreker» sa'n far til lensmannen. «Jo, det er vel det» svarte Utengen, som presiserte at noe slikt ville han ikke høre og se noe mer av. Far og sønn gikk letta opp Riperbakken, og straffa far min ga meg, var å kalle meg for en lakafant. Det var ei straff som sto godt i forhold til ugjeringa, syntes nå jeg.

Neste gang jeg ufrivillig måtte ha en samtale med Utengen, var da ei dame som bodde midt nede i Ripebakken, anmeldte meg for å ha kjørt altfor fort, uten å bremse, på sykkel nedover Riper'n. Det var bare nesten sant. Jeg bremsa ikke før jeg hadde passert undergangen. Utengen rista på hodet og sa at nå måtte jeg ta meg sammen. Og det gjorde jeg.

Da jeg tre år seinere oppsøkte lensmannen for å få vandelsattest, fikk jeg den uten noen påskrift eller kommentar for øvrig. Lakafantens oppførsel hadde vært plettfri, så langt.

VIDERE UTDANNELSE

Jeg kom meg på et vis gjennom de sju åra hos frøken Åsa og Halvard Løyland; han elska meg ikke, og vice versa. I ettertid har jeg hatt stor respekt for denne trauste mannen fra Telemark. Etter folkeskolen var det framhaldsskolen, som holdt til på Hønefoss skole. Det blei nye skolekamerater og nye lærere, men jeg kjeda meg og sleit med å konsentrere meg.

Så var det lang ferie. Høsten kom bråfort, og far måtte hente meg på dynga på ner-Veien, der William Varp og jeg prøvde å avlive noen feite rotter. Ingen tok notis av to 15-åringer som sykla rundt med salongrifler på ryggen den gangen. Nå hadde vel politiets innsatsstyrke kommet i pansra kjøretøy.

Faderen var tydelig irritert da han kunngjorde; «Har du aldeles glømt at du skal begynne på Aftenskolen i kveld, nå har vi ikke mer enn ti 'a og veien!»

Skolen var en positiv opplevelse. Fysikk og kjemi, konstruksjonstegning og mekanikk, det var noe å sette tenna i! Til og med regning var til å leve med. Men den gang som i dag, måtte en ha noe å leve av også. Jeg fikk jobb som visergutt hos Harald Henschien. Han Ove Haug fra Ask var sjefen min på lageret, han var felespiller og en trivelig kar.

Jeg trivdes i miljøet, spilte jo litt trekkspill sjøl. Etter tre givende år og med absolutt brukbare karakterer var det over på den praktiske delen på Metallskolen. Var jeg god på det teoretiske, var jeg enda bedre på det praktiske og avslutta dette året med toppkarakterer.

UT I ARBEIDSLIVET PÅ ALVOR

Som Sverre bror fikk jeg lærlingeplass på mekanisk verksted på Follum; jeg blei plassert ved en dreiebenk fra brødrene Sundt med en fresemaskin bak ryggen. Der skulle jeg lage skjæretretnere til slipesteina nede på sliperiet. Det var tre dreiere av oss: Foran meg sto Åge Espelin med en noe større benk, og foran ham igjen sto han Villy Jordbrek med en enda større og mer avansert maskin.

Foran Villy tronet Oslo'n med et vidunder av en dreiebenk for avansert arbeid. Her var det snakk hundredels tilpassninger. Oslo'n hadde jobba på Aker eller Myren i Oslo, og var ikke tilsnakkandes når han jobba med stor konsentrasjon. Borte ved et digert borverk sto «Schanghayern», en gammel trivelig sjømann. I verktøybua tronet Tuftin og assistenten hans, en diger kar som likte å plage oss læregutta.

Foto: Privat

Knut Oppenhagen.

Meg lot han være i fred fordi Sverre bror hadde lagt ham i bakken en gang han prøvde seg. Det ble med den ene gangen.

Jeg var urolig og følte at noe måtte hende i livet mitt, så jeg søkte meg inn på Luftforsvarets Tekniske Skole på Kjevik og kom inn. Den 4. januar 1954 tok jeg farvel med barndomshjemmet. Mor var som vanlig bekymra, han far sa ikke stort, men ønska meg lykke til, stolt over at jeg skulle komme meg videre i livet. Da jeg hadde installert meg i vogna, så jeg far min komme ruslende ned på perrongen for å se om guttungen hadde kommet seg vel om bord i toget. Han vinka meg av sted, og jeg syntes det hele var litt rørende.

Konduktøren blåste i fløyta, og toget gled sakte ut av stasjonsområdet. Det passerte over den velkjente undergangen over Riperbakken, økte hastigheten over Jenseveien, og fortsatte på overgangen ved Myraby'n. Før Tolpinrud kunne jeg skimte gruslinja over mot Skjæringsbrua. Og slik reiste jeg på skinner ut av mitt barndomsparadis.

FORFATTEROMTALE

Trygve Reidar Larsen Oppenhagen var født 28. januar 1935 og døde 11. februar 2021. Han var født og oppvokst på Veienmoen og gikk på Veien skole. Utdannet seg til flymekaniker og jobbet i flyvåpenet på Kjevik og også i SAS. Han var en kort periode på Follum før han begynte med skiproduksjon og jobbet for Laila Schou Nilsen. Trygve giftet seg med Marit Gullerud i 1961. Startet Nor-Reg AS i 1969 sammen med kona Marit, broren Sverre og hans kone Jytte og drev det i 30 år. Var bosatt på Tyrstrand fra 1967 til han døde.

FLESKE-LARS, en historie fra Krokskauen

Teksten er stjålet fra boka *Historier fra Krokskauen* (1. utg. 1953 Aschehoug og 2. utg. 1985 Gyldendal). Skrevet av Reidar Holtvedt, basert på samtaler med gamle ringerikinger og sørkedøler på 40- og 50-tallet. Tegnet av Øyvind Tingleff

Oppi her led forresten Fleske-Lars mye vondt en gang. Han var tjuv. Mange har fortalt om ham. Én strofe er kommet fra Ringerike, en annen fra Sørkedalen. Sju år skulle han ha ligget her på skauen, og før det skulle han ha ligget sju år på skauen borti Sverige. "Han var en fæl tjuveradd denne Fleske-Lars. Sommerstid ble det borte setermat, og vinterstid stjal han stabbursmat nede i bygda. Det var derfor han ble hetende Fleske-Lars, men det rette navnet hans var Jan. –

Janhola heter det fæle ulendet øst for Bleiksjøen etter ham den dag i dag. Der hadde han tilholdet sitt, og så oppe i Lorthølkollen. Fra høla oppi der kan en se til alle kanter.”

UGGINT BÅDE
INNE OG UTE

Og så mente folk at han hadde tilhold i Flåtán, ellers hadde han aldri greid seg over vintrene. Men ingen hadde vært kar om å få noe på Flåtáfolka.

“Og så fiska ’n, og skaut, og hadde fallstokker og snurruer. Når dom var innpå etter fisken i løstretida om høsten, kunja dom brått få aue på ljøstrevarme. Men om dom kom for nære, vart denna tjurulysa stökki i vannet, og vekke vart ’n Fleske-Lars, ja, dom skjønnte jo at det måtte ha vøri hannom ...”

Mesterstykket sitt som tjuv gjorde han den gangen han gjorde reint bord i det svære Heslebergstabburet. Han hadde gjort seg til godvenn med to svære nyfundlendere de hadde, "og så braut 'n opp gølvet – og til å bæra.

Fyst mangfoldige vendinger burt i Loreåsen, og så natta etter derifra og tel skøgs – og trur de itte han stal skikjelke i Åsa au, tel å frakte altssamma?"

Her langt inne på skauen lå han og ga utrygghet i lange tider. Mest var han ute når det var uvær og snø, da snødde spora igjen etter ham. De gikk manngard etter ham,

men alltid hadde Fleske-Lars stukket seg bort, og hola hans fant de ikke. Ikke på lenge. De sa han ledet røyken opp i en stor lurvegran så den fliste seg opp der.

Men svarvestolen hans fant de! Der svarvet han trekopper og boller og slikt, og fra bekken han hadde til å dra for seg, hadde han lagt en renne til et lite vasshjul. Det som Fleske-Lars svarvet, var noe av det fineste en kunne få av slikt. Svarve det er dreie, det.

Men til slutt tok de ham en vinter. Da var det nok ikke godt for ham mange ganger.

“Det var oldefar til hannom som har Finnesetra nå, og nokon andre som dreiv på å kjøre hem seterhøy, som fekk ti ‘in,” fortalte en gammel kone i en sjaltull. – “Best som dom kom utpå Spålsisen, såg dom en kropp der.

Sprakande kaldt hadde det vøri, men denna karen gjekk mest kleslaus, og på beina hadde ‘n bare no never. Dom skjønnte jo strast at detta var ‘n Fleske-Lars, da måta, og så tok dom ‘n med seg tel setra. Der fekk ‘n mat og fekk varma seg. Dom mente det hadde vøri på slutten med ‘n den gongen.

Men utpå kvelden ba ‘n at ‘n måtte få gå utom veggen som snarast, og så sa ‘n tel bonden:

– Å denna kjølda er så lei for en som går barlesta – du kunja itte væra så god som å låne meg skoa dine et lite skei? Jo, bonden var snill han – men det var det siste dom såg te ‘n Fleske-Lars. Den gongen – –”

Men til slutt ble denne tjuven tatt for alvor. Han levde i den tida det var bjønn og andre udyr – skal tro om det ikke var i 1830-åra han sleit vondt inne på Krokskauen?

I Langlia var det to spreke gutter den gangen, og de var gode jegere. Så var det utpå vårparten at de hadde merket at en bjønn var kommet ut av hiet, det var ganske visst inne på Styggdalen et sted. Da de gikk på sporet på ski, råkete de bort i noen riktig svære slag som førte til en stor stein – og innunder den var det noe slags hi. Men det hadde liksom ikke riktig vært bjønneslag heller, og det hadde vært litt vondt å skjønne om det førte inn eller ut. Da hørte de noe innunder steinen, gjorde seg klar med børsene og skreik: “Er ’e bjønn heller følk? Kommer du itte ut, så skyter vi!”

Da jamret det innunder steinen: “Å nei, itte skyt, det er bare en gammel mann!” Ut kom Fleske-Lars.

Det hadde ikke vært rart med ham da. På beina hadde han bare ladder og de kunne nok te seg som riktig svære bjønnespor på snøen. Dertil hadde han satt dem bak fram, så det så ut som spora gikk ut når de gikk inn!

Fleske-Lars hadde bedt dem gi seg fri. Gjorde de det, skulle han lage en vogn som gikk uten hester fra Grønnvollen – det er oppmed Svarten – og radt til byen, men Langligutta var harde og leide ham til lensmannen på Ringerike. Kanhende noe var blitt borte på Langlia øg.

Siden var det ingen som hørte noe til Fleske-Lars innpå skauen.

“Men dom vart ofte itte helsemennesje mer, skaufølk, når dom kom på Slaveri! Dom tålte itte å væra inne-stengde, dom *døe fort*, da måta,” hadde en sagt. Og skuttet seg.

Men om litt la han til: “ Dom seier forresten det skal væra gjømt my etter ’n Fleske-Lars oppi her, både pæng og ei gullklokke som ’n hadde støli ifrå lensmann. Men inga har vøri god for å finne noko – å my dom leita”

Hola til Fleske-Lars langt der inne på skauen, hadde vært vond å finne. Ingen visste lengre hvor den egentlig var, sa folk. Men – under krigen lå det stundom noen der. “Gutta på skauen” sa det var god plass til tre, men ofte hadde de vært fire der – (PS: Han hadde to huler. Se om du kan finne dem. God tur!

Hula sør i Nautsundkollen (vinterboligen hans) har posisjon: 60° 08' 50.63'', 10° 30' 21.45''

Hula ved Langtjernsbekken (sommerboligen hans) har posisjon: 60° 08' 16.56'', 10° 30' 4.33''

Glimt fra Heftet Ringerikes 100 år

Fra *Jul på Ringerike* i 1922 til *Heftet Ringerike* i 2022.

Ære være de framsynte entusiastene som for hundre år siden tok dette første skrittet for å ta vare på den lokale historien.

94 hefter senere kan vi presentere heftets stolte historie og rike innhold.

Her har vi plukket ut noen smakebiter for å vise mangfoldet.

Vi anbefaler dere sterkt å gå inn på hjemmesiden vår og lese i gamle årganger.

Der er det mye godt stoff!

1922

Det var tiden for ungdomslag. I 1920 ble Ringerikes ungdomslag dannet av sju lokale lag.

Samhold på Ask var eldst, stiftet 1898. To år seinere startet de opp *Jul på Ringerike*.

I redaksjonen var Gunnar Tveiten, Edvard Vikør og Anders Hovde. På forsiden troner lokalet

Varden som Tyrstrand ungdomslag bygde i 1910. Det brant ned i 1943.

1923

Redaksjonsmedlem Gunnar Tveiten forteller:

Jeg var ute og foretok en rassaia etter lokalstof til «Jul på Ringerike». Noget nytt som aldrig hadde været trykt før, for jeg vilde ikke koke suppe på en gammel spiler. Som jeg gikk der på veien, hørte jeg en kjørende bakefter mig. Det var en gammel skjegget mand med brun hest og stivvogn. Heisan!

Han kom jo akkurat som bestilt, for jeg visste det var en mand med interesse for gammel historie – en mand med egenartede og originale tanker.

Her var det opkomme, jeg burde øse av. Jeg hilste goddag og han hilste goddag og bad mig sitte op. Jeg satte mig op. Han tok sig en ny fersk buss. Jeg gjorde det samme og dermed var vi færdige med alle nødvendige forberedelser. Mannen forblir anonym.

Gunnar Tveiten hadde en signatur med schwung.

1924

Redaksjonsmedlem Edvard Viker skriver:

De store Ringeriksbygder må få sitt museum! Ikke få museumsgjenstande er allerede innkommet, men inntil videre må de gjemmes på et loft. Foreningen Ringerikes Museum var da stiftet 1. september året før.

1928

Einar Dokken skriver om kobberkjelen i Holsfjorden:

Gamle Dorteia Sørsdal fortalte mig detta sagnet, hu hugste det etter bestemor si, og sant skulle det være. Det var en svær kobberkjel fylt med gull og sølv, som skal ligge i Holsfjorden mellem Svartøia

1926

Hefte får nytt navn: *Ringerike*.

Krogsrud skriver:

Lensmann Skaugstad og doktor Seip kom kjørende fra Nes i spissleder. Det hadde vært tøvær, så det stod vann over isen.

Ut for Sandviksodden kastes pludselig hestene overende, spissledene går rundt og herrerne, som var iført svære bjørneskinnspluser, triller bortover isen så vannet spruter om dem.

... Karene forsøker å stabbe mot land. Men de har ikke tatt mange skrittene før et nytt vindkast kommer, og overende må de. Isen er glatt, og vinden får et godt tak på de to velkledde reisende.

1927

Fra Hønefoss gamle hjem forteller A.E:

I den vakre, rummelige spisestue er der piano, og der er også installert radio med høttaler. De gamle kan da alle helligdage følge med i gudstjenesten i Oslo.

Men helst benytter de hørerørene, som står i forbindelse med Hønefoss kirke, og hvorimellem de kan høre gudstjenesten der.

og Purk'øia. Om den hadde tilhørt Gygra heller menneskjer, kunde hun ikkje hugse. Men det hette før i tia, at folk som for over det stedet i uvær, hadde sett hovene på kjelen ovenom vannet, men aldri hadde noen fått tak i den. De hendte også at folk sto på land og såg sola blinke i noe derute. Det var i kjelen det, sa folk.

1929

Alf Omholt skriver minneord om Edvard Viker som var død av slag:

Takk for alt du har samlet av gammel verdifull Ringerikshistorie, noe som ganske sikkert ellers vilde gått tapt! Takk for alle dine gode fornøielige historier!

1932-33

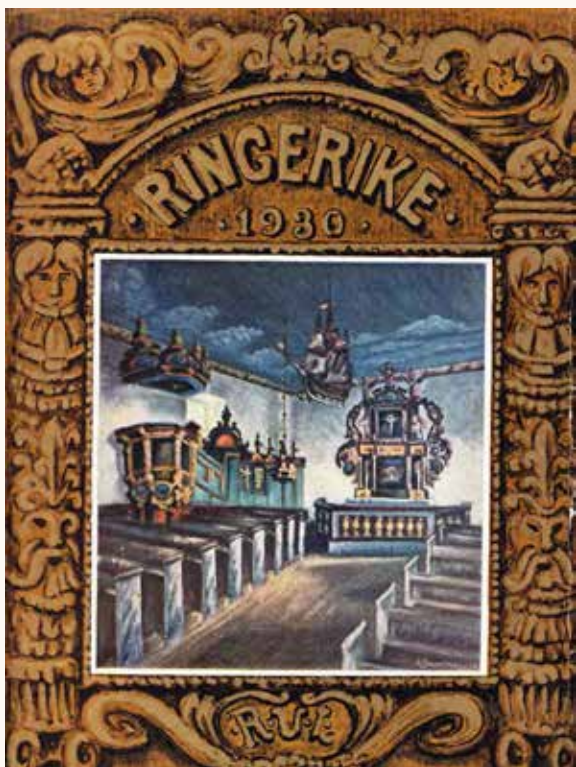
Det innføres en spalte kalt *Fra høst til høst* med smått og stort av lokale nyheter fra det siste året.

Harald Vibes illustrasjoner og Elling M. Solheims dikt setter sitt preg på heftet i mange, mange år fremover.

1930

Heftet får nytt utseende, eller design som vi sier i dag, tegnet av kunstneren Harald Vibe.

Slik har hovedinntrykket vært i alle år siden, selv om det er gjort noen varsomme endringer underveis.

Kunstneren Harald Vibe var medarbeider i heftet i mange år, og laget utallige illustrasjoner. Han laget også den kjente forsiden, som ble brukt for første gang i 1930. Det er også han som har malt forsidebildet av interiøret i Bønsnes kirke.

1934-35

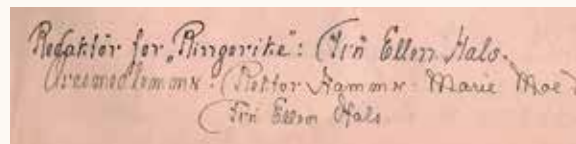
Ringerikshumor:

Å pokker ska je til kjørka etter, je har jo itte ein skjelling! sa gutten. – Dom solgte brendvin ved Hole kjørke i gammal tid.

1936-37

Fra nå av får Ringerikes ungdomslag med seg Ringerikes Museum som utgiver.

Ellen Hals, den første kvinnen i redaksjonen, skal også bli en av de mest innflytelsesrike i heftets historie. Ikke bare sørget hun for at heftet overlevde økonomisk, men hun kjente mange og samlet mye stoff. Hun skrev nok også en del selv, men artiklene er dessverre ikke signerte.

Ellen Hals gjorde en fantastisk innsats for *Heftet Ringerike* i nærmere 40 år. Her er et utsnitt fra Ringerikes Museums protokoll anno 1939, der hun kalles redaktør og utnevnes til æresmedlem av museet.

1939-40

Til minne om maleren Peder Aadnes' 200 års fødselsdag hadde Ringerikes museum 27. august arrangert en minnefest på Skriver-garden Vaker. Sjølve skriveren hadde bedt til gjestebud, og der møtte kapteinen og andre kondisjonerte gjester i rokokkotidens strålende drakter. En ubuden, men velkommen gjest var «Syngar-Hans».

Skriveren og kapteinen på Ådnes-festen

1951

Harald Vibes tegning på forsiden 1951.

1956-57

Det var blitt etterlyst humor, og «P.L.» bidro med følgende:

Og så var det Anne som deiset overende på toppen av Steinsbakken på speilblanke blå hælken og hurva nerover. Et stykke nere møtte hun en som hogg seg fast i skigaren og plundret seg oppover. «Har du sett slikt da», ropte Anne, idet hun kosta forbi, «det går jo så fort at en itte får tid til å helse engong!»

1945-46

Hefte kom ikke ut under krigen. Etter krigen trykket de Ola Brændens øyenvitneskildring fra Vegårdsfjordingen 9. april 1940:

Tirsdag 9. april

Klokken halv seks 9. april våknet vi av motordur i luften. Min åtte år gamle sønn så flyet. «Slikt fly har jeg ikke sett før!» ropte han, og var ute på isen før vi visste ordet av det.

Smågutten traff en av flyverne der ute på isen, som ba ham om å springe bort og se hvilket nr. det flyet hadde som landet ved Skjørvoldslandet.

Han kom tilbake og meldte at det var nr. 375.

Flyveren ga ham 17 øre og sa til ham at nå kunne han gå hjem og si det var krig.

Vi anbefaler å lese hele historien hans fra aprildagene i *Hefte Ringerike* 1945-46.

1958-59

Svart humor om Burenissen:

Bonden hadde lesset opp vogna med korn for å kjøre til mølla tidlig neste morgen. Men han sov litt for lenge, og da han kom seg opp, fikk han se at nissen henta hesten i stallen, spente for vogna og dro av sted. Neste natt var kornet malt og hesten sto i spilltauet og var fora.

Siden lot bonden alltid nissen dra til kverna.

Men en gang så han at nissen var så dårlig kledd. Det gikk mot vinter, og han lot sy grå klær og en rød lue som han la på lasset.

Jo, nissen blei hoppende glad han, men så hørte bonden ham si: «Nei, nå er je fan ita meg for pen te å kjøre te kverna», og siden har ingen sett eller hørt noe til nissen på Bure.

1958

Nils Viker hadde fotografert bjørn i Vidalen. Bildet fikk plass på forsiden i 1958.

1960-61

Sverre Nymoen skriver:

I år fikk Norderhov gamle prestegård avløsning som geistlig bolig, efter å ha huset prestefamilier i omkring 350 år. Men en ny tjeneste ventet den. Straks efter at sogneprest H.V. Gjeitanger og hans familie hadde flyttet ut, begynte Ringerikes Museum å flytte inn. Den 1. juli, efter at de viktigste monteringer var foretatt, ble dørene åpnet for publikum.

I Norderhov gamle prestegård har bygdemuseet på Ringerike fått ikke bare bra med rom, men også en ualminnelig kostelig innfatning, – historisk og tradisjonsrik som denne gården er.

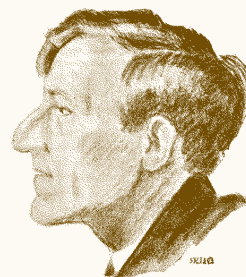
Ringerikes Museum er blitt hevet opp på et særpreget høyt nivå.

1963-64

Elling M. Solheim presenterer *Eventyr om Ringerike* av Henrik Wergeland i modernisert språkdrakt:

Ringerike og Hadeland er to søstre som er gift med hver sin bror: Ringerike med den staute Hallingdal og Hadeland med trufaste Valdres. Det kan nok sies at Land ligger imellom, men denne gamle ungkar er en husvenn etter gammel skikk, en fosterbror, som har sin plass ved Randsfjordens lange bord, dekket med en blå, sølvfrynsta silkeduk ...

Elling M. Solheim hadde utallige bidrag i heftet. Dette er Ståle Kyllingstads tegning av ham i 1963.

1968

Heftet bringer et intervju fra 1934 gjort av «PAN» med Sara Moe på Berger i Norderhov.

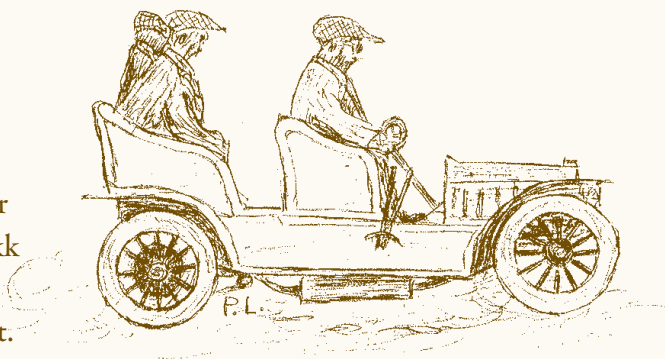
Hun ble kalt Ringerikes Selma Lagerløf i kvinnebladet URD. I intervjuet sier hun om juleforberedelsene:

Slaktingen varte i åtte dager. Det var fire-fem kjerringer som satt med sine traug og laget blodpølser, mens én stadig gikk rundt og pusset nesene på dem så det ikke skulle dryppe ned i trauget.

1970-71

Petter Lyse så den første bilen over Ringerike i 1901, da han var seks år. Han tegner og forteller:

Jeg fikk øye på ei vogn uten hest føre som kom over brua ved Sundøya. Jeg hadde aldri sett noe som gikk så fort. Den var rau og det satt tre-fire karer i den. Det var nederlendere som skulle over til Vestlandet.

1971-72

Elling M. Solheim døde 5. januar 1971, og Kari Bakke skrev et vakkert minneord:

Han var inspirerende på så mange slags vis, denne sengeliggende mannen med sin sikre teft for det som var ekte. Ovafor akslene var han mindre ufør enn de fleste av oss. Jeg vet få som i skrift kan få det til å lukte slik av kvæe og groe, vekker våre sanser for natur, og for det vi kan hente oss av sunnhet der.

1975

Dette året er det en utgiver til som slår seg sammen med museet og ungdomslaget, nemlig Ringerike Historielag.

Sorenskriver Georg Robert Schirmer satte spor etter seg, forteller Sigvart Mjør. Han var også ordfører. Schirmer var imidlertid også en kulturpersonlighet, og det er han som har skrevet visa: *Eg veit ei lita jente.*

All den tid han ble gift med Bolette Lundesgaard fra Sokna, var det nok henne han tenkte på da han avsluttet med *Jeg har en liten kjærast nord i skogen.*

1973

Trond Bergsund skildrer værkvisten:

Utenpå mange hus satt det i gamle dager et lite meteorologisk instrument som ble kalt værkvist. Det var en tørr grankvist som sammen med en bit av stammen ble festet på veggen. Mot godvær bøyde kvisten seg nedover, mot uvær gikk den til vørs. Den var en riktig pålitelig fuktighetsmåler, og en billig og god værvarsler som fortjener å komme opp på veggen igjen.

1977

Huldrekua i Ådalen

En kvell hu Olia Bersund sku sleppe gjennom krøttera tor skauen, fekk a se ei fremmen ku i flokken. Ei svær brannet ei, med bjelle og klava og med ei mjelkeringe henganes på eine hønne.

Hu prøvde gong på gong å jaga kua unna, men det hjalp itte. Da skreik det oppi køllen:

«Du får kåmmå att da Ringago, hu Olia Bersund vil nok itte ha dei». Hu Olia skjønnte da å slags ku det var, og tok a med inn.

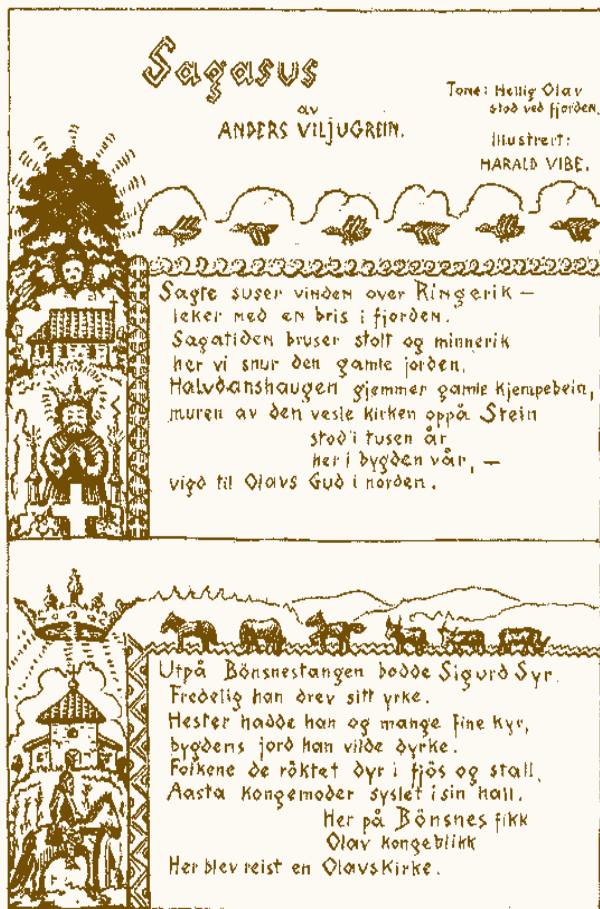
Bjella har vi fortsatt, forteller Trond Bergsund. Den er svær og bulkete, veier over en kilo og ser ikke ut til være laga av menneskehender.

1978

Arne B. Bang skriver om maleren Harald Vibe (1877-1965):

Vibe var medlem av redaksjonen i til sammen 16 år og satte sitt kunstneriske preg på Heftet Ringerike. Ikke minst ved utformingen av forsiden, som brukes den dag i dag.

Harald Vibe satte sitt preg på heftet med sine illustrasjoner i mange år.

1987

Minneord om Arne B. Bang:

I en årrekke påtok han seg hovedarbeidet med utgivelsen og spesielt hadde han evnen til å oppmuntre skribenter som ofte selv nedvurderte sin skriveferdighet og lokalhistoriske viten. Han satt i museets styre i 28 år, 23 av dem som formann.

1988

På Finsand i Ådal hadde de funnet en neverransel med gamle papirer som dokumenterte menneskene og livet på garden i flere generasjoner. Navnet på garden skal komme av plantenavnet *finn* eller *finnskjegg*, *Nardus Stricta*.

1991

Mali Otterbech forteller om da hun var 19 år og fikk et årsvikariat i Havik og Brekkebygda:

Så sto jeg der da, ved skoleårets begynnelse i august 1944 og skulle ta fatt på min lærergjerning ved 2 udelte skoler. Det er mulig jeg tenkte som Luther: «Jeg kan ikke annet. Gud hjelpe meg, amen!»

... En etter hvert 20-årig jentes ensomme liv i skogen gjennom en krigsvinter er vel midt sagt ikke en ungdoms ønsketilværelse.

1993-94

Det skjer forandringer i heftet.

Alle artikler blir nå utstyrt med kildehenvisninger og forfatteromtale. Heftet ønsker å presentere fotografer på Ringerike, og Gudrun Tingleff Jensen, som selv var fotograf, presenterer Bertha Hognestad.

Selvportrett av fotografen Bertha Hognestad.

1995-96

Bjørn Knoph skriver kinohistorie fra Hønefoss.

Under krigen ble det bestemt at uniformert politi skulle være til stede ved alle forestillinger, og de skulle raskt gripe inn ved enhver demonstrasjon. Lyset skulle slås på i salen hvis det forekom tramping, piping, plystring, hosting, kremting eller harking.

1999

Tilbakeblikk på århundret.

Elling M. Solheim blir kåret til århundrets ringeriking, og Begna bru blir århundrets byggverk.

2002

Forretningsføreren vår, Trygve Gjerald, har funnet tiden inne til å takke av. Han har passet finanser og regnskap siden 1982, og har tilrettelagt utsendingen av heftene og etterfylt bokhandlene ved behov. Dessuten har han – ikke minst viktig – passet på at pengene er kommet inn slik at det har vært midler til neste utgave. Alt dette har han gjort helt og aldeles gratis i 20 år, skriver Bjørn Knoph.

2004

Minneord om redaksjonsmedlem Aslaug Kvernberg: Humor, barsk selvironi og slagferdighet var hennes varemerke, sier Bjørn Knoph.

2022

Hftet *Ringerike* har solid fotfeste i Ringerike og Hole, og redaksjonen jobber mye med å opprett-

1995

Riddergårdens oppofrende vertinne Gerda Gotheim får sitt velfortjente minneord. Tegningen av Riddergården ble laget av Harald Vibe i 1928.

2010

Brit Josephson skriver om juleforberedelser hos morfaren Anders C. Svarstad:

*Mamma, mamma, det er et troll der inne!
Å, det er middagen vår! Hun rørte med hånden
det store fjørete som hang opp ned. Det svinget
uhyggelig, det var like nifst og ekkelt nå, – da jeg
så hva det var: En tiur. Bestepappa hadde kjøpt
en flott middag til oss.*

2018

En verdensberømt fiolinbygger fra Ådal, Gulbrand Enger, ble presentert av danske Jens Stenz. Denne artikkelen ga støtet til en helt unik konsert i Norderhov kirke med Engers instrumenter brakt «hjem» av Stenz fra Århus for anledningen, og traktert av profesjonelle musikere.

holde en god standard på tekst og bilder og et variert innhold. Profesjonell utforming og trykking bidrar til et produkt redaksjonsmedlemmene er stolte av.

Bjørn Knoph omgitt av redaktørkollegaer i *Hefтет Ringerike*: Frå venstre: Bjørn Geirr Harsson (2005–2009), Gudmund Bakke (1993–1995), Bjørn Knoph (2004), Torbjørn Paule (2010–2014), Ragnvald Lien (2015–2021) og Fred Harald Nilssen (1996–2003).

Bjørn Knoph til minne

**Den gamle gentleman Bjørn Knoph døydde 3. april i år, nær 94 år gamal.
Då hadde han budd siste tida på Heradsbygda omsorgssenter.**

OLAV NORHEIM

Mange på Ringerike visste kven Bjørn var. Eller Knoph, som dei fleste sa. Han var journalist av den gamle skule, frå den tida dei vart omtala med etternamn. Her i Hønefoss arbeidde han først i Fremtiden, seinare i *Ringerikes Blad*. Han voks opp i Oslo og Lillehammer, og starta arbeidslivet i Lillehammer-avisa *Dagningen*.

Etter krigen møtte han Pauline på eit kurs i England, og dei to gifta seg og heldt saman heile livet. Pauline døydde for fleire år sidan, og Bjørn kjende seg nok mykje einsam etter det.

Bjørn og Pauline hadde ikkje barn. Dei fekk gode naboar då dei kom til Hønefoss, og no var det tredje generasjon Hansen på Storløkka som tok seg av Bjørn på ein god måte.

Eg vart kjent med Bjørn gjennom arbeidet her i *Hefтет Ringerike*. Han skreiv gjerne eit par artiklar i kvar årgang av heftet, ofte om folk og forretningar i Hønefoss. Han kom inn i redaksjonen i 1993 og var med der til og med 2004, siste året som redaktør. Då var han 76 år gamal og hadde ikkje lyst på redaktøransvaret. Men som den gamle og lojale bladmann han var, tok han på seg arbeidet då ingen andre ville.

Bjørn var sosial, og det passa oss godt. Han hadde breitt kontaktnett og kjende nesten alle. Også før han begynte i *Hefтет Ringerike*, og etter han slutta, skreiv han i heftet. I 2008 leverte han sin siste artikkel – om engelske bombe-fly på Eggemoen i 1945. Ikkje tilfeldig det, han var opptatt av krigen og las og skreiv mykje om krigen. Som unggut under krigen hadde han sin daglege gange på Victoria hotell på Lillehammer, der mora arbeidde, og der tyskarane hadde tatt inn.

Heile redaksjonen feira 75-årsdagen hans i København. Seinare har han og eg vore på gutetur til København og Stockholm.

I mange år inviterte han til bakalao-gryte innunder jul med godt drikke og gode historier. Bjørn hadde mange gode historier å fortelja, frå krigen på Lillehammer og frå journalistlivet på Ringerike.

I *Hefтет Ringerike* vart det jobben hans å skrive minneord om lokalhistoriske medarbeidarar. Og no vart det hans tur til å få eit.

Det sit att mange gode minne etter denne omgjengelege gentlemanen som hadde så mykje å dele med andre.

FORFATTEROMTALE

Olav Norheim, Norderhov, født 1951, er forfatter, tidligere leder i Ringerike Historielag og tidligere redaksjonsmedlem i *Hefтет Ringerike*.

Foto: privat

Ellen Hals på besøk hos sfinxen i Egypt, trolig rundt 1918–1920.

Ellen Hals på Fredenshavn

– en kulturell ildsjel på Ringerike

Ellen Hals (1896–1983) var en viktig skikkelse innen kulturlivet i distriktet vårt i over et halvt århundre.

Hun var med i redaksjonen i *Hftet Ringerike* i mer enn 40 år og skapte Ringeriksdrakten i 1935.

Hun ga også egenhendig en hel eiendom til Ringerikes Museum for å redde museet.

CHRISTOPHER HALS GYLSETH

Ellen Hals levde for å bevare den gamle kulturen i distriktet vårt. Det var dette som ble hennes livsoppgave. Men hvem var hun, denne flotte damen som bodde på den gamle eiendommen Fredenshavn på Norderhov?

For meg var hun min kjære mormor, som jeg besøkte i helger og ferier gjennom hele oppveksten. Ringerike ble mitt barndomsparadis hvor jeg fisket og dro på oppdagelsesferd i skogene som et fristed fra oppveksten i Oslo. Jeg

husker min mormor svært godt. Hun var en høyreist og sterk kvinne, vital og energisk til langt opp i årene. Jeg var 17 år gammel da hun døde, i 1983.

FREDENSHAVN

Hennes foreldre Bertha og Richard Kopp kom fra Kristiania, men hadde bodd ti år i Frankrike da de vendte tilbake til Norge i begynnelsen av 1890-årene. De kjøpte da den gamle lensmannsgården Fredenshavn, og flyttet dit i 1895. Her hadde lensmann Lars Andreas Robsahm bodd

og hatt arrest i flere tiår, tidligere på 1800-tallet. Lensmann Robsahm var en beryktet mann som blant annet la ut selvskudd i frukthagen på Fredenshavn om natten, for å hindre at folk stjal eplene hans. Han lå også i bakhold i buskene langs veiene på Ringerike, for å fange hjemmebrennere. I 1851 ble han kjent for sin rolle i Hattemakerkrigen på Ringerike. Etter Robsahms død ble Fredenshavn solgt til offiser og kammerherre Nils Rosenberg Arentz. Det var fra hans enke at Bertha og Richard Kopp kjøpte eiendommen.

Richard Kopp fikk utvidet det gamle hovedhuset fra 1780-tallet og bygget på to tårn, etter tidens byggeskikk. Kopp var forretningsmann. Han var vinhandler og importerte vin fra Frankrike, og drev også en fabrikk i Kristiania som laget jernskap. Ellen var ekteparets eneste barn. Hun ble døpt Ellen Hermine Mariane Kopp. På Norderhov fikk hun en fri og landlig oppvekst. Det var låve og stall på Fredenshavn, og de hadde hester. Ellen lærte seg tidlig å ri. Hun red og streifet rundt på Norderhov som hun selv ville, og ble oppdratt nesten som en gutt. Det var ikke vanlig for en jente på den tiden, tidlig på 1900-tallet, og det gjorde henne tøff og selvstendig.

PÅ GYMNAS I KRISTIANIA

Da Ellen skulle gå på gymnaset, reiste hun til Kristiania. Her gikk hun på Frogner skole i tre år, mens hun bodde hos sin farmor som hadde en leilighet på Karl Johans gate. Hun tok artium i 1914 og fortalte meg at hun og russevennene hennes besøkte den store jubileumsutstillingen i Frognerparken nesten hver eneste dag. Her var det masse interessant å se på, blant annet norsk kunst og håndverk. Hun ble inspirert av disse fine tingene. Det var også en del fest og russemoro, og hun solgte blant annet skolebøkene sine for å få råd til å gå ut om kveldene.

Etter første verdenskrig fikk unge Ellen reist en del, blant annet til Egypt og Italia. Slike reiser var uvanlige på denne tiden. Men hun hadde en velstående gammel tante som flere ganger ba henne med som reisefølge, som såkalt selskapsdame. Tanten var født uten ben og satt i rullestol, og trengte noen til å være med på ferieturene sine. Så hun og Ellen dro på flere lange reiser sammen. De hadde også med seg en pleierske, som tok seg av tanten og stelte henne. Ellen satte stor pris på disse turene og fikk sett kjente landemerker som pyramidene i Giza og Colosseum i Roma. Det var spennende for en ung dame, og hun og tanten hadde det hyggelig sammen.

ELLEN OG OLAV

Da Ellen var tidlig i tjuetårene, traff hun han som skulle bli hennes ektemann, juristen Olav Hals. Familien hans drev pianofabrikken Brødrene Hals, og dessuten Norsk Musikforlag. Pianofabrikken var i familiens eie fra den ble stiftet i 1847 og til den ble lagt ned i 1929. Olav var kulturelt interessert og samlet på bøker. Da Ellen og Olav giftet seg,

Foto: privat

Ellen Hals i teselskap, med stråhatt til venstre i bildet. Stedet, og den andre damen, er dessverre ukjente.

Foto: privat

Her trenger hunden en vask, og matmor trår til!

fikk de Fredenshavn i bryllupsgave av hennes mor. Faren var død noen år tidligere. Etter dette bodde de i Kristiania, mens Fredenshavn ble brukt som landsted. Det var på denne tiden at Ellen Hals begynte å involvere seg i kulturlivet på Ringerike. Da Olav så ble utnevnt til norsk konsul i havnebyen Valparaiso i Argentina rundt midten av 1920-årene, bodde de to år i Sør-Amerika. Fredenshavn ble leid ut mens de var borte, og ble brukt som pensjonat. Da Ellen og Olav kom tilbake til Norge, begynte de å tilbringe stadig mer tid på Ringerike.

Mor og datter med hjemmesydde ringeriksdrakter. Antagelig 17. mai 1936.

De to opplevde et interessant møte på Ringerike noen år senere, i 1935. Olav hadde gode kontakter innen kulturliv og politikk, og etter at den sovjetiske revolusjonslederen Leo Trotski kom til Norge i 1935, og bosatte seg på gården Wexhall utenfor Hønefoss, tok Olav rett og slett kontakt og spurte om Trotski ville ha besøk. Det ville revolusjonslederen gjerne, og Ellen og Olav dro til Wexhall 19. november 1935 og hadde en lang, fin samtale med den verdensberømte, og beryktede, Trotski. Da de skulle gå, fikk de en gave av Trotski. Det var en bok han selv hadde skrevet, med tittelen *Mitt liv* i norsk utgave. Han signerte den, med dato og stedsangivelse, og overrakte den til den lykkelige boksamleren Olav. Boken er fremdeles i familiens eie.

RINGERIKES MUSEUM

Det var nå Ellen Hals for alvor knyttet seg til det lokale kulturlivet. Hun engasjerte seg i Ringerikes Museum som ble stiftet i 1923, men som den gang ennå ikke hadde noen egen bygning å holde til i. Et museum uten et fast bygg var ikke bra. Det gjorde det vanskelig å få vist frem ting, og museet hadde problemer med å ta vare på gamle gjenstander de fikk i gave. Ellen Hals ville gjerne hjelpe til og ga eiendommen Blommeseter i Norderhov til museet som en gave i 1934. Hun hadde selv arvet denne eiendommen etter at moren hennes døde noen år tidligere. «Blommeseter ble straks tatt i bruk som utstillingssted og oppbevarings-

senter for museets eiendeler. Ordningen reddet faktisk talt museet», som Arne B. Bang skrev i *Hefтет Ringerike* for 1973–1974, da museet fylte 50 år.

Blommeseter er en pen eiendom som ligger litt opp fra veien, i svingen i bakken ned fra Gusgården, før man kommer til broen over Storelva. Det var altså her Ringerikes Museum holdt til i den første tiden før det flyttet til Norderhov prestegård. Aslaug Kvernberg skrev dette om Ellen Hals og museet på Blommeseter, i *Hefтет Ringerike* for 1984:

Ellen Hals' gode smak og sikre skjønn kom til uttrykk her, som det siden gjorde i den gamle prestegården da museet kunne flytte dit. Innredningen her var hennes imponerende verk og det kan aldri verdsettes høyt nok. Men for henne var det et arbeide con amore og ga henne selv dyp glede.

RINGERIKSDRAKTEN

Det er helt riktig at min mormor syntes det var tilfredsstillende å bidra innen kulturlivet. Det ga en dypere mening, og hun syntes det var viktig å gjøre en innsats der hun kunne være til nytte. Dette gjaldt også innen husflidsområdet, der særlig fremstillingen av Ringeriksdrakten sto sentralt for henne. Det skulle arrangeres en stor varemesse i Hønefoss i 1935, og i den forbindelse ble det bestemt at Ringerikes Husflidsforening skulle få laget «en verdig og

stilfull drakt for distriktet», som det står å lese på Husflidens hjemmesider. I spissen for arbeidet sto Ellen Hals og Gunhild Løchen Christensen. Spørsmålet var hvordan de skulle finne inspirasjon til utformingen av drakten. Forarbeid og undersøkelser tok lang tid. Det gjaldt å finne kilder som var kulturhistorisk korrekte og relevante. Ulike elementer skulle settes sammen til en ferdig drakt, uten dermed å direkte kopiere noe gammelt. Deler av løsningen ble funnet i de fine 1700-talls maleriene av Peder Aadnes på Hesselberg gård, der man fant en avbildet kvinnefigur i hverdagsdrakt. Det ble tatt utgangspunkt i denne drakten, og også draktdeler fra Western-familien på Ringerike, og fra Bergsund gård i Ådal, ble brukt.

Til slutt ble drakten gjort ferdig. Ellen Hals sydde den selv, men fikk god hjelp av syersken Karen Olsen, som tok seg av ferdigstillingen av vesten som hørte til. Vesten var vanskelig å tilpasse, og krevde spesialkunnskap. Karen Olsen var syerske i 60 år, og Ellen Hals skrev en lang artikkel om henne i *Heftet Ringerike* 1950–1951. Resultatet av drakt-

prosjektet ble regnet som svært vellykket. Drakten er enkel og vakker, og brukes i dag av mange mennesker. Ellen Hals ble senere æresmedlem av Ringerikes Husflidsforening. Også den nyere Ringeriksbygningen, som ble skapt på slutten av 1940-årene, er blitt populær. Ellen Hals var også involvert i arbeidet med denne, men da sammen med flere andre personer, og ikke på en så sentral måte.

ARKITEKTUR OG RESTAURERING

Ellen Hals var også opptatt av arkitektur. Dette kom til syne på flere måter. På midten av 1930-tallet fikk hun satt i gang et omfattende renoverings- og moderniseringsarbeid på Fredenshavn. Her engasjerte hun en av Norges fremste arkitekter, Magnus Poulsson, som blant annet tegnet rådhuset i Oslo sammen med arkitekt Arnstein Arneberg. På Fredenshavn bygget Poulsson om hele hovedhuset og ga bygningen den formen den nå har. Min familie og jeg har i dag gleden av å bo på denne gamle gården, en eiendom som i 1962 ble omtalt i bokverket *Storgårder i Norge*. Fredenshavn er ingen stor gård i utstrekning, men det var

I dagligstuen på Fredenshavn, ved slutten av 1960-årene.

Foto: privat

min mormors interesse og kunnskaper innen kulturhistorie som førte til at eiendommen ble tatt med. Som det står i *Storgårder i Norge*: «Fru Hals har en egen evne til å skape hyggelige, intime interiører, hvor gammelt og nytt glir naturlig sammen til et hjem preget av sikker kultur.»

På 1950-tallet var hun også med i restaureringskomiteen for Norderhov kirke. Etter et omfattende kulturhistorisk arbeid, ble deler av den gamle kirken fra 1100-tallet ført tilbake til sin opprinnelige form, og restaureringer fra 1880-årene ble omgjort. Ellen Hals var selv spesielt stolt av at komiteen fikk restaurert og satt opp en prekestol fra 1500-tallet, der noen av delene opprinnelig befant seg på Ringerike, mens andre var på Folkemuseet på Bygdøy. Disse ble satt sammen, og deretter fargerestaurert av en konservator. Prekestolen er fremdeles i dag et sentralt element i kirken og er en de eldste prekestolene i hele landet. Det var Ellen Hals selv, sammen med Ingeborg Mohn og Follum Fabrikker, som bekostet restaureringen av prekestolen.

HEFTET RINGERIKES FØRSTE REDAKTØR

Når det gjelder *Heftet Ringerike*, ble hun en del av redaksjonen i 1936. Hun ble også heftets aller første redaktør. Men også før dette hadde hun bidratt økonomisk til bladet da det kom i finansielle problemer. Det gledet henne å kunne hjelpe, siden hun satte pris på heftet og mente at det var viktig for bygd og distrikt å ha et slikt tidsskrift. Hun ønsket bestemt at det skulle overleve de vanskelige tidene i 1930-årene, og trådte til. Arbeidet med å få tak i folk til å skrive artikler for bladet, var ikke alltid så enkelt i den første tiden. Ellen Hals, som kjente svært mange mennesker innenfor kulturfeltet, brukte sine bekjenskaper for å fremskaffe artikler. Arne B. Bang, som var tilknyttet *Heftet Ringerike* i mange år, skrev dette om Ellen Hals i 1975, da hun gikk ut av redaksjonen etter 40 år: «Heftets innhold har vekslet med årene. Det er kjent at det meste av stoffet har vært fra forbindelser som Ellen Hals selv har knyttet. Hun har nok skrevet noen artikler selv også, men hennes navn står ikke i innholdsfortegnelsene.»

DAME MED MENINGERS MOT

Det viktigste for min mormor var ikke å bli sett, men å få være med på noe hun syntes var meningsfullt. Hun følte oppriktig at kultur og gammelt håndverk måtte bevares, og at det kunne gi verdi til dagens mennesker. For å få til dette, tok hun gjerne i et tak, også fysisk. Jeg husker godt at hun og jeg dro opp på Ringerikes Museum på prestegården mange ganger da jeg var liten, blant annet for at mormor skulle rydde og klargjøre. Jeg husker også at hun egenhendig vasket gulvet på museet, med bøtte og skureklut, da hun var rundt åtti år gammel. Jeg var omkring ti år og fikk ikke lov til å hjelpe til. Dette klarte hun best på egen hånd! Hun var en driftig dame, som helst ville gjøre ting selv. Hun hadde klare meninger og visste hva hun ville. Det var en styrke hos henne som bidro til at hun sa ifra tydelig om hva hun mente.

Diplomet som Ellen Hals fikk da hun ble utnevnt til æresmedlem av Ringerikes Museum i 1939, for sin «offervilje og aldrig sviktende interesse for Museets utvikling», som det står skrevet.

Mot meg, som barn, var hun alltid mild i tonen. Men jeg vet at enkelte personer av og til oppfattet henne som ganske bestemt. Det var hun nok også, men det hadde mest med engasjement å gjøre. Kulturlivet på Ringerike var hennes liv, og hun brant for kulturen i ett og alt. Da følte hun at hun måtte si ifra når det trengtes, også hvis det var fare for uenighet. Hun hadde sine meningers mot. Noe av bakgrunnen for dette var kanskje at hun var alene i store deler av livet, siden hennes elskede ektemann dessverre døde av hjertesykdom allerede i 1937.

Etter at mannen gikk bort, og etter at krigen kom, måtte hun lære å greie seg selv på alle måter. Det var ikke så lett for en enslig kvinne. Hun måtte ta seg av den lille datteren sin, Berte, født i 1932, og hun måtte styre gårdsdriften på Fredenshavn. Det var riktignok ingen stor gård, men det var husdyr, åkerdrift og tjenestefolk, og nok å holde styr på. I en slik situasjon, som kvinne i et mannsdominert samfunn fra 1930-årene og fremover, kunne hun ikke være lavmælt og beskjeden. Hun måtte lære seg å si ifra om hva hun mente.

HJERTEVARME OG TOLERANSE

Men langt viktigere enn det faktum at hun kunne være bestemt, var at hun hadde et varmt hjerte og var svært tolerant. Jeg husker godt at det lå et hus ikke så langt fra Fredenshavn i 1970-årene, en slags sosialbolig, hvor noen tøffe mannfolk kom og gikk. Det ble drukket en god del, og slåsskamper var ikke uvanlige. Det skjedde tragisk nok også et drap der, noen år senere. Mange var redde for disse karene, men ikke Ellen Hals. Dette var lenge før mobiltelefonenes tid, og karene hadde ikke hustelefon i sosialboligen. Derfor kom de til oss på Fredenshavn for å ringe etter drosje, for å komme seg til Hønefoss.

Jeg husker ennå at jeg åpnet døren på gløtt som åtte- eller niåring, en kveld rundt midten av 1970-årene, og fikk øye på en stor, uflidd og skjeggete mann som sto utenfor. Han så skummel ut og var nok ikke helt edru, men spurte bare om å få låne telefonen. Ingen andre ville la han og kameratene hans ringe, fortalte han, så derfor kom han til «fru Hals», som hun ble kalt. Her fikk de alltid ja, noe de satte stor pris på. Jeg ropte på mormor, og hun kom i døren og sa rolig: «Bare gå ned til veien og vent, så skal jeg ringe etter drosje». Da takket mannen høflig og ville betale en krone. Det var dyrt med telefon på den tiden. Ellen Hals sa at det ikke trengtes, men han insisterte, og hun tok imot. Slike røffe karer kom på døren flere ganger, og de var alltid ordentlige og respektfulle. Mormor oppførte seg likt mot dem alle og ringte bestandig etter drosje, slik de ba om. Det gjorde inntrykk på meg. Det var viktig å ikke dømme mennesker, forsto jeg, særlig de som hadde det vanskelig i livet.

EN GREI OG REAL DAME

Senere en gang gikk mormor og jeg over Søndre torv i Hønefoss. Vi var en tur i byen for å handle. Da fikk jeg øye på hele gjengen av disse karene, som satt og drakk på en benk. De var i godt humør, og lyste opp da de fikk se mormor. «Goddag, goddag, fru Hals!» ropte de, så det gjallet utover hele torget. Da smilte mormor rolig til dem, og nikket. Så gikk vi videre.

Det var greit å være på god fot med alle, skjønte jeg, samtidig som vi ikke akkurat trengte å gå bort for å småprate. Karene forsto nok også det, for de vinket vennlig til oss der vi gikk. Alt i alt kan man si at Ellen Hals var en grei og real dame, som ble møtt med respekt i alle lag av folket.

EN KULTURELL ILDSJEL

For sitt lange arbeid i kultursektoren ble hun tildelt Kongens fortjenestemedalje i gull. Det satte hun pris på. Hun ble også æresmedlem av Ringerikes Museum og *Heftet Ringerike*. Likevel var det selve gleden ved kulturarbeidet som var viktigst for henne, både når det gjaldt Ringerikes Museum, Ringeriksdrakten, *Heftet Ringerike* og Norderhov kirke.

Det vakre distriktet vårt var hennes hjem, og hun ville bevare historien og kulturen for fremtiden. I dag, nesten 40 år etter hennes død, er dette kanskje enda viktigere enn tidligere. Kulturens kår er ikke bedre i dag enn på hennes tid, og ildsjeler trenger vi alltid. På den måten ser jeg på henne som et viktig forbilde.

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Bang, Arne B. 1973: Ringerikes Museum 50 år 1923–1973. I: [Heftet] Ringerike 1973–1974: 3–6.
- Bang, Arne B. 1975: En hyldest til Ellen Hals. I: [Heftet] Ringerike 1975: 4.
- Buskerud husflidslag 1958: Buskerud husflidslag 10 år. Lyche forlag, Drammen.
- Engelstad, Eivind S. 1962: Storgårder i Norge : 1. Hjemmenes forlag, Oslo.
- Gjerdi, Andreas 1973: Ringerikes kirker. Oslo.
- Hals, Ellen 1938: Ringeriks-bunaden. I [Heftet] Ringerike 1938–1939: 9.
- Hals, Ellen 1950: Karen. I: [Heftet] Ringerike 1950–1951: 23–24.
- Hals, Ellen 1979: Blommeseter. Håndskrevet dokument om historien til eiendommen Blommeseter. I familiens eie. Norderhov.
- Husfliden: Den gamle ringeriksdrakt. Nettside: www.norskflid.no/bunad/bunader/viken/den-gamle-ringeriksdrakt/
- Knoph, Bjørn 2007: Sydame i over 60 år. I: Heftet Ringerike 2007: 50–51.
- Kvernberg, Aslaug 1983: Ringeriksdrakten : en lang og ufullendt historie. I: [Heftet] Ringerike 1983: 52–56.
- Kvernberg, Aslaug 1984: Ellen Hals til minne. I: [Heftet] Ringerike 1984: 6.
- Mørch, Morten Ole 2021: Magnus Poulsson : mennesket og hans krets, arkitekten og hans verk. Ad Notam, Oslo.

FORFATTEROMTALE

Christopher Hals Gylseth er født 1965 i Bombay, India. Han er gift og har to barn og bor på Fredenshavn i Norderhov. Cand.philol. fra Universitetet i Oslo, med hovedfag i idéhistorie. Arbeider som skribent og sakprosaforfatter på heltid, og har utgitt 10 bøker siden debuten i 1997. Hans siste utgivelse er en bok om annen verdenskrig; Kompani Linge. Med døden som følgesvenn, utgitt høsten 2021.

Foto: Per M. Høkenstad

Litografi fra Sundøya fra 1830-tallet. Til venstre foran ser vi et par, hvor mannen er kledd i typisk ringeriksdrakt som stemmer overens med Lostings tegning fra 1833.

Folkedrakt på Ringerike

Det har vært en lang reise tilbake i tid med mange spennende stopp underveis for å komme på sporet av gammel folkedraktskikk på Ringerike, en tradisjon få trodde fantes.

FRITHJOF RUDSTADEN

Denne artikkelen beskriver kort mitt arbeid med å rekonstruere gammel folkedraktskikk på Ringerike. Under veiledning av Magny S. Karlberg i Bunad- og folkedraktrådet har det blitt skapt en mannsbunad for Ringerike med hovedvekt på historisk materiale fra første halvdel av 1800-tallet og en kvinnebunad fra rokokko-perioden med historisk materiale fra andre halvdel av 1700-tallet. Det har vært viktig for meg å vise at det har vært en spesiell folkedraktskikk for bygdene på Ringerike og legge dette kildematerialet til grunn for mitt bunadarbeid.

DEN SPEDE BEGYNNELSEN

Da jeg som ungdom på 1960-tallet var med i leikarringen som ekteparet Åse og Elling Stigsrud drev i Hole ungdomsforening, skaffet jeg meg en Valdres-bunad. Noen mannsbunad fra Ringerike hadde jeg aldri hørt om. Det hadde ikke Husfliden heller. Noen sa at Ringerike lå så nær Oslo at det aldri hadde vært noe spesielt historisk materiale å lage bunad av her.

Men Nils Johannessen, klokker i Hole og min folkeskolelærer, sa til meg: «Frithjof, du må lese Asbjørnsen og Moe litt nøyer.»

I *En sommernatt på Krokskogen* skriver eventyrsamleren Peter Chr. Asbjørnsen:

Det var en liten mann med lang, krum nese. En blå, rødremmet topplue han hadde på, formådde neppe å holde den stride, gråsprengte hårlugg i age, og en kortlivet, sid ringerikskofte av mørkegrått vadmel med avslitte fløyelskanter (uthevet her) gjorde ryggens rundhet og krumning ennu mere iøynefallende.

Det er viktig å legge merke til at Asbjørnsen her bruker ordet «ringerikskofte» som et kjent begrep. Da dikteren Johan Sebastian Welhaven

var på besøk i Ådalen på 1830-tallet, ga han en beskrivelse av sin venn Bergsund-bonden i Ådalen som stemmer med det Asbjørnsen skrev. Dette ble den første brikken i puslespillet med å skape en mannsbunad fra Ringerike.

JAKTEN PÅ BEVARTE PLAGG

Det beste er å finne bevarte plagg når man skal rekonstruere en drakt fra fortiden. Nils Johannessen fortalte at han kjente en bonde i Ådalen som på 1930-tallet laget et museum i det ene av gårdens to stabbur. Han mente at det fantes noen gamle klær fra 17- og 1800-tallet der.

Jeg tok derfor i 1980 kontakt med Erik Holte på Vestre Holte gård, Nes i Ådal, som kunne bekrefte at dette stemte, men dessverre var nøkkelen til stabburet blitt sporløst borte for mange år siden.

De trodde kanskje den var blitt stjålet fordi den var håndsmidd og veldig fin. Løsningen ble at jeg dro rundt til bekjente med gamle stabbur og fikk låne bortimot 20 stabbursnøkler. Og utrolig nok passet den nøkkelen jeg hadde lånt på Riddergården i Hønefoss!

Til min store glede og overraskelse var det bevart både mannsklær og kvinneklær på stabburet, blant annet tre ringe-rikskofter (mannsjakker), tre vester, ett halstørkle, ett kvinneliv og én kvinnetrøye (kvinnejakke), to silkeluer og én lomme (bunadsveske). Det hører med til historien at siden nøkkelen ikke passet noe sted på Riddergården, fikk jeg lov til å forære den til Erik Holte.

Fra tidligere visste jeg at det på Ringerikes Museum fantes ei elgskinnbukse som opprinnelig stammet fra Hole.

JAKTEN PÅ EI SKJORTE

Noen skjorte fant jeg ikke på Holte, men på Engerodden ved Sperillen. Gamle Engerodden skyss-stasjon skulle nemlig rives i 1986, og etter at alt listverket rundt dører og vinduer var fjernet, reiste jeg opp for å leite etter folke-draktspor i form av tøyrester i alle tetninger rundt dører og vinduer. Det

Foto: Eivo Brand

Originalliv i brosjert ulldamask (kalleman) fra rundt 1750, funnet på stabburet på Vestre Holte gård, Nes i Ådalen. Tross alderen ser det ut som det er nytt og ubrukt.

Foto: Fritjof Rudstaden

Rekonstruerte bukseseler med korsstingsbroderi som ble laget av jentene som kjærestepresang fra 1840-årene og senere.

hendte nemlig ofte at man stappet tøfyller rundt dører og vinduer for å tette. For det meste var det brukt tørket mose, men ganske riktig, innimellom mosen fant jeg en halv vest, et silketørkle, linningen på et forkle og – et par rester av ei skjorte!

Den gang tenkte jeg ikke over at jeg levde farlig da jeg mutters aleine jaktet på folkedraktrester i annen etasje i den øde bygningen hvor golvet hadde råtne og falt ned. Jeg var bare lykkelig da jeg fant mine skjorterester som ekspertene i Bunad- og folkedraktrådet kunne «lese» og deretter lage et skjortemønster av til meg.

ÅTTE GAMLE BUKSESELER

Gjennom et bunadkomite-arbeid som bondekvinnelagene på Ringerike tok initiativet til, ble jeg kjent med Eivor Røgnerud fra Grønvold i nærheten av Hallingby. Hun kontaktet flere personer som hun visste hadde gamle broderte bukseseler liggende.

Fra 1840-årene og utover var det veldig populært med korsstingsbroderi på stramei til bukseseler.

Disse ble ofte laget av jentene som kjærestepresang til sin tilkommende. I alt fant vi fram til åtte selepar, alle med forskjellig mønster.

EN AVGJØRENDE TEGNING

Da jeg var ferdig med å sy det første eksemplaret av mannsbunad for Ringerike våren 1991 og skulle sende den til Fagernes for bedømmelse i Bunad- og folkedraktrådet, opplevde jeg noe morsomt. Aagot Noss, konservator ved Folkemuseet på Bygdøy og den gang leder i rådet, hadde vært på Bergens Museum. Der fant hun tilfeldigvis en tegning som var laget av Johan Ludvig Losting (1810–1876) som var kunstner og nedtegnet folkedrakter. Han hadde i 1833 vært en tur i Christiania og gikk tilbake til Bergen. Da måtte han jo gå over Ringerike og videre opp gjennom Valdres. Da han passerte våre bygder, var han så «elskverdigg» å tegne en «Ringeriking».

Og tegningen viste helt tydelig at den drakten jeg hadde ferdig, ja, den stemte med tegningen! Helt fantastisk! Det eneste jeg hadde feilet med, var hatten. Jeg hadde valgt en «flat» hatt, mens tegningen viste en høy hatt. Den var jo ikke vanskelig å bytte ut. Raskt fikk jeg tilsendt en riktig hatt fra Zinkes hattemakeri i Skien.

VURDERING AV MANNSBUNADEN

Etter at Bunad- og folkedraktrådet hadde vurdert mitt arbeid, skrev de 27. juni 1991 i sin konklusjon:

Modellen til mannsbunaden fra Ringerike er i alle delar godt kopiert. Det er når det gjeld kyrkje, snitt, saum og utføring godt samsvar mellom det gamle

tilfanget og den nye bunaden. Bunad- og folkedraktrådet vil gjerne understreke at det er gjort eit godt arbeide med å dokumentere draktskikken og presentere denne.

Brevet var undertegnet av bunad-ekspertene Aagot Noss og Magny S. Karlberg, henholdsvis leder og førstekonsulent i Rådet.

PÅ SPOR AV KVINNEDRAKTEN

På leting etter kildemateriale til mannsdrakten fant jeg som nevnt også noe kildemateriale til en kvinne-drakt. Kvinnelivet og kvinnetrøya som var bevart på Vestre Holte, ble tatt fram og vurdert både da man utviklet Ådalsbunaden på 1930-tallet, og da

Faksimile fra Heftet Ringerike 1994.

Johan Ludvig Losting's «Ringeriking» som han tegnet på en tur fra Christiania over Ringerike til Bergen i 1833. Tegningen stemmer godt overens med mannsdrakten på Sundøyalitografiet fra samme tid.

Avfotografering: Per M. Høkenstad

Artikkelforfatteren og hans to sønner Ole Martin (til venstre) og Tor Øyvind, alle iført den rekonstruerte mannsdrakten for Ringerike.

den broderte Ringeriksbunaden ble laget på 1950-tallet. Oppfatningen den gang var at plaggene ikke var egnet til å kopiere til bunad. Man mente at fasongen var lite kledelig, og at stoffene var vanskelige å få tak i. Dessuten liknet stoffene på møbelstoff. Da jeg så plaggene, tenkte jeg annerledes. Jeg syntes snittet i plaggene var flott, og dessuten hadde det blitt gjort rekonstruksjoner av den typen stoffer som plaggene var laget av.

SILKELUER, TO-PREKESJAL OG LOMMER

I tillegg til plaggene på Vestre Holte er det bevart to gamle silkeluer på Ringerikes Museum. Museet har også i sitt eie et nydelig, stort sjal med ullgarns-

broderi på ullmusselin. Det er et såkalt «to-prekesjal». Det betyr at det har forskjellig mønster på motsatt snipp. Den ene prekesøndagen kan den ene snippen legges ut, neste søndag den andre. Derav navnet to-prekesjal.

Arvid Gundersby fra Åsbygda i Haug gjorde meg oppmerksom på en lomme (bunadsveske) fra Honerud gård i Haugsbygd som fantes på Drammen museum. Den var i gul silkedamask med en spesiell lås i messing. På Vestre Holte var det en lomme i svartbrun fløyel.

FUNN I GAMLE SKIFTEDOKUMENTER

Gamle skiftedokumenter kan være til god hjelp. Jeg fant fram til noen

skiftedokumenter etter kvinner som var døde på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet. I disse nedtegnelsene står det: «Den salige kvindes gangkleder». Så listes det opp det ene plagget etter det andre som vedkommende kvinne etterlot seg ved sin bortgang.

Ved å gjennomgå slike skifter finner man noen «gjennomsnittsopplysninger», blant annet om kvinnenens stakker. Teller man sammen alle stakkene, ser man for eksempel at det var mest vanlig med svarte skjørt i ullstoff. Nest vanligst var blå skjørt, også i ull. Sjeldnere var det med grønne eller brune skjørt. Mange skjørt var også i kattun, altså bomull. De kunne være både «blommede» (blomstret) og «randete» (stripete).

FORSLAG TIL KVINNEDRAKT FOR RINGERIKE

Ved å ta med meg det jeg kunne lese ut av skiftematerialet og de plaggene som jeg fant bevart, sydde jeg opp og sendte mange plagg som kunne være forslag til en rekonstruert kvinnedrakt for Ringerike. Bunad- og folkedraktrådet gikk gjennom mitt tilsendte materiale og kom 16. mai 2003 med følgende forslag:

Livet sys i rød brosjert kallemand, damaskfarget ull hvor enkelte detaljer i mønsterrapporten er vevet inn med kontrasterende farger. Stoffet er glanset ved en spesiell kjemisk prosess. Andre farger kan også brukes som variasjon. Til overdel brukes helst trøye i kattun. Som ytterplagg kan trøya sys i ullstoff. Stakk i to-skaft ull eller ull-damask. Svart eller mørkeblå. Forkle i kattun og lue silkedamask.

Skjorta bygger på Odnæs-maleriet *Fiskekona* på Hesselberg fra 1774. Ved nærmere analyse har jeg forstått at hun har på seg en serk med løpegang rundt halsen, og åpningen på jakken viser at hun har et fargerikt liv under. Det er altså ikke en bringeklut som mange har tolket det som. Hun har i tillegg på seg et kattunforkle med fargerikt og blomstret trykk.

Foto: Eivo Brænd

Forfatterens kone Marit og datter Maren Kristine Rudstaden iført historiske kvinnedrakter for Ringerike.

Det er barna som skal føre videre norske bunadtradisjoner i framtida. Fra venstre Peter, Rakel og David Rudstaden, pyntet til 17. mai i sine ringeriksbunader.

ET LANGT LERRET Å BLEKE

Da jeg fant alle de gamle plaggene, trodde jeg at jeg i løpet av ett år skulle ha sydd min første mannsbunad for Ringerike. Det tok imidlertid vel ti år før drakten fikk «ferdigattest» fra Bunad- og folkedraktrådet. Men da hadde jeg til gjengjeld både plagg, litterære kilder og billedokumentasjon på plass, og i tillegg hadde jeg funnet fram til historisk korrekte og egnede materialer. I 1991 fikk jeg positiv tilbakemelding fra Rådet om at jeg hadde gjort et solid stykke forskningsarbeid, og at snitt og søm var godt utført.

En ekstra stor ære for meg og mitt bunadsarbeid var det at jeg ble tatt ut til å være skiltbærer i åpningsparaden under OL på Lillehammer i 1994. Her skulle det bare være bunader med godt dokumentert folkedraktbakgrunn, og jeg bar stolt skiltet for Finland iført min mannsbunad for Ringerike.

Deretter skulle det gå enda en tiårsperiode før jeg fikk en rekonstruert kvinnebunad på plass. I mellomtiden ble det gjort en rekonstruksjon av gamle stoffer ved Mandal Veveri, noe som kom mitt bunadarbeid til gode. I tillegg har jeg fulgt opp den anbefalingen som Rådet ga meg i 2003, og etter ytterligere ti år har jeg en rekonstruert kvinne-drakt klar, både når det gjelder snitt, stoffvalg og historisk begrunnelse.

Foto: Frithjof Rudstaden

STATUS FOR DE REKONSTRUERTE DRAKTENE

Mannsbumaden min for Ringerike er det stadig etterspørsel etter, men den rekonstruerte kvinnebunaden er det ikke så mange som har oppdaget, selv om jeg har vært i alle bygdekvinnelag og andre fora for å vise fram denne bunaden og i to år hatt stor utstilling på Ringerikes Museum. Men når jeg forteller om mitt bunadarbeid og viser det fram, får jeg mange positive tilbakemeldinger. Likevel virker det ikke som at folk tar innover seg at dette er den kvinnebunaden som Bunad- og

folkedraktrådet har tilrådd. De tre broderte kvinnebunadene som Husfliden selger, Ringeriksdrakten fra 1935, Ådalsbunaden fra 1938 og Ringeriksdrakten fra 1940-tallet, bygger ifølge brosjyren *Bunader fra Ringerike* (1988) i svært liten grad på historisk materiale som kan knyttes til gammel folkedraktskikk på Ringerike.

Men den største trusselen mot de norske bunadene er useriøse firmaer som tilbyr falske, masseproduserte bunader som ikke er basert på lokal folkedraktskikk og gamle håndverkstradisjoner.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Gamle skiftedokumenter, Riksarkivet
- Centergran, Ulla og Kicki Kirvall 1986: Folkdräkter förr och nu : tradition och sömnad. LTs förlag, Stockholm.
- Kybalova, Ludmilla, Olga Herbenová og Milena Lamarová 1968: Modens billedleksikon. Fremad, København.
- Stavenow-Hidemark, Elisabeth (ed.) 1990: Eighteenth century textiles: the Anders Berch collection at the Nordiska Museet. Nordiska museets förlag, Stockholm.
- Muntlige kilder: Bunadekspertene Magny S. Karlberg og Aagot Noss i Bunad- og folkedraktrådet

FORFATTEROMTALE

Frithjof Rudstaden, født 1946, er bosatt i Hole. Han er utdannet sosionom og familierådgiver og har arbeidet som daglig leder ved Ringerike Familierådgivningskontor til han gikk av i 2006. Han er også utdannet møbelsnekker, dekoratør og agronom. Hans faglige bakgrunn for bunadarbeidet er grunnfag i «Drakt og samfunn» fra Universitetet i Bergen samt opplæring i søm av danske folkedrakter. Han har arbeidet med folkedrakter og bunader fra Ringerike i en årrekke og brukes av Bunad- og folkedraktrådet i nordisk sammenheng og har vært foredragsholder om emnet i Noregs Ungdomslag. Han har også vært kostymeansvarlig for diverse historiske spill på Ringerike med tema fra middelalderen og er medlem av reenactment-grupper, særlig fra vikingtida. Frithjof driver i dag bunadatelier hos Thomas Klevjer på Helgelandsmoen sammen med Irina Pedersen, og er i ferd med å skrive bok om sitt bunadarbeid.

Ikonsamlingen på Ringerikes Museum er en av Norges mest betydningsfulle.

Sakral kunstsak i Ringerikes Museum

Ringerikes Museum fikk i 1943 en samling på 18 bysantinske ikoner som testamentarisk gave av kunstmaleren Hans Ødegaard fra Sokna. Ikonsamlingen er en av de mest betydningsfulle i Norge. Er vi nok kjent med samlingen og ikonenes hemmeligheter?

BODIL GUSGAARD / FOTO: BJØRN JOHNSEN

Ved markeringen av Ringerikes Museums 50-årsjubileum i 1973 skrev Thor Niels Larsen en prolog i *Heftet Ringerike*, der ikonsamlingen nevnes:

Vegger prydes av ikoner.
Fra Hans Ødegaard var gaven.
Nordeuropa har ei maken.

Og ikonene, som er av sørøsteuropeisk og russisk opprinnelse, har prydet vegger både før og etter 50-årsjubileet. Ved markeringen av museets 25-års-

jubileum i 1948 ble ikonsamlingen stilt ut på veggene i barokkværelset på Blommeseter (der Ringerikes Museum lå den gang).

I forbindelse med åpningen av Ringerikes Museum i Norderhov gamle prestegård i 1960 ble ikonsamlingen utstilt i Svenskestua – *en ualminnelig prektig og verdifull gave som glir fint inn mellom stuens gammelnorske severdigheter, som kister, ferdaskrin og skap* (Ny-moen). I 1966 holdt universitetslektor Jon Medbøe et fengende foredrag i

Svenskestua om sakral kunst gjennom tidene. Ikonsamlingen ble deretter i noen år forvart i hvelvet til Ringerike Sparebank, men i 1984 fikk samlingen et permanent utstillingslokale i museets nyinnredete kjelleretasje.

I et forsøk på å gjengi noe av den religiøse stemningen ikonene opprinnelig var omgitt av, er ikonsamlingen utstilt mot hvitkalkede vegger, helle-gulv og belysning – skjermet bak et høyt gitter, en smijernsport fra Hønefoss Sparebank.

Ringerikes Museum har bidratt til å stille ut ikonsamlingen i samarbeid med flere foreninger.

I 1976 var Ringerikes Kunstforening, Ringerike historielag og Ringerikes Museum arrangører til 100-års jubileumsutstillingen for kunstmaler Hans Ødegaard i Ringerikes Sparebanks kantine i Hønefoss, der fem av ikonene ble stilt ut sammen med et utvalg av kunstnerens verk.

I 1979 ble museets ikoner utstilt på Ringerike Bibliotek, der tidligere direktør for Nasjonalgalleriet, dr.philos. Sigurd Willoch, viste lysbilder og kåserte over ikoner.

Våren 1992, i samarbeid med Ringerike Kirkeakademi, ble museets ikoner presentert i samspill med arbeider av ikonkunstneren Solrunn Nes.

Forsommeren 2012 ble ikonsamlingen utstilt på Veien Kulturminnepark. Ved å flytte ikonene fra Ringerikes Museum til Veien Kulturminnepark ønsket ledelsen å gi ikonene større oppmerksomhet, slik at flere kunne bli kjent med ikonsamlingen.

På informasjonstavlen ved hovedporten til Ringerikes Museum blir en informert om museets ikonsamling, men det er ingen anvisning i inngangshallen om hvor ikonene er utstilt. Ugreit er det også å finne informasjon om ikonene på museets hjemmeside. Imidlertid er ikonsamlingen presentert via databasen DigitaltMuseum, der vi som betraktere får en god omtale av ikoner generelt og en informativ beskrivelse av samlingens 18 ikoner av kunsthistoriker Caroline Serck-Hanssen.

IKONENE I RINGERIKES MUSEUM

Det er ikke mange store ikonsamlinger i Norge. Ringerikes Museums ikonsamling er av stor betydning ved siden av Nasjonalmuseets samling – foruten en privat ikonsamling på Galleri Bodøgaard i Nord-Norge. Ikonene i Nasjonalmuseets eie er store i format og laget for ortodokse kirkerom,

Deesis med martyrene Theodor og Demetrios.

Ikonet er fra 1800-tallet og ble kjøpt av Ødegaard i Konstantinopel (Istanbul) i 1927.

der ikoner med et fast billedprogram danner en ikonostas (skjermvegg i opptil fem rader med bilder og tre porter – midtporten kalles kongeporten), som skiller koret fra skipet. Ikonosamlingen i Ringerikes Museum er av en annen karakter. De 18 ikonene er mindre ikoner til bruk som personlige andaktsbilder.

Alle hovedtypene av ikonmotiver er med i samlingen til Ringerikes Museum – Kristus, jomfru Maria, helgener, engler, hendelser fra Bibelen og kirkeårets festdager. Samlingen gir betrakteren muligheten til å bli kjent med et representativt utsnitt av ikonkunstens billedverden.

De eldste ikonene i samlingen er fra 1400-tallet, mens de fleste er fra 1700- og 1800-tallet. Ikonene er av noe ulik kvalitet. Skader som avflakket maling, fargeendringer og uklare konturer kan forekomme.

Maria-ikonet *Guds mor Veiviseren* fra 1400-tallet har høy håndverksmessig kvalitet og er trolig det eldste ikonet i samlingen. *Kalendarikon for oktober*, som illustrerer kirkelige helgenfester og minnedager i måneden oktober, har stor figurativ detaljrikdom og høy håndverksmessig kvalitet – blant annet ser vi at geistlige bærer frem ikoner av Kristus og jomfru Maria foran det bysantinske keiserparet, som sitter

på en opphøyd trone. Størst blant de utstilte ikonene er *Kristus den store ypperstepresten*. Med sine dimensjoner (70 x 52,5 cm) og forseggjorte rammeverk kan dette ikonet ha hengt i en ortodoks kirke, som del av en ikonostas. Et Kristus-ikon er alltid plassert på høyre side nærmest kongeporten. Ikonet *Kristi korsfestelse* skiller seg ut fra de øvrige ved at et stort metallkors er nedfelt i den malte billedflaten.

ET IKON BLIR TIL

Ikon, av gresk *eikon*, «bilde»; det hellige bildet. Det er i særlig grad Den ortodokse kirke i de østeuropeiske landene som har vært bærer av ikonmaleriets spesielle uttrykksform. Ikonmaleren må underordne seg tradisjonens rammer og ikke skape noe helt nytt. Over tid har det for øvrig utviklet seg motivvarianter. Ikoner er noe en betrakter med et respektfullt sinn, siden de formidler det helliges nærvær. Den ortodoks troende vil spontant ære ikonet, kysse det, tenne lys ved det, bøye seg for det og rette sin bønn mot den hellige personen som ikonet forestiller.

Ikoner er vanligvis malt på preparerte treplater med eggtemperafarger (fargepulver blandet med et bindemiddel laget av eggeplomme, vann og eddik) i en tradisjonsbunden stil. Malingen er påført lagvis, fra mørke til gradvis lysere fargetoner. Det kan gi en gjennomskinnelighet i fargen, som om ikonene er opplyst innenfra. Ferniss er siste lag på maleriet. Fernissen har ikke bare en beskyttende funksjon, men den gjør også at fargene blir mer skinnende.

Ikonets nøytrale gullgrunn av bladgull forhøyer glansen. Gullet danner en ikke-naturalistisk «himmelsk» bakgrunn for figurene. Ikonet er ment som et vindu mot den hellige verden, og skal skinne som den. Derfor ble det brukt mye gull.

Det er ikke bare tavlemalerier som er ikonene i ortodokse kirkerom. Foruten ikonostasen hører også monumentale fresker og mosaikker i kuppelen, i hvelvinger og på vegger med

MALEREN HANS ØDEGAARD

Hans Ødegaard (1876–1943) vokste opp på Modalen gård i Soknedalen. Han var sønn av kirkesanger, omgangsskolelærer og gårdbruker Narve Ødegaard og Berte, født Sørdsdal.

Han arbeidet som fotograf på Hønefoss i fire år til han 21 år gammel begynte å male under veiledning av Fredrik Kolstø i Kristiania.

Han var også elev av Bergsliens malerskole, Erik Werenskiold, Harriet Backer, Johan Nordhagen (radering) og Peder Severin Krøyer og Kristian Zarthmann i København.

Ødegaard var lærer ved Statens Håndverks- og Kunstindustriskole, Kristiania 1912–17. Han har flere verk i offentlige samlinger.

Foto: Buskenud fylkesarkiv

Ødegaard malte landskaper, interiør og portretter i realistisk stil. Han ble en anerkjent portrettmaler og har portrettert flere kjente personer.

Sammen med Oluf Wold-Torne laget han glassmalerier til Bragernes kirke. Hans Ødegaard reiste mye rundt i Europa, slik ble ikonene innkjøpt.

i ikon-kategorien. *Ikonene løftet frem skjønnheten i den kristne religion, fylte de troende med glede og stolthet og ble «lærere» (i en analfabetisk tid) i bibelhistorien, frelseshistorien og helgenhistorien (Olsen).*

IKONENES HEMMELIGHETER

Når vi betrakter et ikon, er det av betydning å kjenne til det formspråket som anvendes. Ikoner skal gi oss betraktere et meditativt møte med den hellige verden – en opphøyd og tidløs sfære. Typiske virkemidler er den nøytrale gullgrunnen, strenge regler til fargevalg og symbolbruk. En anvender ikke sentralperspektiv, men det omvendte perspektiv (perspektiviske linjer i bildet har sitt forsvinningspunkt utenfor billedflaten, i betrakteren) og det hierarkiske perspektiv (verdiperspektiv, de fremstilte personenes størrelse er avhengig av deres betydning).

Bruk av hierarkisk og omvendt perspektiv forsterker opplevelsen av at ikonene gjengir en annen virkelighet enn vår jordiske. Bygninger i motivet markerer at hendelsen finner sted i en by, og et rødt tøyestykke hengt opp

mellom husene betyr at hendelsen skjer innendørs. Bergformasjoner og trær vitner om at hendelsen skjer i et landdistrikt.

Kristus, helgenene og englene har alle glorie som uttrykk for hellighet. Inskripsjon med greske bokstaver angir hvem som er avbildet eller hvilken hendelse som er fremstilt. Inskripsjonen skaper en forbindelse til den avbildede og gjør at personen på et vis er til stede i bildet. For å kunne representere den hellige verden er personene fremstilt langstrakte, skjematisk og flatepreget med rene fargefelt og tydelige omrisslinjer.

Den hellige personen i ikonet kommuniserer gjennom blikket, gester og klærnes farger. Ansikt og hender er preget av forenkling. Vanligvis er ansiktet fremstilt frontalt. Profiler vises sjelden, med unntak hos personer i biroller. Ansiktet har en lang, smal nese og en veldig liten munn. Øynene kan være overdrevent store og noen ganger ekstatiske. *De gir innblikk i den oversanselige verden, samtidig som de gir direkte kontakt mellom den avbildede personen og den som besruer ikonet (Olsen).*

Ikonet er ment som et vindu mot det hellige, den virkelighet som ligger bortenfor det sansbare. Blikket til den hellige personen og målbevisst bruk av det omvendte perspektiv med forsvinningspunkt utenfor billedflaten hos betrakteren, skaper et inntrykk av at det er den hellige personen som ser på betrakteren, og kommer betrakteren i møte gjennom ikonet. Sagt på en annen måte: Ikonene er de hellige personenes vindu inn i vår verden, og det er vi som blir betraktet av dem og ikke motsatt. En nyttig tanke å fordype seg i!

For å bli kjent med ikonenes formspråk og deres hemmeligheter ser vi på et utvalg av ikonene fra samlingen i Ringerikes Museum.

KRISTUS-IKON

Det mest kjente Kristus-ikonet kalles *Kristus Pantokrator* (Allhersker), alltid fremstilt sett rett forfra og med blikket rettet direkte mot betrakteren, enten i halvfigur eller sittende på en trone. Et slikt ikon finnes i alle ortodokse kirker.

KRISTUS DEN STORE YPPERSTEPRESTEN

Den tronende Kristus kan også fremstilles som konge og yppersteprest, kledd som en biskop, lik ikonet Kristus den store ypperstepresten. Over en dyprød, rikt dekorert kappe bærer Kristus et hvitt bånd med sorte kors, biskopens embetstegn. På hodet bærer han en mitra (bispelue), prydet med perler og edelstener. Under den røde kappen har Kristus en mørk blå, lang-

ermet tunika. Det blå symboliserer hans guddommelige natur, mens det røde viser til hans menneskelighet.

Kristus sitter på en trone med oppslått evangeliebok som han holder på sitt venstre kne. Tollefsen forklarer at boken viser til Kristus som Logos (Ordet), Guds sønn. Høyre hånd er løftet i en velsignelsesgest: utstrakt langfinger og pekefinger viser til hans to naturer, mens samling av tommel, ring- og lillefinger symboliserer treenigheten og viser til hans guddommelighet. Likeledes viser inskripsjonen i korsglorien til hans guddommelighet, mens inskripsjonen ved hodet viser til hans menneskelige natur.

Tronen er forsynt med puter og en fotskammel. Fotskammelen er utformet i omvendt perspektiv. Fotskammelen er smalere og kortere foran enn bak, og de skrå linjene i fotskammelen har forsvinningspunktet sitt fremfor billedflaten, hos betrakteren. Blikket til Kristus, hans frontale kroppstilling og en målbevisst bruk av det omvendte perspektiv skaper inntrykk av at ikonet tar meg som betrakter i besittelse. Det er Kristus, den store ypperstepresten, som ser på betrakteren og kommer betrakteren i møte gjennom ikonet.

BØNNETAVLE

Bønnetavlen *Deesis med martyrene Theodor og Demetrios* viser Kristus som konge og yppersteprest sittende på sin tronstol med en oppslått evangeliebok i den ene hånden, mens han velsigner menneskeheten med den andre. Jomfru Maria og Johannes Døperen står vendt mot Kristus med hendene løftet i bønn på vegne av menneskeheten. Det greske ordet *deesis* betyr forbønn, og fremstillingen på øverste rad er et forbønnsmotiv.

I bildets nederste halvdel er de to martyrene Theodor Stratilates og Demetrios fra Thessalonika avbildet ridende på hver sin hest. St. Theodor (til venstre) bekjemper en drage, mens St. Demetrios underlegger seg en fiende med korset i sin høyre hånd.

Kristus den store ypperstepresten.
1800-tallet. Tempera på tre. 70 x 52,5 cm. Ringerikes Museum.

MARIA-IKONER

Jomfru Maria æres som helgen både i den katolske og ortodokse tro og er den mest betydningsfulle blant helgenene. Tildelingen av tittelen *Guds mor* eller *Gudfødernesken* som hun kalles i ortodoks tradisjon, løftet hennes betydning. I det ortodokse kirkerommet er et Maria-ikon alltid en del av ikonostasen, plassert på venstre side nærmest kongeporten.

Det finnes cirka 300 varianter av ulike Maria-fremstillinger. De kan spores tilbake til tre hovedtyper – Oranta (*person i bønn*), Hodegetria (gr. *Veiviseren*) og Eleusa (gr. *Den ømme*). Noen av museets Maria-ikoner er varianter av to av hovedtypene – Hodegetria og Eleusa. Ser en museets seks Maria-ikoner samlet, kan en komme i tanker om at kunstmaler Hans Ødegaard har valgt nettopp disse ikonene da de innbyr betrakteren til fordypping i ulike aspekt ved forholdet mellom Maria og barnet.

GUDS MOR VEIVISEREN

Hovedtypen Hodegetria, Guds mor Veiviseren, er betegnelsen på en gruppe Gudsmor-ikoner der Maria med den ene hånden peker på barnet og viser at her er Frelseren. Ikontypen er en av de eldste og viktigste hovedtyper og går tilbake på et kjent og kjært gresk forbilde som befant seg i Hodegon-klosteret i Konstantinopel helt til byens fall i 1453 – et ikon som ifølge bysantinsk tradisjon skal være malt av evangelisten Lukas.

Et hodegetria-ikon har et høytidelig og opphøyd uttrykk. Jomfru Marias tildekkete hode er lett bøyd mot Jesusbarnet. Begge har glories som omgir hodene, og begge har et innovervendt, tankefullt blikk. Men blikket deres søker også utover mot betrakteren. Med sin høyre hånd viser Maria til barnet som sitter på hennes venstre side, lik en konge på en tronstol.

Jesusbarnet er fremstilt i helfigur som en voksen i miniatyr. Det er for å understreke den guddommelige visdommen han hadde allerede som barn.

Guds mor Veiviseren.

Slutten av 1400-tallet. Tempera på tre. 66 x 49,5 cm.
Ringerikes Museum.

Han foretar en velsignelse med høyre hånd og holder et rikseple i venstre, kjennetegn som henholdsvis viser til at han fremstår både som den kommende Frelser og at han er Allhersker.

Han er kledd i en todelt drakt, en kortermet, gyllenfarget tunika og en rød kappe. Gull er symbol på guddommelighet. Det røde viser til hans menneskelighet. Inskripsjonen over barnets hode, IC XC, er en gresk forkortelse for Jesus Kristus og viser til hans menneskelige natur. Inskripsjonen i korsglorien er gresk forkortelse

for «Den værende» og viser til hans guddommelighet. Ikonet fremhever Kristus guddommelige natur. Maria er også kledd i en gyllenfarget tunika. Hennes blå kappe har tre gullstjerner, en på pannen og en på hver skulder. Stjernene er Marias spesielle kjennetegn og symboliser hennes jomfruelighet før, under og etter fødselen. Kappen, som faller i myke folder og festet med en brosjé i halsen, er belyst med tynne gullstreker som vitner om guddommelig lys. I ikonets øvre hjørner er inskripsjonen MP OV, en gresk forkortelse for Guds mor.

ØMHETENS GUDSMOR

Hovedtypen Eleusa, Ømhetens Gudsmor, er betegnelsen på en ikontype der jomfru Maria og barnet sitter kinn mot kinn. Mens det høytidelige Hodegetria-motivet vektlegger Kristus guddommelige natur, betoner denne ikontypen hans menneskelighet. Maria holder beskyttende omkring Jesusbarnet. Det er nærheten mellom mor og barn som står i sentrum. Ikontypen stammer fra 1100-tallet.

Verdig og mild sitter Maria og holder barnet ømt i sin favn. De er fremstilt som hellige personer, begge med glorie rundt hodet. Ansiktene berører hverandre, og gloriene henger sammen. Den gylne flaten i gloriene er fremhevet med et rankemønster, preget ned i gullgrunnen. Begge har et fjernt, innovervendt blick. Jesusbarnet har et voksenpreg som antyder hans guddommelige natur. Med begge hendene

holder han en lukket skriftrull, et kjennetegn som viser at barnet er den pre-eksistente Logos (Ordet). Hans kappe er gullfarget, et symbol for guddommelighet.

Maria er fremstilt med en dyprød kappe. Hennes blå tunika er synlig ved hennes høyre arm. I kirkekunsten er rødt og blått Marias spesielle farger som symboliserer henholdsvis det jordiske og det himmelske ved henne.

TRØSTENS GUDSMOR OG MADRE DELLA CONSOLAZIONE

De øvrige Maria-ikonene i museets eie er *Ammende Gudsmor*, *Lidelsens Gudsmor*, *Trøstens Gudsmor* og *Madre della Consolazione*. Ikonmotivene i *Trøstens Gudsmor* og *Madre della Consolazione* er svært like, og er nærmest en speilvendt variant av *Guds mor Veiviseren* (Hodegetria) – Maria vender seg til høyre og Jesusbarnet troner på hennes

høyre arm. Barnet i *Madre della Consolazione* snur for øvrig hodet vekk fra Maria, men har blikkontakt med betrakteren. Både i *Guds mor Veiviseren* og *Madre della Consolazione* er barnets høyre hånd løftet i en velsignelsesgest og har i venstre hånd et rikseple, kjennetegn som henholdsvis formidler at Jesusbarnet fremstår både som den kommende Frelser (velsignelsesgesten) og at han er Allhersker (rikseple). Ikonet *Trøstens Gudsmor* betoner et noe endret meningsinnhold. Velsignelsesgesten viser til at Jesusbarnet er den kommende Frelser, mens den utfoldete skriftrullen i hans venstre hånd tilkjennegir at han er den pre-eksistente Logos, Guds sønn.

DEN AMMENDE GUDSMOR OG LIDELSENS GUDSMOR

Den ammente Gudsmor og *Lidelsens Gudsmor* er to uvanlige ikonmotiv.

I motivet *Den ammente Gudsmor* blottet Maria brystet for å amme Jesusbarnet. Barnet sitter på Marias fang, lent mot hennes venstre arm med føttene krysset. Han ser direkte mot betrakteren. Maria har et mer fjernt og tankefullt blick. Begge har glorie rundt hodet. Jesusbarnet er ingen fjern verdenshersker – han holder ingen skriftrull og løfter ikke hånden for å velsigne – men griper med begge hender om Marias bryst som gir melk til næring.

Forholdet mellom Maria og Jesusbarnet kan sees på som forholdet mellom kirken og menigheten. Når jomfru Maria har blottet sitt bryst, ble hun i middelalderen tolket som den nærende mor som gir alle sine barn næring gjennom alterets sakrament – Maria som symbol på Kirken. Fremstillingen av Maria som ammer Jesusbarnet, ser vi også i maleriene *Hyrdenes tilbedelse* (Julenatt), som henger i Bønsnes kirke og i Hole kirke.

Ømhetens Gudsmor.
1400–1500-tallet.
Tempera på tre. 37 x 29,5 cm.
Ringerikes Museum.

Trøstens Gudsmor.
1450–1650. Tempera på tre. 40,5 x 33,7 cm.
Ringerikes Museum.

Madre della Consolazione.
Tempera på tre. 27,6 x 22 cm.
Ringerikes Museum.

Den ammende Gudsmor.
1700-tallet. Tempera på tre. 33 x 26 cm.
Ringerikes Museum.

Lidelsens Gudsmor.
Tempera på tre. 33,8 x 28 cm.
Ringerikes Museum.

Guds mors hensovelse.
1700–1800-tallet.
Tempera på tre. 50 x 34,3 cm.
Ringerikes Museum.

Ikonet *Lidelsens Gudsmor* betoner Kristus offerdød på korset. Inskripsjonen XC er synlig på korsarmen. Maria gråter over sin korsfestede sønn. Hun holder om miniatyrkorset og betrakter det med den dypeste sorg. Tårene strømmer nedover begge kinn. Miniaturkorset viser den lidende Kristus med tornekrone, en vektlegging av det menneskelige aspekt ved Kristus. Han henger på korset tydelig merket av lanseskuttet i siden. Ansikt og kropp er detaljert utformet med tydelig brystkasse og markerte ledd ved knær og albuer. Stiliserte rankeornamenter brer seg som et teppe over hele gullgrunnen.

FESTDAGSIKON

Et festdagsikon fremstiller den hendelse som minnes den person eller de personer som feires på kirkeårets festdager. I den østkirkelige tradisjonen brukes betegnelsen «Guds mors hensovelse» om Marias død, og er hedret med egen festdag i kirkekalenderen,

15. august. Festen har to aspekter. Den er til minne om hennes død og begravelse og hennes oppstandelse og himmelfart.

Det sentrale i festdagsikonet *Guds mors hensovelse* er Marias avsjelede legeme som ligger på en seng, omgitt av sørgende apostler. Bak apostlene står fire biskoper. Ved Marias hode står Peter og svinger et røkelseskår. Paulus, med tildekkede hender, bøyer seg i ærefrykt ved Marias føtter.

I ikonkunsten er tildekkede hender et tegn på dyp ærefrykt for det hellige. Kristus har steget ned og hentet Marias sjel, fremstilt som et reivet spebarn. Det symboliserer Marias sjel på vei til himmelen. Kristus står i en mandorla (mandelformet glorie som omkranser skikkelsen) og er ledsaget av fire engler, alle med tildekkete hender. En seraf (et seksvinget, rødt englevesen) på toppen av den blomsterprydete, blå portalinnrammingen, bevitner hendelsen.

I forgrunnen vises en dramatisk hendelse, der en person med avkuttete armstumper står sammenkrøpet. Hans ansikt er i profil. Det betyr at personen

er av mindre betydning og innehar en birolle i motivet. Legenden forteller at han forsøkte å rive den døde ned fra sengeleiet, men ble hindret av en engel som hugget av ham begge hendene med et sverd. Bygningene i bakgrunnen skal symbolisere Jerusalem, hvor Maria, ifølge tradisjonen, døde.

Det synes som ikonene i Ringerikes Museum er en skjult skatt. Men går vi til dem, lærer dem å kjenne, så åpner skatten seg. Når vi blir fortrolige med bildene, vil vi oppdage flere detaljer og hemmeligheter. Ikonene, som løfter frem og forener det sanne, det skjønne og det gode, er skjermet bak en høy smijernsport.

Det betyr at betrakteren ikke får komme nær ikonene og får heller ikke tak på detaljrikdommen i motivene. Det kunne være en god ide om alle ikonenes motiver ble overført fotografisk i rett format, så man kan utstille reproduksjonene av ikonene i den delen av utstillingsrommet som er foran smijernsporten. Det vil gjøre ikonmotivene tilgjengelige for betrakteren. Ett av motivene kan henges opp i inngangshallen, med plakater som viser veien til utstillingsstedet.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Kvernberg, Aslaug 1984: Ringerikes Museum og sommerutstillingen. I: [Heftet] Ringerike 1984: 50.
- Larsen, Thor Niels 1973: Prolog : Ringerikes Museum 50 år. I: [Heftet] Ringerike 1973/74: 7.
- Medbøe, Jon 1966: Ingen gjenferd i Norderhov kirke : humor og alvor på Nansenskolens siste dag. I: Ringerikes Blad 27.5.1966:2.
- Nes, Solrunn 2000: Mysteriets formspråk. Fagbokforlaget Alma Mater, Bergen.
- Nymoen, Sverre 1960: Norderhov gamle prestegård forteller. I: [Heftet] Ringerike 1960/61: 29–32.
- Olsen, Torbjørn 2018: Til Vår Frues pris : kirkeårets Mariafester skrevet i bilder og ord. St. Olavs forlag, Oslo.
- Ringerikes Blad 1948: Ringerikes Museum er 25 år : jubileumsintervju med formannen lærer Viljugrein. I: Ringerikes Blad 21.8.1948: 2–3.
- Tollefsen, Torstein 2001: Teologi i farger : ikoner i Norge. Verbum forlag, Oslo.
- Serck-Hanssen, Caroline 2021: Ringerikes Museums ikonsamling. I: DigitaltMuseum fra: <https://digitaltmuseum.no/0211811361229/ringerikes-museums-ikonsamling>

FORFATTEROMTALE

Bodil Gusgaard (f. 1943) var i 38 år ansatt som førstelektor i kunsthøgskolen i Østfold. Der foreleste hun blant annet i kunst- og kulturhistorie. Fra 2015 har hun skrevet flere artikler i Heftet Ringerike. I boken A.C. Svarstad – den realistiske miljøskildrer (2018), utgitt av Hole historielag, forfattet hun kapitlene om kunstmaler Anders Castus Svarstads liv og kunstnerskap og var faglig ansvarlig for Svarstadutstillingen i Galleri Sundvolden.

Teodolitt av typen Ertel, brukt i Norge fra 1826 til og med 1915.

Et tidlig måleinstrument

Teodolitt var et viktig instrument brukt under oppmåling av Norge gjennom 165 år, fra 1826. Slik oppmåling lå til grunn for selve kartleggingen av landet. Teodolitter ble utkonkurrert av elektroniske avstandsmålere og senere av GPS på slutten av 1900-tallet.

BJØRN GEIRR HARSSON

Ifølge *Store norske leksikon* har instrumentet teodolitt fått sin betegnelse av den engelske naturviteren og oppfinneren Leonard Digges (cirka 1520–1559). Digges utviklet en kikkert montert på en gradert skive for måling av horisontalvinkler omkring midten av 1500-tallet. Han kalte sitt instrument theodelitus, muligens etter gresk *thea*, som betyr sikt eller syn. Betydningen av etterleddet er ukjent.

RETNING OG VINKEL

En teodolitt består av en kikkert med et innebygget siktekor. Kikkerten er montert på en horisontal akse, slik at den kan beveges i vertikalplanet. Hele denne øvre delen av teodolitten er igjen montert på en akse som står vertikalt. Dermed kan kikkerten også beveges rundt i hele horisontalplanet. I nedre del av teodolitten er det montert en gradinndelt skalaskive.

GJENSTAND FRA NORSK KARTMUSEUM TEODOLITT

Ved hjelp av linser, og i senere modeller prisme, kan horisontal retningsverdi for kikkertens siktelinje avleses i et avlesningsmikroskop. Man kan altså lese av retningsverdien til de objekter man sikter til. Differensen mellom to retningsverdier gir vinkelen mellom dem.

Det første innkjøp av teodolitter i Norges geografiske oppmåling (NGO), som i dag heter Statens kartverk, skjedde i 1826. Det var to Ertel-teodolitter som kom fra en produsent i München. De ble anskaffet med tanke på «den nordlandske kystmåling», som skulle foregå langs hele kysten fra Trøndelag til og med Finnmark. Begge tilhører Norsk kartmuseum, en av dem er for tiden utlånt for utstilling på Blaafarværet.

MÅLETEKNIKKEN

For å måle opp landet med tanke på kartlegging etablerte oppmålerne et nett av trekantene hvor de fra alle hjørner i trekantene brukte teodolitt for å finne størrelsen på de ulike trekantenes vinkler. Gjennom de første hundre år av NGOs virksomhet ble en oppmåler kalt trigonometrist, senere fikk han betegnelsen geodet.

Men med kun målte vinkler får man ingen målestokk i systemet. Derfor måtte minst en side i trekantnettet måles med meter, alen eller andre lengdemål. For å sikre at nettet holdt riktig målestokk gjennom hele landet, ble flere trekantsider lengdemålt på forskjellige steder i trekantnettet.

En slik lengdemålt trekantside ble kalt basis. Vi kjenner til 18 basiser brukt under kartleggingen av Norge. På Jæren ble det etablert en basis i 1882 og en ny nær denne i 1925. Hvis begge Jæren-basisene regnes med, har vi 19 kjente basiser.

Da teodolittene kom i bruk i Norge, avløste de et måleinstrument som ble kalt geografisk sirkel, brukt i drøye 45 år fra 1779. Den geografiske sirkel er omtalt i *Heftet Ringerike 2020*. De aller fleste teodolittene som ble brukt av NGO gjennom årene, kom fra Tyskland eller Sveits.

KIKKERT-OLSEN

På 1860-tallet dukket det opp en norsk instrumentmaker som gjerne ble kalt Kikkert-Olsen. Hans rette navn var Christian Holberg Gran Olsen (1835–1921). Han var utdannet hos firmaet Gebrüder A. & G. Repsold i Hamburg, som var kjent for å lage teodolitter og kikkerter for astronomiske observasjoner.

Det går en historie om at Olsen, da han var kommet tilbake til Norge, prøvde å selge sine norskproduserte teodolitter til NGO. Men fra NGO ble det svart at de ikke ville ha norske teodolitter, for de ønsket kvalitets-teodolitter produsert i England eller Tyskland. Til det repliserte Olsen at han hadde sin utdannelse i Tyskland og laget like gode teodolitter som de gjorde der. Men, nei, det hjalp ikke, NGO bet ikke på det argumentet.

Da skal Olsen ha foreslått at NGO kunne få en av hans teodolitter på prøve. Dersom den viste seg like god som de tyske, kunne NGO kjøpe den. Dersom den ikke var så god, var denne teodolitten en gave fra Olsen til NGO. Et slikt forslag var for godt til å kunne avslåes. Så NGO tok imot en av Olsens teodolitter for prøve. Testen viste at Olsens teodolitt var like god som de tyske. En oversikt over NGOs inventar i 1860-årene viser at institusjonen da hadde kjøpt inn tre

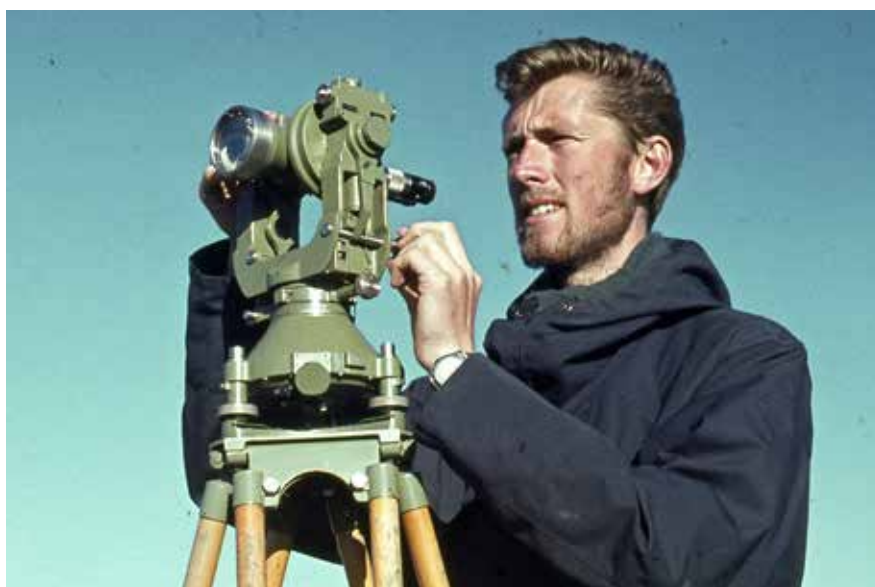

Foto: Bjørn Geirr Harsson, selvutløser

Forfatteren med teodolitt av typen Wild T3 i 1964.

teodolitter fra Kikkert-Olsen. Et par av hans teodolitter finnes i dag på Norsk kartmuseum. Den mest kjente er «Olsens mellomste». Men i det lange løp var det nok mest teodolitter fra Tyskland og Sveits som ble anskaffet i NGO.

HØYDER PÅ KART

Frem til omkring 1860 finner du få høyder på norske kart. Men fra slutten av 1860-årene startet NGO å trykke en ny kartserie under betegnelsen Rektangelkart. På Rektangelkartene ble høyde over havet lagt inn for både innsjøer og fjelltopper. Dessuten ble det med Rektangelkartene for første gang introdusert høydekurver på norske kart. En høydekurve går gjennom punkter med samme høyde over havet. Det var fra denne tiden teodolitter ble konstruert med en egen skala hvor vertikalvinkler kunne avleses i forhold til horisontalplanet. Siden bildet av Ertel-teodolitten i Norsk kartmuseum tydelig har skala for avlesning av vertikalvinkler, må

denne skalaen være påmontert etter at teodolitten ble innkjøpt. Trolig skjedde påmontering av vertikalskala omkring 1870. Denne teodolitten var i bruk til og med sommeren 1915.

SISTE GENERASJON TEODOLITT

INGOs Geodesiavdeling ble teodolitter av typen Wild T3 kjøpt inn fra 1928. Med en T3 kan man få vinkler med stor nøyaktighet. På én kilometers avstand vil siste siffer i avlesningen på teodolittens horisontalskala endre seg med en enhet hvis målobjektet flyttes 1,4 millimeter til siden.

Efter 1928 er kun Wild T3-teodolitter kjøpt inn av NGO for bruk ved viktige, nasjonale oppmålingsoppgaver. T3-teodolitten ble produsert i Sveits, og den ble brukt i Kartverkets Geodesidivisjon helt frem til 1991. Da overtok bruken av GPS fullstendig i den statlige oppmålingsaktiviteten. Dermed ble det satt punktum for 165 års virksomhet med teodolitt som viktigste instrument i oppmålingen.

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

- Harsson, Bjørn Geirr og Roald Aanrud 2016: Med kart skal landet bygges : oppmåling og kartlegging av Norge 1773–2016. Utgitt av Statens kartverk.
- Nettstedet STORE NORSKE LEKSIKON

FORFATTEROMTALE

Bjørn Geirr Harsson er født i 1940 og oppvokst på Nordstrand i Oslo. Han studerte realfag med geofysikk som hovedfag og avsluttet sin yrkeskarriere i Statens Kartverk som sjefsingeniør innenfor geodesi. Harsson er bosatt i Hole og er for tiden leder av Hole historielag. Han har vært med på utgivelser av flere bøker og lokalhistoriske artikler. Han har vært med i redaksjonen i *Heftet Ringerike*, som redaktør 2005–2009. I 2017 fikk han Hole kommunes kulturpris.

Salem ble reist i 1921.

Pinsemenigheten Salem i Åsbygda

– møte med en gladere kristendom

I 1918 ble pinsemenigheten Salem grunnlagt i Åsbygda.

Initiativtager var Christian Aurdal (1882–1966), som ble menighetens forstander i nær et halvt århundre. Han var byggmester og eier av Aurdal gård.

I 1919 gav han fri tomt til et nytt menighetshus som ble innviet 28. november 1921.

GUDMUND BAKKE

En mannsalder tidligere, i 1888, var Haug bedehus blitt reist på den andre siden av riksveien. Indremisjonens bedehus var «fylt til trengsel» under innvielsesfesten 19. september, meldte *Ringerikes Blad*.

HAUG BEDEHUS

Det var eier av Øvre Gundersby, Martin Steffensen Gundersby, som gav tømmer til bedehuset, og det første bedehusstyret bestod av Johan Engen, Johan P. Gilhuus, Martin Gundersby, Nils Halvorsen Skaug og Ole Halvorstuen.

«Leserne» i bedehuset var en stor flokk med tilhengere både fra Hønefoss, Haug og Jevnaker. Virksomheten av-

tok i 1960- og 70-årene, og i 1985 ble huset solgt og flyttet et par kilometer lengre nord i bygda. Her gjenoppstod det som «Olavssalen», forsamlingshus for Almgrenda Landsby.

MØTE MED EN GLADERE KRISTENDOM

Som ung mann var Christian Aurdal aktiv på Haug bedehus, endog som formann en periode. Men en gang han og kona Gina skulle delta på et Indremisjonsstevne i Møllergaten i Kristiania, ble de oppmerksomme på at Thomas Ball Barratt, grunnleggeren av pinsebevegelsen i Norge, skulle tale på et møte litt lengre borti gata. De bestemte seg for å gå dit i stedet.

Siden visste Christian hva slags kristendom han ville predike og leve etter. Etter en tid reiste han til Kristiania igjen og lot seg døpe og fikk etter hvert følge av flere i menigheten på Haug bedehus.

Aurdal syntes at det på bedehuset ble prediket en kristendom som var altfor alvorlig. Han hadde sett seg lei på dommedagsprofetier og mørkesyn, og en gang han talte på bedehuset, la han vekt på den glade kristendommen han hadde lært å kjenne i Kristiania. Det skulle han ikke ha gjort. Slik talte man ikke i Guds hus! Det ble sagt i bygda at han etterpå fikk en ørefik av en av forstanderne, en Jevnaker-mann.

Da bestemte Christian Aurdal seg for å danne en menighet hvor GLEDEN skulle stå i fokus. Stiftelsesmøtet ble holdt hjemme på Aurdal 12. august 1918, og selveste Thomas Ball Barratt var til stede. Navnet ble SALEM, som betyr fred, men i Det gamle testamentet blir Salem også brukt om Jerusalem.

«FRA EN ANNEN VERDEN»

Christian Aurdal hadde en indre drivkraft, og stilte seg til disposisjon i menigheten. Dette var noe han ville: «Felleskapet, forkynnelsen og sangen gav meg noe. Det kom som fra en annen verden,» skal han ha sagt på sine eldre dager. Som ung gutt var han fast bestemt på å emigrere til Amerika og hadde allerede snekret sin egen reisekiste. Men i 1903 døde hans eldre bror Johan, bare 28 år gammel, og i 1908 overtok Christian gården hjemme på Aurdal. Året før hadde han giftet seg med Gina Olava Aasen (1881–1981) fra Hauga (Amundrud) mellom Sandaker og Ask. De fikk ni barn, hvorav sju jenter og en gutt vokste opp.

I EGET HUS

Den første tida talte den nye menigheten en liten flokk på 11. Møtene ble holdt på Haug bedehus, eller rundt i hjemmene. Men så ble det vekkelse i bygda, og flokken økte. Behovet for eget hus var stort.

I 1920 startet grunnarbeidene på tomte. Som byggmester ledet Aurdal selv byggearbeidet som begynte i mars 1921. Også murmester Oskar Gaarud var sentral, og menighetens medlemmer utførte en imponerende dugnadsinnsats. Det prektige murbygget fikk en grunnflate på 130 kvadratmeter. Foruten stor og liten møtesal inneholdt huset vaktmesterleilighet i andre etasje. I 1950 ble bygget utvidet med et tilbygg på 25 kvadratmeter i to etasjer, hvor man siden hadde vaktmesterbolig og bolig for forstanderen.

28. november 1921 stod Salem ferdig til innvielsesfest, og menigheten vokste raskt i eget hus. Medlemmene kom i hovedsak fra Åsbygda og Haug, men også fra Moløkka (Bergerfoss) og Jevnaker og noen helt fra Veme og Krødsherad. De fleste i menigheten var «vanlige» folk, men alle samfunnslag deltok selv om ikke så mange av bygdas storbønder var med.

Foto: Fra Nelly Aurdals fotosamling

Grunnarbeidene starter på Salem-tomta i 1920: Fra venstre Christian Aurdal, Anton Jørve, Olaf Tveter, Gustav Tveter og Oskar Tveter.

Foto: Fra Nelly Aurdals fotosamling

Christian Aurdal og hans kone Gina Olava, født Aasen, på Aurdal i 1933. Christian tok seg av Menigheten Salem og sitt byggmesterfirma, mens Gina drev gårdsbruket. I mange år hadde hun også sommerpensjonat på gården.

ÅSBYGDA I MELLOMKRIGSTIDA

I mellomkrigsårene var Åsbygda ei fattig bygd, og politisk ganske «rød». Ifølge gamle folk var 1. mai den gang en langt større festdag i bygda enn 17. mai. Allerede i 1900 var rundt 40 personer i bygda ansatt i industribedriftene ved Randselva (Bergerfoss, Kistefoss og Viul) som ble etablert rundt 1890. I tillegg kom etter hvert noen mindre bedrifter i bygda, blant annet et mekanisk verksted og et par snekkerbedrifter. En av disse var Arthur Gulbrandsen & Sønn som i 1950 hadde 14 mann i arbeid. Kvinnene fikk jobbmuligheter på bygdas fem pensjonater: Ask, Alm, Solborg, Sole og Vesetrud. Velstanden økte i takt med fast jobb og inntekt.

ÅNDSDÅP OG TUNGETALE

Pinsebevegelsen kjennetegnes av voksendåp, som skjer etter at man bevisst har tatt et valg om å bli kristen. *Ånds-dåp* (dåp i Den hellige ånd) samt forkynnelse og spredning av evangeliet, er gitt stor plass.

Dåpsseremonien i pinsemenigheten er en dåp med full neddykking i vann, kalt *troendes dåp*. Dette oppfattes som den store forskjellen mellom pinsevenner og for eksempel lutheranere. Å la seg døpe er et frivillig valg, og en handling som gjøres på grunnlag av tro og overbevisning. Pinsevennene lærer at man er et Guds barn fra man er født, og istedenfor barnedåp praktiserer de barnevelsignelse. Åndsdaup regnes blant de ni nådegaver som man kan lese om i 1. Korinterbrev og Apostlenes gjerninger.

De åndsdopte kristne fikk større frimodighet og glede, og mottok også åndelige gaver som ble en manifestasjon på at Gud var med dem. *Tungetalen* regnes som et bønnespråk som trer i kraft når man ikke bare vil be med egne tanker og ord, men også med sin ånd.

PINSEBEVEGELSEN KOMMER TIL NORGE

Det var metodistpresten Thomas Ball Barratt som brakte pinsebevegelsen til Norge i 1907. Barratt ønsket ikke å etablere en ny kristen bevegelse, men ville at de kristne samfunnene som eksisterte, skulle bli fornyet. Slik gikk det ikke. På en reise i USA i 1906 kom han i kontakt med åndsdopte i Los Angeles. Denne kontakten forandret hans liv totalt. Snart fikk han selv oppleve «å bli fylt av Ånden» og få tungetalen:

Lille julaften 1906 besteg Barratt podiet i Turnhallen i Kristiania og skulle fortelle om sin åndsdaup. Men han ble bare stående og gråte. Dette var første møtet etter hjemkomsten fra USA, og selv om han ikke fikk fram ord med munnen, hadde det stor betydning:

Ånden var til stede. Andre juledag kom flere til å oppleve liknende ting, og innen nyttår var 10 personer åndsdopt. Dette regnes som begynnelsen på pinsebevegelsen i Norge, leser vi på Wikipedia. Siden spredte vekkelsen seg til andre europeiske land.

Foto: Fra Nelly Aurdals fotoalbum

BLE GJORT TIL LATTER

Når det vokser fram en ny bevegelse med tenkning som bryter med den tradisjonelle, vil det alltid bli stilt spørsmål ved det som skjer. På landsbasis møtte den nye bevegelsen både motstand og kritikk. Pinsebevegelsen ble harselert med, og de åndsdopte latterliggjort som religiøse fanatikere.

Dåpsseremonien med full neddykking i vann bidro til at møtene i pinsebevegelsen vakte stor nysgjerrighet, og folk strømmet til. På Salem var det døpekum, og «det ble møter med både liv og lyst», skrev signaturen «B.H.» i *Ringerikes Blad* 16. oktober 1922. «Ungdom tropper opp, ja selv gamle ærverdige borgere som ikke på år og dag har satt sine ben i et bedehus, kommer på Salem». Det var dåpsakten de kom for å bivåne, for dette var show! Ord som «gjen-døper» og «tungetale» kom inn i bygdas vokabular.

Artikkelen i *Ringerikes Blad* i 1922 var førstesidestoff og ble slått stort opp. Den inneholdt ord og påstander som var overraskende sterke. En av talerne på Salem ble omtalt som «svovelprædikant av værste sort»! Men medlemstallet på Salem økte jevnt og trutt, bare i året 1934 med rundt 50. Folk ble frelst eller fikk fornyet kristenliv.

«... ØDE, TOMT OG FORLADT»

Etter hvert som arbeidet på Salem hadde medvind, sank virksomheten i bedehuset på den andre siden av riksveien. Skribenten i lokalavisa i 1922 hadde sitt syn på utviklingen:

Tiden gaar, og Salem er fremdeles samlingsstedet for hele bygden. Og mens folk i flok og følge strømmer til Salem, staar det gamle bedehus øde, tomt og forladt. Nogen «venner» holder av og til et missionsmøte, men ingen gidder komme. Hvorfor? Jo fordi det ingen sensasjon knytter sig til stedet. Bare spør ungdommen.

Nei, på Salem, DER er det moro. I dag skal der netop døpes et par unge piker samt en gammel kone. Det gaar rygter i bygden om hvem det er; men noget sikkert kan ikke sies. Hele bygden er nysgjerrig. Intet under at Salem allerede tidlig har fuldt hus.

«Alle» skulle på Salem. Til tider måtte man selge forhåndsbilletter til møtene på grunn av stor tilslutning.

I Gamleveien, nord i Åsbygda, kjøpte Hans Felberg fra Østre Jevnaker gården Skaugstad i 1936. Felberg og flere i hans familie ble pinsevenner. Veggen mellom to stuer i andre etasje i hovedbygningen ble slått ut, og resultatet ble en stor møtesal hvor det ble satt inn krakker og stoler. Her kom en «filial» av Salem, med møter på onsdager fram til rundt 1950.

Christian Aurdal på talerstolen på Salem rundt 1960. Dagens forstander Inge Gulbrandsen Skaro er nummer to fra venstre i nest bakerste rekke.

Christian Aurdal med gitaren på Salem. Han skrev en rekke kristne sanger, og urframførte dem gjerne for sin menighet i Åsbygda. I bakgrunnen datteren Gerda.

STOR AKTIVITET ETTER KRIGEN

Da Salem feiret sitt 30-årsjubileum i 1948 hadde menigheten 150 medlemmer, og aktiviteten holdt seg i tiårene etter krigen. I 1950- og 60-åra var det nærmest daglig møtevirksomhet: Bønnemøter på tirsdag/onsdag, på torsdager «utpost», det vil si at de reiste til Ask, Viul og andre bygder og hadde samlinger. På lørdager kunne det også være utposter, og en periode var det jevnlig ungdomsmøter på fredager.

På søndager gikk det i ett: Først søndagsskole på formiddagen, før de reiste ut og holdt andakter og møter på aldershjem i distriktet: Jevnaker, Hønefoss, Ve, Kroksund, Kinge i Østre Jevnaker eller Kveldsol på Lunner. Ukens hovedmøte på Salem var søndag ettermiddag, som regel klokken 17.30: «Når Jevnaker-bussen kom fra Hønefoss var den full, og nærmest tom for passasjerer da den kjørte videre», fortelles det.

Av regnskapsbøker fra 1950-åra går det fram at samlet «kollekt» for et møte lå på rundt 50 kroner. Hver enkelt la i bøssa det han hadde. I en periode gav noen av medlemmene også en frivillig «tiende» til Salem. En tiendepart av inntekten var et offer mange var villig til å gi for å holde virksomheten gående. Det viser hvor mye menigheten har betydd for bygdefolket.

ÅGE SAMUELSEN BESØKER SALEM

I november 1956 ble det annonsert i lokalavisa at «Åge Samuelsen taler, synger og spiller på Salem i Haugsbygd onsdag, torsdag og fredag». Møtene med Samuelsen samlet fulle hus. Åge Samuelsen var en karismatisk taler, sanger og trubadur, som også skrev salmer. Et par av dem er med i Landstads reviderte salmebok.

KRISTEN NÆRRADIO

Mange norske pinsemenigheter produserer radioprogram, og sender lokalradio i sitt nærmiljø. For Salem ble nærradio en del av virksomheten da Oskar Sandli startet Rabba-callingen midt på 1950-tallet. Christian Aurdal var på sine eldre dager svært aktiv på «callingen», med andakter og bibeltimer. «Hver dag sitter denne Herrens tjener og deler ut Guds ord mellom kl. 9 og 10.30, og mange lytter til» skrev Fridtjof Valton, som etterfulgte Aurdal som forstander, ved Aurdals 80-årsdag i 1962.

Salem tok i 1986 initiativ til en kristen nærradio på Ringerike. Etter hvert kom flere menigheter med, både Filadelfia, Metodistkirken, Frikirken og Den norske kirke. «Kristen nærradio Salem» gikk på lufta hver onsdag kveld med Inge Gulbrandsen Skaro som programleder.

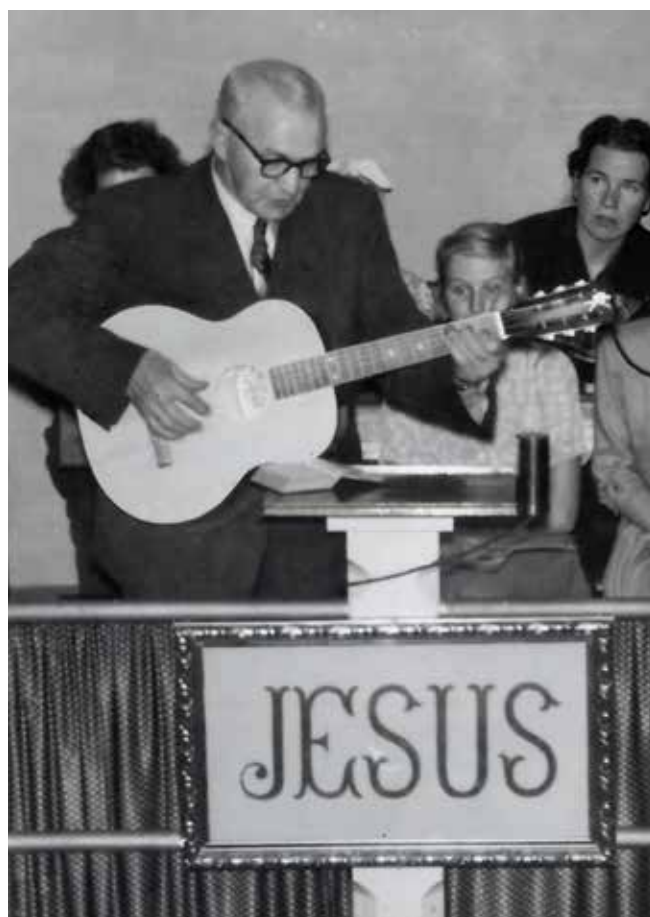

Foto: Fra Nelly Aurdals fotoalbum

ELDSTEBRØDRE ELLER ELDSTERÅD

Den enkelte pinsemenighet i Norge ledes av en forstander eller pastor som virker sammen med flere eldste, også kalt eldstebrødre. På Salem i Åsbygda har man også et «eldsteråd», som nærmest er et styre for menigheten. Det har alltid bestått av menn. Blant dem som har vært eldstebrødre på Salem, kan nevnes Andreas Heggen, Martin Skøien, Paul Bergly, Aksel Olsen, Ole Kielland, Georg Vangen og Inge Gulbrandsen Skaro.

NYE FORSTANDERE

Christian Aurdal var en sann kristen og en god taler, og styrte sin menighet på en trygg måte. «Det er en glede for hundreder av venner og trosfeller i pinsevennens krets å ha ham blant seg, og høre hans forkynnelse på menighetens møter og i callingen hver eneste formiddag», skrev Ottar Aspheim i *Ringerikes Blad* ved hans 80-årsdag i 1962.

I 1963 ble Aurdal etterfulgt som forstander av Fridtjof Valton (1910–1969) fra Grorud i Oslo. Han var utdannet fra Menighetsfakultetet i 1932. Samme år ble han døpt, meldte seg inn i Filadelfia i Oslo og begynte å reise som evangelist. Seinere ble han forstander i flere menigheter, blant annet i Tromsø og på Kolbotn. I årene 1944–51 var han reisesekretær i Norsk Søndagsskole Union, og reiste siden som bibellærer og evangelist i hele Skandinavia.

Valton hadde et stort hjerte for barn og unge. Søndagskolen var viktig, og sammen med Inge Gulbrandsen Skaro fikk han i gang de ukelange sommerleirene på Ullerål skole for et femtital ungdommer, og seinere høstmøter og påskeleirer på Salem, som han ledet i flere år. På leirene kom ungdom helt fra Vestfold, Østfold og Valdres. Valton var forstander på Salem til 1967 og døde i august 1969, bare 59 år gammel.

Inge Gulbrandsen Skaro, født 1938, overtok i 1967 som forstander etter Valton. Som oppvokst i bygda hadde 29-åringen allerede lang fartstid i menigheten. Han er utdannet lektor, og har blant annet undervist på Hallingby og Hov ungdomsskoler.

GLEDE, FRED, TRØST, HÅP

«Jeg var bare 13 år da jeg ble med på Salem. Som alle andre på min alder var det mange interesser jeg kunne ha prioritert framfor å bli en kristen», forteller Skaro.

«Men valget jeg tok, gjorde at jeg opplevde en indre meningsfylde som er vanskelig å forklare. Gleder, fred, trøst, håp, eller som det heter i en kjent sang: «Det kan ei forklares, det må blott erfares.» Det gav meg og gir meg fremdeles full tilfredsstillelse i livet, og ikke minst en forvisning om en himmel, når tiden her er over».

” Kvinnen fortalte at hun var på rundreise i Skandinavia med sine foreldre. De var velstående, strengt ortodokse jøder, bosatt i Paris. Hun ønsket å høre om Jesus, et navn som ikke var vanlig å nevne i hjemmet hennes.

I dag har Inge Gulbrandsen Skaro hatt forstandervervet på Salem i 55 år. Han nevner spesielt sommerutfluktene som minneverdige opplevelser, og ikke minst søndagskolen. Og han har et pragmatisk syn på historiene om «show» og tungetale på Salem i tidligere tider:

Jo, det kunne vel virke som show innimellom, spesielt når noen reiste seg og talte i tunger, men tungetale er langt mer enn å framføre uforståelig tale. Bortsett fra et himmelsk språk, er det utallige eksempler på at folk, uten å kunne språket, har talt på både engelsk, tysk og hebraisk, og blitt tolket av andre som heller ikke har kunnet språket som er talt.

På 1960-tallet arrangerte Salem ukelange sommerleirer for ungdom på Ullerål skole i Hønefoss. Et femtital ungdommer deltok, flere av dem kom helt fra Vestfold, Østfold og Valdres. I midten bak ser vi Christian Aurdal, og ved hans side (mot høyre) Odd Bergum, Fridtjof Valton, Ivar Fosserud og Inge Gulbrandsen Skaro.

Thomas Ball Barratt regnes som grunnlegger av Pinsebevegelsen i Norge. Han var til stede på Aurdal i Åsbygda i 1918, da menigheten Salem ble stiftet. På bildet ser vi Barratt med sin hustru Laura og sønnen Aleksander på trappa til hovedhuset på Aurdal. Jenta til venstre hørte til på gården, trolig er det Martha (f. 1914), ett av de ni barna til Gina og Christian Aurdal.

Et eksempel er noe som skjedde på Filadelfia i Drammen i 1971. En norsk kvinne som i dag er i begynnelsen av 70-årene forteller:

Jeg skulle på formiddagsmøte. Da kom det en høy, flott kvinne i 30–40-årsalderen bort til meg og henvendte seg på fransk. Jeg snakket flytende fransk på den tiden, og kunne derfor kommunisere med henne. Kvinnen fortalte at hun var på rundreise i Skandinavia med sine foreldre. De var velstående, strengt ortodokse jøder, bosatt i Paris. Hun ønsket å høre om Jesus, et navn som ikke var vanlig å nevne i hjemmet hennes.

Hun hadde derfor spurt seg for på hotellet de bodde på, og hadde funnet fram til Filadelfia. Det var Bjarne Nysæter som talte, og jeg tolket fortløpende det han sa.

Etter talen reiste en eldre kvinne seg og kom med et budskap i tunger. Da utbrøt den jødiske kvinnen: «Det er jo mitt morsmål, og det er Gud som taler til meg!»

Og hun la til: «Dette er ikke vanlig dagligdags hebraisk, men et meget avansert hebraisk, som av en høyt skolert person!»

Den eldre kvinnen kom med tre budskap, og en eldre mann tolket hvert av dem. Jeg oversatte fra norsk til fransk, og hun bekreftet at de samsvarte helt med budskapet på hebraisk. Da jeg etter møtet kontaktet kvinnen som hadde talt i tunger, fortalte hun meg at hun ikke kunne ett ord hebraisk. Hun hadde ingen utdanning, og snakket bare norsk!

«I dag er nådegavene som Bibelen snakker om, tungetale og helbredelse, en del av den evangeliske virksomheten i alle evangeliske samfunn», sier Skaro.

Inge Gulbrandsen Skaro (f. 1938) har vært forstander på Salem siden 1967. Han har hatt god støtte av kona Berit, f. Flaskerud, som har vært søndagsskolelærer i mer enn en mannsalder.

STOR SØNDAGSSKOLEVIRKSOMHET

Søndagsskolen har vært et av «hjertebarna» på Salem. Denne virksomheten vokste etter hvert langt utenfor Åsbygdas grenser og varte fram til rundt 1990. En periode drev menigheten åtte søndagsskoler med mange trofaste søndagsskolelærere:

På Ask: Ingeborg Norheim, *Gamleveien/Åsbygda:* Berit Gulbrandsen, Asbjørn Lappen, Astrid Rolfsbråten, Ruth og Einar Felberg, Randi og Roald Sætrang, *Heradsbygda/Bergtun:* Gerda Aurdal, Sigurd Gjerde og Anton Kielland, *Klekken/Dragonhagen:* Petra Bergly, Laura Ryghsæter, Ingeborg Ryghsæter og Ingvald Ryghsæter, *Snadden/Helgelandsmoen:* Hansine og Nils Snadden, *Salem/Åsbygda:* Christian Aurdal, Paul Bergly, Georg Vangen, Arne Jonassen og Kilma Flækøy, *Veme:* Nelly Aurdal og Eva Jahren, *Viul:* Gunnar Aurdal, Theodor Baksvær, Andreas Heggen, Arne Hole, Ragnhild Stiksrud, Marit Buanes, Trond Buanes, Nelly Aurdal, Inge Gulbrandsen Skaro og Torbjørn Gulbrandsen.

Den søndagsskolen som hadde størst oppslutning, var Viul. Ett år var 120 unger innskrevet ved søndagsskolen der. Den startet opprinnelig på Hvalsmoen med Gunnar Aurdal som leder, men ble i årenes løp holdt flere steder.

Han som skriver disse linjer, vokste opp i søndagsskolen i Gamleveien. Der lærte vi å «plise» Gud, som veslebroren min sa. Storebror var bare sju når han hver søndag rusla utover bygda, leiende på to småbrødre på fire og tre. Berit med gitaren var den peneste dama vi visste om, og vi fikk stjerne i kortet for hver søndag vi møtte opp. Flere år hadde vi alle 52 stjernene, og det var gjevt.

SOMMERUTFLUKTER

«Om sommeren hadde Salem flere utflukter, helst til Nysetra, som lå vakkert til 600 meter over havet, like før nedstigningen til Øyangen. Der ble det sang og musikk, leker og andakt. Det ble kokt kaffe på åpen varme ute. Vi spiste medbrakt mat, og kjøpte melk og rømme av seter-folket», fortalte Arne Bergly (1932–2021).

Arne nevnte også utflukter til Gundersby-sletta og Stiks-rud-sletta, «med den store smørboxen full av herlige smørbrød, og kjøpebrus til 25 øre for små og 35 øre for store flasker». Sommeren 1955 hadde menigheten en busstur på den nye skogsbilveien inn til Østerdamsetra. Det var første gang en buss kjørte på den veien. 40 personer var med på turen.

SANG OG MUSIKK

Sang og musikk har hatt stor betydning på Salem. Pinsevennene la stor vekt på «åndelig frihet» i sangstil og framføring, og musikkstilen var folkelig, ny og frisk. Nettopp det var nok en av årsakene til at pinsebevegelsen vokste så raskt.

Mange av medlemmene på Salem trakterte et instrument. Arne Hole spilte på sag. Andre i strengemusikken var Einar Felberg (fiolin), Ruth Felberg (gitar og piano), Ragnhild Stiks-rud (mandolin), Gunnar Aurdal (fiolin), Inge Gulbrandsen Skaro (fiolin og gitar), Berit Gulbrandsen (gitar), Nelly Aurdal (gitar), Gerda Aurdal (piano) og Petra Bergly (gitar). En gang på 60-tallet talte de hele 17 musikanter da de reiste til et møte på Hadeland.

«Salem-musikken ble virkelig god», forteller Ruth Felberg, født 1922. Hun minnes at faren Christian Aurdal, som også var veldig musikalsk, syntes det var så vakkert at han gråt.

Ruth ble gift med Einar Felberg fra Skaugstad gård. Han syklet som ung gutt fra Åsbygda til Karl Andreas Kristiansen på Jevnaker med fela i sekken, og tok undervisning. Senere ble Einar leder av Salem-musikken og var på mange måter forut for sin tid. Som ung gutt skrev han til Filadelfia-forlaget i Oslo etter noter til tidens «moderne låter».

Foto: fra Nelly Aurdals fotoseminar

” Den søndagsskolen som hadde størst oppslutning, var Viul. Ett år var 120 unger innskrevet ved søndagsskolen der.

FELLESMØTER OG GJESTETALERE

En periode samarbeidet Salem med Betel på Jevnaker (grunnlagt 1923) om fellesmøter og annen virksomhet. Samarbeidet varte til langt ut på 2000-tallet, med ukentlige fellesmøter til glede for alle.

I tillegg til forstanderne var Georg Vangen fra Østre Jevnaker en mye brukt taler på Salem og ellers i pinsebevegelsen. I mange år bodde han og kona Gerd i en av leilighetene på Salem. Det var også stadig besøk av gjestetalere, som Osvold Orlien og Morgan Kornmo (forstandere i Filadelfia i Oslo), Einar Lundby (Solborg), Arne og Ragnvald Frøyshov, Egil Strand, Werner Skibsted og Sigvart Wallenberg.

MISJON OG HJELPEARBEID

Misjonstanken har alltid stått sentralt i pinsebevegelsen. Pinsevennene i Norge driver misjonsarbeid i mer enn 30 land hvor misjonærene er involvert i flere prosjekter, humanitær bistand og nødhjelp. Salem har vært engasjert i to misjonsstasjoner i henholdsvis Japan og Bolivia, og har gitt økonomisk støtte til arbeidet der.

Misjonærene Elin og Willy Rudolph i Japan og Reidun og Finn Røine i Bolivia er i en årrekke blitt støttet økonomisk i sitt arbeid. Finn Røine er fra Storløkka i Hønefoss, og etter mange år i Bolivia er han i dag forstander i pinsemenigheten Berøa i Oslo.

I tillegg har Salem i en årrekke samlet inn klær og utstyr til Øst-Europa. Dette blir sendt med lastebiler til blant annet Romania, Estland og Ukraina. Det startet med hjelpemidler til institusjoner i disse landene, men etter hvert er det blitt ren nødhjelp til de fattigste i Øst-Europa. Bare til Romania har det gått et titall lastebiler siden midt på 1990-tallet.

I 2019 ble det til og med kjøpt en brukt lastebil som Inge Gulbrandsen Skaro bruker når han jevnlig kjører til mottaksstasjonen i Tofte i Hurum. Her leverer mange pinsemenigheter tonnevis av mat og klær som sendes videre.

Juletreff hos Ellinor og Asbjørn Lappen i Fritsvold, på søndagsskolen i Gamleveien en gang sist på 1950-tallet. Bak står Asbjørn Lappen og Anny Flaskerud.

Juletreffest på Salem en gang rundt 1960.

SKIFTENDE TIDER

Mye vann har rent i Randselva siden Christian Aurdal startet sin menighet i 1918. Etter stor aktivitet i siste halvdel av forrige århundre, har virksomheten på Salem dabbet av på 2000-tallet. Både pandemi og «nye» tider med økende sekularisering av samfunnet kan være årsaken til det. Slechter har kommet og gått, og kristent menighetsarbeid har fått en annen form.

Etter mer enn hundre års virksomhet, består menigheten i dag av «en liten flokk». Da den økonomiske støtten fra det offentlige for noen år siden ble tatt fra menigheter med mindre enn 50 medlemmer, fikk også dette negativ betydning for aktivitetsnivået på Salem. Men Inge Gulbrandsen Skaro ser positivt på framtida:

En menighet med så lang historie har opplevd både nedturer og oppturer. Vi har som mål å fortsette arbeidet med å spre evangeliet, og er takknemlige for det vi har vært med på så langt. Vi håper og tror at det har vært til velsignelse og hjelp for andre!

SALEMS «ETTERMÆLE»

Salem er i denne artikkelen belyst fra mange vinkler, men det som hos meg, og mange med meg, har festet seg, er musikkens livlighet og sangteksternes lettfattelige budskap som skapte en enkel kristentro.

Ikke minst gjaldt dette for søndagsskolene som Salem drev. Her var sangen og musikken framtrødende og formet noe i oss som kan spores i manges liv også i dag.

Dette er kanskje det som betydde mest for alle de som kom i kontakt med Salem gjennom alle disse årene. Sterke menneskers idé om «å skape noe stort, kanskje vinne hele verden» kan ende opp som et såfrø til liv i et enkelt lite menneske.

Jeg tror dette kan ses på som Salems «ettermæle».

Terje Aurdal, født 1949, barnebarn av Christian Aurdal

KILDER/LITTERATURENHENVISNINGER

- Ringerikes Blad (diverse årganger) og Wikipedia.
- Muntlige kilder: Terje Aurdal, Arne Bergly, Grete Felberg, Ruth Felberg, Atle Graff, Arvid Nøkleby Gundersby og Inge Gulbrandsen Skaro.

FORFATTEROMTALE

Gudmund Bakke (f. 1948) er cand.philol. med historie hovedfag. I perioden 1996–2013 skrev han Holes nye bygdebøker i seks bind. Han har forfattet en rekke artikler i Heftet Ringerike (redaktør 1992–95) og har i tillegg skrevet Vang skole 75 år – skolehistorie fra Haugsbygda 1742–1992 (1992), Åsbygda skoles historie (1993), Vågårdgruppa – en beretning om kommunistisk motstandskamp på Ringerike 1942–45 og om gutta på Skrubbheim (2000), Åskameratene U & IL 75 års jubileumsberetning (2010) og Steinssletta kulturlandskap – en rapport om virksomheten 2009–2014 samt flere gårds- og slektshistorier.

Foto: Anne Sofie Hval

For Preben har høydepunktene i arbeidet vært møtet med publikum og formidling av historie. Det er utallige mennesker han har tatt imot ved disken i inngangen.

Preben Johannessen takket av etter 28 år:

- Det har vært en sann svir!

Etter 28 år måtte vi i februar i år si takk og farvel til Ringerikes Museums populære konservator og avdelingsleder Preben Lauritz Johannessen.

- Det har vært en sann svir, men nå gleder jeg meg til å gjøre andre ting, sier han.

ANNE SOFIE HVAL

Preben har vært tro mot sitt opphav; han er født og oppvokst i Bærum og har bodd der hele sitt liv, like trofast som han har slitt supporterbenken til Stabæk Fotball.

Stødig har han pendlet sin grå varebil fram og tilbake over Sollihøgda, og med tiden har han lært å kjenne folk og kultur på Ringerike og i Hole bedre enn mange innfødte.

Så mange gode vennskap hadde han knyttet, at da han sluttet, ble det arrangert fest for ham av naboer og venner i Norderhov – i Svenskestua så klart!

Preben bestemte seg for at det var på tide å pensjonere seg da han rundet 65 år. Da hadde han fulgt museets tidvis turbulente tilværelse siden 3. januar 1994. Men det er rart med det, synes han, i ettertidens bakspeil blir de fleste saker mindre viktige enn de fortonet seg mens de sto på.

Så når han skal beskrive hvordan han har hatt det i jobben som leder av Ringerikes Museum, blir det slik: Det har vært en sann svir! Det har knapt vært en dag han ikke har lært noe nytt. Dessuten vil han berømme sine gode medarbeidere. Det har vært et meget godt samarbeid, både med fast ansatte og sommerens guider.

I alle år har Preben vært en god samarbeidspartner for *Heftet Ringerike*, der han har bidratt med en rekke artikler, og ikke minst vært hjertelig vertskap for heftets lanseringsmøter på museet. Her fra lanseringen i 2021.

DER ALT ER EKTE

Hva har så vært høydepunkter for konservatoren? Møtet med publikum! Prebens mål har alltid vært at når folk drar hjem, skal de både være litt klokere, og også en opplevelse rikere. Sånn skal det være å besøke dette museet der man kan skryte av at alt er ekte!

– Jeg har alltid lagt vekt på formidling, og å være museets ansikt utad. Stort sett hvert år har vi hatt en ny utstilling, og jeg har hatt som mål å være imøtekommende og selv stille opp på de fleste arrangementer, julemesser, foredrag og møter i samarbeid med lokale foreninger, sier Preben.

EN GUDBENÅDET FORMIDLER

Mange kan skrive under på at det stemmer. Prebens begeistring utlegninger har vært til stor glede, og kan summeres opp i en kommentar fra en tilhører: Han er en gudbenådet formidler! Vi i *Heftet Ringerike* kan underskrive på det. Den eneste gangen vi har måttet unnvære hans blide åsyn på høstens lanseringsmøte, var da pandemien forflyttet oss til Veien kulturminnepark i 2020.

MIDT I KULTURHISTORIEN

– Ja, jeg var begeistret og optimistisk da jeg begynte her, og jeg har hatt stor glede av arbeidet. Jeg må si at det er fantastisk å tenke på hvordan både prestegården, middelalderkirken og lokalhistorien generelt har satt sine spor i Norges historie!

– Bare se på bygningene og beliggenheten! Her har sentret i bygda vært i hundrevis av år, herfra ser vi ut over alle blåner. Kirken og prestegården hører naturlig sammen, og ligger trygt plassert midt i et fantastisk rikt og fruktbart kulturlandskap. Norderhov kirke er minst 850 år gammel. De eldste delene av prestegårdsbygningen er datert til 1635, og hele bygningen er fredet.

ANNA COLBJØRNSDATTER

Her på prestegården var det Karl 12.s soldater gikk på en skikkelig smell i 1716, takket være en snarrådig prestefru. Den norske motstanden stoppet svenskene fra å innta Norge, og Anna Colbjørnsdatters innsats er sågar nevnt i tredje vers av nasjonalsangen, det har Bjørnstjerne Bjørnson selv sagt, sier konservatoren og deklamerer gjerne: «Kvinner selv sto opp at strede som de vare menn».

Foto: Anne Sofie Hval

” Jeg må si at det er fantastisk å tenke på hvordan både prestegården, middelalderkirken og lokalhistorien generelt har satt sine spor i Norges historie!

ASBJØRNSEN OG MOE

Hundre år seinere var det en ung rabbagast ved navn Peter Christen Asbjørnsen fra Christiania som ble sendt til prestegården av sin far; både for å ta artium og for at det skulle bli litt kustus på ham. Men unge Peter gjorde kur til sogneprestens datter og måtte sendes bort fra skolen uten verken dame eller artium! Til gjengjeld fikk han med seg et skjellsettende nytt vennskap med klassekameraten og holeværingen Jørgen Moe. Få, om noen, har hatt større innflytelse på norsk kultur og nasjonsbygging enn disse parhestene på 1800-tallet.

– Lokalt har vi tung norsk kongehistorie fra vikingtiden, vi har oppholdet til Leo Trotskij som flyktet fra den russiske revolusjonen, vi har geologien som er helt unik ... Ja, her er det mye å fortelle om! sier en begeistret Preben.

FØLELSENE TOK OVERHÅND

En god historie må vi ta med: To søstre fra New Zealand banket forsiktig på døra en ettermiddag for 12–13 år siden. Dette var en fredag rundt stengetid, men man avviser da ikke gjester, spesielt ikke to damer som kommer helt fra den andre siden av kloden! – Helt flott, kom inn, kom inn!

Damene forklarte at de hadde to norske tippoldeforeldre som var døpt i Norderhov kirke. De hadde utvandret til New Zealand, og ingen etterkommere hadde vært i Norge – før nå. Konservatoren fulgte dem rundt i prestegårdsbygningen. Det var rart for dem å tenke på at den gangen tippoldeforeldrene ble skrevet inn i kirkeboken på prestekontoret der hadde bygningen allerede eksistert i 200 år.

Damene spurte pent om det var mulig å besøke kirken. Ja, Preben hadde nøkkel, ikke noe problem! Men der oppdaget han at døren allerede var åpen. Det viste seg at det skulle være bryllup i kirken neste formiddag, og nå holdt bryllupsfolket på å pynte. De trådte inn i et praktfullt kirkerom, og damene gispet av begeistring.

Men ikke nok med det. I samme sekund slo organist Audun Frode Ringkjøb an med mektige orgeltoner. Han skulle øve til bryllupet. Da ble det aldeles for overveldig mye for de to søstrene, og de brøt sammen i krampegråt begge to. De klarte ikke stå på bena, og satte seg i kirkebankene og hulket. Hvor lenge gråten varte, vet ikke konservatoren nøyaktig, men for ham fortonte det seg veldig, veldig lenge. Å ta hånd om gråtende damer ligger nemlig litt utenfor hans kompetanseområde, som han tørt bemerker.

MANGLER INTET

Og fremtiden for en pensjonert museumsconservator? Ja, den som har et bibliotek og en hage, mangler intet! Han trives med å pusle på hytta i Valdres, og så tipper vi at en fiskestang og et årskort på Nadderud stadion gjør livet verd å leve!

Foto: Anne Sofie Hval

Prebens allsidige hverdag besto blant annet i å stille opp for filmskaper Steinar Hybertsen i mai 2021.

Foto: Anne Sofie Hval

Dagen etter filminnspillingen var det oppgaver av det tyngre slaget: bære kjempebjelker sammen med håndverkerne fra Erland Aure AS. Materialene skulle støtte opp kjellertaket i Munkestua. Her går konservatoren i front sammen med Bjørn Maribo (til venstre), mens baktroppen består av Erland Aure og Kenneth Johnsrud Aure (til venstre).

KILDER/LITTERATURHENVISNINGER

Muntlige kilder:

- Samtaler med Preben Johannessen vinteren 2022.

FORFATTEROMTALE

Anne Sofie Hval, f. 1957, har bakgrunn som journalist og folklørist. Har utgitt boka Vågård og Marigårds historie sammen med sin far Thorleif Solberg, og slektskrøniken Kjærlighetens underbare strøm. Er styreleder i Stiftelsen Ringerikes Museum og redaktør for Heftet Ringerike fra og med 2022.

Fylkesfotograf Bjørn Johnsen.

Fylkesfotograf Bjørn Johnsen *har arkivert seg*

**Du har sikkert besøkt Ringerikes Museum mange ganger.
Der har du sett Hjemmefrontmuseet, Svenskestua og de andre samlingene.
Men det er flere rom med spennende innhold på museet.**

PER M. HAAKENSTAD

Her holder Buskerud Fylkesfotoarkiv til, og det er vanligvis ikke åpent for publikum. Arkivet er fotoavdelingen i Buskerudmuseet og en del av det nasjonale nettverket innen fotobevaring og fotokonservering. Dette har ansvaret for det profesjonelle fotobevaringsarbeidet i Buskerud fylke og samarbeider med museer, arkiver og kommunene.

Fylkesfotoarkivet har vært ledet av fylkesfotograf Bjørn Johnsen siden 1991. Opp gjennom årene har Johnsen arkivert tusenvis av bilder. Etter over 30 år som fylkesfotograf har han nå altså arkivert seg, eller rettere, pensjonert seg.

Johnsen ble født i 1956 i Oslo og allerede som 15-åring kjøpte han sitt første kamera. Interessen for foto fikk han nærmest inn med «farsmelka» fordi faren var en ivrig fotograf.

I 1980 flyttet han og kona Hilde til Hønefoss, og Johnsen begynte i Fotohuset sammen med sin svigerfar Ivar Andersen. Fotohuset hadde overtatt fotosamlingene etter Adolf Johansen og datteren Margit. Interessen for fotohistorie kom med alle disse flotte bildene. På en workshop med fotograf Morten Krogvold traff han den kjente fotografen Johan Brun for første gang. Brun var den første fotolederen i Buskerud, og i 1991 tok Johnsen over jobben hans.

MANGFOLDIG ARKIV

Arkivet inneholder cirka 200 000 fotografier, reponegativer og originalmateriale fra perioden 1843 fram til i dag. Her inngår også en reposamling på mer enn 100 000 bilder, cirka 70 000 er originale glassplater. Det er nasjonale normer for lagring av bilder når det gjelder blant annet størrelse på bildefiler og sikkerhetskopiering.

– Vi har cirka 74 000 filer arkivert her på museet, sier Johnsen.

Blant fotografiene som er arkivert hos fylkesfotografen, er også en samling med flyfoto fra Fjellanger Widerøe over distriktet. Disse bildene er viktige fordi man kan sammenligne endringer i terrenget fra 50- og 60-tallet fram til nå, og de kan brukes i arbeidet med å vise resultatet av klimaendringer.

– Vi har cirka 3 000 flyfoto fra Hole og Ringerike. Follum fabrikk bestilte ofte nye bilder av fabrikk, da ble det samtidig tatt bilder av Hønefoss by. Og derfor har vi mange flyfoto av Hønefoss, sier Johnsen.

PRIVATE SAMLINGER

– Om det er noen som arver fotosamlinger eller har samlinger selv som de ønsker å gi bort, kan de komme til oss med dem, sier Johnsen. Han anbefaler folk å gi bilder til museet, som på denne måten har fått mange spennende og interessante samlinger.

Fotograf Gudrun Tingleff Jenssen var en kjent portrett-fotograf fra Hønefoss. Hennes svigerforeldre Oluf Ludvig Jenssen og Gudrun Birch-Reichenwald var prest og preste-frue i Karasjok 1910–1922. Gudrun Birch-Reichenwald var en dyktig fotograf og hyppige motiver var samefolket og deres drakter.

Karasjok ble brent under krigen, men hennes bilder ble bevart. Bildene har en stor nasjonal verdi fordi de blant annet viser drakter som ikke lenger er i bruk, men som noen nå ønsker å gjenskape. Bildene finnes i arkivet på museet. Gudrun Tingleff Jenssens negativer fra hennes lange virke i Hønefoss, er også gitt til museet.

Lærer Knut Espe er et kjent navn for mange i Hønefoss. Han var lærer på Hønefoss folkeskole og Middelskolen og har tatt et utall bilder fra Hønefoss. Alle bildene er overlevert fylkesfotografen. Blant disse var det også bilder fra fjernere strøk.

– Vi har flotte bilder fra en skoletur med seilskute til Tyskland så tidlig som i 1896, sier Johnsen fornøyd.

Han forteller også om Nils Thaulow, som var eier av Ringerike Nikkelverk på Nakkerud. Da han var på tur i Midtøsten på 1800-tallet, kjøpte han bilder med motiver derfra. Mange av bildene viser kjente byggverk som senere ble ødelagt av IS.

Foto: Gudrun Birch-Reichenwald / Buskerud Fylkesarkiv

Før Oluf Jenssen ble prost i Ringerike og han og kona Gudrun Birch-Reichenwald slo seg ned i Norderhov prestegård, bodde de mange år i Finnmark. Hun var en habil fotograf, og dokumenterte blant annet samefolkets drakter.

Foto: Knut Espe / Buskerud Fylkesfotoarkiv

Skoleklasse på Hønefoss folkeskole med lærer Knut Espe. Bildene etter Espe er ikke daterte.

– Bildene er utrolig viktige og en del av verdensarven, sier Johnsen.

I arkivet er også pressebilder fra avisen *Fremtidens* tid i Hønefoss, likeså bilder fra *Ringerikes Blads* arkiv. I forbindelse med et jubileum i Hønefoss ungdomskorps ble også deres bilder levert museet.

ARKIVERING AV BILDER

Buskerud Fylkesfotoarkiv er også en fellestjeneste for alle museene i Buskerud som gir råd om fotobeholding, konservering og digital behandling av fotografisk materiale og om opphavsrett.

Fokuset har så langt vært å samle inn, digitalisere og publisere eldre bildesamlinger. Spørsmålet er hvordan museene skal forholde seg til de enorme mengder av foto som tas med smarttelefoner og digitale kameraer i dag.

Flere museer arbeider med samtidsdokumentasjon gjennom egne fotoprojekter eller i samarbeid med andre.

– Jeg er bekymret for alle amatør fotografene som har dårlige arkiveringsrutiner for bildene sine, sier Johnsen.
– Folk har ofte bildene på diverse minnebrikker uten ordentlig backup og mister etter hvert oversikten over hvor de har dem.

Johnsen anbefaler arkiveringsprogram som for eksempel *Lightroom*, eller det mer avanserte *Fotostation*. De gjør det enklere for en amatør fotograf å arkivere og ha oversikt over bildene sine. Han anbefaler norske *Jottacloud* som et godt lagringssted for bilder i «skya».

– Fotografer i RAW-format hvis du har mulighet, det er store filer som gir best grunnlag for etterbehandling av bilder, avslutter han.

ALLSIDIGE ARBEIDSOPPGAVER

Kulturminnekompasset er navnet på en regional plan for kulturminner i Buskerud der 64 områder er involvert. Lokalt gjelder det blant annet Kjerraten i Åsa, Bergenske kongevei, bygdeborgene, Ringerike Nikkelverk og Steinsletta. Her står Johnsen for bildene.

– Dette oppdraget gjør at jeg kommer meg ut på mange spennende og flotte turer i naturen, sier han.

– Stedene er ofte bortgjemte og vanskelig å oppdage, derfor får jeg oppgitt GPS-posisjon for å finne dem. Kanskje det kan være ei grop i terrenget eller en stein og de kan være vanskelig å se. Ofte må jeg gå langt for å komme til rett sted og da kan det bli overnatting på ei turisthytte og en ekstra fin tur for meg, avslutter Johnsen. Steinsletta er for øvrig et kulturminne av stor nasjonal betydning.

Bjørn Johnsen er med i Norsk botanisk forening som registrerer planter for den norske Artsdatabanken. Her har han fotografert den svært sjeldne løvehalen. Den finnes bare ett sted på Ringerike og et par steder i Oslo. På 1600-tallet var det en krydderhage på Ringerike som det antas at løvehalen stammer fra.

KULTUR

Johnsen har som fylkesfotograf dekket alle jazzfestivaler på Kongsberg. Arrangøren har også filmet alle konsertene. Disse opptakene og Johnsens bilder er levert Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana for arkivering for ettertiden.

Fylkesfotografen har også fotooppdrag ved utdeling av priser og andre kulturbegivenheter i fylket. Da må bildene som oftest være leveringsklare til mediene i løpet av få minutter.

Kunstfotografering er også en oppgave. Johnsen er blant 10 fotografer som er godkjent som verksfotograf i Norge. Om lag 300 av hans bilder blir brukt i kunstbøker hvert år.

DOKUMENTASJON

På besøk hos Johnsen får jeg en liten omvisning. I ett av rommene er det rigget opp med blitz og lysanlegg, diverse kameraer og en bakgrunn. – Museet er tuftet på gjenstander og samlingene er grunnlaget for forskning, kunnskapsutvikling og formidling, sier Johnsen.

– Vi dokumenterer samlingene for å kunne identifisere, beskrive og klassifisere dem og for å knytte opplysninger utenfor gjenstandene til dem. Fotografering av gjenstandene gjøres i dette rommet, eller lokalt på en av Buskerudmuseets avdelinger, sier han.

Foto: Bjørn Johnsen

Dronefoto: Per M. Høkenstad

Steinsletta er utpekt som nasjonalt kulturlandskap under navnet Steinsletta Kulturlandskap.

Daguerreotypi fra 1843 med portrett av Erika Amalie Larsen, født på Bragenes 18. mars 1816 og død 7. mai 1874. Bildet er tatt av Oluf Frederik Knudsen, (født 1806), som regnes som en av de første fotografer i Norge.

REPROFOTOGRAFERING

– Før man fikk film brukte fotografene glassplater i kameraet. Bildene på glassplatene er utrolig skarpe og vi reprofotograferer dem. I arkivet har vi glassplater fra 1865 fram til cirka 1990 fra fotografer i Ringerike og Hole, sier Johnsen. Eldste bilde de har er et portrett fra 1843. Fylkesfotografen bygger opp bildesamlinger for alle kommunene i Buskerud fylke.

BLOMSTER

Både profesjonelt og privat har Johnsen vært mye ute i naturen, noe som har ført til stor interesse for blomster. Han er med i Norsk Botanisk Forening som registrerer planter for den norske Artsdatabanken. Her er det også mange hobbyfotografer med, og han oppfordrer flere til å melde seg på.

– Klimaet blir varmere, og derfor er det viktig å få registrert planter. Jeg mener det er en samfunnsoppgave, sier han.

SPORTSFOTOGRAF

Selv om Johnsen pensjonerer seg, har han ikke tenkt å slutte å fotografere. Han er fast fotograf for Ringerike Panthers og Hønefoss og Ringerike Rideklubb. Det er særlig bredde-

HVOR FINNE BILDER – OG BRUKEN AV DEM

Bildene fra fylkesfotoarkivet finner du på her:

digitalmuseum.no

Andre bilder kan du finne her:

arkivverket.no/utforsk-arkivene/foto-nb.no/samlingen/bilder

Hvis du ønsker å bruke bildene til noe annet enn å se på dem, må du være nøye med å oppgi opprinnelig opphavshaver til bildene. Dette gjelder forøvrig ved all bruk av andre sine bilder, uansett hvor du henter dem fra og hva du skal bruke dem til.

DIGITALT MUSEUM

ARKIVVERKET

NASJONAL-
BIBLIOTEKET

hockeyen og aktiviteter for barn og unge som er hans område hos Panthers. Men han også fast kampfotograf.

I rideklubben er det livet i stallen han dokumenterer, men også noen ridekonkurranser. Alt dette arbeidet er frivillig og uten at han får betalt for det. Johnsen oppfordrer andre fotografer til å påta seg slike fotooppdrag. – Det er mange klubber og foreninger som ikke har råd til fotografer, derfor er det fint å kunne hjelpe dem. Belønningen er god fototretning og mange fine opplevelser, sier Johnsen og smiler.

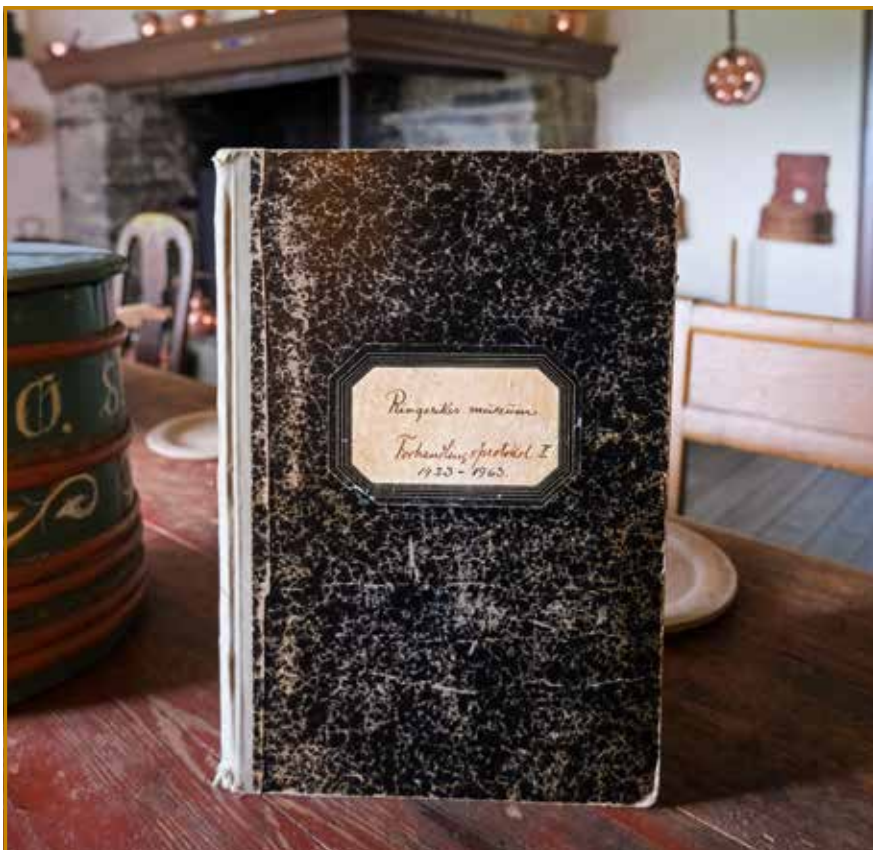
FOTOTURER

Som nevnt kommer Johnsen gjennom jobben mye ut i naturen. Når han nå er pensjonist blir det mer tid til turer til fotografisk spennende områder, med overnatting på turisthytter eller i nyinnkjøpt telt. På turene vil han fortsette med registrering av blomster for Artsdatabanken og samtidig kunne oppleve og nyte naturen. Han vil nok fortsatt ha kvalitetskrav til seg selv på fotografering og arkivering av bilder.

I Buskerudmuseet er det fra høsten 2022 ansatt en fotoarkivar som ansvarlig for fotobevaringsarbeidet.

FORFATTEROMTALE

Per M. Haakenstad, født 1952, har arbeidet som annonsekoordinator og frilanser i Ringerikes Blad, og fullmektig ved Kartverket. Haakenstad er kjent fotograf og har bidratt i Ringerikes Blad i mange år og i Hønefoss Kamera Klubb. Han har utgitt to natur- og fotobøker på eget forlag: Opplevelser på Ringerike – og litt til (2018) og Opplevelser på Ringerike – del 2 (2020). I samarbeid med Tom Erling Rørvik (dikt) har han på eget forlag også utgitt boken Optakt – en verden i dikt og bilder. Fra 2022 er han medlem av redaksjonen i Heftet Ringerike.

Denne protokollen inneholder den håndskrevne og omflakkende historien til Ringerikes Museum fra stiftelsen i 1923 og fram til de var trykt etablert i Norderhov prestegård i 1961.

Den første protokoll

Ringerikes Museum ble grunnlagt i 1923, og kan derfor til neste år se tilbake på 100 års aktivitet for arbeidet med den lokale historien.

PREBEN L. JOHANNESSEN

Norske museer ligger spredt over det ganske land. Mange ble grunnlagt mot slutten av 1800-tallet og på begynnelsen av 1900-tallet. Museenes navn sier gjerne noe om hvilket geografisk område de arbeider med og hvor de har sin gjenstandssamling fra. Så også med Ringerikes Museum.

Gjenstanden vi nå skal se litt nærmere på er ikke en gjenstand i tradisjonell forstand, men det er Ringerikes

Museums aller første protokoll. På forsiden står det skrevet «Ringerikes museum Forhandlingsprotokoll 1 1923–1963». Ikke bare forsiden, men også alle sidene inne i protokollen er håndskrevet.

På første side er lovene for Ringerikes Museum festet. De ble vedtatt 1. september 1923. Paragraf 1 sier at Ringerikes Museums mål er å samle og utstille alt som kan belyse kulturlivet på Ringerike. Hvilket ikke er så rent lite!

GJENSTAND FRA SAMLINGEN RINGERIKES MUSEUM

Lovene gir deretter en nøyaktig beskrivelse av hvor styremedlemmene bør komme fra, således at Hønefoss, Norderhov hovedsogn, Haug, Lunder, Hole og Tyristrand skal ha en representant hver og Ådal to. Og slik ble det. Det første styret besto dermed av åtte personer pluss tre varamenn. I tillegg ble det valgt et råd på tolv personer, til sammen tjuetre personer.

Initiativtaker til etableringen av Ringerikes Museum var bestyrer ved Ringerike Høiere Skole i Hønefoss, Hans Jacob (H. I.) Hammer. Det konstituerende møte fant sted på Hønefoss Håndverkerforenings lokaler lørdag 1. september 1923 hvor lovene ble vedtatt, og styre og råd valgt.

Deretter er det spennende å lese om både oppturer og nedturen museet hadde i de årene protokollen omhandler. Mangel på egen museumsbygning de første årene resulterte i at gjenstandene ble utstilt forskjellige steder, fra maskinhallen i Hønefoss og Norderhov Kraftverk midt i byens sentrum til Blommeseter (rett nedenfor dagens museum i Norderhov gamle prestegård).

Allerede fra slutten av 1930-tallet arbeidet museets styre med å overta Norderhov gamle prestegård. Imidlertid ble det ikke en løsning på det arbeidet før på slutten av 1950-tallet.

Prestegården ble formelt overlatt museet 2. april 1960. For publikum åpnet Ringerikes Museum offisielt 8. mai 1961. Og der har museet hatt tilhold siden!

FORFATTEROMTALE

Preben L. Johannessen, født 1957, er utdannet etnolog. Han arbeidet som konservator ved Ringerikes Museum i 28 år fram til 1. mars 2022, da han ble pensjonist. Tidligere har han arbeidet ved Bogstad gård, Norsk Folkemuseum og hos Byantikvaren i Oslo. Han har skrevet flere artikler om forskjellige kulturhistoriske emner.

ABONNÉR PÅ HEFTET RINGERIKE!

SOM ABONNENT får du heftet rett i postkassen samtidig med den offisielle lanseringen og blir dermed blant de aller første som får den ferske utgivelsen.

IDEELT FOR DEG som bor utenfor Ringerike og Hole, men som likevel er interessert i lokalhistorien.

HEFTET RINGERIKE fyller 100 år i år! Siden 1922 har det kommet ut nesten hvert år bortsett fra under andre verdenskrig.

HISTORIE går aldri ut på dato, og nå er de tidligere utgivelsene i ferd med å bli scannet på nytt og gjort søkbare på stikkord.

SÅ BESØK vår nettside og bla i vårt rikholdige og spennende arkiv!

BESTILL DITT ABONNEMENT – ELLER TIDLIGERE UTGIVELSER HER:

www.heftet-ringerike.com

Eller du kan sende en epost til: post@heftet-ringerike.com

Abonnenter betaler porto.

SKRIVEKLØE?

Har du lyst til å skrive for oss? Enten om en historisk begivenhet, eller kanskje noe du har opplevd selv? Kanskje du har noen fine gamle bilder du har lyst til å vise fram?

Ikke nøl med å ta kontakt.

Vi i står i startgropa til neste års hefte, og redaksjonens medlemmer vil ta godt imot alle forfattere og fotografer!

**HEFTET
RINGERIKE**

FORSIDEBILDET 2022

De tøffe ringeriksgutta som poserer på forsida av vårt jubileumsnummer er representanter for den nye ungdomskulturen som vokste fram etter annen verdenskrig. De var medlemmer av Motorklubben Gnist som kunne tilby motorinteressert ungdom action, motorsykkelløp og alkoholfrie TT-kvelder med underholdning og dans. Klubben ble stiftet i 1964 av Motorførernes Avholdsforbund (MA) som jobbet for trygg trafikk (TT) og ville gi fartsglad ungdom er rusfritt miljø.

Hftet Ringerike 2022 inneholder også andre tidstypiske oppveksthistorier, og i anledning heftets hundreårsjubileum har vi i år lagt særlig vekt på å presentere stoff fra de siste hundre årene.

Her er et bredt spekter av artikler som i sum speiler hvordan ringeriks-samfunnet har utviklet seg i løpet av de hundre årene heftet har eksistert.

Knut Hamsuns påstand «Om hundre år er allting glemt!» stemmer ikke for *Hftet Ringerike* som siden starten i 1922 har hatt som mål å ta vare på og formidle den lokale historien for Ringerike og Hole.

Det er en livskraftig hundreåring som fører denne tradisjonen videre.

Hftet Ringerike inneholder eldre og nyere historie fra Ringerike og Hole. Formålet er å fremme interessen for, samle og formidle folkeminne og lokalhistorie. Hftet utgis av Ringerike Historielag, Ringerike Folkedansgruppe og Stiftelsen Ringerikes Museum, som hver utpeker to representanter til redaksjonen. I tillegg er det et redaksjonsmedlem fra en eksternt forening, for tiden Hole Historielag.

Vipps: 112700

Pris kr. 200,-

ISSN 0801-4353

9 770801 435004